572
U-71

1927

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱԾԻՆՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ Ա.

ԾԸՕՒՈՒՄՆ ՈՒ ՆԿԱՐԸՕՒՐ ՀԱՅ ԸՕԳԻՆ

Համածայն՝
Կենսաբանական, Մարդաբանական, Ցեղաբանական,
Հոգեբանական, Հնախօսական ու Պատմական
Նորագոյն Յայտնութեանց

ԳՐԵՑ
Մ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

Ցեղային–Բնախօսական Հիմերն
Հայկական Նկարագրին

Հայ Աբեղեան Տպարանէն
Պ. Ռ. ԹՈՐՈՍԵԱՆԻ
Ֆրէզնօ, Կալիֆոռնիա

ԽՕՍՔ ՄԸ ԸՆԹԵՐՑՈՂԻՍ

Խօսքս ՔԵԶԻ՛ է, ընթերցող, ով որ ես: Եթէ անկեղծօրէն կը հաւատաս թէ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻՍ մէջտեղ արտայայտուած ճշմարտութիւնները պիտի կրնան փրկարէ դեր մը կատարել յառաջիկայ Հայկական Վերաշինութեան ճակատագրական խնդիրներն լուծելու համար որդեգրուելիք մեր ազգային քաղաքականութեանց մէջ՝ դրական օժանդակութիւնդ նուիրէ յօգուտ հրատարակութեանցս տարածման:

Դրամական նուիրատուութիւն չեմ ակնկալեր քեզմէ: Կակնկալեմ միայն որ ԳՆԵՍ այս հրատարակութիւններս նախ՝ դու անձամբ. երկրորդ՝ անոնցմէ առացած մասերը լուսաւորութեանդ մասին ՊԱՏՄԵՍ ուրիշներուն եւ անոնց հասցէները ԱՆՄԻՋԱՊԷՍ ՂԸՐԿԵՍ ԻՆՁ, եւ երրորդ՝ գոնէ մէյմէկ օրինակ ՆՈՒԻՐԵՍ անոնցմէ, որ ղրկուին Հայ ղեկավար անձնաւորութեանց ինչպէս նաեւ Հայ կղերականաց, ուսուցչաց ու դպրոցի եւ որքանոցի բարձրադոյն կարգերու աշակերտաց: Մատենաշարիս տարածմանն համար ՔՈՒԻ նուիրած այս կեպ աջակցութիւններուդ չնորհիւն է միայն որ ընկերութեան կարողանամ պիտական մեկ ապահով եւ վստահելի ճշմարտութեանց առաջնորդող ձայնը հնչեցնել Հայութեան մտքին ու սրտին:

Խօսքը ֆուկդ է, այժմ, ընթերցո՛ղ:

Մ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

29 JUL 2010

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ

572
Մ-71

ՀԱՏՈՐ Ա.

ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ՆԿԱՐԱԳԻՐ ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ

Համաձայն՝
Կենսաբանական, Մարդաբանական, Ցեղաբանական, Հոգեբանական, Հնախօսական ու Պատմական
Նորագոյն Ցայտնութեանց

ԳՐԵՑ
Մ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

9738

1922

UNION PRESS, 721 J, FRESNO

1 JUL 2013

13080

572 | 10872-57
U-84 |
VII K-3702 13/III -81

ՄԱՏԵ
է: Իւրաք
Հատոր
էջնոց 20 ա
ից 16
է՝ երեք տ
եղինն
Երկու
պահարան
պաց՝
Մատե
ՁԱՅԻՆ ՎԻ
ցե-
կարգ մ
է ձատենաշ
ւած
տարակել: Բ
տրաբ-
տորը մխաին կազմել տալ չեռոյ, որով լաթակազմ հատորներ
ունենալով հանդերձ՝ զրամական խնայողութիւն մըն ալ ըրած
կըլլան:

Մատենաչարիս տպագրիչին հետ կարգադրութիւն եղած է
որ չարաթը պրակ մը հրատարակուի կանոնաւորապէս:

Թղթակցութիւնք եւ բաժնեդներ ղրկուելու են հեղինակին
հասցէին:

Մ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

934 Safford St.,
Fresno, California

ՀԱՅ-ԿԱՆ ՓՐՈՓԱԳԱՆԴԱ
Гос. Библиотека
ZUUՈ-Арм.ССР
Ц. им. А. Мясникяна
Ц. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

10872-57

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏԿԵՐԻՆ ՓԱՅԼՈՒՆ ԿՈՂՄԸ

Ողբացեալ բարեկամներէս Տր. Մ. Ս. Գաբրիէլեան, մէկը Հայ ազգի քաջարի մարզաբէներէն եւ խորաթափանց տեսանողներէն, սա՛ պատգամն արձակեց իր նեբչնչեալ բանախօսութեանց մէյն մէջ. «Հայը կրնայ կրթուբեան շնորհիւ տիրապետ ա՛յնպիսի վիքթորի գօրութեան որուն հաւասարը Հռովմէացւոց օրէն ի-վեր աշխարհ տեսած չէ:»

Հռետորութեան մէջ թուբաստրելի չափազանցութիւն մը պիտի համարէի այս խօսքը՝ եթէ մի՛եւնոյն պատգամը չզար մեզ մեծագոյն Հայաստանի մեր հինաւուրց նախնեաց թողուցած պատմութենէն, ինչպէս նաեւ անոնց արիւնը իրենց երակաց մէջ կըրող եւ այսօր ալ Փոքր Ասիոյ, Սուրիոյ, Միջագետքի, Պարսկաստանի, Ատրպատականի ու Վրաստանի մէջեւ տարածեալ բովանդակ լեռնագօտին զբաղող հարազատ եղբայրակցութեան մը հոգիին:

Մեծ ու հզօր ազգ մը կերտելու չորս հիմնական պայմաններն —ներշնչող աւանդութիւն, աշխարհագրական նպաստաւոր դիրք ու կազմ, իմացական բարձրագոյն գործունէութեանց ֆաջայարմար կիմայ եւ մանաւանդ ցեղային ընտիր ու բազմազան ժառանգութիւններ — աշխարհի մէջ ուրիշ եւ ոչ մէկ տեղ աւելի սքանչելի համադրութիւն մըն են յօրինած քան հայկական բարձրաւանդակին վրայ: Դիտենք պահիկ մը այդ հոգեմայլ պատկերն զոր կը յօրինէ համադրութիւնը յիշեալ պայմաններուն եւ ուրիկ կը ճառագայթեն խոստումներն ապագայ կարելիութեանց:

Սեպտեմբեր արձանագրութեանց ընթերցումներ յայտնաբերած՝ ն երկար դարաշրջան մը, երբ մեր նախնիք կը տիրապետէին Մերձաւոր Արեւելքի բոլոր երկիրներուն վրայ եւ երբ անոնց յաղթական արշաւանքներն Սուրիայէն ու Պաղեստինէն ալ անդին անցնելով՝ կը հասնէին վտակաւոններու երկիրն անդամ ու կիլիկեան անոր վրայ երկար տաեն: Արդարեւ, աշխարհատաճան այժմըն էր այն որ դարեր ամբողջ արտահոսեց մեր հին հին նախահարց կեանքէն: Ո՛չ Ասորական պետութիւնը, ո՛չ Եգիպտականը, ո՛չ Պարսկականը եւ ո՛չ Սելճուգեանը այնչափ ընդարձակ ու միանգամայն այնչափ երկարատեւ դերիշխանութիւն մը յաջողեցան ձեռք բերել որքան ձեռք բերած էին մեր համաբիւն նախնիք Ք. Ա. 1700–1300ական թուականներուն: Հռոմէական պետութիւնն

իսկ, իր վառաց ու զօրութեան ամենափայլուն չրջաններուն, չկրցաւ Մերձաւոր Արեւելքի վրայ այնքան դերիչխան այժ ունենալ եւ այնքան երկար առնն պահել իր այս տիրական ազդեցութիւնը, որքան ունեցան մեր հարազատ նախնիքը ժամանակաւ: Իրրեւ յարձակողական ազգեր համբաւեալ Ասորեստանցիք կամ Պարսիկները որեւէ առն աւելի յարձակողական ոգի ցոյց չտուին որքան ցոյց տուին վաղեմի Հայաստանի բնակչութիւնք, Հայկական Տաւրոսի եւ Քրդական Զակրոսի ամրողջ զօտին զբաւող ազգեր, որոնց արիւնէն արիւն եւ ոսկորէն ոսկոր են այս լեռնաշխարհի ներկայ բնակչութիւնք: Եւ մեր հարազատ նախնիքն էին, որ իրենց ճօտաւորապէս հազար տարի տեւող յարձակողական կեանքովը՝ դինուորական կեանքի ձգելին թէ՛ Ասորեստանցիներն եւ թէ՛ Եգիպտացիները, իրրեւ տիպարական ինքնապաշտպան միջոցի մը: Մեր նախնեաց մշտական սարսափն էր որ դինուորական ոգւոյն հետ աչխարհակալական ոգին ու ձգտումներն ալ զօրացուց վաղեմի այս երկու ազգաց մէջ եւս:

Աչխարհագրական դրից ու կազմի կողմանէ ալ եզական է մեր բնաշխարհը: Իբր 300 մղոն լայն այս լեռնազօտին, անթափանցելի պատուար մըն է կազմած ընդ մէջ Հիւսիսի եւ Հարաւի՝ նախապատմական դարերէ ի վեր: Անոր հարաւակողմը զանուող ճեմադաշտ պետութեանց եւ ոչ մին — ո՛չ Բաբելական, ո՛չ Ասորական եւ ո՛չ Արաբական պետութիւնք — կարողացաւ երբէք տեւականօրէն նուաճել Կորդուաց լեռներու եանին զբաղող զաւառներն: Աւելի ազդեցիկ եղած է մեր բնաշխարհին դիրքն ու կազմը ցեղային պաշտպանութեան կողմանէ: Միջագետքի եւ Արարիոյ ամրողջութիւնը զրաւող Սեմական ժողովուրդներէն եւ ոչ մին կարողացած է ցարդ մուտ գործել ու հաստատուիլ մեր բնաշխարհին մէջ, բացի իրրեւ գերի կամ վաստակաւոր բերուածներէն կամ ընդունուածներէն: Նոյնը կրնայ ըսուիլ հիւսիսէն ու արեւելքէն կամ արեւմուտքէն դէպ հարաւ եղած արշաւանաց մասին: Այնպէս որ Հայկական ու Քրդական լեռնաշխարհին մէջ անընդմիջաբար ու մշտնջենապէս ապրած են ու կապրին ցեղային մի՛եւնոյն ծագումն ունեցող ժողովուրդներ: Մերձաւոր Արեւելքի մէջ չկայ ուրիչ որեւէ երկիր ուր այսօր ապրին հարազատ սերունդներն այն նախնեաց, որոնք կապրէին Քրիստոնէական առաջին դարուց մէջ: Ատուգապէս Հայկական Տաւրոսի ու Քրդական Զակրոսի աչխարհագրական կազմին կը պարտինք ցեղային պահպանման այս մեծ հրաչքը:

Կլիմայական պայմաններու տեսակէտով ալ բացառիկ դերազանցութիւններով օժտուած երկիր մըն է մեր բնաշխարհը: Մէկ

հատ երկար լեռնաչղթայէ չբաղկանար ան, այլ հինգէն մինչեւ տասն հատ լեռնաչղթաներէ, որոնց միջեւ կը տարածուին մեծ ու փոքր բազմաթիւ հովիտներ: Ո՛չ մէկայն արդասաբերութեան ընտիր ընտիր առանձնայատկութիւններով օժտուած են ծովու մակերեսէն 1500 ոտք բարձրութիւններէ սկսեալ մինչեւ 6000 ոտք բարձրութեանց վրայ տարածուող այս հովիտները, այլ անոնք կընծայաբերեն կլիմայական ա՛յնպիսի բազմազանութիւն մը որու նմանն հազիւ թէ գտնուի հատապար տարածութեամբ եւ բնակելի որեւէ ուրիչ երկրի մէջ: Եւ քաղաքակրթական կամ մշակութային զարգացման տեսակէտով անհունապէս մեծ արժէք մը կը ներկայացնէ կլիմայական այս զերազանցութիւնը մեր հայրենի աչխարհին:

Մարդ էակներս իմացական կամ նոյն իսկ ֆիզիքական կորովի գործունէութիւններ ունենալ չեմեզանց տաք ու չոր կլիմաներու մէջ: Դարերու ընթացքին նշանակելի փոփոխութիւններ կը կրեն երկրիս կլիմայական պայմաններն որոնց հետ զուգընթացօրէն փոխուած են տարբեր երկիրներու քաղաքակրթական պայմաններն ալ եւ նոյնիսկ ցեղային բազկացութիւնը: Այնպէս որ, մեր լեռնաչխարհն բոլորող երկիրներ — Կեդրոնական Պարսկաստան, Միջագետք, Արարիա, Սուրիոյ ներքնաչխարհն եւ կեդրոնական Փոքր Ասիա—որ Մեծն Աղէքսանդրի օրերուն, իրենց նպաստաւոր կլիմայական պայմաններուն չնորհիւ, անթիւ անհամար ծաղկեալ քաղաքներ կրնային ապրեցնել եւ մշակութային բարձր գործունէութեանց դրդիռներ հայթայթել բնակչաց, այսօր բոլորովին անընդունակ են իմացական կորովի գործունէութեանց դրդելու իրենց վրայ ապրող կառավարեալ բնակչութիւններն: Քաղաքակրթական կամ մշակութային բարձրադոյն կեանքէ մը մշտնջենապէս զուրկ մնալ դատապարտուած են այս երկիրներու բնակչութիւնք, ցորչափ տեւեն կլիմայական ներկայ պայմաններ: Նուազադոյն չափով նոյնը կրնայ ըսուիլ նաեւ Թուրանի եւ Իռանիոյ հարաւային մասանց եւ Սպանիոյ մասին: Հայաստանի ու Քրդաստանի երեք հարիւր մղոն լայն հողամասի մը վրայ փռուած այս զօտին, սակայն, թէեւ Թուրանստանի ու Իռանիոյ լայնութեան ասպիճաններուն տակ կիյնայ, ունի հարաւային Եւրոպայի երկիրներէն մինչեւ հիւսիսային Եւրոպա տարածուող երկիրներու յատուկ կլիմաներովն օժտուած բազմաթիւ արդասաբեր հովիտներ: Բովանդակ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, եւ աւելցնե՞նք նաեւ Եւրոպայի մէջ, ա՛յն եզական երկիրն է մեր բնաշխարհն որ հազարաւոր տարիներու կլիմայական փոփոխութեանց մէջէն՝ կրնայ մշակութային բարձրադոյն գործունէութեանց պահանջած քաղաչարմար կլիմայական պայմաններն ընձեռել իր կրծոց վրայ ապրող ժողովրդեան:

Բայց ֆիզիքական բոլոր այս ժառանգութիւններէն դերա-
դանց արժէք կը ներկայացնեն ցեղային այն ժառանգութիւններն
որ կարծես նախախնամաբար անկորուստ պահպանուած են մեր
բնաշխարհի ազգարնակչութեանց մէջ: Եւրոպացի դիտուն ճա-
նապարհորդներ ու մարդաբաններ պարզապէս հիացումով կը խո-
սին Հայկական ու Քրտական լեռնապատառներուն վրայ ապրող
ժողովրդոց ցեղային աղնուականութեանը մասին: «Հայերը հր-
պարտ զգալու ո՛րչափ իրաւունք ունին», կըսէ Անդլիոյ Ռէյմսբրիճ
համալսարանի վրօֆէսորներէն մեծանուն մարդաբան Հէտոնը,
«եթէ անգամ մը գիտնան թէ իրենք ի՛նչ փառապանծ անցեալ մ'ու-
նեցած են, սակայն դժբաղդաբար չեն գիտեր:» Մօսեըվ Բրդաց
մասին՝ «բազմաթիւ են անոնց մէջ դեղնահերք ու փայլուն կա-
պոյտ աչուիք,» կըսէ Մր. Սօն, «եւ այս տիպով Քուրդ երախան
եթէ դրուէր Անգլիացի պզտիկներու խումբի մը մէջ՝ անգանա-
զանելի պիտի մնար, որովհետեւ սպիտակ մորթ ունի ան...:
Դեղնորակ ու ծփծփուն մազ, երկար ու վայրահակ պեխ, կապոյտ
աչուի եւ բաց գոյն մորթ ամենէն համոզիչ փաստերէն են... թէ
մի'եւնոյն մայր–ցեղէն ծագում առած են Անկլօ–Սաքսոնն ու
Քուրդը:» Հնդքեաբիի առհներուն պատկանող Քուրդերն նկա-
բագրելով՝ կըսէ Ուիլեըմ Ուօրֆիլտ Ամերիկացին. «թիկնեղ են
անոնք, խոշորակուրծք, հանոյատեսիլ կերպարանք ունեցող
մարդիկ, փայլակնացայտ աչքերով եւ կորովալիր երեւոյթով.
խրոխտ քալուածք ունին անոնք եւ միշտ կը կատակաբանեն: Աչ-
քառու կերպով կը տարբերին անոնք քաղաքին կորագլուխ, թա-
փառկոտ նայուածքով, տգեղ, վատոգի Արաբներէն՝ որոնք դիւրա
գրգիռ են բայց վախկոտ, եւ կը կրեն բոլոր նշաններն ծուլու-
թեան ու նենգամտութեան:» Իսկ ասոնք՝ կը նկարէ նոյն հեղի-
նակն զէնքը Քրդաստանի բարձրադիր մէկ քաղդէական Քրիս-
տոնեայ դիւղի տանուտիրոջ. «Սեմական էր իր դէմքը բայց խիստ
գեղեցիկ. ա'յնքան յստակ էր իր դիմագիծը եւ այնքան հեզահայ-
եաց էին իր աչերն ու հեզահամբոյր իր բերան՝ որ կրնար Քրիս-
տոսի դերը կատարել Օպերամերկուի թատերադաշտին վրայ:»
Եւ այս ցեղային երեք տիպերն ալ զանազան համեմատութեամբ
ու արիւնախառնմամբ կը գտնենք Հայոց մէջ ամենուրեք:

Մտնաւորապէս վերջի քանի տարիներու ընթացքին, մտա-
նաւոր պատերազմէն յետոյ, ազգային հատատամքիս հիմնախա-
րիսխը կազմող իւրաքանչիւր սկզբունքի մասին դիտական բայց
ժողովրդային բազմաթիւ հատորներ հրատարակուած են ու կը
հրատարակուին: Եւ չափազանց նշանակալից է որ ազգի մը յա-
ռաջացման ու ճշակոյթի ամենադարձր մակարդակներուն հասնե-
լու համար ընդհանուրին կողմէ ցոյց տրուած հիմնական պայ-

մաններն աշխարհի մէջ ոչ մէկ տեղ այնչափ համախումբ կը գըտ-
նուին որքան Հայաստանի ու Քրդաստանի աշխարհագրական,
կլիմայական ու ցեղաբանական աքանչելի համադրութեանը մէջ:
Եւ չմոռնամ ըսել թէ անցեալ ու ներկայ քաղաքական բոլոր կա-
ռոյցի յորձանքներն չեն կրցած, չկրցին ու յաւիտեանս ալ չպիտի
կրնան խորտակել այս պայմաններէն իւրաքանչիւրն ու ամենը:

Քաղաքական անխզելի ամբողջութիւն մը ստեղծուելու է
աշխարհագրական ու ցեղային այս անբաժանելի ամբողջութեան
վրայ: Ասիկա՛ է պատգամը զոր կուտան մեզ Աշխարհն Աբրահա-
եան եւ անոր վրայ ապրած ու մեռած բիւրեք բիւրոց նախնիքը Հայ
եւ Քուրդ հարազատ եղբայրներուն: Ասիկա՛ է պատգամը որ կու-
գայ մեզ նախապատմական դարերէ սկսեալ մինչեւ մեր օրերն
պատահած աշխարհաստատան յեղաշրջումներէն: Ասիկա՛ է պատ-
գամը որ կը բարձրանայ Հայ ազգի պատմական կենաց ամենէն
բաղդորոշ փորձառութիւններէն: Պէտք է մխաղօղել Հայ եւ
Քուրդ խորհրդացած եղբայրները ու պահպանել իրենց անկապուտ
ժառանգութիւնն եղող Հայաստանի ու Քրդաստանի ամբողջա-
կանութիւնը: Զկան այսօր աշխարհի վրայ իրարմէ անջատ ուրիշ
երկու ժողովուրդներ ալ զորս Աստուած աւելի սերտօրէն իրարու
միացուցած ըլլար անցեալ բազմադարեան ապրումներով, ֆի-
զիքական բաղդորոշ պայմաններով, ցեղային ամենամօտիկ կա-
պերով եւ հասարակաց ճակատագրով ու ապագայ փառաւոր
կեանքի մը խոստումներով որքան Հայն ու Քուրդը, Նեստորա-
կանն ու Քաղդէացին, Յակոբեանն ու Եզիտին: Ահաւոր ու ան-
քաւելի կերպով մեղանչած պիտի ըլլան բոլոր այս ժողովուրդ-
ներ իրենց անցեալին ու ապագային դէմ, եթէ անպարտելի կո-
րովով մը չհնարուին իրենց հնամի ու հարազատ եղբայրակցու-
թիւնը վերանորոգելու ամենակենսական գործին: Իւրաքանչիւրս
առանձինն չպիտի կարողանանք յաջողութեամբ լուծել մեր ան-
կախութեան ու վերածնութեան հարցերն: Ամենս միասին, հա-
ւատացէ՛ք, անդիմադրելի ոյժ մը պիտի կազմենք որու հետ ի հա-
մերաշխութիւն գալ եւ որու բարեկամութիւնը չհաւիլ պիտի վա-
ւաքին Եւրոպական մեծ պետութիւններէն իւրաքանչիւրը: Աչ-
խարհագրական այնպիսի բացառիկ դիրք մ'ունի մեր միացեալ
հայրենիքը Արեւմուտքի եւ Արեւելքի միջեւ, որ ամենէն վճռա-
կան դերն է կատարած նախապատմական դարաշրջաններէ իվեր
եւ որուն նոյնպիսի վճռական դեր մըն է սահմանուած ապագա-
յին ալ: Մերձաւոր Արեւելքի մէջ միակ հզոր ամուր է անիկա,
թէ՛ աշխարհագրական թէ՛ կլիմայական թէ՛ մանաւանդ ցեղային
տեսակէտներով, որ կոչուած է որոշապէս հանդիսանալ բարձրա-
գոյն ճշակոյթի: Ստուգապէս պիտի կարենանք, Հայեր ու
Քուրդեր եւ Ասորիները, ստուգապէս պիտի կարենանք նախա-

խնամարար կարծես մեզ տրուած այս վտառուր առանձնաշնորհը, եթէ կռնակ կռնակի չտան Հայաստանն ու Բրազտատն, եթէ մեր չորս կողմէն համաուրանական թշնամի ազդեցութիւններով չըջապատուած՝ չտեղծենք համագիւղային ամրակուռ եղբայրակցութիւն մը Տաւրոսեան ու Զակրոսեան անպարտելի լեռնագագաթներուն վրայ, ու՝ վերջապէս՝ եթէ մեր թիկունքը չունենանք ապաստանի ապահով գաւառներ ուր կարենանք ամփոփուիլ ապագայ աշխարհակործան յեղաշրջման մը պարագային, որ անկարելի բան մը չէ երբէք: Այն Աբարատը որ երբէ՛ք երբէ՛ք գլուխ չէ ծռած օտարին առջեւ, որ իր անմատոյց լանջից վրայ հիւրընկալած է աշխարհաւեր բռնակալութիւններէ հալածական Քաղդէացիներն, Յակոբեան Ասորիներն, Նեստորականներն եւ՝ ըստ Հայկական աւանդութեան՝ նաեւ ՄԵՐ Հայկեան նախնիքը, եւ որ ասոնց ամենն ալ անկորուստ պահպանած է ցայսօր, այդ Մայր–Արարատը կարող է հուսկ յետին ապաստանարան մ'ընծայել իր ասպանդական թափառական որդիներուն, իր նահատակ որդիներու խլեակներուն: Մխացեալ Մայր–Հայաստանի կուրծքին վրայ միայն կարող ենք մեր գլուխն դնելու տեղ գտնել, եւ հո՛ն նոր ի նորոյ սկսիլ շինութեանը Նոր բայց Ամենահին Հայաստանի փառաւորազոյն պատմութեան:

Ձեմ խորհիր թէ եղած է կամ կայ ու կրնայ ըլլալ այս պատուա աւելի կենսական ու ներքին աշխատանք մը քան ցեղային իր գիտակցութիւն արթնցնելու փրկաւէտ աշխատանքը Հայոց, Քրդաց, Ասորւոց ու Եզիտիներու մէջեւ: Եւ որովհետեւ Հայերս ենք ամենէն աւելի զարգացած անդամը ցեղային այս եղբայրակցութեան մէջ, որու վերազարթնոյց կեանքէն կախում ունի ամենուս ալ բաղդը, մեր վրայ կը ծանրանայ ամենէն հրամայական պարտականութիւնը, ո՛չ՝ ամենէն փառաւոր առանձնաշնորհը, գոնէ այժմ մեսասաններորդ պահուն՝ լծուիլ ցեղային դիտակցութիւն արթնցնելու փրկաւէտ գործին:

Ապագայ քաղաքական կենաց մարմնոյն եթէ նմանցնենք մեր հայրենիքը, անոր ոզնայարն կը կազմէ Բրդաստա՛ը, որու երկու կողերն կը կազմեն Հայաստանն ու վաղեմի Ասորեստանի լեռնագաւառներն: Ինչ վախճանի որ դատապարտուած են ոզնայարէն անջատուող կողերն, կամ իր կողերէն զրկուած ոզնայարը՝ նոյնպէս վախճանի մը դատապարտուած պիտի ըլլան նաեւ Հայեր, Քուրդեր եւ Ասորիներ, եթէ բաւական իմաստուն չըլլան հաստատակելու ցեղային, քաղաքական, մշակութային եւ ազգային ինքնապաշտպանութեան այս վճռական պատգամին:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱԾԻՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻՍ առաջին եւ գլխաւոր նպատակներէն մին պիտի ըլլայ՝ հաստատել, ընդլայնել, պայծառացնել եւ արծարծել վերն անցողակի յիշատակուած գիտական պատգամներն, որոնց համաձայն ձեւակերպուած ազգային անայլայլ քաղաքականութեան մը շնորհիւ միայն պիտի կարողանանք հաստատուն հիմերն դնել Նոր Հայաստանի:

ՊԱՏԿԵՐԻՆ ՄՈՒԹ ԿՈՂՄԸ

Անցեալ տարի հրատարակուեցաւ Անգլիացի Փրօֆ. Ուիլըմ Մէք Տուկալի մէկ գիրքը — «Ամերիկան ապահո՞վ է ռամկավարութեան համար»: Գիրքին բովանդակութիւնը կը բազկանայ վեց բանախօսութիւններէ՝ արտասանուած Պօսթոնի Լովէլ Ինսդիտիւթիւն առջեւ, «Մարդաբանութիւն եւ Պատմութիւն, կամ Մարդաբանական կազմին Ազդեցութիւնը Ազգաց Ձակատագրին վրայ» ընդհանուր վերնագրին տակ: Փորձ եւ հմուտ հոգեբանի մը բազմաբեղուն մտքին խտացեալ արտայայտութիւնն է այս գիրքը, որ կը ճառէ ազդային ամենակենսական նիւթի մը չուրջ: Սա՛ տողերով կը սկսի Փրօֆ. Մէք Տուկալ իր այս գիրքին նախաբանը. —

> «Մինչ կը դիտեմ Ամերիկան ազգը որ, անխոցելի լաւատեսութեամբ, խաղով խնդումով վտանգաւոր կը դիմէ դէպի կործանման ճամբէն վար, թուի թէ հանդիսատես կըլլամ մարդկային պատմութեան ամենամեծ ողբերգութեանը: Ուրիշ ազգեր լինկած եւ անհետացած են, եւ անոնց տեղերն գրաւած ու քաղաքակրթութեան ջահն վեր բռնած եւ յառաջ տարած են նոր ազգեր, որոնք երեւան եկան բարբարոսութեան խաւար երկիրներէ: Բայց, եթէ իմնայ Ամերիկեան ազգը, ուսկի՞ց կրնանք ակնկալել յառաջդիմութեան նոր ծնունդ մը: Ո՞ւր վիճաւելու ենք կենսունակ մայր–ցեղ մը որ յարմար ըլլայ համաչխարհային առաջնորդութեան գործերուն...: Մեզ, Արեւմտեան քաղաքակրթութեան ջահակիրներուս ա՛նկ է ամենէն անձկոտ հոգածութիւնը ցոյց տալ որպէսզի՝ եթէ կարելի է՝ կարենանք արգիլել անկումն ու փտութիւնը, որուն ճակատագրութեան Եւրոպայի ու Մերձաւոր եւ Միջին Արեւելքի բոլոր քաղաքակիրթ ազգերն:»

Անո՛նք միայն կրնան ըմբռնել ահաւոր նշանակութիւնը վերի պարբերութեան մէջ խտացուած ճշմարտութեան, որոնք ծանրութեան կեդրոնական եւ մտահոգութեան Ամենակարեւոր գիտակէտը պիտի ըլլան Նոր Հայաստանի ապագայ քաղաքական կեանքին մէջ:

անողոք գործողութիւններուն՝ հին ու նոր բոլոր քաղաքակիրթ ազգաց կեանքին մէջ: Պատմական անհերքելի իրողութիւն մըն է թէ Բաբելական, Ասորական, Եգիպտական, Յունական, Հռովմէական, Սպանական բոլոր քաղաքակրթութիւնք, մեծութեան ու փառաց բաղդատաբար կարճ շրջան մը բոլորելէ յետոյ, աւելի կամ նուազ արագութեամբ վատասերած են եւ իրենց հետ հիմնայատակ խորտակուած է նաեւ իրենց քաղաքակրթական ամբողջ կառուցուածքը: Վաղեմի ամենաբարձր քաղաքակրթութիւնները ստեղծող այս ազգերէն ոմանք աշխարհէ անհետացած են բոլորովին: Ուրիշներ՝ թէեւ կը շարունակեն դոյութիւն ունենալ, բայց լճացեալ ու ամուլ կեանք մը կապրին, անընդունակ՝ որեւէ ստեղծագործ աշխատանքի եւ անմահ աշխարհի յառաջդիմական չարժմանց:

Անկման այս համաչխարհային երեւոյթին պատճառները տնտեսական, ընկերական կամ բարոյական նախընթաց անկումներու մէջ տեսնել կը կարծէին մարդիկ: Բայց արդի կենսաբանական գիտութիւնք վճռապէս ապացուցած են թէ տնտեսական, ընկերական ու բարոյական այդ բոլոր վատասերմանց հետեւն կը կենայ ցեղային վատասերումը՝ իբրեւ արմատական պատճառ քաղաքակիրթ ազգաց կործանումներուն:

Ցեղային վատասերումները անխուսափելի կերպով կը վատասերեն նաեւ ազգի մը բոլոր ընկերական հաստատութիւնները եւ անոնց բոլոր արտադրութիւնները: Արդի հոգեբան–պատմաբանք ոչ թէ Յունաստանի եւ Հռովմի բարոյական անկման մէջ կը գտնեն վաղեմի այս երկու պանծալի քաղաքակրթութեանց կործանման արմատական պատճառները, այլ այդ պետութիւնները կազմող ժողովրդոց ցեղային վատասերմանը մէջ, որմէ յառաջացաւ ա՛յնքան անոնց բարոյական անկումն որքան անոնց քաղաքական կեանքի խորտակումը:

Երկու գլխաւոր գործողութեանց միջոցաւ կատարուած են ու կը կատարուին քաղաքակիրթ ազգաց ցեղային վատասերումները — ազնուական ժառանգականութեամբ օժտուած գերդաստանները թուի բնաջնջմամբ եւ ստորնագոյն ժառանգականութեամբ օժտուած անձանց սերունդներուն անհամեմատ բազմացմամբ: Այս կրկնակ եւ զուգընթաց գործողութեանց պղծեցութեամբն էր որ այնքան յեղակարծ ինկաւ վաղեմի Յունաստանը, զոր տակաւին ոչ մէկ ազգ կրցած էր գերազանցել՝ ստեղծագործ առաջնակարգ հանճարներու համեմատական առատութեան կողմանէ, եւ որու չեն կրցած մերձենալ իսկ աւելի քան երկու հազար տարիներէ ի վեր ապրող անբուներն անկեալ Յունաստանի: Ստեղծագործ ՅՇՂՆ Ե փախուստը Յունաստան կոչուած աշխարհագրական այդ ինքնատիպ երկրամասին մէջ, եւ հետեւաբար՝ ընդմիշտ տամքած

են ապրելակերպը ժամանակաւ հոն յայտնուող հանճարի մեծագոյն ուժերուն:

Ազգերը կործանող ցեղային վատասերման այս կրկնակ գործողութիւնք յառաջ կը տարուին այսօր Եւրոպայի ու Ամերիկայի մէջ անօրինակ արագութեամբ: Ամէն տարի Ամերիկա կը ծանոթանայ Եւրոպական ազգաց բազմահազար ժողովուրդներուն, որոնց մէջէն՝ դարերու քաղաքակրթական կենաց ընթացքին՝ զտուած ընկերութեան վերնագոյն խաւերն բերուած են ժառանգական ամենէն ազնիւ ընդունակութիւններով օժտուած ընտրանին, եւ հոն ուղղակի բնաջնջուած են՝ քանի մը սերնդոց ընթացքին: Այնպէս որ, մասնաւորապէս Հարաւային Եւրոպայի երկիրներէն դունդ դունդ Ամերիկա հասնող մեծաթաւալ բազմութեանց մէջ՝ ոչ միայն մշակութային բարձրագոյն կեանք մը արտադրելու խոստումներ չեն տեսներ կենսաբանն ու հոգեբան, այլ ստոյգ վտանգը կը տեսնեն ցեղային վատասերման: Եւ ստոկալի իրողութիւնն այն է որ գաղթական ու տեղացի ճիշդ այսպիսի աղքատ ժառանգականութեամբ օժտուած դասակարգերն են որ բազմածնունդ են, անհամեմատ արագութեամբ կաճին ու կը բազմանան, մինչդեռ մտքի ու նկարագրի ժառանգական ազնուականաց դասակարգը նոյնքան արագօրէն կանճիտուի, կը նուազի, կը բնաջնջուի:

Ուրիշ իրողութիւն մըն ալ յիշել անհրաժեշտ է՝ ըմբռնել կարողանալու համար Փրոֆ. Մէք Տուկալի արտայայտած ճշմարտութեան լեցուն նշանակութիւնը:

Հին տաւններ Եւրոպայի ու Մերձաւոր Արեւելքի հիւսիսային բովանդակ երկիրներն ծածկուած էին հիւսիսական ցեղի բարբարոս հորդաներով: Ցեղային այս կոյս ոյժերն էին որ եկան Եւրոպական արդի քաղաքակիրթ ազգերն ստեղծել՝ հալումաշ հին քաղաքակիրթ ազգաց գերեզմաններուն վրայ: Այսօր չկան այլեւս հիւսիսական այդ ազնիւ ու կոյս ցեղերու բարբարոս սերունդները: Այսօր սպառած է այլեւս ազգային վերանորոգութեան պահանջած ցեղային այդ պահեստի հսկայ ոյժը: Ասոր համար է որ Փրոֆ. Մէք Տուկալ կը հարցնէ լրջօրէն թէ՝ ուսկի՞ց պիտի կրնանք ակնկալել յառաջդիմութեան նոր ծնունդ մը, եթէ իւյայ Ամերիկեան ազգը, եւ թէ՝ ո՞ւր փնտռելու ենք կենսունակ ծայրցեղ մը որ յարմար ըլլայ համաչխարհային առաջնորդութեան գործնական:

Աշխարհս ձէջ չկայ բնութեան ուրիշ որեւէ ազգ, որ՝ ցեղային առանձնաշնորհ՝ աւելի վառնգաւոր կացութեան մը մատնուած ըլլայ քան Հայ ազգը:

Դարերու դերութեան չրջաններէն յետոյ, երբ մեր ցեղային ամենէն պատուական ժառանգութիւններն կազմող խիզախ, ազատասէր, արի եւ իմացական բարձր ձիրքերով օժտեալ բազմաթիւ անձեր արտագաղթի դիմելով կամ սպաննուելով անդարձ կորուսեցան Հայութեան համար, վերջի պատերազմն եկաւ ամենէն ահարկու հարուածն տալ մեր ազգային գոյութեան այս հիմնախարիսխին: Այնպէս որ, մեր ազգային բոլոր վերաչինութեանց համար պահանջուած ցեղային այս ժառանգական ուժերուն կորսնէ չափազանց աղքատացած վիճակով մըն է որ պիտի սկսինք հայրենաչինութեան գործերուն:

Բայց ասկէ ալ ահեղագոյն վտանգը կայ մեր առջեւ: Հայաստանի հիւսիս. արեւելեան գաւառներուն մէջ ստուարաթիւ տոհմ մը կը կազմեն Թաթար բնակչութիւնը, որոնց եաին կը կեցնայ Թաթարական աշխարհն՝ բազմամիլիոն բնակչութեամբ: Իսկ Հայաստանի հիւսիսային եւ հիւսիսային արեւմտեան գաւառներն լեցուն են Թուրք բնակչութիւններով, որոնց եաին պիտի կանգնի Անատոլուի Թուրք պետութիւնը: Եթէ անխուսափելի վտանգին ահաւոր վախճանը չուառով տեսնելով՝ Հայ ազգին գեկավարները գերագոյն ճիգով մը Հայկական Տաւրոսի կողերուն վրայ չտեղափոխեն Հայաստանի ծանրութեան կեդրոնը, ինքզինքնիս պիտի դանենք ճիշդ մէջտեղն համաստուարանական բուռն չարժման: Ցայտնի է թէ ի՛նչպիսի կեանք մը ու վախճան մը կը նայ սպասել այսպիսի սպառնալից կացութեան մատնուած Հայկական պետութեան մը:

Ամերիկա, որու կուզէ Փրօֆ. Մէք Տուկալ իր ազգարարութիւնը, չգտնուիր բնաւ ցեղային ա՛յնպիսի վտանգալից կացութեան մը մէջ որքան կը գտնուի Հայաստան: Ամերիկայի մէջ Սեւ կամ Դեղին ցեղի ժողովրդոց հետ արեւնախառնման դէմ չատ աւելի խոր զիմադրական ոգի կը տնուցանուի, քան Հայոց մէջ՝ ընդդէմ Թուրք կամ Թաթար արեւնախառնման: Մարդկային ներմակ ցեղերու խումբին պատկանող զաղթականութենէ անվտանգ ներս ընդունուելուն դէմն է յարուցուած խտչակրութիւնը: Իսկ Միացեալ Նահանգաց քաղաքացիներու մարքի տնտեսականութեան ինքնապահպանութեան մեզքի մասին է բարձրացուած ահազանգը: Մենք Հայերս, ուրեմն, որչա՛փ աւելի կը կարօտինք մեր ժողովրդեան մէջ ցեղային հզօր գիտակցութիւն արթնցնող գիտական լուրջ բրօթականդի մը, քանի որ ճերմակացեղ ուրիշ որեւէ ազգէ աւելի սպառնալից կացութեան մը մատնուած ենք՝ այս մասին մեզի բացայայտ ունենալով վկայութիւնն: Ժողովրդային խոր եւ հզօր ցեղային գիտակցութենէն զատ՝ ուրիշ եւ ոչ մէկ արտաքին կամ ներքին ոյժ կարող է փրկել Հայութիւնը այս կորստաբեր կացութենէն: Անհրաժեշտ է ցեղային տնտեսականութեան սկզբունքներուն վրայ հիմնուած ազգային գիտակցութիւն մը ստեղծել Հայութեան հոգին, որպէսզի ոգւով որ ստեղծուած են Անգլօ-Սաքսոն ժողովուրդները:

Արդարեւ, չէ կարելի չափազանցել ցեղային պահպանութեան մեզ համար ունեցած ճակատագրական նշանակութիւնը: Առանց այս հիմնական հարցի մասին բիւրեղացած գիտական ուղիղ համոզմանց՝ մեր չինարարական քաղաքականութիւնը ու ձեռնարկներ ոչ միայն ահագին մսխումներ կրնան պատճառել մեր ազգային չափազանց սահմանափակ ուժերուն եւ ոչ միայն զառն յուսախարութեան մատնել ապագայ Հայութիւնը, այլ որ ամենակարեւորն է՝ անոնք կրնան մի անդամ ընդ միշտ եւ անդարձ կերպով մարել Հայկական վերածնութեան ու ծաղկումի ամեն բանաւոր յոյս կամ ակնկալութիւն: Այսքան ահաւոր են ու անդարմանելի այն սղէտներն որ կրնան ապագայ Հայութեան դլխուն բերուիլ՝ ներկայ Հայութեան կողմէ որդեգրելի սխալ քաղաքականութեանց պատճառաւ:

Որչա՛փ կը կարօտինք լոյսի եւ իմաստութեան, որպէսզի կարողանանք՝ փոխանցման ներկայ բաղդատրչ չրջանին՝ ընտրել մեզ շիտակ ճամբան որ անչեզ կառաչնորդէ դէպի վերածնութիւն, դէպի բարձունքը քաղաքակրթական բեղմնաւոր կեանց: Յորդահոս լոյս պէտք է սփռել Հայութեան ճակատագրին չօշափող այս կարդի հիմնական հարցերու վրայ: Աւելի՛ է Հայրենասիրութեան գերագոյն պատգամը որ կուզդուի Հայ բարձրադոյն մտաւորականութեան: Գիտութեան վաստակելի առաչնորդութեան մտնաւանդ կը կարօտի Հայութիւնը՝ աննախընթաց կարելիութիւններով եւ միտդամայն վտանգներով ազգուն ներկայ չրջանին. խորհրդի բարձրագոյն բնազատաններուն մէջ ապրող առաչնորդներու կը կարօտի Հայ ազգը, որ երկիւղած ու ճըշդաղատութեան հաւատարիմ ոգւով նուիրուին ազգերն ապրեցնող ուժերու մասին գիտութեան յայտնութիւններն ժողովրդականացնելու վերկատ գործին:

Նախորդ կէս գարու կենսաբանական, մարդաբանական, ցեղաբանական եւ հոգեբանական յառաչդիմութիւնք մեզ յայտնած են անհատներու եւ ազգաց կեանքը կառավարող կարդ մը ուժեր եւ օրէնքներ, որոնք անճանօթ կը մնային մեր նախնեաց: Իրաւ է թէ զաղանեաց աչխարհ մը կը մնայ մեզ տակաւին մարդկային հոգին, սակայն զործնական առաչնորդութեան համար պահանջուած անհրաժեշտ ծանօթութիւններն ստացած է այժմ գիտութիւնը, ճիշդ ինչպէս զրեթէ ոչինչ գիտենք եւկոտրականութեան էութեանը մասին, եւ սակայն զրեթէ ամեն բան գիտենք զայն մարդոց պիտոյից զործածելու համար: Վաղեմի ազգեր անտեղեակ էին ազգերն ապրեցնող ու մեծցնող եւ բեղմնաւորող արմա-

տական ուժերուն նկատմամբ, հետեւաբար, անոնք գրեթէ միշտ հետեւեցան անպիտակցաբար իրենց քաղաքակրթական ուժերն աղբիւրէն ցամքեցնող ինքնասպան քաղաքականութեանց: Այսպիսի կորսաբեր տգիտութեան մէջ չէ թողուցած արդի պետութիւնը զմարդկութիւն:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԸ նախատեսած մըն է Հայ հասարակութեան հաղորդելու պետական այն յայտնութիւնները, որոնց վստահելի առաջնորդութեամբը միայն պիտի կարողանանք ձեւակերպել Հայկական վերածնունդն երկնող ու անդարմանելի վտանգներէ խուսափող անհրաժեշտ քաղաքականութիւն մը:

Հասարակ ժողովուրդին համար կը պատրաստուին մատենաշարեր հատորներն, որովհետեւ ժողովուրդն է որ պիտի բղխի կամ վաւերացուի ամեն հիմնական քաղաքականութիւն, եւ որովհետեւ ամբողջութեան դաստիարակուած պիտի մնան պետութեան յայտնութեանց համաձայն ձեւակերպուած բոլոր օրէնսդրութիւնք, եթէ անոնց եւրն չկանգնի լուսաւորեալ եւ ուժեղ հանրային կարծիք մը:

ՀԱՅՐԵՆԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ԾՐԱԳՐԵՐ

Հայրենաշինութեան այս խիստ պատասխանատու գործերէն որեւէ մէկուն ձեռնարկելէ առաջ՝ հարկ անհրաժեշտ է համապատասխան Ծրագիր մը, հիմնական ուղղութիւն մը մշակել: Առանց որոշ ծրագրի որեւէ տեսակ շինարարական գործի ձեռնարկողն կը նմանի առանց կանխատես յատակագծի տուն մը չինել ձեռնարկող, եւ կամ առանց կողմնացոյցի ծովային ճամբորդութեան սկսող նաւապետի մը: Ճարտարապետին մտաց մէջ կը յօրինուի նախ կառուցուելիք չէնքը, եւ ապա քարի ու փայտի մէջացաւ մարմին կը տրուի այդ կանխատեսուած խորհուրդին, այդ անհրաժեշտ մասնագէտներուն, այդ յատակագծին: Այսպէս է ազգայ վերաշինութեան որեւէ գործ: Նախ՝ խորհուրդ, մասնագէտներ, ծրագիր, եւ ապա՝ գործ, վերաշինութիւն:

Բայց հոս մեր առջեւ կը կանգնի ամենահրաշալի հարցը: Ուսկի՞ց պիտի սկսինք հայրենաշինութեան մեր խորհրդի յղացումներն, մեր ուղղութիւնները, մեր ծրագրերն: Այս մասին ազգովին կը գտնուինք տակաւին այն պրիմիտիւ նախապաշարման մէջ, ուր գործ մ՚սկսելէ առաջ կը գտնուէին մանուկը դասախօսելու պաշտօն ունեցող հեղինակութիւնք. այսինքն՝ կը խորհինք թէ բաւական է բազմալի կամ օգտակար նկատուած ընտիր ընտիր բարեմասնութիւններն չարադրել թղթի վրայ իբր ծրագիր ու ձեռնարկել անոնց իրականացման, ճիշդ ինչպէս բազմալի կամ օգտակար նկատուած յատկութիւններն կամ կարողութիւններն կը նշանակէին մարդիկ զպրոցական դասընթացքներու մէջ եւ կը յանձնէին ուսուցչին որ աւանդէ զանոնք ուսանողաց: Ճիշդ այդպիսի նախապաշարեալ մտայնութեամբ մըն է որ չարունակ կը յեղյեղուի մեր մէջ թէ Անկլօ–Սաքսոն կրթական դրութիւնը որդեգրելու ենք մեր զպրոցներուն համար եւ կամ, Ամերիկեան ռամկավար դրութիւնը՝ մեր քաղաքական կենաց համար: Հայերս չպիտի կրնանք բնաւ Հայկական վերաշինութեանց համար ուղիղ եւ նպատակայարմար ծրագիրը մշակել, մինչեւ որ մի անգամ ընդմիշտ չջնջուին այսպիսի նախապաշարումներ հանրային մտածողութեան մէջէն: Հայութեան ցեղային ինքնայատկութիւններէն — եւ միմիայն անոնցմէ — կրնանք ստանալ մեր ազգային վերաշինութեան նպատակայարմար բոլոր ծրագրերն, ինչպէս «մանկան ժառանգական ինքնայատկութիւններէն—եւ միմիայն անոնցմէ—կրնանք ստանալ ճշմարիտ ուղեցոյցերն մեր կրթական բոլոր արդիւնաւէտ քանքերուն: Անգլիական նկարագիրն եւ հաստատութիւնները ու պատմութիւնը հիմնովին կը տարբերին Ֆրանսական նկարագրէն, հաստատութիւններէն ու պատմութենէն, որովհետեւ հիմնովին կը տարբերին այս երկու ազգաց ցեղային բաղկացութիւնները: Ցիմարութիւն պիտի ըլլար Ֆրանսացի առաջնորդներուն համար մշակել ու գործադրութեան աշխատիլ այնպիսի ծրագրեր, որոնք ձգտին նկարագրի եւ հաստատութեանց Անկլօ–Սաքսոն տիպն գլուխնել Ֆրանսացի նոր սերունդին վրայ:

Արդի կենսաբանական եւ հոգեբանական գիտութիւնք վճռակս հաստատած են թէ միլիոնաւոր տարիներու ցեղային ազդեցութիւնները իր մէջ ունի աչխարհ եկող իւրաքանչիւր մարդկային անհատ, թէ անոր մէջ կան ու կը գործեն մի քանի արմատական բնազդներ որոնք գործնականապէս անփոփոխ կերպով կը փոխանցուին սերունդէ սերունդ եւ դարուց ի դարս, թէ այս արմատական բնազդներէն կը յառաջանան մարդուս բոլոր զբաղումներն, բոլոր ձգտումներն, բոլոր գործունէութիւնները, բոլոր ընդունակութիւնները, կեանքի ու նկարագրի բոլոր ներքոյ վճռական ոյժեր: Անոնք հաստատած են թէ տարբեր բնազդներ կրնան ուժգնութեան կողմանէ մեծապէս տարբերիլ ցեղէ ցեղ ու անհատէ անհատ եւ ծնունդ տալ, այսպէս, իմացական ու բարոյական ընդունակութեանց ամենահոյակ տարբերութիւններու՝ տարբեր

ազգաց ու տարբեր անհատներու մէջէն, թէ դաստիարակութեան ամենատուն ազդեցութիւնները անդամ չեն զօրեր վտքրագոյն աստիճանաւ իսկ ամեցնել ժառանգական այժը բազմալի բնազդի մը եւ կամ վտքրագոյն աստիճանաւ ակարացնել անբաղձալի բնազդի մը ժառանգական այժը: Անոնք հաստատած են թէ դաստիարակութիւն, կրօն եւ ընկերական հաստատութեանց բովանդակ ուժերը կրնան միայն ու մի'այն գրգիռներ հաղորդել բնազդային այս ուժերու գործունէութեանց եւ կամ զանալ այսպիսի դրդիռները, որով կը կարողանան լեցուն արտայայտութեան պատեհութիւն ընծրհել ոմանց, իսկ զրկել ուրիշներ արտայայտութենէ: Ասկէ աւելի ոչինչ կրնան ընել մեր ի գործ դրած ընկերական բոլոր ջանքերը: Անոնց պաշտօնն է լոկ արտայայտել ինչ որ կայ արդէն, եւ կամ եղանակաւորել այս արտայայտութեանց գործողութիւնները: Անոնք բացարձակապէս անկարող են յայտնաբերել ինչ որ կանխաւ գոյութիւն չունի անհատին կամ ժողովրդին մէջ: Հարիւրաւոր տարիներու լմացական, գեղարուեստական ու կրօնական աշխատութիւններ չեն կարող մէկ հատիկ դիմուն, մէկ հատիկ բանաստեղծ ու մէկ հատիկ բարոյական բարձր նկարագրի տէր անձ յառաջ բերել խումբի մը յաջորդական սերունդներէն, որոնց ժառանգական կազմին մէջ կը պակսին նկարագրի այդ յատկանիշներուն ծնունդ տուող բնազդային բաւարար այժերն: Ասիկա՛ է վճռական պատճառը արդի կենսաբանական ու հոգեբանական դիտութեանց:

Մարդկային բանականութեան յղացմանց առաջնորդութեամբ ձեւակերպուած չինարարական բոլոր ծրագրերը, ուրեմն, անխուսափելի են բոլորովին եւ կրնան ապիտաւոր իսկ դառնալ յաճախ: Ազգի մը ցեղային դրդումներն ու ժառանգական ընդունակութիւնները են միակ ու միակ ճշմարիտ առաջնորդները ազգին բոլոր ձեռնարկներու մէջ, ճիշդ ինչպէս մանկան հոգին է միակ ու միակ ճշմարիտ առաջնորդը կրթական ծրագրերու ձեւակերպման մէջ: Ի՞նչ ահաւոր եւ անդարմանելի չարիք գործուած են ամեն ազգի նոր սերնդոց եւ տակաւին կը գործուին, որովհետեւ ինքն իրենց պաշտօն ու պարտականութիւն համարած են տան, դպրոցի ու եկեղեցիի ղեկավար շրջանակները՝ ճիշդ իրենց ծրագրած իմացական ու բարոյական այսինչ ոիպ հասարակ կերպարանքը տալ նոր սերնդի նկարագրին, առանց առաջնորդուելու իւրաքանչիւր անհատի եւ ժողովրդի ներքնագոյ առանձնայատուկ դրդումներէն: Անոնք ճիշդ այնպէ՛ս նայած են, եւ չատեր կը չարունակեն դեռ նայիլ, մատաղ կեանքերու վրայ ինչպէս բրուտը կը նայի իր ձեռագ մէջ զանազան կաւէ գանգուածին վրայ:

Հայրենաշինութեան արեւէ ձեռնարկի նախաքայլն է, այսպէս, համապատասխան ծրագիր մը կազմել, եւ արեւէ ազգային ծրագրի պատրաստութեան նախաքայլն է՝ ազգը ճանչնալ: Ազգանանաչութիւնն է հիմնական պայմանը ազգաշինութեան, եւ ազգանաչութիւն ըսելով կը հասկնանք, մասնաւորապէս, ճանաչումը՝ մեր ազգին ցեղային բաղկացուցիչ տարրերուն եւ անոնց իւրաքանչիւրին ժառանգական առանձնայատկութեանց:

ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆԱՃԱՆԱՉՈՒԹԻՒՆ

Ջանինք, դժբազդաբար, դիտական ոգւով եւ դիտական ճանաչութեանց լուսով գրուած պատմական գրականութիւն մը, որ կարենայ Հայ հասարակութեան ճանչցնել իր ցեղային ծագումն ու իր հոգեկան բնորոշ յատկանիշերն: Ընդհանուր խանգանաչութիւն մը կը տիրէ այս մասին Հայ մտածողութեան մէջ: Եւ Հայերուս մէջ մեր ազգային բնորոշ յատկութեանց մասին տիրող այսպիսի անորոշ, հակասական եւ քաոսային մտայնութենէ մը չէ որ պիտի ակնկալենք հայրենաշինութեան վրատահելի ծրագրերու պատրաստութիւնը:

Մեր պատմական մատենագրութեան արժէքը նուազացնելու դիտաւորութեամբ չէ որ վերի դիտողութիւններն արձանագրել հարկ դատեցի, այլ սոսկ չինարար ծրագրերու պատրաստութեանց գործին հիմնական դժուարութիւնը ցոյց տալու նպատակաւ: Եւ արդէն այնքան անարդար բան մը պիտի ըլլար մեր նախորդ պատմագիրներէն արդի դիտութեանց ոգւովն ու լուսովն ստոգորոն գրականութիւն մը ակնկալել, որքան անարդար որ պիտի ըլլար հոլովոյթի իրողութեան հատատուելէն եւ ընդունելութենէն առաջ գրուած դիտական գրականութենէն հոլովոյթի խորհրդով չաղախուն բովանդակութիւն ակնկալել: Դեռ հազիւ 22 տարի կընէ Մենտելեան օրէնքին վերագիւտը, որ այնքան մեծ յեղաշրջում յառաջ բերաւ ժառանգական ուժերու մասին մարդոց ունեցած տեսութեանց մէջ, որքան անկէ իրր կէս դար առաջ Տարուինի հոլովոյթի վարդապետութիւնը յառաջ բերած էր ընդհանուր կենսաբանութեան մէջ: Մենտելեան օրէնքին այս վերահաստատութիւնը, սակայն, գործնական չատ աւելի մեծ օգտակարութիւններ ընծեռեց մարդկութեան քան որ կրցած էր ընծեռել հոլովոյթի վարդապետութիւնը: Նախընթաց քսան տարիներու ընթացքին մարդկի չատ աւելի բան սորվեցան ժառանգականութեան եւ ցեղային

1087Զ-57
Госуд. Библиотека
ZUUՊ-Арм.ССР
им. А. Мясникяна

առնոց սերնդէ սերունդ վոխանցումներուն մասին, քան որ կըրցած էին սորվիլ պատմութեան սկզբէն մինչեւ ներկայ դարուս սկիզբը:

Հայ ազգին ցեղային բաղկացութիւնները եւ անոնց իւրաքանչիւրին ժառանգական ընդունակութիւնները, ուրեմն, պէտք է նախ ճանչնալ, որպէսզի այսպիսի ներթափանց ճանաչողութեան մը վրայ կարողանանք հիմնաւորել մեր ազգաչինութեան ծրագիրն ու գործունէութիւնը:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻՍ առաջին հատորն պիտի ջրպուի Հայ ազգին ցեղային ծագումն ճշդելու եւ ազգային այս բաղկացուցիչ տարրերուն ինքնայատուկ հոգեբանութիւնները յայտնաբերելու խնդրով: Անտարակոյս, չափազանց դժուար ու վրիպանքի ենթակայ աշխատանք մը պիտի ըլլայ ա՛րդեօք ինձ համար, քանի որ սոյն մէջ այս ուղղութեամբ որեւէ փորձ չէ կատարուած ասկէ առաջ: Բայց, ինչպէս բացատրեցի վերն, ասկէ տարբեր որեւէ հիման վրայ չէի կրնար հաստատել ներկայ մատենաշարս: Առանց ազգաճանաչութեան ընծայարեր լուսոյն ու ցուցմունքներուն՝ չէ կարելի գիտական վստահելի ծրագրեր ձեւակերպել ազգային որեւէ հաստատութեան վերաչինութեանն համար: Մատենաշարիս առաջին հատորն, ՄՈՒՍԱ ԴՈՒՄՄ ՈՒ ՆԿԱՐԱԳԻՐ ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ, հիմնախարիսխն պիտի կազմէ, այսպէս, յետագայ բոլոր հատորներու շարքին:

Յառաջիկայ Հոկտեմբերին ճիշդ Քառորդ դար անցած պիտի ըլլայ այն օրէն երբ ԵԿՄԼ Համալսարան մտայ Բնական Պատմութեան եւ կենսաբանութեան ուսմանց հետեւելու: Այս ամբողջ քառորդ դարու ընթացքին՝ թէ՛ Հարվըրտ Համալսարանի Ընթացարարից Դպրոցին մէջ յատուկ տարած Հոգեբանական, Մանկավարժական եւ Իմաստասիրական ուսմանցս, թէ՛ Լոյս դիտական հանդէսին հրատարակութեանն, թէ՛ անկից յետոյ ստանձնած կրթական պաշտօնիս բերմամբ եւ թէ՛ ներքին բուռն նախասիրութիւններէս դրդեալ՝ սերտիս հետեւած եմ կենսաբանական ու հոգեբանական գիտութեանց զարգացումներուն: Իսկ ներկայ հատորս պատրաստելու առթիւ ոչ մի աշխատանք խնայած եմ հաւաքելու եւ դասաւորելու նիւթիս պահանջած բոլոր այն իրողութիւնները զոր կարելի էր գտնել թէ՛ Փրէսկոյի գաւառային եւ թէ՛ Սաբրամէնթոյի նահանգային մատենադարաններուն մէջ:

Գիտական ու պատմական վստահելի իրողութիւնները լոկ համախմբել չէ եղած բաւիւնս այս հատորին պատրաստութեանը մէջ: Իրողութիւնները հեղինակաւոր աղբիւրներէ հաւաքելով հանդերձ, ինչպէս ցոյց տուած եմ իւրաքանչիւր պարբերութեան

վերջն նշանակուած թուանշաններով եւ անոնց համապատասխանող հեղինակներու եւ գրքերու անուններն ալ զետեղելով գրքիս վերջի էջերուն վրայ, ինքնատիպ եղանակ մը համադրած եմ գտնոնք: Օրինակի համար, ոչ մէկ աղբիւրի մէջ յիշուած է մեր բնիկ Հայ նախահարց ուղղակի Սումերեաններու սերունդն եղած ըլլալու պարագան: Տարբեր աղբիւրներէ քաղած իրողութիւնները իրարու հետ համադրելով է որ այդ անժխտելի եզրակացութեան յանգած եմ: Նոյնպէս, ո՛չ մէկ հեղինակ ըսած է թէ Հայոց նախնիքն էին Հայխոսները, որ Ք. Ա. 1680—1580 թուականներուն կիչխէն փարաւոններու երկրին վրայ: Տարբեր աղբիւրներէ Հայխոսներու մասին ստուգած իրողութիւններս իրարու հետ համադրելով էր որ այդպիսի եզրակացութեան մը յանգեցայ, եւ առ որ առաջնորդող իւրաքանչիւր իրողութիւն ընդունուած է հնախօսներու կողմէ գրեթէ միաձայնութեամբ: Այնպէս որ, Հայ ազգի ծագմանն ու նկարագրին նկատմամբ հատորիս մէջ ամփոփուած նորանոր յայտնութիւնները հաւաքած ու համադրած եմ կենսաբանական, մարդաբանական, ցեղաբանական, հնախօսական եւ հոգեբանական խիստ ճոխ գրականութեան մը կազմած-ներուն մէջ կատարուած ուքնաջան պրպտումներովս եւ միանգամայն ինքնատիպ համադրութիւններով:

ԿՈՉ ՅԱՆՈՒՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

Հայրենասիրական պարտադիր կոչի մը պատասխանած ըլլալու խոր գիտակցութեամբն է որ կը նուիրուիմ մատենաշարիս պարտաւորութեան ծանրածանր բայց երջանկալի աշխատանաց: Բայց որպէսզի Հայ հանրային կարծեաց վրայ ներգործեն մատենաշարիս մէջ ամփոփուած գիտական ճշմարտութիւնները եւ, այսպէս, գիտութեան վստահելի առաջնորդութեանն ենթարկեն մեր ազգային ներքին ու արտաքին հիմնական չարժումներն ու քաղաքականութիւնները, հարկ անհրաժեշտ է որ լայն ծաւալ գտնեն այս հրատարակութիւնք Հայ հասարակութեան ամեն խաւերուն մէջ:

Ցանուն գիտութեան եւ յանուն գերագոյն հայրենասիրութեան կոչ կուղղեմ, ուրեմն, բոլոր այն հայրենակիցներուս որ ինձ նման խոր հաւատք ունին գիտութեան վստահելի առաջնորդութեանը վրայ, բոլոր անոնց որ ինձ նման խոր հաւատք ունին հայ ազգին սահմանուած վիճակը ապագային ու մեծ առաքելութեանը մասին՝ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, բոլոր անոնց որ

ինձ նման ահով ու սոսկմամբ կը դիտեն այն անվերականգնելի կործանումը որուն անխուսափելիօրէն պիտի դիմէ Հայ ազգը եթէ չդիտնայ ամէն գնով վառատերումէ վերկել իր ցեղային ազնուականութիւնը, բոլոր անոնց որ ինձ նման համոզուած են թէ ՄՏՔԻՆ— ու միմիայն մտքէն—է որ ծնունդ պիտի առնեն ամէն տեսակ հայրենաշինական ձեռնարկները, բոլոր անոնց որ ինձ նման կը հաւատան թէ Հայ ժողովրդեան մտաց ու սրտին մէջ դիտական վերակաւէտ ճշմարտութիւններն տարածելով միայն կարելի պիտի դառնայ մեզ համապատասխան ուղղութիւն մը տալ մեր ազգային չարժմանց ու գործերուն, ջերմագին կոչում կընեմ բոլոր այսպէս մտածող իմ պատուական հայրենակիցներս՝ որ իրենց բոլորանուէր համակրութիւններովն չըրջապատեն անհատական նախաձեռնութեամբ լոկ սկսուած այս տակաւ ձեռնարկն, ու վայլուն յաջողութիւն մըրնեն զայն: կըրնանք ու պարտինք տեսական հաստատութեան մը վերածել հայկական վերաշինութեան այս Մատենաշարն, ուր գան իրենց պատգամները տալ՝ հայ ազգի մտաւորականութեան բարձրագոյն ներկայացուցիչներն եւ, այսպէս, դիտութեան առաջնորդութիւնը ապահովեն Հայութեան՝ իր կենաց ամենէն բազդորոշ այս չրջանին:

Հարկ անհրաժեշտ է լուսաւորել Հայ Հանրային կարծիքը՝ իր ճակատագրին հետ սերտօրէն կապակցեալ կենսական խնդիրոց մասին: Որովհետեւ ճիշդ ա՛յնպէս պիտի ըլլան մեր տուները, մեր դպրոցները, մեր եկեղեցիները, մեր կառավարութիւնը, մեր ընկերական կազմը, մեր ազգային նկարագիրը, մեր պատմութիւնը, մեր հանրային կեանքն ու գործառնութիւններն՝ ինչպիսի հանրային կարծիքներ, տրամադրութիւններ, խակալներ որ անոնց մասին տիրապետն Հայ ժողովուրդի զանգուածին մէջ, այնպէ՛ս՝ ինչպէս կուզէ ժողովուրդն վերահսկական կամքը: Որովհետեւ Հայ ժողովուրդին մէջ տիրող հանրային կարծիքն է որ՝ վերջ ի վերջոյ՝ պիտի վճռէ մեր բոլոր ազգային կենսական հարցերն, պիտի գծէ մեր ազգային քաղաքականութիւնը եւ պիտի ընարէ այդ քաղաքականութեան համախոհ առաջնորդներ ազգային կեանքը վարելու համար: Եւ որովհետեւ իր ճակատագիրն վճռող ուժերու մասին ժողովուրդի մը ազատութիւնը ամենէն պատասուր չարիքն է որ կրնայ ըլլալ երբէք, եւ որ անխուսափելի կերպով քայքայման ու կործանման պիտի առաջնորդէ իր վճիռներուն ենթարկուած բոլոր ձեռնարկներն:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻՍ զերազոյն չանքը պիտի ըլլայ կարելի հզօրագոյն չեչտերով կրկին ու կրկին հնչեցնել Հայութեան ապագան ապահովող դիտական այս դոյդ ճշմարտութիւնները, մինչեւ որ արձագանգեն անոնք Հայ հասարակութեան սրտին ու կեանքին, մինչեւ որ մարմին առնեն անոնք ազգային վճռական ու անփոփոխ քաղաքական ծրագրի մը մէջ, եւ մինչեւ որ Հայկական, Քրդական ու Ասորական եղբայրակցութեան առեղծած միացեալ նահանգներն տարածուին Արարատի վեհաշուք կատարներէն մինչեւ Միջերկրականի ծիծաղկոտ ափերն:

Այս առթիւ քաղցր պարտականութիւն կը համարիմ ինձ հրապարակաւ յայտնել իմ սրտագին շնորհակալութիւններս Պատ. Ս. Տէվիրեանի եւ Տիար Յ. Փաշկեանի, որոնց ցոյց տուած ամենամբլեմ համակրութեան եւ նիւթական ու բարոյական յոյժ գնահատելի աջակցութեան կը պարտիմ ձեռնարկիս սկզբնաւորութիւնը: Շնորհակալութիւն կը պարտիմ նաեւ հեռաւոր ու մօտաւոր բարեկամներուս, որոնք սիրալիր ընդունելութիւն ընծայեցին իմ ներկայ ձեռնարկիս մասին իրենց մօտ կատարուած դիմումներուն եւ չղայան իրենց նիւթական եւ բարոյական օժանդակութիւններն կամ գործակցութեան խոստումները.— Տեարք՝ Ա. Խան-Ամիր, Գ. Գաբրիէլեան, Ս. Գազանճեան, Պատ. Ա. Երէցեան, Ա. Թիմուրեան, Լ. Լիւլէճեան, Մ. Կարօ, Մ. Կոստանեան, Տր. Ա. Հաճիւնեան, Ե. Հերեան, Ն. Ղարասէֆէրեան, Տր. Ճըզպալեան, Յ. Մալխասեան, Յ. Մովսէսեան, Ա. Մուսեխեան, Ն. Շահպազեան, Ա. Պօղոսեան, Պատ. Ե. Ռշտունի, Պատ. Յ. Սանդիկեան եւ Ա. Տոմպալեան: Տարակոյս չունիմ թէ բազմապատիկ աւելի թուով բարեկամներ հաճոյքով իրենց խանդավառ ծառայութիւններն պիտի արամադրէին ինձ՝ այս ազգօգուտ ձեռնարկիս յաջողութեանն համար, եթէ իրենց մօտ եւս դիմում կատարուած ըլլար: Դրական աջակցութեան այսպիսի խոստումներէ ու ձեռնարկիս բարձր օգտակարութեանը մասին ունեցած հաւատքս զօտեպնդուած՝ անգամ մը եւս կը մտնեմ, ահա՛, դիտական վերակաւէտ ճշմարտութիւններն ժողովրդականացընելու ծառայութեան դաշտը: Ո՛վ որ համամիտ է այս ներածութեան մէջ բիւրեղացուած գաղափարներուն, որոնց ապացուցումներէն եւ ընդլայնումներէն պիտի բաղկանան ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻՍ յաջորդական հատորները, թող յառաջ գայ եւ գինուորագրուի սկսուած այս գաղափարածաւալ չարժման: Մատենաշարովս սկիզբ դրուած ազգային–դիտական այս նոր գրականութեան Հայոց ամէն խաւերուն մէջ տարածումէն կախում պիտի ունենայ՝ անոր մինչոցաւ արտայայտուած ճշմարտութեանց բեղմնաւորումը Հայ ազգ. կեանց մէջ: Պէտք է հրատարակութեանց այս չարքին պրակներն Հայաբնակութիւն ամէն մէկ Հայու որ ազգային հարցերով կը չահագրգռուի եւ կամ գործօն դեր կը կատարէ Հայկական որեւէ կազմակեր-

պուԹեան մէջ: Պէտք է մանաւանդ միջոցներն հայԹայԹուին ինձ, որպէսզի կարողանամ Հայաստանի կառավարուԹեան պատասխանատու պաշտօնեաներէն, Պոլսոյ Ազգային Երեսփոխանական Ժողովոյ անդամներէն եւ քաղաքական դեր կատարող բազմաԹիւ Հայ ազգայիններէ սկսեալ մինչեւ մեր նոր սերունդն կրԹող հարիւրաւոր որբանոցներու ուսուցիչներէն ամէն մէկուն ձեռքն հասցընել օրինակ մը հետզհետէ հրատարակելի պրակներէն: Ասիկա է միակ յաջող կերպը մասնաւորաբար միջոցաւ արտայայտելի դիտական ճշմարտուԹիւններն Հայ մտածողուԹեան մէջ ներԹափանցել տալուն: Դո՛ւն, ընԹերցող, ո՛վ որ ես, ծառայուԹեան ի՞նչ բաժին կրնաս բերել դիտուԹեան պատգամներն Հայ ժողովրդի մտաց հաղորդել ձգտող բարձրօրէն ազգօգուտ այս ձեռնարկին: Պիտի Թողո՞ս որ ազգային լուսաւորուԹեան վեհ դրծին նուիրուած հրատարակուԹեան մը նիւԹական բեռն ալ ճընչէ՝ անոր պահանջած իմացական ծանրատար աշխատանաց տակ արդէն իսկ աքնող անձին վրայ: Դուն քեզի ըրէ այս հարցումը, եւ ԱՆՄԻՋԱՊԷՍ գործադրէ ի՛նչ պատասխան որ ստանաս:

Կը փափաքիմ ներածուԹիւնս փակել հանդուցեալ Տր. Մ. Ս. Գաբրիէլեանի սա՛ հայրենաշունչ պատգամով, ինչպէս զայն սկսայ նոյն բարեկամիս տողերովն.

«Եղբայրնե՛ր, Հայաստանի վրայ չարունակ վազցնենք մեր քրտանց արդիւնքը, մեր սիրոյ հոսանքը, մինչեւ որ կործանենք խաւարի իշխանուԹիւնը եւ ԱրդարուԹեան ձեռքը տանք կառավարուԹեան գաւազանը: Հայ լեզուն ու գրականուԹիւնը, Հայ կրԹական եղանակներն ու հաստատուԹիւններն տարածենք Հայաստանի մէջ ու Հայաստանէ դուրս. Հայաստանը նորէն ընենք նենք երկիր գրախտավայր, անկէ հոսեցնելով գիտուԹեան, իմաստուԹեան եւ արուեստի աղբիւրները, սփռելով ընդհանուր Հայկական բարեաց ճոխ ձորոխներ, խրոխտ Երասխներ, Փառահեղ Եփրատներ եւ արագասահ Տիգրիսներ: Արարատը նորէն ընենք ազատուԹեան ձեռ ու փառաւոր տաճարը, եւ նորէ՛ն ազատ ըլլայ Հայ հանճարը, Հայ լեզուն ազա՛տ, Հայաստանը ազա՛տ, եւ ինչպէս Հայկականը ունեցած է առաջին ազգային քրիստոնեայ եկեղեցին ըլլալու պատիւը յաչխարհի, նոյնպէս եւ ՀայուԹիւնն ըլլայ ազգաց մէջ քրիստոսաշունչ մարդկային եղբայրուԹեան եւ տիեզերական հաճելաշխուԹեան առաջին եւ հզօրագոյն գործիչը:»

Մ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ Ա

ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՖԻԶԻՔԱԿԱՆ ՅԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐՈՒ

ՃԵՐՄԱԿՆԵՐՈՒ ԵՐԵՔ ՑԵՂԵՐՆ

ՌաղաֆակրթուԹիւնը կրնայ նկարագրուիլ իբրեւ կայծ մը որ կը փայլատակէ երբ իրարու հետ շփման կուգան հակընդէմ ցեղային տարբեր: Այս ինչ աստիճան մշակոյԹ կրնայ հիմնաբերաբար զարգանալ որեւէ կեդրոնի մէջ, բայց բարձրագոյն կարգի ռաղաֆակրթուԹիւն մը ցեղային այլազան տարրերու իրերախառնումներու միջոցաւ կարտադրուի միշտ:

Զկայ աւելի յիմարական պարծանք մը ռան պարծանքը ցեղային մաքրուԹեան: Եթէ երբէք գոյուԹիւն ունի մաքուր ցեղ ըսուածը, անիկա ամուլ ցեղ մըն է ռաեւ:

ՄՈՐԻՍ ՃԻՍՏՐՕ

Ամենէն հարեւանցի դիտողուԹեամբ կը դանենք որ ներկայ ՀայուԹեան ռոտոր մեծամասնուԹիւնն ունի՝ Մթագոյն մորթ, մազ ու աչք, լայն կլոր գլուխ ու դէմք, լայնկեզ քիթ եւ միջահասակ ու հաստակազմ մարմին: Իսկ նշանակելի մեկ փոքրամասնուԹիւնն ունի՝ բացագոյն մորթ, մազ ու աչք, ցեղ երկար գլուխ ու դէմք, ցեղ, ուղիղ ու արծուային քիթ եւ բարձրահասակ ու նրբակազմ մարմին: Կը դանենք նաեւ բաւական Թուով Հայեր որ մեծամասնուԹեան նման մթագոյն մորթ, մազ եւ լայնկեզ քիթ ունենալով հանդերձ՝ ցեղ ու երկար գլուխ, ձուաձեւ երես ունին փոքրամասնուԹեան նման, եւ երկուքէն ալ աւելի կարճահասակ են ու նրբակազմ:

Բաւական Թուով Հայեր կրնանք դանել որ վերն ներկայացուած երեք տիպերէն մի՛միայն մե՛կ հատին յատկանիշներովն օժտուած ըլլան ամբողջովին: Բայց չատ աւելի յաճախ կը հանդիպինք Հայերու որոնց դիմագծուԹիւնը մեկ խառնուրդն է այս տիպերէն երկուքին կամ երեքին ալ յատկանիշներուն: Այսպէս, կը տեսնենք կապոյտ աչուի բայց կարճ կլոր գլուխ, խարտիշահեր բայց լայն քիթ, կարճահասակ բայց ցեղի ցերմակ ու ձուաձեւ երեսով չատ Հայեր:

Թէեւ ընդհանուր կերպով կլոր գլխով ու դէմքով եւ մթագոյն աչքով ու մօրթով տիպը մեծամասնութիւն կը կազմէ Հայոց մէջ, սակայն զանազաններ կան ուր աչքառու համեմատութիւններ կը սահանան բարձրահասակ ու բացագոյն բնակչութիւնք:

Եւրոպայի բնակչութեանց մէջ, սակայն, զարմանալի կերպով զանազանուած են փիղիքական յատկանիշներու այս երեք խմբակցութիւնները: Սկսելով Եւրոպայի հարաւային երկիրներէն, ուր Թուական խիտ մեծ դերակշռութիւն մը կը ներկայացնէ թխորակ տիպով բնակչութիւնք, որչափ յառաջանանք դէպ հիւսիս՝ այնչափ ալ հետզհետէ Թուական դերակշռութիւն կը սահանան բացագոյն տիպով բնակչութիւնք: Այսպէս, մինչ կապոյտ աչուի ու դեղձան մազերով բարձրահասակ մարդիկ ամենչան փոքրամասնութիւն մը կը կազմեն Սպանիոյ, Հարաւային Իտալիոյ եւ Յունաստանի մէջ, անոնք կը բազկացնեն ամենասուր մեծամասնութիւնը Նորվեկիոյ, Շուէտի ու Տանիմարքայի բնակչութեանց:

Փիղիքական յատկանիշներու կողմանէ երեք գօտիներու բաժնուած է, ուրեմն, Եւրոպա: Թխորակ տիպով եւ յարակից մեա յատկանիշներով օժտուած բնակչութիւնք բացարձակ կապէս կը տիրապետեն Միջերկրական ծովն շրջապատող ԲՈԼՈՐ երկիրներու մէջ, ա՛յնչափ Եւրոպական որչափ Ափրիկեան ու Սուրիական եւ Փոքր Ասիական եզերապատասոյց մէջ: Եւ ճիշդ ա՛յս տիպով ժողովուրդներ՝ Թուական դերակշռութեան տեսակէտով՝ տիրապետած են Միջերկրականն ամեն կողմէ շրջապատող բոլոր երկիրներուն մէջ՝ նախապատմական դարաշրջաններէ սկսեալ մինչեւ այսօր: Այս նկատումով է որ մարդաբաններ Միջերկրական ցեղ անուանած կը կոչեն Եւրոպայի բոլոր այն բնակչութիւնները որ ունին՝ երկար գլուխ, քարձր ու նեղ կամ ձուաձեւ երես, կարճ ու նրբակազմ մարմին, մուք թուխ կամ սեւ մազ ու աչք, եւ թխորակ մորթ: Մարդաբանական այսպիսի որոշ իմաստով ճշն է որ Միջերկրական ցեղ պիտի կոչենք փիղիքական այս ինքնուրոյն յատկանիշները կրող բոլոր սպիտակամորթ ժողովուրդները:

Ալպեաններու ամբողջ լեռնազօտին, Միջերկրականէն մինչեւ Ադրիատիկեան, զբաւուած է՝ կարճ ու կլոր գլխով, լայն ու կլոր երեսով, միջակ հասակով ու հաստակազմ մարմնով, եւ մուք թուխ կամ սեւ մազերով ու աչօք, եւ թխորակ մորթով բնակչութեանց սուրաւ մեծամասնութենէ մը: Կարճ ու կլոր գլխաձեւն է այս ցեղը միւս երկու ցեղերէն ալ զանազանող առեն

նէն բնորոշ յատկանիշը· իսկ փիղիքական մնացեալ յատկանիշներու կողմանէ՝ միջին դիրք մը կը զբաւէ այս ցեղը միւս երկու ծայրագոյն տիպերուն միջեւ: Եւրոպայի կեդրոնական գօտիին վրայ այս տիպ բնակչութիւնք Թուականապէս տիրապետած են նախապատմական դարերէ ի վեր մինչեւ այսօր: Ուսումնասիրութիւններ չատ իրաւացիօրէն Ալպեան ցեղ անուն են տուած ա՛յս տիպ ժողովրդոց, ա՛ւր որ ալ գտնուին անոնք:

Հիւսիսային Արեւմտեան Եւրոպայի բոլոր երկիրներն ու Բրիտանական կղզիները բնակող ժողովրդոց խիտ մեծամասնութիւնն կը բազկանայ այսօր երկար գլուխ, բարձր ու նեղ ու երկար երես, նեղ եւ ուղիղ քիթ, բարձր հասակ, խարտեաշ կամ կարմիր եւ կամ շագանակագոյն բայց ոչ երբեք սեւ մազ, եւ կապոյտ կամ գորշ կամ կանաչ եւ կամ քաց թուխ աչք ունեցող մարդոցմէ: Անոնք բազմաստաբար վերջերն յայտնուեցան Աբեւելքէն, ու յաջորդական ալիքներով հետզհետէ տարածուեցան բովանդակ Եւրոպայի վրայ, եւ ընդ միշտ կազմեցին սուրաւ մեծամասնութիւնը Հիւսիսային Արեւմտեան Եւրոպայի բնակչութեանց: Այսօր Հիւսիսային Ծովն շրջապատող բոլոր երկիրներուն մէջ համախմբուած են ամենէն մաքուր տիպերն այս ցեղին, եւ ուստի պատշաճօրէն Հիւսիսական ցեղ անուն են տուած ա՛յս նոր մարդարանք:

Եւրոպայի ցեղային գօտիներուն համապատասխանող գօտիներ կը տարածուին նաեւ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ: Անտեսելով առայժմ Տուրանական ցեղերու եկամուտ տարրերն՝ Միջերկրական ցեղին պատկանող ժողովուրդներ կը կազմեն բացարձակ մեծամասնութիւնը Հնդկաստանի, Աֆղանիստանի, Պարսկաստանի, Միջագետքի, Արարիոյ, Սուրիոյ, Պաղեստինի ու Եգիպտոսի ազգաբնակչութեանց: Աւանդական սովորութեան հետեւելով՝ Սեմական ցեղ անունը տրուած է Պարսից Ծոցէն մինչեւ Միջերկրականն տարածուող երկիրներու Միջերկրական տիպ բնակչութեանց: Մենք ալ նոյն անունով կոչելով հանդերձ Մերձաւոր Արեւելքի այս տիպ ժողովուրդներն՝ պէտք է միշտ ի մտի ունենանք թէ ուրիշ բան չէ Սեմական ցեղը բայց միայն Եւրոպայի մէջ Միջերկրական անունով ճանչցուած ցեղին մէկ պատառանութիւնը Մերձաւոր Արեւելքի մէջ:

Դէպ հիւսիս յառաջանալով կը հանդիպինք Քրդաստանի ու Հայաստանի լեռնազաւառային ընդարձակ գօտիին, որ Ասիոյ Հիմալայան լեռնաշղթաներու դրութիւնը կօտրակաւորէն Եւրոպայի Ալպեան լեռնաշղթաներու դրութեան հետ: Փոքր Ասիոյ լեռ

նագաւառներէն բարձրացող աւելի քան 300 մղոն լայնութեամբ այս բարձրաւանդակին բնակչութիւնը Ալպեան ցեղին կը պատկանին սուաւոր մեծամասնութեամբ: Եւ որովհետեւ հայկական ու Տաւրոսեան լեռնադաշտերու բնակչութեանց մէջ Հայն է ծանօթ ամենակարկառուն տիպը Ալպեան ցեղին՝ Եւրոպայի մարդաբանները, չատ իրաւամբ, ԱՐՄԵՆԱԿԱՆ (Արմինոյտ) կոչած են Մերձաւոր Արեւելքի մէջ բնակող Ալպեան տիպ ժողովուրդները: Մասնաւոր յարմարութիւն մը կը տեսնայ Արմենական բառին մարդաբանական այս որոշ իմաստով գործածութիւնը, եթէ արդ (երկիր) եւ մինի (լեռ) արմատներէն կազմուած համարինք Արմինիա բառը, ինչպէս կընդունին բանասէրներէ ոմանք: Այդ պարագային՝ Արմինիա կը նշանակէ լեռնաշխարհ. եւ Արմինիոն կը նշանակէ լեռնական: Ճիշդ ըլլայ կամ ոչ այս ստուգաբանութիւնը, անկասկած կերպով կը հաղորդէ ան բուն մ'ըն իմաստը զոր մարդաբաններ արտայայտել կուզեն Արմենական բառով, այսինքն թէ՝ Եւրոպայի Ալպեան ցեղին կը պատկանի խիստ սուաւոր մեծամասնութիւնը Փոքր Ասիոյ, Հայաստանի ու Քրդաստանի «լեռնականներուն»: Մենք ալ Արմենական ցեղ ըսելով պիտի հասկնանք Մերձաւոր Արեւելքի բոլոր սպիտակացեղ կլոր գլուխ բնակչութիւնները ի՛նչ ազգի կամ ժողովուրդի մէջ ալ գտնուին անոնք:

Մերձաւոր Արեւելքի երկիրները չեն ընդարձակութիւն դէպ հիւսիս, հետեւաբար՝ չունինք երկիրներ որոնց բնակչութեան սուաւոր մեծամասնութիւնը համապատասխանէ Եւրոպայի Հիւսիսական ցեղին: Հայաստանի եւ Քրդաստանի բարձրաւանդակներն, սակայն, իրենց ընծայած կլիմայական նպաստաւոր պայմաններուն չնորհիւ, կրցած են ցարդ պահպանել նշանակելի թիւով սերունդներն մեր Արիական կոչուած նախնեաց: Այնպէս որ, ինչպէս յետոյ պիտի տեսնենք, մինչդեռ Հնդկաստանի, Պարսկաստանի, Միջագետքի, Արաբիոյ, Սուրիոյ եւ Պաղեստինի բնակչութեանց մէջ հազուադիպօրէն կը հանդիպի մարդ կապոյտ աչուքի ու խարտիչահեր մանկանց, Քրդաստանի մէջ ամբողջ տոհմեր այս տիպ անդամներէ կը բաղկանան, եւ Հայաստանի կարգ մը գաւառներուն մէջ մանաւանդ աչքառու բազմութիւն մը կազմէ Արիական ցեղէն:

Մարդաբանութեան ընծայած այս խիստ պարզ չափանիշով կրնանք, ուրեմն, ոչ միայն ստուգապէս դիտնալ Հայ ազգին բաղկացուցիչ ցեղերն, այլ կրնանք նոյն իսկ ճօտաւոր ճշտութեամբ ըսել թէ ցեղային այս բաղկացուցիչ տարրերն թուական ի՛նչ համեմատութեամբ իրարու հետ խառնուած են ու կազմած

մեր ազգային ամբողջութիւնը: Հայոց մէջ այսպիսի ցեղաբանական քննութիւն մը չէ կատարուած տակաւին: Բայց Եւրոպական ազգաց մէջ կատարուած են այսպիսի քննութիւններ, եւ գտնուած է՝ օրինակի համար՝ թէ Անգլիոյ բնակչութեանց իբր 60—70 առ հարիւրն Հիւսիսական ցեղէն եւ մնացեալը մեծ մասամբ Միջերկրական ցեղէն կը բաղկանան, թէ Ֆրանսայի բնակչութեանց իբր 25 առ հարիւրն միայն Հիւսիսական են, թերեւս 40 առ հարիւրն Ալպեան, եւ մնացեալ 35 առ հարիւրն ալ Միջերկրական, եւ թէ Գերմանիոյ աւելի քան 60 միլիոն բնակչութեան հազիւ 9 միլիոնը Հիւսիսական ցեղին կը պատկանին, մնացեալներուն մեծագոյն մասն Ալպեան են (2, էջ 109):

ԱՆՋՈՒԼԵԼԻ ԵՆ ՑԵՂԱՅԻՆ ՅԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐ

Վերին աստիճանի նշանակալից մի քանի իրողութիւններ կը լայտնուին մեր այս խիստ հարեւանցի դիտողութիւններէն:

Վաւերական աղբիւրներէ հաստատապէս դիտենք թէ առնուազն երեք հազար հինգ հարիւր տարիներէ իվեր է որ Հայասան ու Արիական տան մէջ իրարու հանդիպեցան մեր Արմենական նախնիքը: Հազարաւոր տարիներու այս բնակակցութեան ընթացքին՝ անընդհատ արշնախառնումներ տեղի ունեցան մեր այս մեծագոյն ու կլոր երես Արմենական նախահարց եւ ճեփճեփամակ ու կապոյտ աչուքի Արիական նախահարց սերունդներուն մէջեւ: Բայց այսքան երկար դարերու արշնախառնումներէն ետքն ալ՝ այսօր կը ծնին տակաւին այնքան կապոյտ աչուքի ու խարտիչահեր որ հեր Հայ երախաները ո՛րքան կապոյտ աչուքի ու խարտիչահեր էին մեր Արիական հին հին նախնեաց գաւակներն: Ֆիզիքական այս հակադիր յատկանիշներն, ուրեմն, իրարու հետ չեն ձուլուիր ընաւ: Կրնան անոնցմէ մէկն կամ միւսն տեսութենէ ծածկուիլ մաքրեր սերունդներու մէջ, բայց անջնջելի ու անձուլելի կը մնան անոնցմէ իւրաքանչիւրին ծնունդ տուող ժառանգական յատկանիշներն: Այլապէս Հայոց մէջ անկարելի պիտի ըլլար այսօր ծնունդը կապոյտ աչուքի կամ խարտիչահեր եւ կամ ճուաձեւ երեսով երախայից: Արմենական ու Արիական յատկանիշներուն գոնէ միջին տիպը յառաջ պիտի գար՝ անոնց արշնախառնուածներէն արտադրուող յաջորդական սերնդոց մէջ, եթէ երբեք այդ յատկանիշներ միաձուլուէին իրարու:

Աւելի զարմանալին կայ. Եւրոպայի մէջ ապրող երկար գլուխ ու կարճ կամ կլոր գլուխ բնակչութիւնք միասին ապրած, մէկ ժողովուրդ կազմած, միջամուսնական յարաբերութիւններ ունեցած են առնուազն տասն հազար տարիներէ իվեր, եւ սա-

կան ձեւի կողմանէ այնքան խառօրէն իրարմէ կը տարբերին· այսօրուան բնակչութեանց դանկերն որքան կը տարբերին հնամի նախնեաց դանկեր, որոնք առաւօրէն դոնուած են հնախօսական պեղումնց միջոցաւ: Ասկէ աւելի զարմանալին կայ· Եւրոպայի արդի բնակչութեանց մէջ երբեմն կը հանդիպինք դանկային ա՛յնպիսի տիպի մը որ ճիշդ ու ճիշդ վերարտադրութիւնն է տակէ հաւասարն հազար տարի առաջ Եւրոպայի տիրող բնակչութիւնն կազմող նախնական ցեղի մը (նէաանտըրթալ), որ առ նուազն տասն եւ վեց հազար տարի առաջ անհետացած էր արդէն աշխարհէս: (3, էջ 15, 23):

Արդի կենսաբանութեան ամենէն հիմնական մէկ դաւանանքն է որ ի յայտ կուգայ Աբմենական ու Արիական Հայոց արձանագրութեան պահպանման իրողութեամբ: Արդարեւ, կեանքի բոլոր վանդակ աշխարհին մէջ տիրող այս իրողութեան յայտնութիւնը, որ գրեթէ անդամ դոնողին անուամբ կը կոչուի Մենտել-եան Օրէնք, աւելի մեծամեծ գործնական արդիւնքներ տուած է մարդկութեան քան որ կրցած է տալ նոյն իսկ հոլովոյթի վարդապետութիւնը: Աւստրիացի կրեկոր Մենտել վանականը 1866 ին հրատարակեց արդիւնքը Պրունի վանական դպրոցի պարտէզին մէջ կատարած իր կարգ մը փորձարկութիւններէ, բայց ժամանակակից կենսաբաններէն անտեսուելով՝ անծանօթ մնաց այս հրատարակութիւնն ու մոռցուեցաւ բոլորովին: Երեք տարբեր կենսաբաններ, իրարմէ բոլորովին անկախաբար, 1900 կրկին ձեռք բերին գրեթէ միեւնոյն արդիւնքը: Այսպէս, առաւելն քառորդ դար իսկ չէ եղած Մենտելեան Օրէնքին վերագիւտը, եւ սակայն մարդկութեան աւելի բան սորվեցուցած է ան ժառանգականութեան մասին քան որ մարդիկ կրցած էին սորվիլ սկիզբէն ի վեր (4, էջ 31):

Հատորիս մէջ առանձին գլուխ մը պիտի յատկացուի կենսաբանական այս մեծագոյն օրէնքին ազդեցութեանն ու լուսաբանութեանը, որու անտասան հիմերուն վրայ պիտի դեռ ևս աճողջ կառոյցը Հայկական վերաշինութեան Մատենաշարիս: Առայժմ բաւ կը համարիմ անջնջելի կերպով տպաւորել ընթերցողաց մտքին վրայ թէ՝ անկորնչելի եւ անմահ են մարդուս ժառանգական յատկանիշներն: Ազգեր ու կայսրութիւններ կրնան յառնել ու կործանիլ, ցեղեր ու ժողովուրդներ կրնան իրարու հետ միախառնուիլ կամ իրարմէ անջատուիլ, լեզուներ ու սովորոյթներ եւ կրօնները կրնան փոխոխուիլ դարերու ընթացքին, բայց քաղաքական ու մշակութային բոլոր այսպիսի յեղաշրջմանց մէջ՝ գործնականապէս անփոփոխ եւ անկորնչելի ու անձուլելի կը մնան ցեղային ժառանգական յատկանիշները: Ֆիզիքական իմաստով անմահ են ցեղային արմատական յատկանիշներն, եւ ա՛յն աստն միայն կանհետանան ազգէ մը կամ ժողովուրդէ մը երբ իրենց ծագում առած արիւնը ցամքած է, ցեղը անճիտացած է ի սպառ:

ԱՆՓՈՓՈԽԵԼԻ ԵՆ ՑԵՂԱՅԻՆ ՅԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐ

Ոչ նուազ նշանակալից երկրորդ իրողութիւնը, զոր մեր հարեւանցի դիտողութիւնք կը յայտնեն մեզ՝ սա՛ է թէ՝ Հայաստանի աշխարհագրական ու կլիմայական պայմաններն ալ որեւէ փոփոխութիւն չեն կրցած գործել մեր նախնեաց ցեղային յատկանիշներուն մէջ:

Որոշակի գիտենք այսօր թէ տաք ու պայծառ կլիմայի մը ազդեցութեանց տակ յառաջ եկած կրնան ըլլալ թուխ կամ սեւ ցեղեր, իսկ ցուրտ ու ամպոտ կլիմայի տակ միայն կրցին զարգանալ եւ իրենց գոյութիւնը պահպանել ճերմակերամակ ցեղեր: Անժխտելիօրէն հաստատուած այս իրողութեան համաձայն՝ տաք ու պայծառ կլիմաներէ եկած են մեր թխամորթ Արմենական նախնիք, իսկ ցուրտ ու ամպոտ կլիմաներէ եկած են մեր ճերմակերամակ Արիական նախնիք: Ցեւոյ ընդարձակօրէն պիտի ապացուցանենք ու լուսաբանենք այս խիստ կարեւոր իրողութիւնը: Այժմ մեր ուշադրութիւնը կեդրոնացնենք միայն այն ներչնակալից կէտին վրայ թէ Հայաստանի ընծայած ֆիզիքական միջավայրի ազդեցութիւններն՝ իրենց հազարաւոր տարիներու անընդհատ ներգործութիւններովն իսկ չեն կրցած հասարակաց տիպով ժողովուրդ մը ստեղծել մեր Հայ ազգի այլացեղ տարրերէն: Անտարակոյս ֆիզիքական հասարակաց տիպի մը վերածուած պիտի ըլլար այսօր դոնէ նոյն դաւառին մէջ ապրող Հայութիւնը, եթէ չիտակ եղած ըլլար մինչեւ վերջերս աշխարհի մէջ տիրող այն համոզումն թէ՝ երկրի մը ֆիզիքական միջավայրն է որ իր ընծայած կաղապարին համաձայն կը ձեւակերպէ ազգայ մարմինն ու հոգին: Հայաստանի ու Քրիստոսեան մէջ կը տեսնենք մենք երկար գլուխներու, խարտեաշ մազերու եւ սեւ մազերու, կապոյտ աչերու եւ սեւ աչերու, ձիւնի պէս ճերմակ երեսներու եւ ձիւթապատուղի մօտ թուխ երեսներու հակադրութիւն մը, զոր միջավայրի ազդեցութիւնք՝ իրենց հազարաւոր տարիներու ներգործութիւններով՝ չեն կրցած երբէք փոփոխել ու հասարակաց տիպի մը վերածել:

Եւրոպայի մէջ ցան ու ցիր կը գտնուին այսօր ցեղային ինքնորոշ տիպեր որ կղզեակներ կը կազմեն՝ պիրենք չբջապատող այլատիպ ժողովրդոց մէջ: Նախապատմական դարերէ ի վեր ենթարկուած են ասոնք նոյն այն ֆիզիքական պայմաններուն, որոնց ենթարկուած են չբջակայ ժողովուրդները, եւ սակայն անփոփոխ կը պահեն ցարդ իրենց ցեղային մարմնական ու հոգեկան յատկանիշները: Նկատի առնենք ասոնցմէ երկու օրինակներ միայն. մին՝ Իտալիոյ մէջ, զոր մարդաբանական ճանապարհորդութեան ենթարկեց Իտալացի յայտնի մարդաբան եւ ճանկավարժ Մարիա Մոնթեսորի, եւ միւսն՝ Անգլիոյ մէջ, զոր կը ներկայացնէ Անգլիացի նշանաւոր հոգեբաններէն Փրոֆ. Մէկ Տուկալ:

Իտալիոյ Լեդիւմ գաւառին մէջ երկու կղզիացած բնակավայրեր կը գտնուին, որոնց իւրաքանչիւրին վրայ ցարդ կապրին Իտալիոյ ժողովուրդը կազմող ցեղային երկու նախնական տիպերէն իւրաքանչիւրը՝ իրենց արիւնի զրկեթէ կատարեալ մաքրութեամբը:

Այս կղզիացեալ բնակավայրերէն մէկուն (Քասդիլի Բօմանի) բնակչութիւնը երկար գլուխ են, թխագոյն եւ կարճահասակ: Միւսին (Օրդը) բնակչութիւնը, սակայն, լայն գլուխ են, բաց գոյն եւ բարձրահասակ: Առաջինը՝ նրբակազմ են, վերջինը՝ հաստակազմ. առաջինը՝ վայելչադէմ են բարձրորէն, խիստ գեղեցիկ ու փափուկ երես ունին, վերջինը՝ հասարակ տիպ ունին երեսի ու կոշտ դիմագիծ. առաջինը՝ կոշտ ձեւով ձեռքեր ունին, տափակութեան մերձեալ ոտքեր, տանձաձեւ կուրծք եւ առատ մազ, վերջինը՝ սքանչելիօրէն գեղաձեւ ձեռքեր, ոտներ, թաթեր եւ կուրծք ունին. առաջինը՝ կարճասրունիք ըլլալ կը մինչ յաւէտ, վերջինը՝ երկարասրունիք, երկուքին ալ այս հատկաղիր մերձաւորներն սակայն բնականոնութեան սահմաններն չեն անցներ: Առաջին տիպէն բնակչութիւնը հարազատ սերունդներն են այն հին թխորակ նախնեաց, որ Միջերկրական ցեղի մէկ ճիւղաւորութիւնն էին եւ որոնց կը պարտի աշխարհ դրել խաւորաբար քաղաքակրթութիւնները Եղիպտոսի, Ասորեստանի եւ Հռոմի: Երկրորդ տիպի բնակչութիւնը, թուի թէ, տեղի տալով յաղթական թխորակներու յառաջխաղացմանց առջեւ՝ ապաստան գտան Ապենինեան լերանց ժայռուտ մէկ բնական բերդաքաղաքին մէջ ու կրցին հոն պահպանել իրենց ցեղային մաքրութիւնը: Անցողակի դիտենք նաեւ թէ բաղդատաբար մաքուր այս երկու ցեղերէն եւ ոչ մէկն մէջ ֆիզիքական տիպար գեղեցկութիւն կրնանք տեսնել: Իտալիոյ խառնարիւն ժողովուրդին մէջն է որ թխորակ ցեղին զմայլելի դիմագիծը միանալով

սպիտակադոյն ցեղին վայելչակազմ ձեռաց ու կրծոց եւ իրանին հետ՝ կը հրաշակերտէ Իտալական տիպար գեղուհին (5, էջ 78, 351):

Փրոֆ. Մէկ Տուկալ ցեղային հոգեկան յատկանիշերու անփոփոխելիութեան իբր վառ յառաջ կը բերէ իր օրինակներն: Ուէյլսի եւ Քորնուոլի բնակչութիւնք բնաւորութեան աչքառու հակադրութիւն մը կը յայտնաբերեն դրացի ազգաբնակչութեանց, որոնց ֆիզիքական միջավայրերն գործնականապէս համանման են իրարու: Այսպէս, իրարու չափազանց նման են Քորնուոլ եւ Տեվընշայր գաւառներու բնական պայմանները. երկուքն ալ հողագործական եւ հովուական կեանքի յարմարութիւններով օժտուած են. երկուքն ալ բարեխառն կլիմայ ունին, ու երկուքն ալ սքանչելի պատեհութիւններ կընծայեն ծովային կեանքի եւ զբաղմանց: Բայց մինչդեռ Տեվընշայրի բնակիչք առաջնակարգ դեր կատարած են Անգլիոյ ծովային չահատակութեանց ու ճեմագործութեանց մէջ, Քորնուոլի բնակիչք գործնականապէս անմասն են մնացած Անգլօ-Սաքսոն ժողովրդին յատուկ այս կերպ գործունէութիւններէն: Տեվընշայր աւանդական տունն է հանդիսացած Անգլիոյ «ծովու թագաւորաւանդական տունն է հանդիսացած Անգլիոյ «ծովու թագաւորներուն», եւ անիկա չատ մը ռահվիրաներ տուած է գաղթային արկածախնդրութեանց: Ուէյլսի ու Քորնուոլի բնակչութիւնք, սակայն, որ Բրիտանիոյ կաթնոտագոյն բնակիչներն եղած ըլլալ կը թուին իրենց ֆիզիքական մթագոյն յատկանիշներով, ոչ մէկ նշանակելի միտում ցոյց տուած են ծովային զբաղմանց եւ արկածախնդրութեանց: Անոնց երաժշտական, բանաստեղծական ու կրօնական տաք սիրտը, սակայն, հաճելի հակադրութիւն մը կը կազմէ Անգլօ-Սաքսոն սառն բնաւորութեան հետ: Անգլօ-Սաքսոն յաղթական եկուորներու հոսանքին առջեւէն քշուած եւ կղզիացեալ փոքրիկ համայնքներու մէջ միայն իրենց ցեղային մաքրութիւնը պահպանած՝ Միջերկրական եւ Ալզեան բնիկ ցեղերն էին որ արեւնախառնուելով իշխող ցեղի սերնդոց հետ՝ հայթայթեցին տաճուկ տարրերն Անգլիական բնաւորութեան եւ մշակոյթի ցուրտ զանգուածին (2, էջ 93):

Իտալիայէն ու Անգլիայէն առնուած այս երկու օրինակներն այլ ցոյց կուտան թէ՝ հազարաւոր տարիներու միջավայրի ազդեցութիւնք չեն կարողացած փոփոխել ո՛չ ֆիզիքական եւ ո՛չ հոգեկան յատկանիշներն մի՛եւնոյն երկրի այլացեղ բնակիչներուն: Այսպիսի բազմաթիւ իրողութեանց քննութիւններէն դոյացող խոր համոզման մը վրայ հիմնուելով է որ կը յայտարարէ Փրոֆ. Մէկ Տուկալ. «Այնպիսի մտային յատկութիւնք, ինչ-

պիսիճ են բնագրեր՝ մեզի ծանօթ ամենէն տեւական իրականու-
թիւններէն են: Բարձրագոյն կենդանեաց հասարակաց մեծ բը-
նագրերն զարգացած էին արդէն՝ Ալպեանիներու նման լեռ-
նաշղթայից կազմուածենէն եւ իրենց ներկայ ձեւերն ստանա-
լէն շատ առաջ, եւ անոնճ կրնան վերապրիլ՝ մեզի ծանօթ բոլոր
լերանց անհետանալէն յետոյ ալ»: *Մ՛Եւնոյն խորհուրդն կար-
տայայտէ Իտալացի մեծ պատմաբանը, Կուկլիէլմօ Ֆէրրէրօ,
երբ կըսէ*. «Շատ հասարակաց հատատ մըն է թէ որչափ աւելի
հեռին ճամբորդենճ անցելոյն մէջ, այնչափ ալ այն ատենուան
մարդիկ կը տարբերին մեզմէ՝ իրենց խորհուրդներով եւ զգա-
ցումներով, թէ կը փոխուի մարդկութեան հոգեբանութիւնը
դարուց ի դարս, ինչպէս կը փոխուին գրական նորաձեւութիւնճ:
. «Արդարեւ, այնճան դիւրաւ չփոխուիր մարդս. անոր հոգե-
բանութիւնը՝ իր խորքերուն մէջ՝ նոյնը կը մնայ, եւ նոյն իսկ
եթէ դարաշրջանէ դարաշրջան մեծապէս փոփոխուի անոր մը-
շակոյթը, ատիկա չփոխեր անոր մտաց հիմնական բնոյթը:
Մտքի հիմնական օրէնքներն նոյնը կը մնան գոնէ մեզի ծանօթ
պատմութեան կարճ շրջանի տեւողութեանն ընթացքին» (2,
էջ 142. 6, էջ 34):

*Ահա ընդարձակ ու կենսական է՝ ժողովուրդի մը բնաւո-
րութեան եւ նկարագրին ու հիմնական ձգտումներուն ստեղծա-
գործութեանը մէջ ցեղին ու հայրենիքին ունեցած համեմատա-
կան բաժիններն ստուգելու հարցը, որու մանրակրկիտ քննու-
թեամբը պիտի զբաղինք յետոյ: Առժամապաը, սակայն, կըր-
նանք արդեզրել հետեւեալ բանաձեւն փրօֆ. Հընթինկթընի, որ
ջերմ հաւատացող մըն է միջավայրի ազդեցութեանց.*

«Կը վախնամ թէ միջավայրի ուժը ի վնաս ժառանգա-
կանութեան ձեծցնող մարդիկ՝ իմ գրածներէս կոչում պի-
տի ընեն ա՛նպիսի իմաստով մը զոր երբէք ըսել չեմ ուզած:
Կը հաւատամ թէ՝ վերջ ի վերջոյ՝ Ֆիզիքական միջա-
վայրն է հոլովոյթի ազդակներէն ամենամեծը: Այս տե-
սակէտով ժառանգականութիւնը համագումարն է սոսկ
անցեալ բոլոր միջավայրներուն, եւ դաստիարակութիւնը
ամբողջովին կախում ունի անցեալ ժառանգականութեան
եւ բոլոր անցեալ միջավայրի ազդեցութեանց իրրեւ ար-
դիւնք զարգացած ուժերէն ու կարողութիւններէն: Բայց
նկատեցէք որ «բոլոր անցեալ միջավայր» ըսի: Զատա-
նց հետի է մէկ մասն այդ անցեալ միջավայրին: Անիկա
կը բովանդակէ նախկին երկրաբանական այն ժամանակ-
ներն երբ կենդանիք առաջին անգամ ջրէն դուրս ցամաք ե-
լան, այն ժամանակներն երբ կարզ մը սկսր կենդանիք*

*կարողութիւն ստացան իրենց մարմիններն տաքցնելու, այն
հարիւր հազարաւոր տարիներն վերջի Սառի Շրջանին
երբ ամենէն արագ զարգացաւ մարդուս միտքը, եւ այն հա-
զարաւոր տարիներն յորմէ ի վեր պատմութեան թատերա-
բեմին վրայ իրենց տեղերն գրաւեցին ներկայ ցեղեր:
Այդ անցեալ զարաշրջաններու ընթացքին, եւ նոյն իսկ
ցեղային զատորոշմանց վերջնագոյն շրջաններուն, մարդս
անցած է բազմաթիւ փոփոխութիւններէ՝ այնքան կա-
րեւոր որքան անոնք որոնց կենթարկուի այժմ: Մարդուս
ժառանգականութեան մաս կը կազմեն բազմամիլիոն զա-
րուց ընթացքին կատարուած բոլոր այս փոփոխութիւնք,
որ չեն կրնար ջնջուիլ այլ եւս: Ընդունինք թէ մարդուս
հոլովոյթի դործողութիւնք շատ աւելի արագօրէն կը կա-
տարուին այժմ քան երբէք, չնորհիւ իր ստեղծած ար-
տաքին պայմաններուն: Սակայն երկու բաղբոջներու
նման է երկու ցեղերու պարագան: Առնենք, օրինակի հա-
մար, տանձենիի բաղբոջ մը եւ խնձորենիի բաղբոջ մը:
Կրնանք փոխացնել կամ դանդաղեցնել անոնց զարգա-
ցումը. կրնանք ծայրատել զանոնք կամ պաշտպանել հո-
ցումը. կրնանք փոխպիւնել կամ միջատ. կրնանք չատցնել ծառերուն
վէ, փոխպրիկէ կամ միջատ. կրնանք հազար տեսակ բաներ
ճիւղերն կամ կարատել. կրնանք հազար տեսակ բաներ
ընել որ ծառերն վերածեն ոստուտ, տերեզ ու անպէտք
բաներու եւ կամ հնութիւ, խոշոր պտուղներով ծառեր
բեռնեն զանոնք: Բայց ինչ որ ալ ընենք, մէկը տանձենի
է եւ միւսը խնձորենի:*

«Այսպէս է ցեղերու մասին ալ. միջավա՛յրը չինած
է զանոնք, բայց չկրնար ոչնչացնել ինչ որ չինուած է
անդամ մը: Լաւ կամ գէշ, իւրաքանչիւր ցեղ ստացած է
կարզ մը յատկանիշներ: Ասոնք կրնան եղանակաւորուիլ
խնամատ ու երկարատեւ ընտրողութեամբ կամ յեղա-
կարծ պատահարով՝ ճիշդ նման խնձորենիին ու տանձե-
նիին, բայց անոնք չեն կրնար երբէք ջնջուիլ ամբողջովին:
Այս իմաստով չիտակ են անոնք որ կը խօսին ցեղերու
անփոփոխելիութեանը մասին: Կետ ձուկը անփոփոխ-
լիօրէն օդ կը շնչէ, ու երբէք չկրնար այլեւս ձուկի մը
փոխուիլ: Նոյն իսկ երբ կըսուի թէ իր նախնական ա-
պին վերադարձած է կենդանի մը, իրականապէս հազիւ
մէկ երկու քայլ եա դացած կըլլայ ան հոլովոյթի այն ճամ-
բէն ուրկէ յառաջացած էր հազարաւոր քայլ: Զինացին,
Հնդիկը, Սեւը, Անկլօ-Սաքսոնը, Հրեան եւ Իտալացին չեն
կրնար իրարու նման հասարակաց տիպի մը վերածուիլ
ո՛չ Ֆիզիքական միջավայրի ու ոչ ալ դաստիարակութեան*

ազգեցութիւններով: Պէտք է ընդունինք ասիկա: Մարդկութիւնը սակայնապաշտ սիրէ փոփոխութիւն ապագային, բայց ազգի մը համար գլուխ դարձոց չի նշանակեր մը սիրէ ըլլար՝ այս նկատումով իր մէջ առնել տարբեր ո-րոնց մտային ու բարոյական ժառանգութեանց հետևանքը» (7, էջ 184):

ԼԵԶՈՒ ԵՒ ՑԵՂ

Երբորդ կարեւոր իրողութիւնը, զոր Հայոց յայտնաբերած ֆիզիքական յատկանիշներն կը հաղորդեն մեզ, սա է թէ՝ ազգի մը խօսած լեզուն, ապրած մշակոյթը եւ պաշտած կրօնքը բնաւ երբեք չեն կարող յայտնել անոր ցեղային ծագումը: Արիական կամ Հնդեւրոպական լեզու մը կը խօսինք Հայերս եւ Արիական մշակոյթի մը ազդեցութեանց ենթարկուած ենք, բայց Արմենական ցեղն բաղկացած ենք գլխաւորաբար, ինչպէս ցոյց կուտան մեր գիմագծութիւնք:

Այս ճշմարտութեան չատ աւելի ցցուն մէկ օրինակն կընծայէ մեզ Պարսիկը: Նախնի Մարք ու Պարսիկներն էին որ Արիական կը կոչէին ինքզինքնին իրաւամբ, որովհետեւ ոչ միայն Արիախօս էին, այլ դերազանցապէս Արիացեղ: Անոնց հայրենիքն ալ իրաւամբ Իրան (Արիական) կը կոչուէր: Այսօրուան Պարսիկներ, սակայն, թէեւ Արիախօս, իրենց երակաց մէջ չեն կրնար Արիական արիւն: Կարգ մը բնական ու ընկերական պատճառներու ազդեցութեամբ, որոնց վրայ չենք կրնար ծանրանալ այժմ, Արիական ցեղը անճիտուեցաւ, բնաջնջուեցաւ Պարսիկ ժողովրդեան մէջէն: Պարսկաստանի ազնուական դերդաստաններուն մէջ մարդ քիչ անգամ կը հանդիպի Արիական յատկանիշներու — կապոյտ աչք, կարմիր մօրուք եւայլն: Մօրուքներն կարմիր ներկելու սովորութիւնը, որ այնքան ընդհանրացած է Պարսից մէջ, կեղծիք մըն է լոկ՝ ինքզինքին սերունդն ցոյց տալու կարմիր մօրուս ազնուական Արիականաց (3, էջ 407):

Բայց Հրեաներէն աւելի ցցուն օրինակ մը Թերեւս չենք կրնար գտնել ցոյց տալու համար թէ որքան մոլար եղրակացութենց առաջնորդուած են մարդիկ ազգի մը խօսած լեզուն նոյնացնելով անոր պատկանած ցեղին հետ: Սեմական ցեղին մէկ ճիւղն են համարուած Հրեայք սկիզբէն ի վեր: Եւ աշխարհ քիչ յարդանք չէ ընծայած Սեմական ցեղին՝ հռչակելով զայն աշխարհի ամենավեհ կրօնին ծնունդ տալու առաւածային

հոգեբանութեամբ օժտեալ ցեղը, ինչպէս նաեւ այն ընտրեալ ցեղը որու միջոցաւ յարմար դատեց Աստուած կատարել Քրիստոսի մարմնառութիւնը: Զգնցուիք, սակայն, երբ յայտնեմ թէ Հրեայք լոկ Սեմախօս ժողովուրդ մըն էին, իրենց ցեղային բաղկացութեանը մէջ թերեւս ամենէն փոքրաթիւ տարրն ըլլալով Սեմականը: Եւ ցեղային հպարտութեամբ մը թող լեցուի ձեր սիրտը երբ յայտնեմ թէ Արմենական ցեղը ա՛յնչափ թուական գերակշռութիւն ունէր եւ ունի Հրէից մէջ, որքան թուական գերակշռութիւն որ ունէր եւ ունի Հայոց ազգին մէջ: Մեր ցեղային բաղկացութիւնը չատ նման է Հրէից ցեղային բաղկացութեան, եւ տարակոյս չկայ թէ Արմենական նոյն ցեղային հոգեբանութենէն էր որ բղխեցան այնքան հզագեղ կրօնական զոյզ ազգերն եւ Հայաստանի Նարեկացիին հոգեխոուզ աստուածախօսութիւնները, որքան Աստուածչունչի կարօտակէզ Սաղմոսներ:

Կարժէ ծանրանալ հոս Հրէից ցեղային բաղկացութեանը վրայ՝ թէ՛ լեզուն ազգի մը ցեղային ծագման յայտարար նշանն համարող մեծատարած նախապաշարումը վերատեսնելու եւ թէ՛ կրօնական ամենավեհ ներշնչման ու փորձառութեանց ընդունակ բուն ցեղը ճանանչելու համար: Արմենակա՛նն է —մեր ազգին գլխաւոր բաղկացուցիչը —սրտի ամենազօրաւոր լարերն թրթռացնող ցեղը, ո՛չ թէ Սեմականը:

Հրեայք երկու գլխաւոր ճիւղերու բաժնուած են ներկայիս: Աշքենազիմ (Ասքանազեան) կոչուած ճիւղը գլխաւորապար կեդրոնացած է այսօր Լեհաստանի մէջ եւ կը տարածուի ընդհակայ Բուսաստանի, Գերմանիոյ, Աւստրիոյ եւ նոյն իսկ Բուսանիոյ ու Կովկասի մէջ: Ամբողջ Հրէութեան գրեթէ իննսունհարիւրը այս ճիւղն կը բաղկանայ: Միւս ճիւղն է Սեփարտիմ կոչուածն, որ կը կեդրոնանայ Սպանիոյ ու Փորթուգալի մէջ, եւ ասկից կը տարածուի ուրիշ Միջերկրական երկիրներ, ինչպէս նաեւ Հոլանտա ու Անգլիա: Աշքենազիմներուն մէջ չատ աւելի հաստատակաց են խարտեաշ կամ կարմիր մազ եւ դոյզ կամ կապոյտ աչք ունեցողներն քան թէ Սեփարտիմներուն մէջ: Աշքենազիմք աւելի հաստատակազմ են ու նուազ մելամազձոտ, մեծամասնութեամբ լայն գլուխ են ասոնք եւ հարաւային-ներէն աւելի բարձր այտոսկր ունին: Գլխաձեւի տարբերութիւնը խիստ մեծ է Հրէական այս երկու ճիւղերուն միջեւ. անոնց վրայ չափով լայնգլուխ են Կովկասի Հրեայք, մինչդեռ նշանակելի չափով երկար գլուխ են Սպանիոյ եւ Հիւսիսային Աֆրիկեի Հրեայք: Մինչդեռ Հիւսիսային արեւելեան Եւրոպայի Հրէից մօտաւորապէս 20 առ հարիւրն քաց գոյն են, հարաւ-

յին Եւրոպայի Հրէից մէջ դրեթէ անհետացած է այս երակը (7, էջ 169)։

Մարդաբանական այսպիսի վճռական փաստերով կը հաստատուի, այսպէս, թէ Հրէից խիստ տուայր մեծամասնութիւնը կը բաղկանայ Արմենական ցեղէն, իսկ նշանակելի մէկ փոքրամասնութիւնն ալ Արիականներէ, ճիշդ ինչպէս է Հայոց մէջ։ Սպանիոյ եւ հիւսիսային Ափրիկէի մէջ դրեթէ անհետացած է Արիական տարրը նոյն այն պատճառներով, որոնցմով գործնականապէս անհետացած է Պարսկաստանի ու Հնդկաստանի մէջ։

Եթէ մարդաբանութեան ցոլացուցած այս պայծառ լոյսին տակ քննենք Հրէական ազգին կազմութեան գործօնութիւնները՝ իսկոյն կը վարանի Հրէից Սեմական ծագում ուներցած ըլլալու նախապաշարումը։

Ս. Գրական աւանդութիւնք գաղդեան ցոյց կուտան իրրեւ Աբրահամու ծննդավայրը։ Արդ, Աբրահամու օրերուն՝ կլոր գլուխ ժողովուրդ մը կապրէր ամբողջ Բաբելաստանի մէջ, որոնք խստիւ կը դանագանուէին Միջագետքի վերնագոյն դաւառներն ապրող երկար գլուխ Սեմական ժողովուրդներէն։ Այնպէս որ, եթէ երբէք Աբրահամու տո՛հմն համարինք նախնին ազգին, սակայն ենք Արմենական ցեղին տալ Հրէից նախածնողն ըլլալու պատիւն, ինչպէս սակայն ենք նոյն կլոր գլուխ ցեղին տալ պատիւը Հայոց ազգին նախածնողն եղած ըլլալու։ Արդարեւ, բազմաթիւ ապացոյցներով հաստատուած է թէ կլոր գլուխ կամ Արմենական ժողովրդոց ահագին խառնուրդ մը կը տարածուէր Արեւմտեան Ասիոյ բովանդակ երկիրներն — Մարաստան, Պարսկաստան, Բաբելաստան, Հայաստան, Փոքր Ասիա ու Պաղեստին։ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ յաջորդաբար կանգնող ու կործանող կայսրութեանց մէջ հպատակ կամ գերի դասակարգն կը կազմէին առանձ առ հասարակ, վասնզի թէեւ բարձրօրէն քաղաքակրթուած՝ այլ ոչ-պատերազմասէր էին։ Ինքնինքին Սումերեան կոչող այս ժողովուրդն էր որ, ինչպէս կըսէ Փրօֆ. Հորնհիլ՝ Ք. Ա. 3800 ի Բաբելական արձանագրութեանց մասին խօսելով. «անարկուանելիօրէն տուին մեզ եօթն մոլորակաց անուններն եւ չաբթուան եօթն օրերուն, շրջանակի 360 աստիճանաց եւ աստուան 12 ամսուայ բաժանումը, չաբթուան ալ եօթն օրերու եւ օրուան 24 ժամու եւ մէկ ժամուն 60 վայրկեանի բաժանումները»։ Ս. Գրոց Սենաարի դաշտին մէջ ապրող կլոր գլուխ այս ժողովուրդն էր որ առաջին անգամ գիրը տուաւ աշխարհի, ան էր որ արձանագրութեանց մէջ յաւերժացուց իր հոգւոյ խորքերէն բարձրացող աղօթքներն եւ ստեղծագործութեան ու ջրհեղեղի

ճասին իր կազմած տեսութիւններն, եւ անկից էր որ ի Պաղեստին ու ի Հայաստան գաղթեցին Հրէից նախահայրն Աբրահամ եւ Հայոց նախահայրն Հայկ, ըստ այս ժողովրդոց խրատքանչիւրին դարերուրանքով պահպանած ազգային աւանդութեանց։ Բարձրագոյն քաղաքակրթութեան առաջին ջահակիրնէ հանդիսացող Սումերեան այս ժողովրդեան ճասին ըսելիքներ ունինք տակաւին, վճռապէս ապացուցանելու համար թէ Հայոց Արմենական ցեղին ճայրն է անիկա։ Ա՛ւ այժմ բաւ է այսչափը ճեւայն, ցոյց տալու համար Հրէից Սեմական ցեղ մը եղած ըլլալու վարկածին կատարեալ անճշտութիւնը (8, էջ 328, 332)։

Բայց Հրէական ազգի ծագումին չափ եւ անկից ալ աւելի անոր պատմական կենաց ընթացքին պատահած դէպքերն ցոլեցուցած կը հաստատեն մեր հոս պարզած տեսութեան վաւերականութիւնը։

Պաղեստինի մէջ ընդարձակ արենախառնումներ ունեցան Հրեայք բնիկ ժողովրդոց հետ, ուր չէին պակսիր արիական ցեղի սերունդներ ալ։ Շէկ էր Հրէից ռազմասէր թագաւորն Ըլալու կոչուած Դաւիթ պատանին, երբ Գողիաթի դէմ կելնէր՝ ինչպէս կրկնակի կը յիշուի Ս. Գրոց մէջ. կարմիր էր նաեւ. բարձրահասակ էին Անակայ որդիք, եւ Արիական ըլլալ ենթադրուած Ամորացիք առատ արիւն հոսեցուցած էին Իսրայէլի դաշտակայ երակներուն մէջ, ինչպէս կը բողոքէ իրենց ճարզարէներէն մին։ Ամօրհացի էր Դաւիթին ճայրը։ Եւ Հայուն ու Քեներէն մին։ Ամօրհացի էր Դաւիթին ճայրը։ Եւ Հայուն ու Քենացոյն հասարակաց նեղ ու կոր արծուային քիթը, որ ըստ Ֆրանց Պոասի՝ Մոնկոլին ուղղագիծ կարծր ճպին եւ Ֆավվէլկին գուռզ ճպին ու տափակ քթին նման՝ տիրողաբար կերեւի խառնածին սերնդոց մէջ, այսօր յաճախագէպ մէկ յատկանիշն է դարձած Հրէական ազգին (7, էջ 170· 9, էջ 35)։

Փրօֆ. Պրէսըդ, իր «Հին ժամանակներ» անուն վաղեմի ազգաց պատմութեան երբայեցւոց յատկացուած գլխուն ճասկան զեռեղած է դիմաքանդակը Քանանացիներու կարաւանի մը, որ Ք. Ա. 1900 ին Եգիպտացի պաշտաւականի մը չիրմին ներքնապատերուն վրան էր քանդակուած։ Այս դիմաքանդակներուն վրայ մեղ համար ամենէն չահեկանը Քանանացի այս առեւտրականաց դիմագիծն է։ «Դիտեցէք նաեւ երեսի տիպը, ցցուն բթով» դիտել կուտայ Փրօֆ. Պրեսըդ, «որ ցոյց կուտայ թէ Հատեան արիւնը արդէն իսկ խառնուած էր Պաղեստինի այս կանխագոյն բնակչաց արեան հետ»։

Եւ այս Թուականներէն ճօտաւորապէս 700 տարի յետոյ էր որ Իսրայէլի ժողովուրդը պիտի գար հաստատուիլ Քանանու երկիրը։ Անոնք՝ հակառակ Մովսիսական խիստ օրինաց՝ ընդարձակ խնամութիւններ ունեցան Ամօրհացի եւ Քեաացի

բնակչաց հետ: Ս. Գիրքն կը վկայէ թէ Եսաւ Քեռացիներէն երկու կին առաւ, թէ Աժօրհացի էր Դաւիթ թագաւորին մայրը, թէ Քեռացի էր Ուրիային կինն Բեթսաբէ, զոր առեւանգեց Դաւիթ եւ որմէ ծնաւ Սողոմոն: Իսրայէլի թագաւորութեան մեծագոյն դէմքերն, այսպէս, Դաւիթ ու Սողոմոն, Սեմականէն աւելի Արիական ցեղէն սերած էին: «Պաղեստինի Սեմականաց վրայ,» կըսէ մեր Ամերիկացի պատմաբանը, «Հիւսիսականք, գլխաւորաբար Փոքր Ասիայէն Քեռացիք, Թողուցին իրենց դրոշմը: Ցցուն արծուային քիթը, որ Սեմական ու մանաւանդ պէս Հրէից ինքնուրոյն մէկ յատկանիշն կը նկատուէր, իրականապէս Քեռացիներու (ոչ-Սեմական) պատկանող յատկանիշ մըն էր:» «Հրէից մէջ այս նոյն յատկանիշն ցոյց կուտայ թէ որչափ դէպ հարաւ յառաջացած էին Հաւեանք, մինչեւ որ Պաղեստին հասած էին բաւականաչափ թուով՝ փոխոխելու Հրէից դիմագծութիւնը»:

Քեռացիներու կամ Հաւեանց Հայոց նախնիքն եղած ըլլալու իրողութիւնը այսօր գրեթէ ամէնայնօրէն ընդունուած է հնախօսներու կողմէ: Աչքի առջեւ ունիմ Թեմիէի մեհեանները, ուր մէկուն պատին վրայ քանդակուած Քեռացիի մը դիմանկարն, եւ անոր կից գետնափած արդի Հայու մը պատկերը: Այնքան ճօտիկ է նմանութիւնը երկուքին միջեւ որ հնախօսները չեն վարանիր բնաւ այս ցոյց պատկերներուն տակը գրելու. «վաղեմի Հատեան մը եւ անոր արդի Հայ սերնդին մէկ անդամը»: «Զարմանալիօրէն կը նմանի ան», կըսէ Փրօֆ. Պրեսաըզ, «Հաւեաններու երկրին մէջ տակաւին ապրող Հայուն դիմագծին, ինչպէս ցոյց կուտայ այ կողմն դրուած պատկերը: Հաւեանց գօրեղապէս արծուային ու ցցուն քիթը ժառանգուեցաւ Միջերկրականի արեւելեան ծայրն ի վեր բնակող դրացի Սեմականներէն, մէկն ըլլալով Քանանացիներն» (10, էջ 197, 199, 240):

Ցեղային բոլոր այս այլազան տարրեր նոյնացան Հրէական ազգին մէջ: Նոյն լեզուն կը խօսէին ամէնն ալ. նոյն սկզբունքը կապրէին եւ նոյն Եհովան կը պաշտէին: Հրեայ էին ազգաւ, լեզուաւ ու կրօնքով, բայց ոչ երբէք Սեմական՝ ցեղով:

Բայց Ք. Ա. 586 թուականէն յետոյ էր որ ամենամեծ յեղաշրջումը կատարուեցաւ Հրէից ցեղային բաղկացութեանը մէջ: Բաբելոնի գերութեան շրջանն է որ կը սկսի այս թուականէն, երբ Հրէական կրօնը մանաւանդ դիմում կը գործէ Բաբելոնի եւ Ասորեստանի խոնարհ, արհամարհուած, ստրուկ, աշխարհի նիւթական վայելքներէն զրկուած զաւակներուն: Հաւատաղարձներու ահագին թիւ մը հետզհետէ եկաւ ստուար-

ցնել թիւը Հրէադաւաններուն: Բանի մը գարերու ընթացքին Սենահոկներ հաստատուեցան Բաբելոնէն մինչեւ Սալամիա ամեն կողմ: Բնականաբար Արմենական էին ստուար մեծամասնութիւնը այս հաւատաղարձներուն, քանի որ անոնք կը կազմէին ընկերութեան խոնարհ խաւերն: Հրէականութիւնը ահագին յեղաշրջում մը կրեց գերութեան այս շրջանին. ազգութեան գաղափարը կատարելապէս աստրազատուեցաւ կրօնի գաղափարին. անհամեմատ գօրացաւ Եհովայէն կախում ունենալու գիտակցութիւնը. Յուդայի նախկին պետութիւնը վերածուեցաւ Հրէական եկեղեցիի եւ Իսրայէլացի ժողովուրդն ալ՝ գերազանցապէս կրօնական ժողովուրդի մը: Այս նկատումով է որ կըսէ Փրօֆ. Քոնհիլ, իր՝ Իսրայէլի ժողովրդեան պատմութիւնը գրքին մէջ. «Իսրայէլի պատմութեան մէջ, Քրիստոնէական եղեցւոյ տեսակէտով, չկայ ուրիշ շրջան մը որ Բաբելոնական գերութեան կէս դարու (Ք. Ա. 586—537) շրջանին հաւասար կարեւորութիւն եւ նշանակութիւն ունենայ:» Զարմանալի ոչ մէկ ինչ կայ ուրեմն, որ ամեն հաւատաղարձ՝ Հրէայ համարող ժողովրդի մը ներկայ բնակչութեան գրեթէ 90 առ հարիւրն ոչ-Սեմական (Աֆղանագեան) տարրերէ բաղկանան եւ 10 առ հարիւրն միայն Սեմական (Սեփարտիմ) տարրերէ (8, էջ 332):

Ինչ որ ըսինք Պարսից ու Հրէից մասին նոյնքան ճշմարտութեամբ կրնանք ըսել Յունաց եւ Հռոմէացւոց մասին: Ոչ մէկուն խօսած լեզուն կամ կրած անունը կրնայ ուղիղ ճիշդ գաղափար տալ մեզ անոր ցեղային բնոյթին նկատմամբ: Ժողովրդի մը մէջ տեսնուած ֆիզիքական բնորոշ յատկանիշներն են — եւ ցեղը խորհրդանշող գործնականապէս անջնջելի ու անփոխոխ այս յատկանիշներն միայն — որոնք կատարեալ վստահութեամբ կրնան ցոյց տալ մեզ ցեղային բաղկացութիւնը որեւէ ազգի, ինչպէս նաեւ ցեղային բաղկացութիւնը որեւէ անհատի երակաց մէջէն հոսող արեան: Ասոնցմէ զատ չկայ ուրիշ որեւէ վաւերական ցեղային յատկանիշ: Լեզուն բնաւ երբէք չէ կարող ժողովուրդի մը ցեղային ծագման ապացոյցներն հայթայթել: Ազգութիւնը չէ կարող ամենադոյզն չափով իսկ օգնել մեզ այս մասին: Լեզու եւ ազգ, որ մինչեւ վերջերս հոմանիշ կը համարուէին ցեղային մերձակցութեան, այսօր անարժէք եւ նոյն իսկ մոլորեցուցիչ ըլլալ դաւանած են այս տեսակէտով: Լեզու եւ ազգութիւն փոփոխական բաներ են. յաղթական ժողովրդոց կողմէ կրնան անոնք հարկադրուիլ նուաճուած երկրի մը այլեւայլ ժողովրդոց վրայ ու կրնան այսպէս մէկ լեզու եւ մէկ ազգ ձեւակերպել ցեղային բոլորովին տարբեր ծագում ունեցող ժողովուրդներէ: Այսպէս եղաւ Հայոց մէջ: Այսպէս եղաւ Պարսից

ու Հնդկաց մէջ: Այսպէս եղաւ վաղեմի Յունաց մէջ, եւ հաւատարժանութեամբ այսպէս եղաւ Հրէից մէջ: Դարձեալ, ազգի մը մեծութեանն ու մշակոյթին ծնունդ առած ցեղը կրնայ օրեւէ կերպով անհետանալով, բոլորովին չնջուիլ ժողովուրդի մը մէջէն, բայց ժողովուրդն կրնայ շարունակել կոչուիլ այդ ցեղին անունովն եւ խօսիլ այդ իշխանական ցեղին լեզուն: Այսպէս են այժմ ինքնինքին Արիական կոչող եւ Արիական լեզու խօսող Պարսիկներն եւ հիւսիսային Հնդկաստանի բնակիչները, եւ այսպէս են արդի Յոյները: Վերջիններս կլոր դլուխ Սլաւեններ են մեծաւ մասամբ, թէեւ կը համարուին սերունդ վաղեմի Արիական մեծապանծ Յունաց եւ կը խօսին անոնց լեզուն: Ժողովուրդի մը մէջ յայտնուող Ֆիզիքական յատկանիշներն են միայն որ, դարերու հոլովումներէն եւ լեզուաց ու ազգութեանց կորուստներէն յետոյ, անխախտելի կերպով կը մատնեն ցեղը, արիւնի կապակցութիւնը, երկրի մը մէջ ապրող խառնիճաղանճ բազմութեանց:

Չէ կարելի չափազանցել ազգի մը ցեղային բազկացութիւնը՝ անոր յայտնաբերած Ֆիզիքական յատկանիշներուն մէջտեղ միայն ուսուցելու դիտական այս մեթոտին արժէքը: Անոր չբնորհիւ միանգամ ընդ միշտ կազատուինք այն յոյժ աշխատալից բայց բոլորովին անվստահելի եւ մոլորեցուցիչ ու անվճռական մեթոտներէն, որոնք ազգի մը ցեղային ծագումն եւ ուրիշ ժողովրդոց հետ ունեցած արեւնակցական կապակցութիւններն կը ջանային ուսուցել անոր խօսած լեզուին կամ անոր մշակոյթին եւ կամ կրօնին միջոցաւ: Եթէ լեզուն յայտնապար ցոյց Մէսիսըն կրէնթ, այդ պարագային՝ պէտք էր Անգլոսաքսոն համարել Ամերիկայի բազմամիլիոն Սեւերն:

Լեզու, մշակոյթ ու կրօն, ուրեմն, վստահելի առաջնորդները չեն բնաւ ժողովուրդի մը ցեղային ծագումն ու կապակցութիւնները ուսուցելու կողմանէ: Պէտք է մի՛ անդամ ընդմիշտ ջնջել այս նախապաշարումը մեր մէջէն: Ու երբ իրենց առաջնորդողի դիրքերէն վար առնուին անգամ մը այս մոլորեցուցիչները, եւ մարդաբանութեան ու ցեղաբանութեան դրուած կատարեալ վստահելի մեթոտներու յայտնութիւնները միայն ընտրուին իբրեւ առաջնորդ, այդ պարագային՝ իրեւ հետեւորդ աքանչելի ծառայութիւն կրնան մատուցանել ցեղ լեզուաբանական եւ մշակութային ու կրօնական պաշտանց քննութեանց ուսած արդիւնքներն: Եւ ճիշդ այսպիսի լրացուցիչ տեղեկութեանց իբր աղբիւրներու է որ պիտի դիմենք յաճախ բանասիրական եւ հնախօսական ու պատմական

ուսումնասիրութեանց տուած արդիւնքներուն: Նոյն իսկ Աբրիական բառը չպիտի ուզէի ցեղային իմաստով գործածել, եթէ որոշակի հասկցուցած չըլլայի ընթերցողաց թէ ժողովուրդի մը մէջ մի միայն բաց գոյն, կապոյտ աչուի, ընդհանրապէս ՏԱՐԵՐԸ պիտի հասկնանք այդ բառով, ոչ թէ ամբողջ ազգեր՝ ինչպէս կը հասկնան դեռ շատեր:

ԳԼՈՒԽ Բ

ԱՐԴԻՒՆՔ ԱՅԼԱՅԵՂ ԺՈՂՈՎՐԴՈՑ ԱՐԵՆԱԽԱՌՆՄԱՆ

ԲԱԶՄԱՏԵՍԱԿ ՏԻՊԵՐ ԿԸ ԾՆԻՆ ԱՅԼԱՅԵՂ ԺՈՂՈՎՐԴՈՑ ԱՐԵՆԱԽԱՌՆՈՒՄՆԵՐԷՆ

Իրարմէ մեծապէս տարբերող ցեղերու միախառնումը վատ արդիւնք կուտայ, իսկ մերձաւոր ցեղերու արեւնակցութիւնը՝ լաւ արդիւնք:

Մերձաւոր ցեղերու արեւնակցութիւնը յառաջդիմութեան կը նպաստէ՝ շնորհելով մտային յատկութեանց բազմազանութիւն: Եթէ ծայր աստիճան միօրինակ է ժողովուրդ մը ցեղագրապէս՝ էապէս իրարու նման մտային յատկութիւններ կունենան իր անդամները, եւ ընդունակութեանց միօրինակ մակարդակ մը կը տիրէ ընդհանուր ժողովրդեան մէջ: Ասիկա կը միտի ընկերական հաստատուն կազմով մը օժտել այդ ժողովուրդը, եւ սակայն կընէ զայն խիստ պահպանողական, անյառաջդիմական ազգ մը: Ջինաց ազգը ցեղային միօրինակութիւն մը կը յայտնաբերէ, ինչ որ գլխաւոր պատիւրն ըլլալ կը թուի՝ իր ծայրահեղօրէն ամուր կազմակերպութեան եւ նոյնիսկ ծայրահեղ պահպանողականութեան:

Այլացեղ ժողովրդոց արեւնախառնման ամենակարեւոր արդիւնքն է՝ զանազան տեսակ բացառիկ կարողութիւններ յառաջ բերել:

ՈՒԻԼԻԸՄ ՄԷՔՏՈՒԿԱԼ

Ազգի մը մէջ որչափ ցեղային տարբեր զանազանութիւններ արեւնախառնուած ըլլան, այնչափ աւելի բազմաեռակ նորանոր տիպեր յառաջ կուգան անոր մէջ: Եւ ոչ միայն ընդհանուր ազգին մէջ ցեղային յատկանիշներու ճոխ պէսպիսութիւն մը կարատարուի, այլ՝ ինչ որ աւելի կարեւոր է՝ միեւնոյն անհատին մէջ ի յայտ կուգան զանազան յատկանիշներն ցեղային տարբեր ծագում ունեցող իր ծնողաց:

Անխուսափելի հետեւանքն է ասիկա ցեղային յատկանիշներուն զօրծնականապէս անջնջելի, անճուլելի եւ անփոխելի ըլլալու իրողութեանց, որոնց ակնարկեցինք ի վերեւ:

Այբուբենի տառերուն կրնանք նմանցնել ցեղային արմատական յատկանիշները, որոնց միոյք յատկանիշ (Unit Character) անունը տուած են կենսաբանք: Ինչպէս մի քանի երկտառանեակ տառերու տարբեր տարբեր միախմբումներէն զօրծնականապէս անթիւ անհամար բառեր կրնանք ստեղծել, նոյնպէս ալ միեւնոյն տեսակին պատկանող տարբեր տարբեր ցեղային յատկանիշներէ կրնանք ստեղծել նորանոր զանազանութիւններ: Եւ ճիշդ այս իրողութեան շնորհիւն է որ մարդիկ կը կարողանան բազմալի յատկանիշներով օժտուած բոլորովին նոր տունկեր եւ ընտանի կենդանեաց զանազանութիւններ ստեղծել:

Ցեղային տարբեր ծագում ունեցող ժողովրդոց արեւնախառնումներէն յառաջ եկող նոր տիպերու մասին ակնարկեցինք արդէն՝ Իտալիոյ արդի բնակչութեանց մասին ըրած մեր դիտողութեան մէջ: Մթագոյն, կարճահասակ, կոչտ ձեռանի ու տանձաձեւ կուրծք բայց վայելչագեղ երես ու ընդբակազմ իրան ունեցող ցեղի մը սերունդներ՝ արեւնախառնուելով կոշտ դիմագիծ եւ հաստակազմ իրան բայց բաց գոյն, բարձր հասակ, սքանչելիօրէն գեղաձեւ ձեռք ու կուրծք ունեցող ուրիշ ցեղի մը սերնդոց հետ, արտադրած են Իտալիոյ ֆիզիքական տիպար զեղեցկութիւնները.— հո՛ն վայելչագէմ երես մը՝ միացած զեղաձեւ ձեռաց ու կրծոց, հո՛ն բարձր հասակ մը՝ միացած նրբակազմ իրանի, եւ անդին երես մը բաց գոյն ու միանգամայն զեղաձեւ: Այս երկու ցեղերուն կըզդալ վայրերուն մէջ ապրող եւ արեւնախառնումներ չունեցող վերջերիկ համայնքներ զուրկ մնացած են ֆիզիքական այս բազմազանութենէն ու նրբաչնակ միացումներու արտադրած նորանոր զեղեցկութիւններէն:

Ֆիզիքական յատկանիշներն չեն միայն որ կապուին ցեղային տարբեր ծագում ունեցող ժողովրդոց արեւնախառնումներէն, այլ հոգեկան յատկանիշներն նաեւ: Եւ հոգեկան յատկանիշներու այսպիսի միախառնումներէն ծնանող նորանոր երեւոյթներ ու պէսպէս բնաւորութիւններն, միտումներն, ընդունակութիւններն եւ նկարագրի արմատական ոյժերն են որ անհուն կարեւորութիւն ունին մեզ համար: Ինամոտ քննութեան պիտի ենթարկենք յետոյ Հայ ազգը կազմող գլխաւոր ցեղերուն հոգեկան յատկանիշներն եւ անոնց միախառնումներուն տուած արդիւնքը: Բաւ կը համարինք առ այժմ Անգլիական ժողովր-

դին մասին այս տեսակէտով եղած դիտողութիւնը արձանագրել հոս:

Լուտեր Պըրպէնք, անկային նորանոր զանազանութիւններ ստեղծագործող Քալիֆորնիոյ այս վհուկը, իր մէկ գրքին առաջին գլուխն յատկացնելով Յեղերու Արենախառնման նիւթին՝ կըսէ. «Տնկային կենաց աշխարհին մէջ իմ կատարած հետախուզութեանց բազում տարիներու ընթացքին, մինչ նորանոր ձեւեր կը ստեղծագործէին, ուրիշներն նոր պայմաններու կը յարմարցնէին եւ տակաւին ուրիշներն կը միաճուէին, չարունակ կը տպաւորուէի անկային ու մարդկային կեանց կազմաւորման ու զարգացման միջեւ գոյութիւն ունեցող նմանութեամբ . . . :Տնկային ճշակութեան ու զարգացման ըսկզբունքներն, աւելի կամ նուազ եղանակաւորուած ձեւով մը, մարդկային էակին աղնուացմանն կիրարկելու նկատողութեան անցնելէ առաջ, թոյլ տուէք ինձ չեչտել այն մեծագոյն պատեհութիւնը վրայ որ այժմ կը ներկայանայ Միացեալ Նահանգաց մէջ՝ քննելու եւ, եթէ իմաստուն ըլլանք, օժանդակելու ներգաղթի միջոցաւ հոս բերուած ցեղերու ընդարձակ խառնուրդէն աշխարհի մէջ դեռ չտեսնուած ամենէն աղնիւ ցեղն զարգացնելու գործողութեան:»

Հեղինակն մէջ բերելով յեսոյ 1904 ին Մ. Նահանգներն մտնող 752,864 գաղթականաց 29 տարբեր երկիրներէ եկած ըլլու պարագան՝ կը չարունակէ. «Ուսումնասիրեցէք այս ցանկը որեւէ տեսակէտէ: Ու՞ր գտնուած է ընդարձակագոյն պատեհութիւն մը ցեղային աղնուացումի այս սկզբունքներն կիրարկելու համար: Այս գաղթականներէն ոմանք, մասնաւորապէս Հրեայք, բուն իսկ իրենց դասակարգին մէջէն եղողնեբուն հետ միայն պիտի ամուսնանան, այսպէս նշանակելի փոփոխութիւն մը չզործելով. շատեր նոյն լեզուն խօսողներու հետ միջամուսնութիւններ պիտի կնքեն. տակաւին ուրիշներ իրենց ցեղէն բոլորովին տարբեր ցեղ եղողներու հետ պիտի ամուսնանան, մինչ խիստ փոքրոդոյն թիւ մըն ալ հաւանօրէն պիտի միախառնուի բնիկ կոչուած տարրին (նաւիթի) հետ:

Բայց սպասէ մի քանի տասնեակ տարիներ, մինչեւ պզտիկները ամուսնութեան հասակին հասնին, եւ տես յայնժամ թէ, այս փոխուած պայմաններուն տակ, որքան ընդարձակածաւալ պիտի ըլլան միախառնումները . . . :»

Ցեսոյ ցոյց տալով թէ ինչպէս յեղակարծ նոր զանազանութիւնները կը ծնին այսպիսի այլացեղ ժողովրդոց արենախառնումներէն, թէ ինչպէս երկու այլացեղ ծնողներէն ալ աւելի ուժեղ ու լաւագոյն սերունդներ կրնան յառաջ գալ՝ կը վերջացնէ իր այս առաջին գլուխը սա՛ պարբերութեամբ.

«Նայեցէք մեր տրամադրութեան տակ եկած առաջին: Ահաւասիկ Հիւսիսը, ուժեղ, կենսունակ, յարձակողական, որ կը միախառնուի վարթամ, դիւրակեցութիւն սիրող, աւելի դիւրաբորբոք Հարաւին հետ: Դարձեալ, հոս ունինք պաղ բնաւորութեան տիպը որ կը միախառնուի խանդավառ բնաւորութեան հետ: Եւ կրկին՝ բնիկ տարրին մտային մեծ ոյժը, յայտնաբերուած կամ թագուն, կը միանայ մարմնական կորովի հետ՝ թէեւ մտաւորապէս խոնարհագոյն» (11, էջ 3 — 10):

Նոր ժամանակաց մէջ ինչ որ է Ամերիկան ցեղային խառնումներու տեսակէտով, նոյնը եղած է Հայաստան հին ժամանակաց մէջ: Հայաստանի աշխարհագրական դիրքը Ասիոյ ու Եւրոպայի միջեւ, եւ անոր ընծայած դիւրին անցքերն թէ՛ իր Արեւելեան սահմաններուն եւ թէ Արեւմտեան սահմաններուն վրայ, սկիզբէն ի վեր այլազան ժողովրդոց խառնարանն են հանդիսացուցած զայն: Մերձաւոր Արեւելքի մէջ Պաղեստինը միայն այս տեսակէտով կը գերազանցէ Թերեւս զՀայաստան: Եւ աշխարհագրական այս դիրքն ու կազմը, թէեւ քաղաքական պատճառներ մեծապէս աղբիւրն է հանդիսացած մեր ազգային դժբաղդութեանց, ցեղային՝ հետեւաբար քաղաքակրթական տեսակէտով մեծագոյն օրհնութեանց աղբիւրն է եղած Հայ ազգին: Հրէից պէս քաղաքական կեանքը մերինին բազմապատիկ գառն է եղած ու անկայուն, եւ սակայն անոնց արտադրած հոգեկան օրհնութիւնները կը վայելէ այսօր աշխարհ բովանդակ:

Հնախօսութիւնը անժխտելի ապացոյցներ տուած է մեզ այն իրողութեան թէ Ք. Ա. 2000 տարի առաջ Թուրանեաններէն սկսեալ Արիական ժողովրդոց տարբեր տարբեր խումբեր խուժած են Հայաստան կովկասէն ու Վոլգայէն: Տարբեր անուններով ծանօթ բոլոր այս ժողովուրդները թէեւ պատկանէին մի՛ եւ նոյն ընդհանուր ցեղին՝ անոր զանազանութիւններն էին խակապէս, որով ցեղային ճոխ այլազանութիւն մը կը ներմուծէին Հայ ազգին մէջ: «Հաւանօրէն Ք. Ա. 1500 էն առաջ այնքան տարաբաղդին մէջ: «Հաւանօրէն Ք. Ա. 1500 էն առաջ այնքան տարաբաղդ էին այս արշաւողներէ ոմանք Փոքր Ասիոյ Քեբաթիւ եղած

Ք. Ա. 1200 ական թուականներուն Հնդեւրոպականաց երկրորդ ալիք մը, մանաւորապէս Փռիւգիացիք ու Արմէնք, արշաւեցին Փոքր Ասիոյ մէջ Հատեաններու երկիրն։» Ասկէ վերջը Հնդեւրոպական նորանոր ալիքներ խուժեցին Հայաստան, տեղական բնակչութեանց վրայ աւելցնելով նոր նոր զանազանութիւններն բաց դոյն ժողովրդոց (10, էջ 255)։

Մեր պատմական շրջաններուն ալ չարունակուեցաւ ցեղախառնուածի գործողութիւնը Հայաստանի մէջ։ Այս մասին հետեւեալ տեղեկութիւններն կը քաղենք Հայր Ս. Տէր Մովսէսեանի Հայոց Ինական Պատմութենէն։

Վան՝ Հայոց առաջին մայրաքաղաքը Ուրարտական թագաւորներու շրջանին, չատ բնակչութիւն կը կորսնցնէր Ասորեստանի դէմ մղուող կատաղի պատերազմներու պատճառաւ։ Ուստի Հայոց յաղթական թագաւորները կը ջանային այս պակասները լեցնել իրենց իշխանութեանը տակին էնող ժողովուրդներով։ Այսպէս, Մինուա Ա. (Ք. Ա. 800 — 780) երբ Եփրատն անցնելով սիրեց Մոսոքի երկրի մէկ մասին՝ 2,000 էն աւելի մարդ փոխադրել տուաւ իր արքայանիստ Վան քաղաքը։ Արգիստիս Ա. (780 — 755) Մելիտաս (Մալաթիա) քաղաքը մանելով՝ անոր մէջ գտնուած աղջիկները Վան քաղաքն փոխադրեց եւ յառաջանալով դէպ ի արեւմուտք՝ Կապադովկիոյ քանի մը գլխաւոր քաղաքներն իր իշխանութեան տակ առաւ եւ այդ կողմերէն 22,274 այր, կին եւ տղայ իր մայրաքաղաքը Վան փոխադրեց։ Ուրարտեան այս աշխարհակալ թագաւորը սիրեց Ասորեստանցւոց չատ մը քաղաքներուն, փոքր Ասիոյ եւ Ասորիքի կարեւոր մէկ մասին։ Անո՛ր կը հպատակէին Առաջաւոր Ասիա, Ասորեստան, Ասորիք եւ Հիւսիսէն Վրացիք, եւ իր յաղթած ամեն երկիրներէն բազմաթիւ մարդիկ, կիներ, տղայք Վան կը փոխադրէր, անընդհատ պատերազմներով վապուռականի նուաճած ժողովուրդեան տեղը լեցնելու։ Սարդուր Բ (755 — 730) կը չարունակէ նոյնպիսի նոյն աշխատանքը։ Ուրարտուի արեւելեան սահմաններն արշաւելով՝ վաթսուն օրուան մէջ 23 քաղաքներու սիրեց ան եւ 8,000 ազնուական ընտանիքներ հետը Վան բերաւ։ Սարդուր Բ երասխն ալ անցնելով՝ նուաճեց էդուրիէմինի երկիրը եւ մարդիկ ու կիներ Վան փոխադրեց։

Ասորեստանի Թագլաթ-Փաղասար Գ. Դամասկոս քաղաքն առնելով, 8,000 Հրեայ ընտանիք փոխադրեց Հայաստանի Կուր գետին մօտ Սպիր գաւառին մէջ, որոնցմէ հաւանօրէն յառաջեկած է Բագրատունեաց նախարարութիւնը։

Մեծն Տիգրանի աշխարհակալութեանց մէկ արդիւնքն ալ

եղաւ օտար քաղաքակիրթ ցեղի ժողովուրդներով Հայաստանի բնակչութիւնը ճոխացնելն։ Այս չրջանին Հայաստան իր դռներն լայն բացած էր ոչ միայն Ծունաստանի քաղաքակրթական ազդեցութեանց առջեւ, այլ նաեւ իրեն կը հրաւիրէր Ծոյն պիտուններու, արուեստագէտներու եւ հասարակ ժողովրդի զգլխականական նչանակելի հոսանք մը։ Մեծն Տիգրան իր նորակառոյց Տիգրանակերտ մայրաքաղաքն բնակեցնելու համար, Ք. Ա. 71 ին, արշաւանք գործեց դէպ արեւմուտք, քանդեց 12 քաղաք Կապադովկիոյ, Կիլիկիոյ եւ Սուրիոյ մէջ ու անոնց բնակչութիւնը՝ մօտաւորապէս 300 հազար հոգի, գերեվարական միջոցներով գաղթեցուց իր նոր մայրաքաղաքը (12, էջ 398)։

Մեծն Տիգրան երբ իր աչխարհակալական գնացքին մէջ հասաւ Պաղեստինու սահմանագլուխն Հրէից Ալեքսանդրիա թագուհին եւ բոլոր Հրեաները սարսափած սպառնացող վտանգէն՝ հրեչտակութիւն մը զրկեցին Տիգրանին՝ թանկագին նուէրներով, եւ ազաչեցին որ Հրէական ժողովրդեան խնայէ։ Տիգրան ընդունեց եղած խնդիրքը, բայց մեծ բազմութիւն մը Հրեաներու փոխադրեց ի Հայաստան։

Ք. Ա. 40 ին վերջացող Պարթեւ-Հայկական ընդարձակ արշաւանք մը կատարուեցաւ դէպ արեւմուտք, երբ նուաճուեցան գրեթէ ամբողջ Սուրիան, Փիւնիկէն եւ նոյն իսկ Պաղեստինը։ Հրէական մեծ գաղթականութիւն մը՝ Հիւրկանոս քահանայապետին հետ միասին՝ դուրս բերին Պարթեւք Պաղեստինէն, որուն կարեւոր մէկ մասը չատ հաւանօրէն բաժին հանուեցաւ գաչնակից Հայոց, եւ Հայաստանի մէջ բազմացան նոր խոշոր Հրէական գաղութներ։ Եւ Ք. Վ. չորրորդ դարուն, ըստ Փաւստոս Բիւզանդացւոյ հաղորդած թուանչաններուն, հարիւր հազար Հրեաներ կապրէին Հայաստանի վեց գլխաւոր քաղաքաց մէջ միայն (12, էջ 430)։

Երկար պիտի ըլլար արձանագրել հոս Պարթեւաց ու Պարսից հետ Հայոց ունեցած գարաւոր յարաբերութեանց ընթացքին՝ այս ազգերէն Հայոց ընդունած արուեստական տարրերը։ Հայոց արքայական ու նախարարական տուները խնամութեան կապերով միացած էին Պարսից ու Պարթեւաց արքայական ու ազնուական գերդաստաններուն հետ։

Գալով Կիլիկեան թագաւորութեան չրջանին՝ Հայոց արքայական, զինուորական, ազնուական ու առեւտրական գաղութները խնամութեան կապերով միացած էին Եւրոպական զանազան ազգաց հետ։ Վենետիկցիներու եւ Ճենովացիներ-

րու ամբողջ թաղերը կային Կիլիկիոյ վաճառաշահ Ա.յաս նաւահանգստին մէջ: Իսկ Լեւոն Ա. ի արքունեաց մէջ համախմբուած էին ժամանակակից Հայ, Ֆրանսացի, Իտալացի, Անգլիացի, Գերմանացի եւ Հելլէն գրչի ու սուրի բազմաթիւ նչանաւոր անձինք, որ Հայոց արքային առատաձեռնութենէն հրապուրուած կը ծառայէին Հայկական դրօշին ներքեւ եւ պարծանքներն հանդիսացան Լեւոնի թագաւորութեան: Եւրոպական զանազան ազգաց աղնուազարմ արիւնն, այսպէս, Հայկական անկախութեան վերջի չրջանին առատօրէն հոսեցաւ Կիլիկեան Հայութեան երակաց մէջ:

Ծայր աստիճան կենսական կարեւորութիւն կը ստանան Հայ ազգի բազկացութեան մէջ կատարուած այս բազմազարեան ու բազմազան արենախառնուածներն, երբ նկատի առնենք զանոնք արդի կենսաբանութեան յայտնած կարգ մը անժխտելի իրողութեանց լուսոյն տակ: Հարեւանցի դիտողութեանց առարկայ ըրինք արդէն այս իրողութիւնները, որոնք գիտական աւելի խնամոտ քննութեան պիտի ենթարկուին յետոյ: Առ այժմ սակայն ըսենք թէ՝ արդի պատմաբաններու եւ քաղաքակրթական հարցերով զբաղող մասնագէտներու ընդհանուր եզրակացութիւնն այն է որ Հին ու Նոր բոլոր մեծ քաղաքակրթութեանց ստեղծագործ ոյժերն յառաջ եկած են այլազեղ ժողովրդոց արենախառնուածներէն: Այսպիսի ցեղային խառնուածներու արդիւնքն էին Ասորական ու Եգիպտական, Պարսկական ու Պարթեւական, Ցունական ու Հռովմէական բոլոր քաղաքակրթութիւնները: Եւ այսպիսի ցեղային խառնուածներու ծնունդ հոգեկան այլազան ընդունակութեանց գործունէութիւններուն արտադրոյթներն են արդի բոլոր քաղաքակրթութիւնը: Ասոր համար է որ կըսէ Փրոֆ. Մորրիս Ճէսաբօ, Ա. Գլխուն սկիզբը դրուած պարբերութեան մէջ. «Քաղաքակրթութիւնը կրնայ նկարագրուիլ իբրեւ կայծ մը որ կը փայլատակէ երբ իրարու հետ շփման կուգան հակընդդէմ ցեղային տարրեր: Այս ինչ աստիճան մշակոյթ կրնայ ինքնաբերաբար զարգանալ որեւէ կեդրոնի մէջ, բայց բարձրագոյն կարգի քաղաքակրթութիւն մը՝ ցեղային այլազան տարրերու իրերախառնմանց միջոցաւ կարտադրուի միշտ:

«Ձկայ աւելի յիմարական պարծանք մը քան պարծանքը ցեղային մաքրութեան: Եթէ երբեմ գոյութիւն ունի մաքուր ցեղ ըսուածը, անիկա ամուլ ցեղ մըն է նաեւ:»

Հիմա ընթերցողն կրնայ ըմբռնել թէ ինչո՛ւ Ներածութեանս մէջ այնքան մեծ արժէք ու նչանակութիւն ընծայեցի Քրտաս-

տանի բնակչութեանց հետ ամէն տեսակ սերտ միութիւն մը գոյացնելու խնդրոյն: Մեր ազգային բազմադարեան կենաց ընթացքին՝ իրարու հետ արենախառնուած Ասիական, Արմենական եւ Սեմական բազմատեսակ զանազանութեանց հետք յետին մնացորդներն են Քրտաստանի բնակչութիւնը, որ իրենց բնաւայրերուն աշխարհագրական դիրքէ չնորհիւ կրցած են մնալ բաղդատական մաքրարիւն եւ անխառն վիճակի մը մէջ: Եւ եթէ ներկայ հալածաչ Հայութիւնը ցեղային վերանորոգութիւն պիտի ստանայ՝ ընդունակ ըլլալու համար նոր ու բարձրագոյն քաղաքակրթութեան մը ստեղծումին, ու եթէ կայծ մըն է քաղաքակրթութիւնը որ պիտի վայլատակէ ցեղային այլազան տարրերու արեան չփումներէն, այդ պարագային՝ Քրտաստանի Ասիական, Արմենական ու Սեմական ցեղերուն պատկանող ժողովուրդներէն զատ՝ չկան ուրիշներ որոնց հետ խնամխանալով կարողանանք հիմերն ստեղծել Տաւրոսեան իրականապէս չքեղ եւ կորովի քաղաքակրթութեան մը:

Մատենաշարիս երկրորդ հատորին (Ցեղային վերաշինութիւն Հայոց) քննութեան մասնաւոր առարկան պիտի ըլլայ ցեղային արենախառնմանց այս յոյժ կենսական հարցը: Ինչ կարեւոր կէտ մը կայ, սակայն, որու մասին ուշադրութիւն հրաւիրել անհրաժեշտ է այժմէն իսկ:

ԱՐԴԻՒՆՔ ՀԵՌԱԻՈՐ ՑԵՂԵՐՈՒ ԱՐԵՆԱԽԱՌՆՄԱՆ

Իրարու աստիճան մը մերձ ու նման ցեղային զանազանութեանց արենախառնուածներէն է միայն որ ֆիզիքական ու հոգեկան ներդաշնակութիւնը կրնան ծնանիլ: Երեւակայեցէք թէ ինչպիսի այլանդակ դիմագծութիւնը կրնան արտադրել երբ Մոնղոլի մը խոշոր ու աստիճ քիթը զեռնգուլ չուչանագեղ օրիորդի մը դէմքին վրայ, կամ անոր ձիու ծաղի նման կարծր մազերն ալ, ցցուն կզակը, կարճլիկ սրունքներն եւ ցանցառ պեխերն ալ, ու մօրուքը երեւնան այլասէր Եւրոպական հրապուրիչ նոյ կազմով օժտուած երիտասարդի մը վրայ:

Բայց մարմնական այսպիսի աններդաշնակութիւնը դրեթէ ոչինչ են հոգեկան այն այլանդակութեանց հետ բազդատմամբ, որ նոյնքան աստղապէս պիտի երեւնան իրարմէ խորապէս տարբերող ցեղերու արենախառնուածներէն արտադրուած խառնածին սերնդոց մէջ: Ժամանակակից պատմութեան տուած մէկ օրինակովն լուսաբանենք իմաստը մեր այս հաւաստումին:

Կեդրոնական Ամերիկայի վաթսուն միլիոն բնակչութեանց երբ քառասուն միլիոնը Հնդիկ են ցեղով եւ կամ Հնդիկի ու

ձերմակի եւ Սեւի խառնածիններ: Անհամեմատ ասպիճան վոք-
րաթիւ էին Կեդրոնական Ամերիկայի մէջ տարածուող Սպա-
նացի յաղթականները, որոնք անմիջապէս կենակցել սկսան
տեղացի կիներու հետ՝ որոնց այրերն սպաննած էին կռիւներ:
Հիւանդութեամբ եւ ջարդերով պակսած բնիկներուն տեղն լե-
ցնելու համար՝ Սեւամորթներ ալ ներմուծեցին Սպանիացիք:
Այսպէս յառաջ եկան երեք տեսակ խառնածիններու սերունդ-
ներ. — ձերմակի ու կարմիրի խառնածին սերունդ, ձերմակի
ու Սեւի խառնածին սերունդ, եւ կարմիրի ու Սեւի խառնա-
ծին սերունդ: «Ծայր աստիճան ողբալի եղաւ,» կը գրէ Կար-
չիա Ջէլէտրօն, Լատին Ամերիկայի մասին ամենէն հեղինա-
կաւոր համարուած փերուվիացի պիտուն, իր «Լատին Ամերի-
կան» անուն գրքին մէջ, «ծայր աստիճան ողբալի եղաւ ցեղա-
յին այս արտակարգ խառնումներու արդիւնքը: Մորթի ամեն
գոյնով եւ գանկի ամեն ձեւով այլանդակ սերունդներ ծնան Ա-
մերիկայի մէջ, որ խառնարան մը կը հանդիսանար ցեղերու
չլուսած ժուլմանց:» Եւ Հարաւային Ամերիկեան հանրապե-
տութեանց այս խառնածին ժողովրդոց յայտնաբերած հոգե-
կան յատկանիշներուն անդրադառնալով մեր հեղինակն՝ կը շա-
րունակէ. «Հոն կը տիրէ տարրնազոյն լատինականութիւն մը,
վատասերման լատինականութիւնը. քաղբու առատութիւն,
ուռուցիկ հռետորութիւն, ճարտասանական չափազանցութիւն,
ճիշդ ինչպէս Հռովմէական Սպանիոյ մէջ . . . : Խառնածինը
կը սիրէ չնորհալիութիւն, բառական չքեղութիւն եւ արուես-
տագիտական ձեւ. ձեռ կիրքեր ու բաղձանքներ չեն չարժեր
զայն: Կրօնի մէջ սկեպտիկ է ան ու անտարբեր, եւ քաղաքա-
կանութեան մէջ՝ Բիւզանդական եղանակաւ կը վիճի: Ոչ ոք
կարող է զանել անոր մէջ հետքն իսկ իր Սպանացի նախահօր—
առաքինական եւ արկածախնդիր:» «Սպանացիներու, Հնդիկներու
եւ Սեւերու արենախառնումը ապիտաւոր հետեւանքներ ու-
նեցած է ընդհանրապէս . . . վատասերած են անոնց բնակչու-
թիւնը: Ցածարեան սերունդներն յաջողապէս կը պայքարին
աւանդական կանոններու դէմ: Նախապէս գոյութիւն ունեցող
կարգ ու կանոնին յաջորդած է բարոյական անիշխանութիւն,
հաստատուն համոզման՝ մակերեսային սկեպտիկութիւն, եւ
Քասթիլեան տոկուն կամեցողութեան՝ անվճռականութիւն:
Սեւ ցեղն իր դործը կը տեսնէ, եւ Հարաւային Ամերիկա կը
վերադառնայ իր նախնական բարբարոսութեան» (13, էջ 351):

Ուրիշ դիտողներ եւս արձագանգ կուտան Փերուվիացի
մեծանուն հեղինակին տեսութեանց: Ամերիկեան նշանաւոր
բնիկերաբաններէն Փրօֆ. Բօա, դէպ Հարաւային Ամերիկա իր
ուղեւորութեանց առթիւ խօսելով էդուատոր վրայ՝ կըսէ.

«Զգայ որեւէ օտարազգի որ հաւասար ունենար այս ժողովուր-
դի ապագային մասին: Մտանիչ կըլնէ անոնք սա իրողու-
թեան թէ՝ Սպանիացին գաղթականական հոսանք մը չարու-
նակ կը յորդէր հոս, երբ Սպանական գաղութ մըն էր ան: Ու-
ժի ու կորովի մարդիկ էին ասոնցմէ շատեր անտարակոյս: Քա-
ղաքական անջատումն ընդհատեց ներդաղթի այս հոսանք, եւ
ատկից ի վեր իրականապէս եւս դադար է երկիրը: Իշխող ու
կազմակերպող տարր մըն էր հալթալթած Սպանիա, եւ, Սպա-
նացիներու հոսանքին դադարմամբ, խառնածիններն անցան
դործի դլուխ, որովհետեւ դանդաղելի քանակ մը կը ներկայա-
ցնէր ձերմակ տարրը: Ոչ ոք կը թելադրէ թէ ձերմակ ցեղին
հաւասար են խառնածինները՝ խմացականութեամբ կամ նկա-
րադրով . . . : Բերա օտարականներ եւ փերուվիացիք «կապիկ»
կանուանակոչեն զանոնք: Մորմոն դիտողներ յաճախ Արեւելեան
Եւրոպայի Ասիական ժողովրդոց կը նմանցնեն զանոնք՝ բաւա-
կան խորամանկ, բայց նկարագրի կողմանէ պակաս հասուա-
ուն: Բնիկներ եւ օտարականք հաւասարապէս կը յայտարարեն
թէ՝ ձերմակներու ձեռ գաղթականութիւն մըն է մեկ յոյ-
սը էդուատորի» (14, էջ 29):

Մեւենայն վճիռն արձակեց Փրօֆ. Ակասի, իր «Ցեղ կամ
խառնածին» անուն գրքին մէջ. «Ով որ ցեղերու այս արենա-
խառնման չարիք մըլլալուն վրայ կը տարակուսի, եւ սխալ
հասկցած մարդասիրութենէ դրդեալ հակամէտ է քանդել
բոլոր պատուարներն անոնց միջեւ, թող Պրազիլ գայ: Չկրնար
անիկա ուրանալ ցեղերու միախառնութեան հետեւանքն եղող
վատասերումը ,որ աւելի լայնատարած է հոս քան աշխարհի
մէջ ուրիշ տեղ, եւ որ արագօրէն կը ջնջէ ձերմակ մարդուն,
Հնդիկին եւ Սեւամորթին ամենալաւ յատկութիւնները, թող-
լով խառնածին մը՝ պակասաւոր ֆիզիքական եւ մտաւորական
ուժի ու կորովի կոչմանէ» (15, էջ 155):

Իրարմէ մեծապէս տարբերող ցեղերու արենախառնումնե-
րէն, ուրեմն, անխուսափելի կերպով կարատորուին թէ՛ ֆիզի-
քական կազմի ու կերպարանքի աննեղդիականութիւններ, այ-
լանդակութիւններ, թէ՛ հոգեկան աննեղդիականութիւններ,
այլանդակութիւններ: Եւ Մենտելեան Օրէնքին համաձայն տար-
բեր արդիւնք չէինք կարող ակնկալել: Ձերմակի մը ու կար-
միրի մը կամ Սեւի մը արենախառնումներէն յառաջ եկած խառ-
նածինին հոգեկան կազմին մէջ կը փոխանցուին այս երկու
տարացեղ ծնողաց իրերամարտ ձգտումներն եւ ժառանգական
այժեր, եւ կը վերածեն անոր կեանքը իսկական ողջամտական
մը, ուր անհաչտ կռիւ կը մղեն հակառակորդ ցեղերու հոգեկան
ընդգիմադիր ժառանգութիւններն: Անհիմն մեծամտութիւն է

խորհիլ թէ խառնածինին մէջ կը միաճուլուին ցեղային այս հակամարտ ուժերը: Այնչափ անկարելիութիւն մըն է որ միաձուլմամբ մէկին հոգեբանութիւն մը ստեղծեն ճերմակ այր մարդու մը ու Սեւ կնոջ մը ցեղային տարբեր հոգեբանութիւնները՝ իրենց ապազայ սերնդոց մէջ, որչափ անկարելիութիւն մը որ է ասոնց ցեղային ֆիզիքական յատկութեանց միաձուլումը՝ իրենց ապազայ սերնդոց մէջ: Այս տեսակ բան չկրնար տեղի ունենալ, եթէ ճշմարիտ է Մենտելեան Օրէնքը որ դիտական անթիւ փորձարկութիւններէ յետոյ՝ ընդունուած է այսօր բոլոր կենսաբաններու կողմէ, եւ որու ամենէն կարկառուն ապացոյցներէն ոմանք պիտի ներկայացուին հետեւեալ մէջ:

Հարաւային Ամերիկայի այս խառնածիններու հոգեբանութիւնը սակայն ի վեր կը հանէ Կարլիա Բէլաէրոն. «Վաղահաս, հեշտամոլ, դիւրահաւան Ամերիկացիներն այս ընդարձակ երկիրներուն՝ իրենց ուժը կուտան տեղական քաղաքականութեան (բոլոդիֆա): Անկման վիճակի մը մէջ են ճարտարարուեստ, վաճառականութիւն ու երկրագործութիւն: Ասոնց ծիներն անսանձ երեւակայութիւնը ինքզինք կը սպառէ սահմանադրութիւններ, ծրագիրներ եւ քնարերգութիւններ յօրինելով: Անիշխանութիւնը գերիշխան կը վհատեցնէ այս գաւառաց մէջ:» Արդարեւ, «հիւլէական քայքայումի մեռում ցոյց կուտան արեւադարձային այս հանրապետութիւնները . . . : Անձնասուր եղած երազասէրութեան՝ անոնք կառչնորդուին ջղագարութեամբ տառապող նախագահներու կողմէ» (13, էջ 222 եւ 336): Եւ յեղափոխութիւն կը յաջորդէ յեղափոխութեան, մէկ աւազակախումբին կը յաջորդէ ուրիշ մը, արհաւիրքներ կը յաջորդեն արհաւրանաց, կողոպտուած ժողովուրդը օրէ օր կը խորասուզի աղքատութեան եւ սարկութեան մէջ, լքուած կը մնան բնական մեծ հարստութիւնք, կը պակսին բնակչութիւնք, եւ կերթայ քաղաքակրթութիւնը եւ կը յառաջանայ վայրենութիւնը: Այսպիսի պայմաններու մէջ անկարելի է որ արագօրէն չվատասերի խառնածին ժողովրդեան արիւնն իսկ ու ոգին:

Ոչ մէկ հեղինակաւոր դիտող կը յուսայ դասակարգութեամբ կամ կրօնի ազդեցութեամբ զարմանել ցեղային խորարմատ պատճառներէ ծագում առնող այս ողբալի կացութիւնը: Բոլորն ալ մէկ զարմանի վրայ կը չեչտեն, եւ միայն մէկ: Տիրող այս ընդհանուր համոզումն է որ կարլիա Բէլաէրոն կը բխեցնէ իր սա՛ տողերուն մէջ. «Հարաւային Ամերիկայի մէջ քաղաքակրթութիւնը կախում ունի յաղթական Սպանացւոց թուական գերակշռութենէն. ճերմակ մարդուն՝ Սեւին, Հընդիկին եւ խառնածինին վրայ տարած յաղթանակէն: Եւրոպական յորդառատ գաղթականութիւն մը միայն կարող է հաստատել Ամերիկեան ցեղերու խորատակուած հաւասարակշռութիւնը:» Բայց ճերմակները կորուսած են իրենց գերակայութիւնը, ինչպէս գիտել կուտայ Սթոտարտ. խառնածիններ ունեցան իրենց պատեհութիւնը եւ չարաչար կերպով անյաջողութեան մատնուեցան: Յաճախ կրկնուած ամենատյժ գեղը—ճերմակներու ներգաղթ— անտակ երազ մըն է ներկայ պայմաններու տակ: Ո՛ր մէկ Եւրոպական ժողովրդեան գաղթականական հոսանքն է որ պիտի ուզէ նշանակել ինքզինքը, մանաւանդ իրենց կիները, խառնածին իշխանութեան սարսափներուն:

Իրարմէ շատ տարբեր ցեղերու արենախառնման փորձը ահաւոր կացութեան մըն է մատնած կեդրոնական ու Հարաւային Ամերիկայի հանրապետութիւնները, զոր զարմանալու որեւէ բանաւոր ու գործնական միջոց չկրնանք նկատել՝ նախապէս խնդրով զբաղողներու մտաց:

Հետաւոր ցեղերու արենախառնման արդիւնքին ապիտատւոր հանգամանքը ալ աւելի ահաւոր կերեւի, երբ նկատի առնենք սա իրողութիւնը թէ նախնական յատկանիշներն տիրող կը հանդիսանան խառնածիններու յաջորդական սերնդոց մէջ: Այսպէս, մաքրարիւն բացագոյն անհատի մը եւ մաքրարիւն թխագոյն անհատի մը արենախառնման ենթարկուելով՝ ծնանելիք առաջին սերունդը ամբողջութեամբ թուխ գոյն կունենայ, ու եթէ ասոնք ալ արենախառնուին մաքրարիւն թուխի մը հետ՝ յաջորդ սերունդը, գարձեալ, ամբողջութեամբ թուխ գոյն կունենայ, եւ այսպէս չարունակ: Իսկ եթէ մաքրարիւն բացագոյն անհատի հետ ամուսնանան՝ ծնանող զաւակաց մէջ բացագոյններ կերեւին թէեւ, բայց թխագոյններէ կը բաղկանան անոնց մեծամասնութիւնը: Ասոր համար է որ սեւ աչուքն ու թուխ մորթը, զոր օրինակ, տիրող յատկանիշ կը կոչուին, եւ կապոյտ աչուքն ու բաց գոյնը թագուն յատկանիշ: Այս երկու հակադիր յատկանիշներն ունեցող հասարակ թուով անձանց արենախառնուածներէն արտադրուող յաջորդական սերնդոց մէջ սեւ աչուքներն ու թուխ մորթովներուն թուական մեծ գերակշռութիւն կունենան կապոյտ աչուքներուն եւ բացագոյններուն վրայ, որովհետեւ առաջիններն նախնական են ու տիրող:

Ինչ որ ճշմարիտ է ցեղային ֆիզիքական յատկանիշներու մասին, ճշմարիտ է հոգեկան յատկանիշներու համար ալ: Իրաւամբ գիտել կուտայ Մէտիսըն Կրէնթ թէ՝ ճերմակի մը ու Հնդիկի մը խառնածին զաւակը Հնդիկ է աւելի քան ճերմակ, եւ ճերմակի մը ու Սեւի մը զաւակն ալ Սեւ է առաւելապէս: Ուղենք կամ չուզենք երկու ցեղերու խառնուրդին արդիւնքը,

վերջ ի վերջոյ, կատաղ ձեղի ցեղ մը որ վերապահած է աւելի հնամի, աւելի ընդհանուր եւ աւելի ցած ախորին: Նոյնքան վճռապէս կրնանք յայտարարել թէ Հայու մը եւ Թաթարի մը արենախառնումէն սերող զաւակը՝ առաւելապէս Թաթար հոգեբանութեամբ օժտուած է քան թէ Հայկական (3, էջ 18):

ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ ՅԵՂԱՅԻՆ ԲԱՂԿԱՅՈՒԹԵԱՆ ԱՐԴԻՒՆՔԸ

Վերն ներկայացուած կենսաբանական յայտնութեանց լուսոյն տակ՝ խիստ նշանակալից բնոյթ մը կը ստանան Հայ ազգին կազմաւորման գործօնութիւններն: Նախապէս Արմենական ցեղն է որ տարածուած կը գտնենք Մեծագոյն Հայաստանի ամբողջ տարածութեանը վրայ: Յետոյ, Ք. Ա. 2000 ական թուականներէն սկսեալ, Արիական գոնապան ժողովուրդներ տարբեր տարբեր անուններու տակ կը խուժեն ի Հայաստան՝ Արեւելքէն եւ Արեւմուտքէն — բոլորն ալ՝ խիզախ, արի, իշխանական, կորովի ու կենսունակ կոյս ժողովուրդներ: Մօտաւորապէս հազար տարի կը տեւէ այսպիսի բարբարոս բայց ցեղային տեսակէտով յոյժ բազմալի հորդաներուն պարբերական մուտքն ի Հայաստան: Եւ մեր պատմական չրջաններուն ալ, աննման Ցունաց եւ Հռովմէացւոց որոնք Ասիոյ բազմալի կամ անբազմալի ամէն կարգի գերիներով իրենց հայրենիքը խճողելու վատասերիչ դրութեան հետեւեցան, Հայ յաղթական թագաւորներ պարտուած ժողովրդոց ծաղիկն կազմող ազնուագոյն դասակարգերն Հայաստան փոխադրել կը ջանային: Այսպէս, Մեծն Տիգրան Արեւմուտքի 12 fաղաքներուն բնակիչներէն 300 հազար անձինք կը հանէ կը բերէ Տիգրանակերտ, ուր գտնենք բնակակից կրնէ Հայոց նախարարական գերդաստաններուն հետ: Ցեղային ազնուացման տեսակէտով ասկից աւելի խմաստուն քաղաքականութիւն մը չէր կարող բանեցնել որեւէ վեհապետ:

Հայաստանի մէջ Սելճուկեան Թրքաց երեւումէն յետոյ է որ կը ծագի Հայոց ցեղային վատասերման ահեղ սպառնալիքը: Այս անգամ ալ, կարծես նախախնամաբար, երկու այժեր մահու եւ կենաց կռիւն կը մղեն ցեղային վատասերման այս բոլոր վտանգին դէմ: Քրիստոնէութեան կանոնակից եւ Հայ կնոջ բարոյականին: Քրիստոնէութիւնն էր — եւ մի՛ միայն Քրիստոնէութիւնը — որ Հայուն հոգւոյն մէջ ստեղծեց խրոխտ բարոյական այն անպարտելի ոգին, որով Հայք խուսափեցան ախտաբեր Թրքութեան մէջ լուծուելու ստոյգ վտանգէն: Եւ թէ Քրիստոնէութիւնը ուրիշ որեւիցէ օգուտ մատուցած չըլլար

Հայութեան, իր ունեցած այս մէկ ՀԱՏ օգտակարութիւնը բաւական է որ յաւիտենապէս երախտապարտ կացուցանէ Հայ ազգն՝ հանդէպ Քրիստոնէութիւնը Հայոց մէջ ներմուծող եւ հաստատող ու զօրացնող մեր հայրապետներուն, Թադեւոս-Ներսէսն ու Մամիկոնեանց նման քաջ զօրականներուն: Բոլորովին սոյգ է թէ՝ Պարսից հետ պիտի չարունակուէին Հայոց կրօնական, քաղաքական եւ մշակութային կեանց ամենատերտ յարաբերութիւնները, եթէ՝ չնորհիւ Քրիստոնէական կրօնի ազդեցութեանց՝ դէպ Արեւմուտք դարձած չըլլար Հայոց սիրտն ու հոգին: Եւ Պարսից հետ ալ պիտի Իսլամանալին Հայք, ու ինքնայօժար սրտով կամ նոյն իսկ ներքին ըղձանքով պիտի վտիտային խնամիական կապեր հաստատել սիրող տարբին հետ: Արդարեւ, Քրիստոնէութեան կը պարտինք մեր այսօրուան Հայ ազգային դոյութիւնը, եւ մեր ցեղային վերկութիւնը Մոնկոլական վատասերիչ արենախառնուածներէ:

Բայց Հայ կնոջ սեռային առաքինութեան՝ նոյնքան եւ թերեւս աւելի իսկ պարտական ենք մեր ցեղային վերկութիւնը: Պէտք եղածին չափ չենք հասկցած տակաւին ու չենք գնահատած անոր անգուգական արժէքը Հայ կնոջ բարոյական այս բնորոշ առաքինութեան: Մտրա՞ծ է արդեօք թէ ցեղային տեսակէտով ինչ վիճակ պիտի ունենար այսօր Հայ ազգը, եթէ մեր դէրութեան աւելի քան հինգ հարիւր տարիներու այս երկար չրջանին, Հայ կոյսը եւ Հայ հարսը՝ անգրդուելի հաստատութեամբ մը՝ չպաշտպանէին իրենց պատիւը սիրող տարրի արական սեռին հետապնդումներէն: Մտրա՞ծ է արդեօք թէ խառնածիններու որպիսի վատասերած սերունդ մը պիտի կազմէինք այսօր Հայ քրիստոնեաներս, եթէ Հայ երիտասարդ հարսը ապօրինի սեռային յարաբերութեանց դիմէր՝ զրացի այլազգի երիտասարդաց հետ: Ցաւիտենական երախտիք կը պարտինք նաեւ Հայ կնոջ, որ դարերու ահեղ փորձութեանց մէջէն հերոսաբար մատնչելով՝ մինչեւ Մեծ Պատերազմն բերաւ հասուց իրեն վատահուած ազգային ամենաթանկագին ժառանգութիւնը — առողջ ու ազնիւ ցեղային արիւն:

Եւ այս խորհրդածութիւնները կը բերեն զմեզ դէմ դիմաց մեր ազգային ապագայ կենաց ամենալուրջ հարցին: Վազուան ազատական պայմաններուն մէջ, չրջապատուած Տուրանական դրացի ժողովուրդներով կամ ասոնց ու ձերմակներու խառնածիններով, ի՞նչ ոյժ է որ պիտի փրկէ Հայութիւնը ցեղային արենախառնման ու վատասերման ստոյգ սպառնալիքէն: Քրիստոնէութիւնը ունի՞ այսօր Հայոց մէջ այն գերիչման ազդեցութիւնն, որով կարողացաւ անցեալին մէջ փրկել Հայութիւնը բացարձակապէս ստոյգ ազգային բնաջնջումէ ու ցեղա-

յին վաստահուած: Վազուան Հայ իղական սեռին մէջ պիտի ներգործե՞ն Հայ Բրիստոնէութեան սեռային բարոյականի այն հզօր ուժերն, որոնք աշխարհի ամենէն զմայլելի տիպարներն հանդիսացուցին Հայ կինը, եւ զայն կացուցին ցեղային աղնուութեան քաջարի պահակներն: Եւ եթէ ակարացած են այս վերապրած զոյգ ուժերն ալ ներկայ Հայ հոգեբանութեան մէջ, ի՞նչ ուժ ստեղծած ենք կամ կը ձգտինք ստեղծել, որ յետաձգէ չարունակէ մեր ազգային դոյութեան հիմնախարիսխն հանդիսացող ցեղային պաշտպանութեան այս գործը:

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վերացական սեռութիւններ չեն այս պլճուն մէջ ներկայացուած գիտական սկզբունքներն կամ օրէնքներ: Անոնց ցուցմունքներուն համաձայն գործելով՝ մարդիկ իրենք ալ յաջողած են իրենց բազմացած յատկանիշներով օժտուած բոյսերու եւ կենդանեաց նորանոր գանազանութիւններ ստեղծագործել: Եւ երբ այսպիսի արդիւնք ձեռք բերուին կենսաբանական սրեւէ սկզբունքի կամ օրէնքի ցուցմանց հետեւողութեամբ, այլեւս վճռապէս ապացուցուած կը համարուի այդ սկզբունքին կամ օրէնքին ճըշմարտութիւնը: Նկատի առնենք մարդկային այս ստեղծագործութեանց մէկ քանին:

Ամերիկեան հասարակ մարգարտածաղիկը (տէյզի) վայրի խոտ մըն է այս երկրի շատ մը մասանց մէջ: Զարիզանց կենսունակ ու խիտ առատ ծաղկեփունջ արձակող տունկ մըն է ան: Բայց իր կծկած ձեւը եւ ազատ ճերմակի երեւոյթ ունեցող բողբոջներն անարգելի կընծայեն զինք: Լուտեր Պըրպէնք, անկային նորանոր գանազանութիւններ ստեղծող Քալիֆօրնիացի այս աշխարհահռչակ վհուկը, ձեռնարկեց աղնուացնել Ամերիկան այս բազմալի եւ ոչ-բազմալի յատկանիշներով օժտուած մարգարտածաղիկը:

Անգլիական մարգարտածաղիկն բողբոջի շատ աւելի խոշոր փունջեր ունի եւ ուղղաձիգ կաճի, սակայն վատուկ տունկ մըն է եւ պատապարեալ տեղ կը պահանջէ:

Ճարճնական մարգարտածաղիկը փոքր փունջեր ունի, բայց աւոնք հիանալի ասպիճան մարգարտի փայլ ունին:

Պըրպէնք խորհեցաւ մէկ հատ մարգարտածաղկի տունկին մէջ իրարու միացնել Ամերիկեան տեսակին կենսունակութիւնը կամ տոկունութիւնը եւ փնջատատ բողբոջատրումը, Անգլիական տեսակին՝ ուղղաձիգ ասմանի քնոյթը եւ ծաղկեփունջերուն խոշորութիւնը, իսկ ճարճնականին՝ մարգարտանման զմայլելի փայլը:

Անիկա ասոնցմէ երկուքը բեղմնաւորեց իրարմով, եւ արտադրուած խառնածին տունկերն բեղմնաւորեց երրորդ տեսակին հետ: Եւ այսօր Ամերիկացիք ունին բոլորովին նոր եւ բազմալի յատկանիշներով օժտուած մարգարտածաղկի տեսակ մը — տոկուն, փնջատատ, ուղղաձիգ, խոշորափունջ եւ մարգարտափայլ:

Իր փորձարկութեանց կանխագոյն շրջանին՝ Պըրպէնք արտադրեց փաթաթէխի տեսակ մը, որ 125 տոլարի ծախեց սերմնավաճառի մը: Միայց· Նահանգաց երկրագործական Բաժինն կողմէ հաշիւ եղած է որ փաթաթէխի այս տեսակը, չնորհիւ առատ արդիւնք տալու իր կարողութեան, տարեկան տասնեւութն միլիոն տոլարի չափ մը կը բերէ այս ազգին երկրագործներուն:

Պըրպէնքի մեթոտը շատ կը նմանի բնութեան մեթոտին: Խառնածիններու ահագին թիւ մը կարտադրէ ան, որոնց մէջ բազմալի յատկանիշներով օժտուածներն կընտրէ ու կը սերմնէ, իսկ անբազմալի յատկանիշներով օժտուածներն կը բնաջնջէ: Մարդոց ցեղային գանազանութիւններն ալ իրարու հետ արհեստաւորելով՝ կարտադրեն բազմալի եւ անբազմալի յատկանիշներով օժտուած բազմազան խառնածին սերունդներ, բայց դժբազդաբար չէ կարելի գտնել անճիտամբ թնաջնջել անբազմալիները: Միայց· Նահանգաց երկրագործական Բաժնի մասնագէտք աւելի գիտական մեթոտներով եւ ժառանգականութեան օրինաց աւելի խոհեմ հետեւելով՝ կը յաջողին նման մեծագործութիւններ ձեռք բերել:

Քանի մը տարի առաջ Քանատայի Հիւսիսային Արեւմտեան կոյս հողերն բաշխուեցան հոն հաստատուիլ ուզողներուն: Ահագին քանակութեամբ ցորեն արտադրել սկսան այս հողեր: Ամերիկեան երկրագործներու գաղթականական մեծ հոսանք մը դէպ այս խոստացեալ երկիրը: Սակայն տեսնուեցաւ ուզուեցաւ դէպ այս խոստացեալ երկիրը: Սակայն տեսնուեցաւ որ կանխագոյն եղեամը յաճախ սառնահար կընէր տհաս ցորեհատիկն ու կը վճացնէր հունձքը: Ամրան վերջերն ալ յաճախ խոստչունչ հովեր կուգային դեմին կը խանարհեցնէին դեռ չը հասած հունձքը, եւ գրեթէ անկարելի կը դարձնէին գայն հընձելն: Բնական այս յաճախադէպ պէտքերէն յուսալքուած՝ իրենց առաջուան տեղերն վերադարձան երկրագործներէն շատեր:

Գիտական անկաթոյծներու մօտ ասիպղական դիմումներ կատարուեցան Քանատայի երկրագործներու կողմէն, որպէսզի ջանահնար ըլլային յառաջ բերելու ցորենատունկի տեսակ մը, որ առատ հունձք տալով հանդերձ՝ տոկուն ըլլար ցրտութեան դէմ, կանուխ հասուննար, եւ խիստ զօրաւոր ծղօտ ունենար:

Ցորենի տարբեր տարբեր տեսակներ կային աշխարհի մէջ, որոնցմէ մին այսինչ բազմալի յատկանիշներն ունէր՝ բայց զուրկ էր այնինչ բազմալի յատկանիշներէն. ուրիշներ՝ որ առաջնոյն պակասած յատկանիշներով օժտուած էին, զուրկ կը մնային անոր ունեցած բազմալի յատկանիշներէն: Գիտական անկարոյններու Ջանքը պիտի ըլլար ընտրել տարբեր տեսակներու մէջ բաշխուած բոլոր այս բազմալի յատկանիշներն, ու միացնել զանոնք ՄԻԿ ՏԵՍԱԿ ցորենի տունկի մը մէջ:

Բուսական ցորենի տեսակ մը կայ, որ թէ՛ տակուն է ցուրտի զէմ եւ թէ՛ առատ բերք կուտայ: Հնդկական ցորենի տեսակ մը կայ որ կարճ ուժեղ ծղօտ ունի, թէեւ ուշ կը հասունայ: Տնկարոյններ զործի սկսան, որպէսզի Մենտելեան Օրինաց համաձայն մեթոտով մը՝ պահանջուած յատկանիշներով օժտուած ցորենի նոր տեսակ տունկ մը արտադրեն այս Բուսական ու Հնդկական ցորենի տունկերուն միաւորմամբ: Այնքան լաւ յաջողեցան որ երեք տարիէն սկսան Քանատայի երկրագործներուն պահանջները զոհացնող ցորենի սերմ զբրկել: Եւ այս մեծ զաւառներն կանոնաւոր եւ առատ հունձք կարտադրեն այսօր:

Մարդկային առեղծտզործութեանց այսպիսի բազմաթիւ օրինակներ կրնայինք յառաջ բերել, զոյց տալու համար թէ ո՛քան տոյժ ու վտանգալի են Մենտելեան Օրէնքին ուսուցումներն անկային կամ կենդանական նորանոր զանազանութիւններ հրաշակերտելու մասին, եւ թէ գործնական ի՛նչ անհաշուելի օգուտներ քաղած են մարդիկ անոնց կիրարկմամբ: Բայց մեր նիւթին համար բաւական են այս երկու օրինակներն միայն:

Այս կապակցութեամբ ուրիչ խիստ կարեւոր երեւոյթ մըն ալ նկատի առնենք, որ նոյնքան սերտ կապակցութիւն ունի մեր նիւթին հետ:

Մասաչուսէթի երկրագործներէն Սէթ Բայթ անուն անձի մը ջրհարներու հատին մէջ տարօրինակ տեսքով զանուկ մը տեսնուեցաւ: կարճ ոզեղնաձեւ սրունք ունէր ան ու երկար պարկաձեւ մարմին մը: Անմիջապէս խորհուրդն յղացաւ Բայթ այս զանուկին յառաջ բերելու ջրհարի նոր զանազանութիւն մը կարճ ոզեղնատոր սրունքով, որու սերունդներ չկարողանային ցատկելով անցնիլ արօտավայրի ցանկապատներէն: Այս կոյմանէ չատ նեղութիւն քաշած էր մեր Ամերիկացին: Եւ, արդարեւ, այս խոյլ բուն իր սերունդին հետ զուգաւորիլ տալով՝ քանի մը սերունդէն ետքը իր ուզած ջրհարի տեսակն,

որ բուսական ցած ցանկապատներէ ալ չէր կարող ցատկելով անցնիլ:

Քանատայի մէջ անեղջիւր արջառ մը ծնաւ 1889 ին: Այս մէկ հատ կենդանին՝ ծնողն եղաւ Հիրֆորտ կոչուած անեղջիւր արջառի ցեղին: Մ. Նահանգաց երկրագործական բաժինն կազմէ Պրաղիլէն բերուած ու Քալիֆորնիոյ մէջ տնկուած նարնջի հունտերէն մէկ հատին արտադրած նարնջենին առնուտ պտուղ արտադրեց: Այս մէկ հատ նարնջենիէն յառաջ եկաւ «նէյվըլ» կոչուած անկուտ նարնջի տեսակը:

Կան մը կայ այս զարմանալի երեւոյթին մէջ, որ պէտք չէ վրիպի մեր ուշադրութենէն: Հետզհետէ աւելի եւ աւելի կարճ ոզեղնաձեւ սրունք ունեցող զառներու ընտրոզութեամբ եւ անոնց սերնդագործութեամբն չէր որ այս յատկանիշով աչխարհս զանազանութիւնը յառաջ եկաւ, այլ ՅԱՆԿԱՐԾ: Եզանց ու կովերու եղջիւրներն հետզհետէ կարճնալով չէր որ անեղջիւր արջառի զանազանութիւնը յառաջ եկաւ, այլ անմիջական կերպով ու եղջիւրի մէկ անզամէն անհետացումովը՝ անհատ արջառի մը մէջ: Նարնջի կուտերուն աստիճանարար վոքրացմանն չէր որ անկուտ նարնջի տեսակն ունեցանք, այլ մէկ հատ նարնջենիի յանկարծ այդ տեսակ անկուտ նարնջենի արտադրելովն (16, էջ 49):

ԱՐԴԻՒՆՔ ՄԵՐՋԱՒՈՐ ՑԵՂԵՐՈՒ ԱՐՆԱՒԱՌՆՄԱՆՑ

Արդի կենսաբանութիւնը այն եզրակացութեան հասած է այժմ թէ ճիշդ այսպիսի յանկարծական փոփոխութեանց կամ յանուանութեանց մեթոտով յառաջ եկած են բուսական ու կենդանական աչխարհի բիւրատեսակ զանազանութիւնները, եւ ոչ թէ վոքրիկ վոքրիկ ու չատ չատ վոքրընթաց փոփոխութեանց երկար չարքի մը հետեւանքով: Դարձեալ, ապացուցուած է թէ անխառն ու ժառանգական տեսակէտով նիւթնական բոյսերու կամ կենդանիներու մէջ չէ որ կը յայտնուին այս տեսակ նորօրինակ նակ ձեւեր կամ յատկանիշներ, այլ խառն ու ժառանգական տեսակէտով այլազան բոյսերու կամ կենդանեաց մէջ: Մարզոց աչխարհին մէջն ալ կը տիրապետեն կենսաբանական այս երեւոյթներն: Քիչ վերջ պիտի տեսնենք թէ ի՛նչպէս ցեղային այլազան խառնուրդներէ բաղկացող ժողովրդոց մէջն է որ կը յայտնուին հոզեկան արտակարգ յատկանիշներով օժտուած բազմաթիւ անհատներ: Այսպիսի ազգեր կամ ժողովուրդներ չատ աւելի բազմատեսակ տիպեր ու յանկարծածին հանճարներ կարտադրեն, քան թէ ցեղային նիւթնականութիւն ունեցող ազգեր կամ ժողովուրդներ:

Այս իրողութեան ամենավայրէն օրինակներէն մէկն է Հրէական ազգը:

Մենք սեսանք թէ որպիսի այլացեղ եւ այլազան ժողովրդոց խառնարան մը հանդիսացաւ Պաղեստին, իր աշխարհագրական դիրքէ բերմամբ: Այնպէս որ աշխարհի ամենէն խառնարիւն ազգերէն մէկն է Հրեան: Եւ զարմանալի զուգընթացութեամբ մը՝ Հրեայ ժողովրդեան մէջն է որ ամենէն այլազան նկարագրի տիպեր կը յայտնուին մինչեւ այսօր:

Եւրոպական եւ Ամերիկեան գպրոցի տղայոց վրայ ուսումնասիրութիւններ կատարող հեղինակ մը կը գրէ. «Թէ՛ Ամերիկայի եւ թէ՛ Եւրոպայի մէջ՝ Հրեայ տղայք ցոյց կուտան ամենամեծ ատակիճանաւ զանազանաւորում. յետոյ կուգան Անգլօ-Սաքսոն տղայք, որոնց կը յաջորդեն Լատինք: Ամենաքիչ զանազանաւորում ցոյց կուտան Սլաւք:» Աչխարհածանօթ իրողութիւն մըն է արդէն թէ բնաւորութեան, նկարագրի եւ հանճարի ծայր ատիճան այլազան տիպեր արտադրած է ու կարտադրէ Հրեայ ժողովուրդը: Յիշենք մի քանին միայն անցեալէն մեծ անուններէն—Մովսէս, Դաւիթ, Եսայի, Պետրոս, Պօղոս, նաեւ Յիսուս՝ իրրեւ մարդ: Իսկ Եւրոպայի մէջ Հրէից արտադրած մեծ մարդոց հարեւանցի քննութիւնն անգամ ցոյց կուտայ թէ իմացական սրբոյն այլազան տիպերու պէսպիսութիւն մը կը ներկայացնեն անոնք: Յիշենք մի քանին այս անուններէն— երկու Մենտելսոններ, Նէանտր, Հայնէ, Պրանտէս, Հերշէլ, Բոչիլա եւ Տիզրայէլի: Զմոռնանք, սակայն, թէ դմայլելի տիպերու այլազանութիւն մը միայն չէ որ կարտադրէ Հրէական ազգը, այլ անզոհունելի տիպերու այլազանութիւն մը նաեւ: Այս իրողութեան ակնարկելով է որ կը բացագանչէ Փրօֆ. Հընդինկըն. «Կա՞յ արեւելցի ցեղ ուր մեծագոյն հակադրութիւնը գտնենք ամենէն հիանալի մարդոց եւ այնպիսիներու, որոնցմէ խոյս տալ կուզենք» (7, էջ 168):

Հրէից գանազանաւորման այս յատկանիշէն աւելի պայծառ լոյսի մէջ ցոյց տալու համար՝ հակադրենք զայն ամենանուազ զանազանաւորում ցոյց տուող ժողովրդի մը հետ:

Բազդատենք Մ. Նահանգաց Հրեան՝ իրեն բնակակից Սեւին հետ: Դառն հալածանաց ենթարկուած են երկուքն ալ, բայց Հրեան վեր կանգնած է միշտ, մինչ Սեւը մնացած է անկեալ վիճակի մը մէջ: Քննէ դիտաւորու կամ Նիւ Եորքի նման քաղաքի մը առեւտրական առաջնորդներուն ցանկը, ու տես թէ ո՛րքան խիտ առ խիտ ցանցուած են Հրեայ անուններ: Պատահանց եւ մէջավայրի տարբերութեանց ի հաշիւ որքան կուզես թոյլատու եղիր Սեւին: Թերեւս գառնագոյն էր Սեւին դերութեան կեանքը քան այն հալածանքներն ու տառապանքները, որոնց դարերով ենթարկուած էր Հրեան՝ Եւրոպական երկիրներու մէջ: Նիւ Եորքի մէջ, սակայն, դժուար է տեսնել տառապութիւն, զոր Բուսիոյ մէջ հալածուած ու ջարդուած Հրէից սերունդներ կրնան ունեցած ըլլալ Լուիզիանայի մէջ մարակուած Սեւերու սերունդներէն: Եւ սակայն տեսէք թէ ի՛նչպէս Սեւեր հետզհետէ կը ցանցառնան տարրական դպրոցներու բարձրագոյն դասարաններուն մէջ, հազուագիւտ կը դառնան բարձրագոյն վարժարանաց մէջ եւ գրեթէ կանհետանան համալսարաններէն: Ընդհակառակն՝ տեսէք կանհետանան համալսարաններէն: Ընդհակառակն՝ տեսէք թէ ի՛նչպէս Հրեաներն դուրս կարմկին նոյն իսկ ոչ-Հրեայ ձեռնարկներն Գոլոմպիայէն, Նիւ Եորքի Համալսարանէն եւ կրթական ուրիշ բարձրագոյն համալսարաններէ: Հրեայ այդ ուսանողներէն հարիւրաւորներ պիտի գրաւեն յետոյ բարձր դիրքեր իրրեւ առեւտրական, իրրեւ փրօֆէսոր, իրրեւ դիւանագէտ եւ իրրեւ մարգասէր: Իրաւ է թէ Նիւ Եորքի մէջ տասն առ մէկ կը համեմատի Հրէից թիւը Սեւերուն թուոյն հետ, բայց կեանքի բարձրագոյն ասպարէզներուն մէջ հարիւր Հրեայ կայ մէկ հատ Սեւին դէմ:

Իմացական կրկնապատիկ կարողութիւն կը վերագրուի միջակ Հրէին քան որ ունի միջակ Սեւը: Քիչ դիտուններ կը համարձակին պնդել թէ Հրեայք իրրեւ ամբողջութիւն կրկնապատիկ աւելի ընդունակ են քան Սեւերն իրրեւ ամբողջութիւն: Սակայն, այսօր եւ պատմական դարուց ընթացքին, Հրեայք տասնապատիկ, թերեւս հարիւրապատիկ, աւելի ազդեցիկ եղած են քան թէ Սեւեր: Բանի որ Նիւ Եորքի նման տեղեր ձեռ տարբերութիւն մը չունին փիլիսոփայական եւ բնկերական մէջավայրի ազդեցութիւնէ, ստիպուած ենք ցեղային ժառանգական տարբերութեանց ընծայել այս երկու ցեղերու միջեւ տեսնուած իմացական ու բարոյական ահագին տարբերութիւնը: Մ. Նահանգաց քաղաքակրթական հաստատութեանց հանր

ու հոգեկան խիստ բարերար ազդեցութիւն մը կը գործեն երկու ցեղերուն ալ սերնդոց վրայ: Անգլիկան հեղինակաւոր կենսաբաններէն Փրօֆ. Քոնկլին սակայն կամփոփէ կենսաբանական այս ճշմարտութիւնը. «Որոշ սահմաններու մէջ՝ տունկերու եւ կենդանեաց տարբեր դանագանութեանց գուգահատնումներն թուի թէ կարտադրեն յաւելեալ կորով, եւ տարատկայ չկայ թէ այս կերպով կրնան ձեռք բերուիլ տարբեր դանագանութեանց յատկանիշներուն բարձրօրէն բազմալի միացումներն: Անգլիացիք առ հասարակ կը հաւատան թէ Անգլօ-Սաքսոն, Անգլօ-Նորման, Բրիթօ-Նորման, Սկովա-Այրիշ միախառնումներն խիստ լաւ արդիւնք տուին: Եւ Անգլիկացիք եւս պիտի ճանաչէին այն լաւ արդիւնքներն որ ձեռք բերուեցան Անգլիական, Սկովտական, Իրլանտական, Ֆրանսական, Հոլանտական, Գերմանական եւ Սկանտինաւեան ցեղային զանագանութեանց արենախառնումներէն» (17, էջ 49):

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՊԱՆԾԱԼԻ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ

Բայց Յունական պանծալի քաղաքակրթութեան հրաշագործումն է ամենափառաւոր վիտասը ձերմաւոր ցեղերու արենախառնման տուած հիանալի արդիւնց: Կարժէ պահ մը կանգ առնել պատմական այս եզական երեւոյթին վրայ, տեսնելու համար թէ ի՞նչպիսի անզերազանցելի քաղաքակրթութեան մը կրնայ ծնունդ տալ մի քանի ձերմաւոր եւ ազնիւ ցեղերու արենախառնումը, երբ տեղի ունենայ փիզիքական ու ընկերական նպաստաւոր միջավայրերու տակ:

Փոքրիկ վազեմի Յունաստան, մէկ գարու մը ընթացքին, կրցաւ աւելի թուով առաջնակարգ հանճարներ արտադրել քան որ կրցած են արտադրել քաղաքակիրթ աշխարհի բովանդակ ազգերն միասնաբար՝ նոյնչափ ժամանակամիջոցի մը ընթացքին: Սակայ է միաձայն վճիռը բոլոր այն հեղինակութեանց որ ուսումնասիրած են այս անզուգական ազգին մշակութիւնն արտադրյթը:

Ք. Ա. 530 — 430 ին՝ 90,000 ազատորեաք բնակչութիւն մէայն ունէր Աատիկէ, եւ սակայն տասնեւվեց հատ ամենաբարձր տասիճանաւ հանճարներ ծնաւ ան: Այս եզական իրողութեան ակնարկելով է որ Անգլիացի մարզաբաններէն աչքարհահռչակն կէլթըն կը յայտարարէ թէ՝ այդ դարաշրջանի Աթենական ցեղին միջակ կարողութիւնը, նուազագոյն հաշուով, այնքան մեծ էր այսօրուան Անգլօ-Սաքսոն ցեղին միջակ կարողութենէն, որչափ որ վերջնոյսը բարձր է Ափրիկեցի Սեւամորթին միջակ կարողութենէն: Եւ միեւնոյն եզա-

կան իրողութեան ակնարկելով է որ Անգլիկան ձեծանուն կենսաբանն Քոնկլին կըսէ. «Մարդուս իմացական ընդունակութեանը մէջ նշանակելի որեւէ յառաջդիմութիւն տեղի չէ ունեցած նախորդ երկու կամ երեք հազար տարիներու ընթացքին, եւ հաւանական կը թուի թէ մարդկային ցեղի մեծագոյն մտքերուն մէջ իմացական հոլովոյթի սահմաններուն հասած ենք այլեւս: Սոկրատէն, Պղատոնէն, Արիսդոտելէն, Շէյքսփիրէն, Նեւտոնէն եւ Տարուինէն մեծագոյն հանճարներ կրնան բնաւ երբեք չերեւիլ նոյն իսկ ամենահեռաւոր ապագային մէջ: Եւ հետեւեալ գեղեցիկ հաստատին մէջ կը բիւրեղացնէ Սդօպարտ՝ պատմութեան այս ձեծագոյն հրաշքը: «Փառէր որ Յունաստանն էր» իր հոյակապ երկասիրութեան մէջ՝ սոզերով կը սկսի ան «Մեծ Դարն» խորագրով գլուխը.

> «Աչխարհի բովանդակ պատմութեան մէջ չէ եղած երբեք այնպիսի ոստում մը քաղաքակրթութեան, որպիսին կատարուեցաւ ի Յունաստան՝ հինգերորդ դարուն: Իրը երեսուն հազար քաղաքացիներէ բազկացեալ քաղաքի մը մէջ, մէկ մարդու եւ իր հօր կենաց տեւողութեան, սա՛ բաներն պատահեցան. Աչխարհայազգի պետութիւն մը (Պարսկաստան) ջարդ ու փշուր եղաւ յաւիտենապէս, ծովային կայսրութիւն մը հիմնուեցաւ, արուեստ զարգացաւ իր լեցուն հասակին, քանդակագործութիւնը կոչտ ճանկռտութենէն ազատեցաւ բարձրութեան մը որ ատկաւին չէ գերազանցուած բնաւ, նկարչութիւնը գեղարուեստ մը եղաւ, ճարտարապետութիւնը կոպիտ վիճակէ մը իր կարելիութեանց սահմանին բարձրացաւ մէկ ուղղութեամբ, պատմագրութիւնը կատարելագործուեցաւ իրր գիտական արուեստ մը, բոլոր փիլիսոփայութեանց ամենազգեցիկը ծնաւ: Եւ բոլոր սոնք եղան ոչ թէ միապետ մը հոգածու հովանաւորութեանը տակ, այլ ազատութեան, հաւասարութեան ու եղբայրութեան ծայրագոյն սահմաններն իրականացնող գոյավիճակի մը մէջ: Աթենական ընտանիքի մը մէկ անդամը կրնար ճանչցած ըլլալ գՄիլթիատէս, Դեմոսթոզէս, Եսկիլոէս, Սոփոկլէս, Եւրիպիդէս, Սկրատէս, Փիդիաս, Պերիկլէս, Անակսագորաս, Արիստոֆանէս, Հերոդոտոս, Տուկիդիդէս, Պոլիկնոտէս եւ Իգդինաս» (18, էջ 132):

Եւ ինչ խորթաթափանց ու համաստարած է եղած Յունական հանճարներու այս չոգոփայլումը արդի քաղաքակրթութեան վրայ: Եւրոպան թաթախուն է համակ Յունական ճշակոյթին մէջ: Ելլադան գաղրած է աչխարհագրական անուն մըլլալէ, ու գործած է խորհրդանչանը գեղարուեստական ու իմացական

այն ամենուրեքին՝ ուր կապրին ու կը չնչեն արդի աշխարհի բոլոր գեղարուեստական էներն ու խորհուրդները: Յունաստան յաղթեց Հռոմի քաղաքակրթական եւ ըրաւ զայն սպասարկուն հելլէնականութեան տարածմանն յետոյ: Որովհետեւ Յունաստանն էր որ հայթայթեց Հռոմի արուեստ ու գրականութիւն, ուսոյց անոր փիլիսոփայութիւն, փոխանակեց իր կրօնը անոր կրօնին տակ եւ նայն իսկ գրեց անոր պատմութիւնը: Եւ Յունա–Հռոմէական մշակոյթին ծնաւ Եւրոպական արդի քաղաքակրթութիւնը: Որչափ գեղեցկօրէն Սոսպարտա կը խրատացնէ այս ճշմարտութիւնը հետեւեալ տողերուն մէջ. «Կորսնցնելով Ելլադան՝ մթութեան դարերու մէջ խորասուզեցաւ Եւրոպա. վերգտնելով զայն՝ վերստին խորհիլ սկսաւ Եւրոպական ազգեր: Լատիններու մէջէն Մենանտրի մէջ կը գտնենք աղբերակութիւնը Շէյքսփիրի, Վիրգիլիոսի մէջէն Հոմերի եւ Դիոգրիտիսի մէջ՝ գՊագոն, Պլատոնի մէջ՝ գԹովմաս Մօր, եւ այսպէս ուրիշներ: Այնպէս որ անուղղակի կերպով Յունաստանէն կը հաղէ ամեն ոք որ գիրք կը կարդայ կամ գեղարուեստ կը վայելէ:»

Ուսկի՞ց եւ ի՞նչպէս հանճարներու այս վիթխումը բազմանալ ու բազմանալ, իմացական այս չղարձակումը բազմահոյլ: Ուսկի՞ց եւ ի՞նչպէս ծաղկային գլուխ գործոցներու այս հրաշակերտումը օրըստօրէական:

Պատմութեան վրայ մէջտարբի ազդեցութեանց ունեցած բաղդատուչ գերը քննութեան պիտի առնենք յետոյ: Հոս չեշտել կուգենք միայն սա խորագոյն եւ անժխտելի իրողութեան վրայ թէ՝ Ելլադայի մէջ ապրող բնակչութեանց ցեղային առանձնայատուկ ուժերն էին որ ծնուցին Յունական հանճարներու հոյլերն գեղաշուք եւ որ ստեղծագործեցին Յունաստանի փառքն յաւերժական: Յունաստանի աշխարհագրական, կլիմայական ու քաղաքական ազդեցութիւնք յայտնագործել միայն կրցին ինչ որ ծածկուած կար Յունաց ցեղային ժառանգութեանց մէջ: Անոնք չէին կրնար մէկ հատիկ հանճար միսկ ստեղծագործել: Աստղագործի մը կրնանք նմանցնել միջավայրը, իսկ աստղն՝ ցեղը: Ոչ մէկ աստղագործ կարող է ընկուզենի սեղան մը չինել հասարակ փայտի տախտակներէ: Հայրենիքը արտն է, ու ցեղը՝ սերմ: Հայրենիքի բնական նպաստաւոր ազդեցութիւնք կարող են լիաստաւօրէն յայտնագործել ցեղային թագուն ընդունակութիւնները, ինչպէս լաւ մշակուած արտը կարող է լիաստաւ հունձք պարգեւել. բայց անոնք չեն կարող անկուտ խաղող արտադրել կուտաւոր խաղողի որթատունկէն:

ՑԵՂԱՅԻՆ ԲԱՂԿԱՑՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ

Հայ ազգը ցեղային բաղկացութեան կողմանէ ոչ մէկ հիմնական տարբերութիւն ունի Հրեաներէն կամ նախնի Յոյներէն: Ալբիանաց մի՛եւնոյն խոշոր հատուածն էր որ երեք ճիւղերու բաժնուեցաւ, մին ուղղուելով՝ դէպի Հնդկաստան, միւսն՝ դէպի Հայաստան, ու երրորդն ալ՝ դէպի Յունաստան: Այս անժխտելի իրողութեան ապացոյցներն պիտի ներկայացնենք Հայ ազգի ծագման հարցին յատկացուած գլխուն մէջ: Դարձեալ, բացատրելու այս յատկական Ալբիանաք Հայաստանի մէջ միախառնուելան մթազոյն Ալմենականաց հետ որ հոգեբանականն ամենաեւրոպական նմանութիւն ունի վաղեմի Յունաստանի ու Եգէական կղզիներու մթազոյն Միջերկրական ոհով բնիկներուն հոգեբանութեան, ինչպէս յոյց պիտի տանք յաջորդ գլուխներուն մէջ: Այնպէս որ, վաղեմի Յունաստանի նման վաստապանծ քաղաքակրթութեան մը Հայաստանի մէջն ալ առեղծուած չըլլալու իրողութիւնը վերապրելի է յուէտ ցեղախառնման այս գործոդութեանց Հայաստանի մէջ շատ աւելի կանուխ ժամանակներ կատարուած ըլլալուն, եւ Յունանման մշակոյթի մը պարզացման համար քաղաքական բոլորովին աննպաստ պայմաններ տիրելուն: Բայց մեր վաղեմի նախնեաց բուն ցեղային կազմն մեզ չէին պակասիր ամենաարաբեր մշակոյթի ծնունդ տուող ժառանգական ուժերն: Եւ ասիկա է — ցեղային այս ազնուականութիւնը, զանազանաւորման այս ընդունակութիւնը — ամենաթանկագին ժառանգութիւնը որեւէ ազգի համար: Երբ որեւէ ազգ ցեղային ազնիւ տարրերու պէսպիսութիւն մը կը բովանդակէ իր մէջ, ա՛յնքան անխուսափելի կերպով մշակոյթի պէս պէս ծագիկներով դեղազարդ կեանք մը պիտի ապրի՝ նպաստաւոր պայմաններու յառաջացմամբը, որքան անխուսափելի կերպով որ զարնանային ջերմիկ եղանակին ազդեցութեանց տակ՝ պիտի ծագիազարդուի ընթեր ընթեր սերմերով ծաղկալի բուրաստան մը: Եւ Հայոց պատմութիւնը կենդանի ապացոյցն է՝ Հայ ազգին ժառանգական ցեղային այսպիսի կենսունակ եւ ընթեր բաղկացութեանը: Նոյնքան պերճախօս ապացոյց մըն է նաեւ հանրածանօթ այն իրողութիւնը թէ՝ Ամերիկեան հանրային գործոցներու մէջ Հայ ազգը եւս, ճիշդ Հրեայ ազգոյց նման, ցոյց կուտան ընդունակութեանց թէ՛ պէսպիսութիւն եւ թէ՛ Անգլօ–Սաքսոն ազգոյց հետ յաջողութեամբ մրցող դերազանցութիւն: Մի քանի Հայաշատ քաղաք

ներու Ամերիկեան հանրային վարժարանաց տեղեկութեանց վրայ կը հիմնենք մեր այս հատուածումը: Եթէ Հայերը եւս ձեռ գաղութներ ունենային Ամերիկայի մէջ, ինչպէս ունին Հրեայք, Իտալացիք, Իրլանտացիք, Սկանտինաւեանք եւայլն, տարակոյս չկայ թէ առանձին բաժին մը պիտի կազմէին մը-տաչափական վիճակագրեայներու մէջ եւ մտային կարողութեան աստիճանի կողմանէ առաջնակարգ դիրք մը պիտի գրաւէին հոն:

Բայց Հայոց ԱՊԱԳԱՆ մանաւանդ յոյժ խոստմնալից հանդամանք կը ստանայ՝ մերձաւոր ազնիւ ցեղերու արենախառնուածներու արդիանց մասին դիտութեան եւ պատմութեան ընծայած ապացոյցներու այս ձիաձայն վկայութեանց համեմատ, երբ միայն գիտնաձիք օգտուիլ մեզի ներկայացուած անգին ու բացառիկ պատեհութենէն: Այսպիսի պատեհութիւնք յաւիտենապէս անհետացած են այլեւս Հրէից կամ Ցունաց եւ կամ Եւրոպական որեւէ ազգի համար: Կարնարկեմ Քրղտստանի լեռնագաւառաց բնակչութեան, որոնք իրենց բնավայրի աչխարհագրական պայմաններուն չնորհիւ՝ գործնականապէս անխառն եւ կոյս կը պահեն Ճերմակներու Արիական, Արամեական եւ Սեմական ցեղերէն ինքնուրոյն համայնքներ: Հայոց ցեղային բաղկացութեան այս երեք տարրերն, որ երկար դարերէ ի վեր զգրած են արենախառնման հաղորդակցութիւններ ունենալէ մեզ հետ, անհունապէս արժէքաւոր գանձեր են՝ թէ՛ իրենց ապագայ սերնդոց եւ թէ՛ մեր ապագայ սերնդոց համար: Տաւրոսեան լեռնաչխարհի այս բնիկ տարրեր, մէջն ըլլալով Հայերն ալ, եթէ անգամ մը դիտակցին իրենց արենախառնանանց խոստացած կարելիութեանց, ու անսան ցեղային վերկազործութեան ու բեղմնաւորման պատգամներուն՝ անհասկած բաղդը պիտի ունենանք ողջունելու Նոր Օրը, որ պիտի ծագի Տաւրոսեան մերձաւոր ցեղերու կազմած միացեալ ժողովրդոց վրայ: Այսպիսի նկատումներով է որ անհուն արժէք կընծայենք Հայ-Քուրդ-Ասորի եղբայրակցութեան մը չուտափոյթ կազմաւորմանը, եւ որ սարսափով կը նայինք այս երեքին իրարմէ հեռացման եւ կամ Տուրանական ու Իսլամական ազդեցութեանց ենթարկուելու պատահականութեանը վրայ: Մեր «Ցեղային վերաշինութիւն Հայոց» հատորին յետագեղով այս հարցերու հարցին ընդարձակ քննութիւնը՝ յետաջանանք մերձաւոր ցեղերու արենախառնման տուած ուրիչ մէկ չափազանց կենսական կարեւորութիւն ունեցող արդիւնքը քննելու:

ԾՆՈՒՆԴ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՂ ՄԵԾ ՄԱՐԴՈՑ

Ազգերու կազմաւորման գործողութեանց մէջ էական եւ անփոխարինելի գեր կը կատարեն առաջնորդող մեծ մարդիկ: Ժողովրդի մը համար բաւական չէ ունենալ հայրենիք մը՝ բնական ամեն յարմարութիւններով օժտուած: Անիկա չէ կարող ԱԶԳ մը կազմել՝ մինչեւ որ ընդունակ չըլլայ առաջնորդող մեծ մարդ մը կամ մարդիկ ծնանելու իր ծոցէն: Եւ այսպիսի մեծ մարդոց ծնունդը կախում ունի այլազեղ տարրերու արենախառնումէն, ինչպէս ակնարկեցինք արդէն վերը: Կարեւոր է ազգի մը ծննդեան այս էական ազդակին վրայ կեդրոնացնել պահ մը մեր ուշադրութիւնը:

ԺԱՏԱԿԱՆ ՕՐԻՆԱԿ

Երկրագնդիս թերեւս ամենահարուստ մէկ հողաբաժինը կը կազմեն Ափրիկէի ինչ ինչ արեւադարձային երկիրներն, որոնք անյիշատակելի ժամանակներէ ի վեր բնակուած են տարաբաժանօրէն Սեւերու կողմէ: Հոս ունինք, ուրեմն, զառներ որ թէ՛ բնական հարստութեանց եւ թէ՛ բազմածին ժողովրդոց կողմանէ ամեն յարմարութիւններ կը ներկայացնեն ինքնուրոյն ազգեր զարգացնելու իրենց վրայ: Եւ սակայն պատմական իրողութիւն մըն է թէ Ափրիկեան Սեւերը մէկ հատ ազգ անգամ չեն կարողացած զարգացնել իրենց գոյութեան բազմահազար տարիներու ընթացքին:

Ափրիկէ Սեւամորթներու հայրենիքն է եղած անհաշուելի դարերէ ի վեր: Այսօր մօտաւորապէս 120 միլիոն Սեւամորթներ կապրին կեդրոնական Ափրիկէի մէջ: Եւ իր կենաց ամբողջ տեւողութեան, որ ամենայն հաւանականութեամբ ամենէն երկարն է եղած արդի բոլոր ցեղերու մէջ, Սեւամորթը ինքնատիպ ոչ մէկ քաղաքակրթութիւն կրցած է արտադրել աշխարհի վրայ որեւէ տեղ: Արտաքին ճնշման տակ՝ ինչ յառաջդիմութիւն ալ որ ունեցած ըլլան Սեւամորթներու ինչ ինչ խմբակցութիւնք, ինչպէս Հայըթիի ու Լիպերիոյ մէջ, անոնք արագօրէն եւ դարձած են իրենց նախնական կերպարան՝ անմիջապէս որ վերցուած է արտաքին ճնշումը:

Սեւամորթին քաղաքակրթութեան անընդունակութիւնը յատակ կերպով ի յայտ կը բերէ Մերիըրթ Թաուընզէնտ Անգլիացի հեղինակն՝ իր «Ասիա ու Եւրոպա» անուն գրքին մէջ, ուր կըսէ.

. «Սեւ ցեղերէն եւ ոչ մին, Խափչիկ կամ Աւստրալիացի, պատմական ժամանակաց մէջ ընդունակութիւն ցոյց ըրած է քաղաքակրթութիւն զարգացնելու: Անոնք բնաւ երբեք իրենց բնակավայրի սահմաններէն անդին չեն անցած իբրեւ յաղթական, ու երբեք ամենադոյդն ազդեցութիւն միւսկ չեն գործած ոչ–Սեւ ժողովրդոց վրայ: Անոնք բնաւ երբեք չեն կառուցած քարէ քաղաք մը. երբեք չեն հինած նաւ մը. երբեք չեն արտադրած գրականութիւն մը. երբեք չեն թելադրած դաւանանք մը . . . : Ասոր համար ցեղէն զատ ուրիշ պատճառ չեւրեւր: Ըսուած է թէ՝ Սեւը թագաւեր է չորս ցամաք երկիրներէ ամենէն «զանգուածեղ»ին մէջ եւ, այսպէս ըսելով, կորսուած է մարդկութեան համար: Բայց նկատ Նեղոսին վրայ էր ան, անմիջական ճանապարհին վրայ՝ որ դէպի Միջերկրական կը տանի, եւ Աբեւմտեան ու Արեւելեան Ափրիկէի մէջ՝ ծովուն վրայ էր ան: Ափրիկէ հաւանօրէն աւելի արդաւանդ է եւ աստղապէս աւելի հարուստ քան Ասիա, եւ նոյնքան հակայ գետեր կընթանան անոր մէջէն՝ որոնց մէկ ոմանք նաւարկելի են: Աւելի ի՞նչ բանի կրնար բաղձալ եղեկանօրէն առաջ ցեղ մը, ապառազինուած մարմնական կազմով մը՝ որ կը դիմադրէ արեւուն եւ կարհամարհէ մալարիան, քան բազմիլ Նեղոսի կամ Քոնկոյի եւ կամ Նիլկերի վրայ՝ ունենալով սեւէ գործ կատարելու համար բաւարար բազմամարդութիւն. բաւարար՝ անտառներ կարելու կամ ճամբաներ շինելու եւ կամ քաղաքներ կառուցանելու համար: Ինչպէ՞ս Սեւը աւելի «առանձնացած» էր քան Փերուվիացին, կամ ինչո՞ւ աւելի դէշ կերպով «վակուած» էր ան քան Սամարխանաի Թաթարը, որ օր մը ցնցեց ինքզինքն, ի բաց Թօթամիշեւ առհմանիշեան կոխիներն եւ աշխարհի մէրացաւ՝ Օխոթսքի ծովէն մինչեւ Պալթիկն . . . : Սեւը Աւստրալիացի վայրենիէն չատ աւելի յառաջ դնաց ինքնիրեն. սորվեցաւ կրակի գործածութիւնը. սորվեցաւ թէ պիտի աճի սերմանուած հատիկը. սորվեցաւ ապառաժանին արժէքը. սորվեցաւ նետին եւ մակոյկին գործածութիւնը եւ հանդերձին օգուտը: Բայց հոս կանգ առաւ ան՝ անկարող ուրիշ քայլ մըն ալ առնելու դէպ յառաջ, մինչեւ որ Արաբին նման ուրիշ ցեղէ մը դրդիռ ստացաւ» (19, էջ 356):

Սեւամորթը թէեւ իմացականապէս վար կը մնայ Սպիտակամորթէն, ինչպէս հաստատուած է այլեւս Պաւերազմի ատեն մտաւորապէս կատարուած մտաչափական բազմաթիւ ուճռական փորձերով, բայց ա՛յն աստիճան ցած չէ անոր մտա-

յին մակարդակն որ անընդունակ ըլլայ բոլորովին ազդ կազմելու: Արաբական ազդեցութեանց տակ անոնք խակապէս կազմած են նախնական ազդեր: Սեւամորթին պակասածը իմացական ու բարոյական բարձր կարողութիւններով օժտուած անհատներ ծնանելու ընդունակութիւնն է: Սեւամորթ ցեղեր անընդունակ հանդիսացած են առաջնորդող մեծ մարդիկ արտադրելու իրենց ծոցէն: Եւ այն ժողովուրդն որ անընդունակ է առաջնորդող մեծ մարդիկ արտադրելու՝ չէ կարող Ա.ՀԳ ըլլալ, իսկ այն ժողովուրդն որուն մէջ սեւէ տաեն ցամքի այսպիսի անհատներ արտադրելու կարողութիւնը՝ անոր ժառանգած ազդային կեանքն ալ կը կազմալուծուի (20, էջ 135):

Սեւերու մասին եղած վերի ակնարկութեան դէմ թերեւս սա առարկութիւնն յարուցուի թէ՝ հապա ի՞նչպէս կը կարծդանան անոնցմէ ոմանք իմացական մշակութեան եւ ճարտարապետական յաջողակութեան բարձրագոյն մակարդակներուն բարձրանալ Ամերիկայի մէջ, եթէ իրապէս ցեղի՛ն մէջ կը պահսկասին այս կարողութեանց ժառանգական ուժերն:

Բազմաթիւ քննութիւններ կատարուած են Ամերիկայի մէջ այս խնդրոյն նկատմամբ, որոնց արդիւնքն եղած է հաստատութիւնը սա՛ իրողութեան թէ Սեւամորթ ենթագրուած նշանաւոր մարդոց ջախջախիչ մեծամասնութիւնը ձերմակի ու Սեւի խառնածին սերունդներ են իրականապէս:

Վերջերս հրատարակուեցաւ անուանացուցակը 139 Սեւերու, որոնք նշանաւոր դիրք չունած են Ամերիկայի մէջ: Եւ ասոնց մէջ չորս հատէն աւելի չէին զուտ Սեւերն, որոնց մին ալ իր նշանաւորութիւնը կը պարտի իր խիստ սեւ մորթին եւ կարգ մը ուրիշ Ամերիկեան յատկանիշներուն: Ամերիկեան վաստակելի համալսարաններէ 12 հատ Սեւեր կան մինչ Ph. D. տիտղոս ընդունողներ, եւ ասոնց տասնեւմէկ հատը ապացուցած խառնածիններ են: Ամերիկայի մէջ այս ցեղին արտադրած մտահղացմանց մէջ խառնածինը հաւանօրէն աստղած նետաւոր աւելի է թուով քան մաքրարիւն Սեւը: Սեւերուն վրայ խառնածիններուն ունեցած թուական այս գերակչռութիւնը ա՛լ աւելի կը բարձրանայ երբ իրենց մտահղիւսական աստղարէգներուն մէջ նշանաւոր հանդիսացողներն միայն նկատի առնենք: Այսպէս, համեմատութիւնը թերեւս 15 առ 1 է բժշկութեան մէջ, աւելի բարձր՝ գրականութեան մէջ, հաւանօրէն 13 առ 1 է՝ թատերաբեմին վրայ, իսկ երաժշտութեան մէջ գոնէ 12 առ 1 է: Գեղարուեստի բարձրագոյն չընչնակաց հաւանողներուն մէջ ոչ մէկ մաքրարիւն Սեւ կը գտնուի: Զբաղման աշխարհին մէջ յաջող հանդիսացողներուն դրեթէ ամբողջը խառնածին են: Ամերիկեան Սեւամորթերու

պատմութեան մէջ՝ մարդկային ջանադրութեանց բոլոր այն դաշտերուն մէջ ուր մտած են Սեւերը, խառնածիններէն մխայն եղած են յաջող անհատներն, խիստ քիչ բացառութեամբ:

Հարաւային Ափրիկէի մէջն ալ խառնածինք որոշակի կը դանուին մշակոյթի բարձրադոյն մակարդակի մը վրայ քան ուր կը դանուին ընիկներն: Բրիտանական հարաւային Հընդկաստանի մէջ խառնածինք միջին դասակարգ մըն են կազմած, Սեւամորթ չինականներէն բարձր եւ ճերմակներէն՝ ցած:

Հարկ չկայ երկարել չարքը այս կարգի բազմաթիւ օրինակներուն: Այսչափն կը բաւէ ապացուցանելու համար թէ՝ Ափրիկէի բազմամիլիոն Սեւամորթ ժողովրդոց ազգ մը կամ ազգեր չկարողանալ կազմելնուն զլխաւոր ու վճռական մէկ պատճառն ա՛յն է եղած որ Սեւերու ցեղը անընդունակ եղած է առաջնորդող մեծ անհատներ արտադրելու: Այս ցեղը չէ կրցած արտադրել իրապէս բարձր խմացականութեամբ եւ բարոյական օժտումներով անհատներ, նոյն իսկ Ամերիկայի նման երկրի մը ընծայած լիառատ պատեհութեանց մէջ, եւ ուստի չէ կրցած ազգ կազմել՝ իր անցեալ զոյութեան անյիշատակելի դարաշրջաններուն (21, էջ 261):

ԴՐԱԿԱՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ

Ազգի մը կազմաւորութեան մէջ՝ խմացական ու բարոյական բարձր կարողութեամբ օժտուած անհատներուն կատարած վճռական դերին նկատմամբ ԼԵԶ ժխտական օրինակն մեզ կընծայեն Ափրիկեան Սեւամորթ ժողովուրդները, նոյն իրողութեան ամենափայլուն դրական օրինակն կը հանդիսանայ Հրէական ազգը: Իր իրը ազգ կազմաւորման չրջանէն սկսեալ մինչեւ այսօր, հազիւ քանի մը դար տեւող քաղաքական անկախ գոյութեան կարճատեւ չրջանի մը բացառութեամբ, զուրկ մնացած է Հրեան ուրիշ բոլոր այն պայմաններէն որոնք անհրաժեշտ են ազգի մը գոյութեանն համար. զուրկ՝ հայրենիքէ, զուրկ՝ քաղաքական կեանքէ, զուրկ՝ ազգովին միասին ապրելու պատեհութենէն եւ զուրկ՝ նոյն իսկ գերիչխան ժողովրդոց բարեացակամ վերաբերմունքէն: Եւ սակայն անոր ծոցէն ծնած ՓԱՆԻ ՄԸ ՀԱՏ բացառիկ կարողութեանց տէր մարդիկ, որոնց ամենն ալ միեւնոյն կէտ նպատակին կը հետապնդէին, այսինքն՝ հաստատել ու զօրացնել Հրէական ԱԶԳՆ ու ԿՐՕՆԸ, յաջողեցան ազգային ու կրօնական այնպիսի միաշաղախ դիտակցութիւն մը խորապէս տպաւորել Հրեայ ժողովուրդին վրայ եւ ա՛յնպիսի տիրական ազգային-կրօնական աւանդութիւններով տոգորել անոր հաստատութիւններն ու հոգին, որ զայն այսօր ալ կը հանդիսացնեն ազգային

դիտակցութեան ու միութեան կողմնակ ամենէն նշանաւորը բովանդակ աշխարհի մէջ:

Այս մասին ոչ նուազ աչքառու օրինակ մըն է նաեւ Արաբական ազգը: Արաբիոյ ընդարձակութեանց մէջ անյիշատակելի զարերէ ի վեր կը թափառէին բազմաթիւ տոհմեր: Արաբիոյ ցեղագրական եւ աշխարհագրական միօրինակութիւնը, ինչպէս նաեւ անոր կղզիացումը եւ իրերամէջ հաղորդակցութեան դիւրութիւնները՝ աքանչելիօրէն նպաստաւոր պայմանները կընծայէին ազգի մը կազմաւորման: Բայց մէ՛կ բան մը կը ներ կընծայէին ազգի մը կազմաւորման: Բայց մէ՛կ բան մը կը պակսէր — Մեծ Անհատը: Եւ Արաբական իրերամարտ այս բազմութիւնները, զուրկ մնալով ազգերն կերտող այս վճռական ուժէն, չարունակեցին իրենց հորդայական անկազմակերպ կեանքը: Վերջապէս երեւցաւ մարդը, Մէկ ՄԱՐԴ ՄԸ, Մուհամէտ, որ իր կորովին, իր անձնական ազդեցութեան, իր կրօնական համոզմանց ինքնատպութեան եւ սաստկութեան ուժերուն թափովն ի մի ձուլեց Արաբիոյ այդ ցիրուցան եւ իրերամարտ տոհմերն, ու ստեղծեց Արաբական ԱԶԳԸ: Անոնք պատճառ ունինք հաւատալու թէ Արաբական այդ խառնիճաղանճ բազմութեանց մէջ տեղի չվիճակ ունենար երբէք այսպիսի հրաշալի կերպարանափոխութիւն մը, եթէ ծնած ու ապրած չըլլար Մուհամմէտ, կամ նման մեծ առաջնորդ մը:

Յառաջդիմական որեւէ ժողովրդեան մէջ արտակարգ կարողութեամբ օժտուած սակաւաթիւ անհատներու գոյութիւնը՝ դանկարանական հետախուզութիւններով ալ հաստատած է Լը Պոն: Յառաջդիմական եւ ոչ-յառաջդիմական տարբեր ժողովրդոց դանկային ընդունակութիւններն չափելով՝ դտած է այն թէ յառաջդիմական ժողովրդոց դանկերուն մէջ կը դտնուին միշտ կարգ մը վոքրաթիւ դանկեր որ դերազանց ընդունակութիւն կը յայտնաբերեն, եւ այսպէս, բացառիկ աստիճանաւ մեծ ուղեղներ կենթադրեն: Մինչ ոչ-յառաջդիմական ժողովրդոց, ինչպէս Սեւերուն, դանկերն՝ յառաջդիմական ժողովրդոց դանկերէն կը տարբերին ոչ այնքան իրենց մէջին վոքրկութեամբը, որքան իրենց միօրինակութեամբը, այսինքն՝ բացառիկ աստիճանաւ մեծ ուղեղներու բացակայութեամբը: Լը Պոն, իրաւամբ, արտաստվոր կարողութեամբ օժտուած այսպիսի անհատներու բացակայութեանը մէջ կը տեսնէ զլխաւոր պայմանը այս ցեղերուն ոչ-յառաջդիմական ըլլալնուն, իսկ արտակարգ աստիճանաւ մեծ ուղեղներու ներկայութեանը մէջ կը դտնէ յառաջդիմական ժողովրդոց զարգացման զլխաւոր ոյժը (20, էջ 136):

Ազգ կերտող, պահպանող եւ զարգացնող գործողութեանց

մէջ առաջնորդող մեծ անհատներու կատարած վճռական դերին նկատմամբ դոյդն տարակոյսն իսկ կը վարաուի, երբ ուշադիր ակնարկ մարձակենք արդի յառաջդիմական ազգաց պատմութեան վրայ: Իրաւ է որ արդի ազգաց մէջ բաւական աւտարաթիւ է առաջնորդող մեծ մարդու արտաքուստիւնը, այնպէս որ՝ անոնցմէ որեւէ մին չկրնար դրծել այն բազդորոշ ազդեցութիւնը ազգային կենաց վրայ, զոր դործեց՝ օրինակի համար՝ Մովսէս Հրէական ազգին կենաց վրայ, կամ Մուհամմէտ՝ Արաբական ազգին աւելդադործութեան վրայ եւ կամ Կոնֆիւկիոս՝ Չինական ազգին վրայ: Եւ սակայն, արդի ազգաց իւրաքանչիւրն ու ամենն ալ իրենց դոյութիւնը կը պարտին իրենց մէջ յայտնուող մի քանի արտակարդ ուժի տէր անհատներու աշխատութեանց: Այս իրողութիւնը նկատի ունենալով է որ կը հարցնէ Փրոֆ. Մէք Տուկալ. «Գերմանիա ազգ մը պիտի ըլլա՞ր այսօր՝ առանց Մեծն Ֆրետէրիքի ու Պիզմարգի: Ազգ մը պիտի ըլլա՞ր Ամերիկա՝ առանց Ուաշինկթընի, Համիլթընի եւ Լինքընի: Ազգ պիտի ըլլա՞ր Իտալիա՝ առանց կարիպալտիի, Մաձձինիի եւ Քավուրի: Անգլիացւոց մէջ ազգային ոգւոյ եւ աւանդութեան մխուիքիւնը ի՞նչ մեծ չափով արդիւնքն է այն մեծ գրադէտներուն որոնք մեր ազգային գրականութիւնն արտադրեցին, այն մեծ քաղաքադէտներուն եւ զօրականներուն, որ աշխարհի մէջ իր վաստաւոր դիրքը տուին (Մեծն Բրիտանիոյ): Ի՞նչ պիտի ըլլար այժմ Անգլիա, եթէ ծնած չըլլային երբէք Շէյքսփիր, Նեւտոն եւ Տարուին, Քրոմուէլ եւ Ջէյմէհն, Մարլպօրօ եւ Նէլսըն ու Ուէլինկթըն» (20, էջ 137):

Արդի ազգաց կեանքի զարգացման ու ճոխացման համար անհնարաբար հանճարներն միայն չեն անհրաժեշտ, այլ մեկտեղ վեր բոլոր պէսպիսութիւններն ուշադնել: Հասարակութիւնը չըմբռներ յաճախ թէ իր մշակութային կենաց սահմանն ու ճոխացումը ինչպէս կախում ունի սահմանափակ թուով ուշադնաւոր դասակաց ջանքերէն: Երեւակայեցէք թէ ինչպիսի վիճակի մը պիտի վերածուէր արդի քաղաքակրթ ազգերն ոեւէ մէկը, եթէ յանկարծ մեռնէին անոր մշակութային գանագան բաժիններէն 50 ական հատ առաջնակարդ անձնաւորութիւններ: Տարակոյս չկայ թէ այդ ազգը իսկ եւ իսկ պիտի վերածուէր խմացական, բարոյական եւ դեղագիտական քաոսային վիճակի մը: Երեւակայեցէք, դարձեալ, թէ քանի մը սերունդ յաջորդաբար չարունակուէր առաջնորդող մեծ մարդոց այս ոչնչացումը այդ ազգին մէջ, քաղաքակրթական որեւէ արժէքէ դուրկ ժողովրդի մը պիտի վերածուէր անիկա

անխուսափելիօրէն: Այսպիսի առաջնորդող մեծ մարդերու ներկայութենէն զրկուած ազգ մը՝ կարողանար թերեւս ազգային աւանդութեանց ուժերուն շնորհիւ տեսակ մը մխուիքիւն պահպանել տակաւին, բայց անցելոյն մէջ ապրող ժողովուրդ կամ ամբոխ մը լոկ պիտի ըլլար ան՝ առանց խմացական ու բարոյական բեղմնաւոր կենաց եւ կամ խոստմնալից ապագայի: Ազգերը ըստեղծագործ մեծ ներշնչանաց եւ ապրումներու առաջնորդող աստուածային ուժը անհետացած պիտի ըլլար անկէ ի սպառ:

Միջակութենէ բաւական վեր գլուխներն բարձրացնող նշանակելի թուով անհատներու չարունակական արտադրութենէն կախում ունի, այսպէս, որեւէ ազգի մխուքեան ու զարգացման դաղանիքը, ազգային նկարագրի չարունակական դոյութիւնը: Այսպիսի տաղանդաւոր անձնաւորութիւններն են որ սերնդէ սերունդ կը պահեն եւ ազգային դանդուածին մէջ կը տարածեն ու կապրեցնեն դաղափարականներն ու բարոյական ազդեցութիւնները՝ բացառիկ կարողութենանց տէր յոյժ սակաւաթիւ մեծ մարդոց: Այսպիսիք են որ աշխարհի մշակութային արտադրութեանց չափանիշն կընարեն ու կը հաղորդեն ա՛յն տարրերն որ պիտի իւրացուին ժողովրդային դանդուածին կողմանէ: Այսպիսիք՝ կը դիմեն ինչ որ բարի ըլլալ կը հաւատան, եւ կը պարտաւորեն ինչ որ վատ ըլլալ կը կարծեն, եւ ժողովրդին մէջ իրենց վայելած բրեստիժին ազդեցութեամբ՝ իրենց այս վճիռները կընդունուին հասարակութեան կողմէն ու ըստ այնմ կը ձեւակերպուին հանրային կարծիքը: Այս տիպ մարդիկն են որ կը հայթայթեն ազգային չափանիշները ճաշակի, խորհրդի, դգացման ու նկարագրի: Անոնց մասց մէջն է դլխաւորապէս որ կը սահմանուին ու կը մշտնջենաւորուին այն խէաներն, խորհրդի այն դրութիւնները, դգացմանց ու ձգտմանց այն ուժերն, որ յետոյ ազգային մաքին պիտի փոխանցուին աստիճանաբար եւ պիտի կազմեն, այսպէս, առաջնորդող սկզբունքներն եւ չարժիչ ոյժերն այդ ազգին: Աւետարանի բառերով «երկրի աղն են» անոնք, որոնցմէ զուրկ ազգերն համ չունին, մշակոյթ չունին, խմացական ու բարոյական դերն չունին, զարգացում չունին: Որեւէ ազգ, որ կենսունակութիւն չունին, զարգացում չունին: Որեւէ ազգ, որ անընդունակ դառնայ այս տիպ դասակներ ծնանելու, անչարժ ու անդործ եւ անարժէք դոյութեան մը պիտի դատապարտուի անխուսափելի կերպով: Իրաւամբ կըսէ Քուիյէ թէ՝ ժողովրդային զանգուածին կողմանէ չէ որ լաւագոյնս կարտայայտուի ազգային նկարագիրը: Ռամիկը կամ նոյն իսկ ժողովրդային մեծամասնութիւնը չէ որ կը ներկայացնէ իսկական պատկերը ազգի մը կենաց ու նկարագրին: Բնական ընտրանին, մաքի ու նկարագրի աշխուժութիւնը կայ ամեն կենսունակ ու յա-

ռաջդիմական ազգի մէջ, որ հարատաւօրէն կը ներկայացնէ ազգային ամբողջական հոգին՝ իր ամէնէն խորաթափանց միտումներով ու արմատական գաղափարներով: Ցրանսացի այս մեծանուն խորհողին յառաջ բերած խորապէս ճշմարիտ սկզբունքին համաձայն՝ չարաչար կը սխալին բոլոր անոնք որ կը սանձեն թէ ոչ մէկ չարժուձեւ սկսուելու է մինչեւ որ ժողովրդային գանգուածը պահանջէ զայն: Ասոնք կանգիտանան թէ ազգային կեանքը բարձրագոյն մակարդակներու վրայ պահելու համար առաջնորդութիւն անհրաժեշտ է:

ԱՂԲԵՐԱԿՈՒՆՔ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՁՈՒ ՈՒ ՅԱՌԱՋԴԻՄԱԿԱՆ ԿԵՆԱՅ

Ազգի մը կենաց եւ պատմութեան մէջ երկրորդական ասպիճանի կարողութեամբ օժտուած անհատներու արժէքն ու նշանակութիւնը այսքան մը հասկնալէ վերջ՝ դիւրին է այժմ ըմբռնել նաեւ անհուն կարեւորութիւնը՝ ազգի մը մէջ ներքաւոր այլազան ցեղերու բազկացութեան: Որովհետեւ, ինչպէս ծանօթացած ենք արդէն, ներքաւոր այլազան ցեղերու արենախառնումներէն դուրս մնացող ժողովուրդը՝ դուրս կը մնայ նաեւ բազմակողմանի յառաջդիմութիւններով ճոխացած ազգային կեանքէ մը:

Չինաստան ունի ցեղային բաղդատաբար մաքուր կամ միօրինակ բազկացութիւն մը: Ասիկա անտարակուսելիօրէն հաստատուն եւ տեւական միութեան գօրաւոր այժ մը կը հայթայթէ Չինական ազգին: Բայց միանգամայն կայուն վիճակ մը կը ստեղծէ: Ցեղային այլազան խառնուրդներէ զուրկ ազգը չուտով կը զգրի զարգացումէ՝ ստ ի չգոյէ այլազան տիպերու ծնունդին, որով կանուխէն կանգ կառնէ անոր յառաջդիմութիւնը՝ տակաւին չհասած ազգային մշակոյթի կարելի բարձրագոյն չափերուն: Չինական քաղաքակրթութեան կանուխէն բիւրեղացման գլխաւոր պատճառներէն մէկն է, ամենայն հաւանականութեամբ, անոր ցեղային միօրինակութիւնը, կըսէ Փրօֆ. Մէք Տուգալ: Ծայր աստիճան հաստատուն ազգային կազմ արտադրած է ցեղային մաքրութիւնը Չինացւոց մէջ, բայց ի դին զանազանելիութեան, որով կարտադրուին ձեռ ու ինքնատիպ մտքեր, հետեւաբար՝ ի դին ազգային կարելի բարձրագոյն յառաջդիմութեան:

Թուրքը, որ Թաթար ու Ճերմակ ցեղերու մէկ խառնածին

արտադրութիւնն է՝ նման Հարաւային Ամերիկայի մէջ տեղի ունեցող Ճերմակներու ու Սեւերու խառնուրդին, կենդանի օրինակն կընծայէ մեզ հետաւոր ցեղերու արենախառնման: Թէեւ թաթար ցեղը առանց արտադրած է ձեռ զօրականներ, եւ ուրիշ ոչինչ: Թաթար ցեղին պինուորական այս ընդունակութիւնը, այս բիրտ ուժին, այս բռնակալական ընդունակութիւնները կը պարտի Օսմանցին իր ազգային գոյութիւնն ու տիրապետութիւնը աշխարհի ընարելազոյն մէկ բաժնին վրայ: Փոքր Ասիոյ ու Եւրոպայի Ճերմակ ժողովրդոց հետ իր լուռառատ արենախառնումներ, թէեւ իմացական ինչ ինչ ընդունակութիւններ խառնեցին Թաթար ցեղէն առանդուած պինուորական ուժին վերայ, բայց բարդապէս ա՛լ աւելի վատասերուած վիճակի մը դատապարտեցին զայն: Եւ այս արդիւնքը անխուսափելի էր, ինչպէս բացատրեցինք Հարաւային Ամերիկայի մէջ Սպանացւոց եւ Սեւերու արենախառնմանց մասին դրելու առթիւ: Այսպիսի խառնածին ներքնոց մէջ ամենէն շատ տուժողը ՆԿԱՐԱԳԻՐՆ է, ազգային ամեն իրական յառաջդիմութեանց ակնաղբիւրը: Խառնածին այսպիսի ներքնոց նկարագիրը չինուած է՝ գիրար խաչաձեւող անհերդաշնակ միաումներէ որոնք ներքին պայքարի ձնունդ կուտան, ճիշդ ինչպէս անհերդաշնակութիւններ կերեւին փիլիսոփայական յատկանիշներու մէջեւ: Այս տիպ խառնածինները արտադրուած են Հարաւային Ամերիկայի մէջ՝ Սեւերու հետ Սպանացիներուն կնքած ընդարձակ ամուսնութիւններէն, Ասիացիներու հետ Եւրոպացւոց արենախառնումներէն, ճակատագրական հետեւանքներ ունեցող ժողովուրդներ չեն կարող ձեռ ազգեր կազմել:

Ցեղային ծագման նկատութիւն մը կրնանք տալ նոյնպէս Եւրոպական առաջնակարգ ազգաց մէջ տեսնուած հանճարի ինչ ինչ տիպերու գերակշռութեանը: Արդի Իտալիան գլխաւորապէս կը պարծի կրօնի եւ գեղարուեստի մէջ Միջերկրական ցեղին թուական գերակշռութեանը բերմամբ, Սպանիա՝ պատկերական արուեստի եւ պինուորական յաղթանակի կողմանէ, Անգլիա՝ բանաստեղծութեան, վարչական կարողութեան եւ դիտութեան կողմանէ, Գերմանիա՝ երաժշտութեան եւ փիլիսոփայութեան կողմանէ: Սակայն, այս ժողովրդոց իւրաքանչիւրն արտադրած է նաեւ միւս տեսակներէն ալ ամենամեծ կարողութեամբ օժտուած մարդիկ, թէեւ տիրական տեսակէն շատ աւելի պակաս թուով: Եւ իրրեւ ընդհանուր կանոն կրնանք ը-

սել թէ որչափ բազմազան ցեղերու խառն բաղկացութենէ մը որ կազմուած ըլլայ ազգ մը, այնչափ ալ ընդունակ կըլլայ ա-նիկա արտադրել հանճարներու կամ տաղանդներու ճոխ այլա-զանութիւն մը: Ասոր համար է որ Եւրոպայի մէջ Ֆրանսա, իսկ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ Պաղեստին, իրենց աշխարհագը-րական դիրքէ բերմամբ ամենէն աւելի նշաւակ եղած ըլլալով այլացեղ ժողովրդոց անցուդարձին ու արենախառնմանց, ար-տադրած են հանճարներու ամենամեծ բազմազանութիւ-նը պատմութեան մէջ (20, էջ 139):

ԳԼՈՒԽ Գ

ՅՂԱՅՈՒՄ ԵՒ ԾՆՈՒՆԴ ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ

ԱՏԱՂԶՆԵՐՆ ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ

Հայը աշխարհիս ամենէն ուշիմ, ամենէն աշխատա-սէր եւ ամենէն խաղաղասէր ժողովուրդներէն մին է:
ԿԼԱՏՍՈՆ

Մեր անդրդուելի բարեհաւատութիւնը Ազգին ապագա-յին ընկատմամբ հիմնուած է Հայուն ներքին ուժերուն եւ խորանիստ յատկութիւններուն վրայ՝ ի հեռուկս վերջերս գործուած մեծամեծ սխալներուն եւ ճարոզուած մո-լորութեանց:

Մեր ազգային դրամագլուխը շատ մեծ է, ինչպէս տեսանիք, եւ կը բաղկանայ բարոյական եւ իմացական զօ-րութիւններէ որոնք նշաւակ չեն արտաքին թշնամեաց յարձակումներուն: Մեր փրկութիւնն այդ դրամագլխին գնահատումն ու մշակութիւնն է, իսկ մեր կորուստը՝ զայն չարաչար գործածելն ու փճացնելը:
ՏՐ. Մ. Ս. ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ

Ո՛րպիսի հրաշալի նշանակութիւն եւ արժէք կը տանին Հայոց Պատմութեան խաչը դէպքերն, երբ դիտենք զանոնք դիտութեան ընծայած այս պայծառ լոյսին տակ: Ա՛ռ նուազն հազար հինգ հարիւր տարի առեջ Հայ Ազգին յղացումը Հայաս-տանի արզաւանդ ծոցին մէջ: Այս երկար դարաշրջանի ընթաց-քին՝ հետզհետէ Հայաստան եկան կամ բերուեցան ձերմակ ցեղե-րու եւ անոնց զանազանութեանց դրեթէ բոլոր երակները: Եւ Հնչելիսի թանկագին առագձ ազգաչինութեան: Հայ ազգը բեղմ-նաւորող ու երկնող ցեղային այս տարրերուն մէջ կը գտնենք Սկիւթացիներ ու Շակեր, Կիմմերացիներ (Գամիրք) ու Ալան-ներ, Փռիւգիացիներ ու Արմեններ, Գաղատացիներ եւ Կոզո-տացիներ — ամենն ալ Արիական ցեղէ՝ կորովի, յարձակողա-կան, իշխողական, վարչական եւ ստեղծագործ կարողութիւն-ներով առլի, յուսալից ու անհամբեր եւ յառաջդիմական: Հայոց արքայական ու նախարարական առհներուն մէջ ներ-արկուած կը գտնենք արիւնը նախնի Պարսից ու Պարթեւաց

աղնուական երակներէն — ամենն ալ Արիական զարճեալ: Հայոց աշխարհակալական կարճ շրջաններուն՝ Հայաստան բերուած կը տեսնենք մեծամեծ զաղթականութիւններն Արեւմտեան Փոքր Ասիոյ եւ Պաղեստինի —ամենն ալ սերունդներ վաղեմի Յունաց եւ կամ խառնուրդներ բնիկ Արմենականաց ու եկուոր Արիականաց, ինչպէս նաեւ այս երկուքին ալ եւ Սեմականաց խառնուրդն կազմող Հրեաներ: Այլացեղ ժողովրդոց այս յաջորդական հոսանքներն զալով խառնուելով Հայաստանի բնիկ Արմենական տարրերուն հետ, երկար զարերու երկայնքի պատրաստեցին չինութեան առաջն այն իրականապէս մեծարժէք ազգին, որ պիտի կոչուէր ՀԱՅ ԱԶԳ:

Հայ ազգն հրաշակերտող ցեղային այս հոսանքներուն հետ բաղդատմամբ՝ ի՞նչ արժէք ունին Եւրոպայէն այսօր Ամերիկա զաղթող ժողովրդոց հոսանքներն, որոնց վրայ կը խենթենայ կարծես Լուսեր Պըրպէնք: Ամերիկեան ներզաղթի այս մեծածաւալ հոսանքը ձեւացնող ժողովուրդներէ չատերուն մէջէն՝ ընտրուած հանուած են արդէն ժառանգական ընտրելազոյն ձիրքերով օժտեալ սերունդներն: Եւրոպայի ճարտարարուեստական քաղաքակրթութիւնը եւ ազատական պայմաններն, նախորդ հարիւր տարուան ընթացքին, զատ ընկերական բարձրագոյն մակարդակներուն հասուցած եւ հո՛ն՝ քաղաքներու համայնածախ հնոցներուն մէջ՝ բնաջնջած են արդէն մանաւանդ հարաւային երկիրներէն Ամերիկա խուժող զաղթականութեանց բնական աղնուականութիւնը: Ասոր համար է որ Մ. Նահանգաց խորհող դասակարգին մէջ սկսած են հնչեցնել ահազանգը ներզաղթի այս մեծածաւալ իրողութեան բերած ստոյգ վտանգին դէմ: Ամերիկեան ազգը վտանգուելու ստոյգ եւ մօտաւոր ազատնալիքին տակ կը զգնուի, կը յայտարարեն այս երկրի կենսաբաններն ու մարդաբաններն եւ ընկերաբաններն միաձայն, եթէ արդելիչ խիստ օրէնքներ եւ ընտրողական վստահելի դրութիւն մը չհաստատուի զաղթականական այս աննախընթաց ներխուժման դէմ: Այս մասին ակնարկեցինք արդէն Ներածութեան մէջ: Քսա՛ն, ի՞նչ արժէք ունին Ամերիկեան այս ներզաղթի հոսանքներ՝ բաղդատմամբ այն կայս ու կորովի, իմացական ու բարոյական թագուն ուժերով աւլցուն այն բարբարոս հորդաներուն, որոնք մօտաւորապէս հազար հինգ հարիւր տարի առաջ, պարբերաբար Հայաստան ներխուժեցին, Արեւելքէն ու Արեւմուտքէն:

Պաղեստին եկող ու Հրէական ազգը կազմող ցեղային տարրերէն ալ նշանակելի զերազանցութիւն մը կը ներկայացնէին

Հայաստան եկող ու Հայ ազգն կազմող այս հորդաները: Պաղեստին՝ զանուելով մթագոյն Սեմական ու Արմենական ցեղերէ բաղկացած ազգերու միջեւ, որպիսիք էին վաղեմի Ասորեստան ու Բաբելաստան մեկ կողմէն ու Եգիպտոս եւ փոքր Ասիա միւս կողմէն, անհամեմատ աւելի մթագոյն ճերմակ ցեղերու արիւն հոսեցուց Հրէական ազգին մէջ քան թէ բացագոյն Արիականաց արիւն: Իսկ, ընդհակառակն, Հայաստան՝ զանուելով բացագոյն Արիական ցեղերէ բաղկացած ժողովրդոց միջեւ, որպիսիք էին Անդրկասպեան տափաստաններն լեցնող վաչկատուն Սկիւթացիք ու Շակեր եւ Գամիրք, ինչպէս նաեւ վաղեմի Պարսիկներ ու Պարթեւք, Փռիւգիացիք եւ Հոմերեան ու Պերիկլեան չրջանի Յոյներ, զլխաւորաբար բացագոյն Արիականներ ընդունեց իր բնիկ Արմենական տարրերուն մէջ: Եւ տարբեր համեմատութեամբ եղած ցեղային այս արենախառնութիւնք առուզապէս համեմատական տարրերութիւններ առեղծեցին Հայկական ու Հրէական հոգեբանութեանց եւ պատմութեան մէջեւ: Գոնէ նախաքրիստոնէական ու Քրիստոնէութեան սկզբնական զարուց չրջաններուն՝ Հայկական բնաւորութեան ու նկարագրին մէջ աւելի չեշտուած էին Արիական յատկանիշներն քան թէ Հրէականին մէջ: Արիականք ունին՝ դրական, յարձակողական, դիւցազնական, տիրապետող, անհամբեր, գործօն, արագ, յուսալից, փոփոխական եւ զանազանութիւն սիրող, պաղարիւն, նեղող, ազատական ու յառաջդիմական նկարագիր, մինչ մթագոյն Սեմականք եւ Արմենականք ունին՝ ժխտական, կայուն, պահպանողական, նմանողական, անձնենթարկ, զգուշաւոր, համբերող, դանդաղ, լուրջ, տաքարիւն, վրէժխնդիր, բուռն բնաւորութիւն:

Հայկական նկարագիրն դիտականօրէն ուսումնասիրելու առթիւ՝ ցոյց պիտի տանք թէ ի՛նչպէս զարերու ընթացքին Արիական ցեղին հետզհետէ նուազելուն պատճառուն էր որ հմնական փոփոխութիւն մը կրեց Հայ ազգին նկարագիրը, այսինքն՝ Հայաստանի բնակչութեանց Ք. Ա. 1500 ական թուականներուն յայտնաբերած ռազմական, յարձակողական, անհանդարտ ու անհամբեր բնաւորութիւնը հետզհետէ վերածուելու Թրքական բռնակալութեան չրջաններու ընթացքին Հայոց յայտնաբերած խաղաղասէր, հպատակող, համբերող եւ պահպանողական բնաւորութեան: Հոս մեր նպատակը չէ՝ բաղդատական արժէքներն ցոյց տալ մթագոյններու եւ բացագոյններու յայտնաբերած հոգեկան այս բնորոշ յատկանիշներուն, այլ պարզ երեւութիւնը մատնանշել միայն:

ՀԱՅ ԱԶԳԸ ԿԵՐՏՈՂ ՄԵԾ ԴԷՄՔԵՐ

Այլազան ցեղերու այս զարաւոր արհնախառնուածներ, բնական եաբար, բնաւորութեանց եւ ընդունակութեանց բազմապիսութիւն մը պիտի արտադրէին Հայաստանի բնակչութեանց մէջ: Ֆիզիքական ու հոգեկան ընտիր ընտիր բարեմասնութիւններով օժտուած բազմութեան մը մէջէն դուրսէն վե՛ր պիտի բարձրացնէին բացառիկ կարողութիւններով օժտուած յոյժ սակաւաթիւ մեծ մարդիկ ալ: Եւ այս մեծ Հայերն էին որ պիտի հրաշակերտէին Հայ Ազգը, իրենց արամադրուած ցեղային այս աքանչելի առաջնեկէն: Արտաշէս, Տիգրան, Գրիգոր Լուսաւորիչ, Մեծն Ներսէս, Սահակ-Մեսրոպ, Վարդան ու Վահան, Խորենացի ու Նարեկացի եւ Շնորհալի՝ միեւնոյն նշանակութիւնն ունին Հայոց պատմութեան մէջ ինչ նըշանակութիւն որ ունին Մովսէս, Դաւիթ, Եսայի ու Երեմիա Հրէից պատմութեան մէջ: Հայոց այս աչխարհաչէն ու աչխարհակալ թագաւորներն, Հայ Քրիստոնէութեան այս առաքեալներն ու հիմնադիրները, Հայ գրի ու գրականութեան այս ստեղծագործ նախահայրերը, կրօնի եւ ազգի այս քաջարի պաշտպանները, Հայ դիւցազանց այս վիպերգակ եւ այս առասպելաթոյր հոգիները, ազգային աւանդութեանց ա՛յնպիսի հզօր եւ անքակտելի կապերով իրարու զօդեցին Հայաստանի այլազեղ ու այլաբոյր ժողովուրդներն, զոր չկրցին կազմալուծել Պարսից ու Արաբացւոց զարաւոր հալածանքներն, Սելճուգեան ու Մոնղոլեան համայնաւեր արշաւանքներն, Թըրքական բռնակալութեան ճիւաղային նախճիրներն եւ այս վերջի աննախընթաց սպանդը: Եթէ ուրիշ որեւէ ապացոյց չունենայինք Հայ ազգը կերտող մեր այս նախահարց մեծութեանը մասին, Հայութեան ներկայ գոյութիւնը լոկ ամենէն պերճախօս ապացոյցն պիտի ըլլար անոնց իսկական մեծութեան: Հրէից ԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ էին — Սրբազան Մատենագրութիւնը, Սինակոկներն եւ անոնցմէ բղխող ներչնչումներ — որ զարթնեցին Հրէական պղպջաց ազգը· անոնք էին ու են՝ որ անքակտելի ազգային մտութեան մը մէջ կը պահեն աչխարհի չորս ծայրերն ցիրուցան եղած այս թափառական ժողովուրդը: Հայոց ալ ազգային ԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՆ էին — մեր քաղաքական կենաց արտադրոյմներն, մեր ազգային բազմաբեան հաստատութիւնը՝ Հայաստանեայց Եկեղեցին, մեր ազգային գրականութիւնը, եւ ասոնցմէ բղխող ու ծաւալող յուսոյ եւ մխիթարութեան ու հաւատքի ներչնչումներն — որ զարթնեցին Հայութեան երկաթ կամքը· անոնք

էին ու են՝ որ պարգեւեցին ու կը պարգեւեն մեր ազգին այն տոկունութիւնը, այն դիմադրութեան ոգին, ազգային այն խոր գիտակցութիւնը, որուն նմանը չափազանց հազուագիւտ է բավանդակ աչխարհի տարեգրութեանց մէջ: Արդարեւ, կը դժայլի մարդ երբ գիտութեան չնորհած տեսութեամբ գիտէ անդամ մը Հայ ազգին յղացման, ծնունդին ու պատանեկութեան այս զործօնութիւններն սխրալի: Ո՛րպիսի խորունկ ըմբռնում զործած են ազգային վիճակաւոր աւանդութիւններն, Քրիստոնէական կրօնի վեհ իդէալներն եւ ապրումներն Հայութեան հոգւոյն վրայ, որ հալածանաց ու տառապանաց եօթնապատիկ հրաբորբոք հնոցներուն մէջէն անդամ կրցաւ առնիկա անցնիլ անձեռ ու անձաղ: Եւ Հայոց Պատմութեան այս հրաչքը ա՛յնչափ կը պարտինք Մեծ Հայերու տիրական ազդեցութեանց որչափ Հայ ազգին ցեղային առողջութեանն ու աշխուժութեանը:

ՀԱՅԱՊԱՀՊԱՆ ՈՅԺԵՐ

Քրիստոնէական թուականէն առաջին Հայ ազգը զործնականապէս զազրած է նոր տարրեր ընդունելէ իր մէջ: Ցեղային վերանորոգութիւն չենք ունեցած Հայերս ծօտաւորապէս երկու հազար տարիէ ի վեր, ի բաց առեալ Կիլիկեան թագաւորութեան չրջանը: Այս երկու հազար տարուան չրջանին նչանակելի տատիճանաւ փոփոխութիւն տեղի ունեցաւ Հայաստանի բացագոյն եւ մթագոյն բնակչութեանց համեմատական թուոյն վրայ, զոր յառաջ բերող ազդակներն նկատի պիտի առնենք յետոյ: Հայ ազգին ցեղային բազկացութեանը մէջ տեղի ունեցող այսպիսի փոփոխութիւնը անխուսափելի կերպով հանդասատասխան փոփոխութիւններ յառաջ պիտի բերէին Հայոց ազգային նկարագրին մէջն ալ: Առանձին ուչադրութեան պիտի առնենք այս կարեւոր իրողութիւնը: Առ այժմ կուզենք չեչտել սա իրողութեան վրայ թէ ոչ այնքան ցեղային վատաբերում յառաջ բերին այս փոփոխութիւնք, որքան ազգային նկարագրի փոխակերպութիւն:

Անխոնարհելի օրհնութիւն մը հանդիսացան Հայոց հայրենի այն երկու հիմնական պայմաններն որ գրկեցին Հայ ազգը այլազգ ժողովուրդներ ընդունելէ իր մէջ, այսինքն՝ Հայոց դարձն ի Քրիստոնէութիւն եւ Հայաստանի ենթարկումը այլազգի պետութեանց գերիշխանութեան: Այս պայմաններէն առաջինն ակնարկեցինք արդէն նախորդ գլխուն մէջ: Քանի մը տող ալ երկրորդ պայմանին նկատմամբ:

Ք. Ա. առաջ 2000 տարիներու չրջանին՝ գՀայաստան Ա-
րեւելքէն չրջապատող ժողովուրդներ Սրիական էին ամենա-
մեծ մասամբ: Բրիստոսէ քանի մը դար յետոյ կը սկսին երեւիլ
Թաթար կամ Մոնկոլ վաչկատուն հորդաներ Հայաստանի ամ-
բողջ արեւելեան եւ հիւսիսային արեւելեան սահմաններուն
վրայ: Տուրանական ծագում ունեցող այս ժողովուրդները դա-
րերով յորդեցին ի Հայաստան, որոնց մուտքն ու ներթա-
ւութիւնը մեր հայրենի աշխարհին մէջ՝ կը կազմեն ամենէն ա-
նեծալից էջերն Հայոց ազգային պատմութեան:

Արդ եթէ քաղաքական գերիշխան դիրք մը դրաւեր Հայ
ազգը Փոքր Ասիոյ մէջ՝ Տուրանական հորդաներու ներխու-
ժումներէն յետոյ որեւէ առեն, տարակոյս չկայ թէ պիտի
վորձէր Բրիստոնէութեան դարձնել Թաթարացեղ ժողովուրդ-
ներն եւ անխափոր արեւմտահառնումներ պիտի ունենար անոնց
հետ: Եւ մենք սորվեցանք թէ ի՛նչ կըլլայ արդիւնքը հետա-
ւոր ցեղերու արեւմտահառնման:

Բրիստոնեայ եւ ոչ-գերիշխան ազգ մը եղած ըլլալու դոյզ
իրողութեանց կը պարտինք, այսպէս, վերկութիւնը մեր ցե-
ղային անդին ժառանգութեանց: Եւ ճարտարարուեստական
կեանքն ալ նախնական վիճակի մը մէջ մնացած ըլլալով ցարդ՝
գերծ մնացած ենք Եւրոպայի ճարտարարուեստական ազգաց
լաւագոյն ժառանգականութեամբ օժտեալ գերդաստաններն
անճիտող փճացնող ազիտաւոր գործոզութիւններէն: Այնպէս
որ Հայը՝ իր գարաւոր սորկական կեանքէն յետոյ ալ՝ ընդու-
նակութիւնն ունի այսօր տակաւին արտադրելու առաջնակարգ
զօրականներ, վարչագէտներ, ճարտարագէտներ, եւեմտագէտ-
ներ եւ գեղարուեստի գանազան ճիւղերու մէջ համբաւ չինող ար-
ուեստագէտներ: Ամերիկայի մէջ կէս գարու գոյութիւն իսկ
չունի Հոյ գաղթականութիւնը, եւ սակայն ներ մէջ կը համ-
բուինք արդէն համեմատաբար աւելի թուով համալսարանականներ
քան որ չունի որեւէ օտարածին ժողովուրդ այս երկրին մէջ,
եւ նոյն իսկ աւելի քան բնիկ ժողովուրդը: Այս երկրի գիտա-
կան, ճարտարարուեստական ու գեղարուեստական գործու-
նէութեանց մէջ ուրիչ եւ ոչ մէկ ազգէ վար կը մնայ Հայը, իր
թուոյն համեմատութեամբ: Եթէ Հրէից նման Եւրոպական համ-
բաւ չեն ստացած Հայոց լմնցական բարձր ու բազմատեսակ
կարողութիւնները, սակայն պատճառը պարզապէս ան է որ՝ հայ-
րենազուրկ Հրեայք երկար գարերէ ի վեր ցիրուցան տարած-
ուած են Եւրոպայի ամեն կողմերն, վայելած են իւրաքանչիւ-
րին մշակութային ազդեցութիւնները, եւ անոնցմէ ստացուած
գրգիռներուն տակ՝ յայտնագործած են իրենց ցեղային հոգե-
բանութեան բազմապիսի ընդունակութիւնները: Իր հայրենի-

քին կառչած մնացող Հայը, սակայն, բռնադատուած է ապ-
րիլ Ասիական բարբարոս ու ճնշող պայմաններու տակ: Բայց
անոր ցեղային բաղկացութեան մէջ կը ննջեն լմնցական նոյն-
քան սքանչելի ուժեր, որոնք պատեհութեան կը սպասեն մի-
այն՝ յայտնուելու համար իրենց ամբողջ գեղեցկութեամբն եւ
օրհնելու Հայ կեանքն ու Հայ պատմութիւնը:

Հասկնալի է, անշուշտ, թէ նկարագրի մի՛մեայն զմայլե-
լի սիպերու ծնունդ չտար այլացեղ ժողովրդոց արեւմտահա-
նումը, այլ նաեւ արհամարհելի սիպերու: Հրէից մասին ե-
դած այն դիտողութիւնը թէ աշխարհի ամենէն զմայլելի եւ
պժդալի սիպերն արտադրող ազգն է, կը պատշաճի նաեւ Հա-
յերուս: Եւ անխուսափելի հետեւանքն է ասիկա այլացեղ ժո-
ղովրդոց արեւմտահառնման, ինչպէս բացատրեցինք նախորդ
գլուխն մէջ: Բայց պէտք չէ մոռնալ որ ամեն ժողովուրդի ազ-
գային նկարագիրը՝ իր արտադրած մեծ մարդոց նկարագիրներև-
րուն հետեւիլ կը միտի քան ստորին սիպերուն:

Այս տեղ հարց կը ծագի անմիջապէս թէ ինչո՛ւ Հայ ազ-
գը անընդունակ հանդիսացաւ քաղաքական արժանաւոր ա-
ռաջնորդներ արտադրելու իր ներկայ տապնապալից չրջանին
մէջ: Մեր նիւթէն չեղիլ պիտի հարկադրուէինք, եթէ քննական
վերլուծման ենթարկել փորձէինք յարուցուած այս խիստ կեն-
սական հարցը: Ուստի մէ՛կ պարբերութեան մը մէջ խտացնենք
մեր պատասխանը.— Ընկերական է այս անընդունակութեան
պատճառն ոչ թէ ցեղային: Միայն հասկցուած ռամկավարու-
թեան անունով՝ ա՛նպիսի կազմակերպական դրութիւններ որ-
դեգրած են մեր քաղաքական կազմակերպութիւնք, որ ազդուա-
բար կը խափանեն որեւէ կարող կամ անկարող անձի բարձ-
րացումը առաջնորդդի դիրքին: Մեր ազգային ամենէն հնա-
մի հաստատութիւնը, Հայաստանեայց Եկեղեցին, իր վարչա-
կան կանոնադրութիւններով չատ աւելի լայն պատեհութիւն-
ներ կընծայէ պատասխանատու պաշտօններու կոչուած կղերա-
կանաց ձեռներէցութեան եւ առաջնորդութեան քան որ կընծ-
այէ որեւէ քաղաքական կազմակերպութեան կանոնադրութիւ-
նը: Ամերիկայի նոյնիսկ բանուորական եւ ընկերվարական մե-
ծաստաված կազմակերպութիւնները բազմապատիկ աւելի հե-
ղինակութիւններով ու պատասխանատուութիւններով կօժտեն
իրենց վարչական ամսականաւոր պաշտօնեաներն քան մեր
հակընկերվարական կազմակերպութիւնք: Մեր ազգային մար-
միններ, իրենց փոքր սահմաններուն մէջ, կը նմանին Ամերիկ-
եան Քոնկրէսին կամ Անգլիական Երեսփոխանական Ժողովին,
որոնք սակայն կը յամառին իրենք իրե՛նց ձեռքովը վարել ազ-

դին գործերը, ան ալ ամենայն ժամանակաց մէջ եւ բոլորովին անբաւական պատրաստութեամբ, որոնք գործնականապէս կառավարման վարչապետի մը, նախարարի մը, իրաւաբան քարտուղարի մը կամ վերջապէս առաջնորդող հեղինակութեան մը դիրքին իրաւունքը: Առաջնորդի ծնունդն ու ձևնհաս դործունէութիւնը այսքան յաջողութեամբ վիժեցնող կազմակերպութեանց մէջ չեն կարող յառնել առաջնորդող մարդիկ, եթէ նոյնիսկ Բուդդէլլիի մը կամ Ուիլսընի մը սիրէն կորովի անհատականութիւնները ըլլան անոնք: Աչխատինք եւ յուսանք որ չուտափոյթ անհետանան մեր մէջէն ռամկավարութեան ճամբին կազմուած այսպիսի սխալ ու կորստաբեր մտայնութիւնները, որպէսզի իրապէս առաջնորդող կորովի անհատականութիւնները կարողանան վարել Հայութեան նաւը յառաջիկայ խիստ փափուկ շրջանին:

ԱՄԵՆԷՆ ԱՐԺԷՔԱՒՈՐ ԲԱՆԸ

ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԷՋ

Աւազէ ու ապնիւ ցեղային բազմապիսի տարրերէ բաղկացած ազգն է ամէնէն արժէքաւոր բանը աշխարհի մէջ: Այս վըճռական եղրակացութեան կառաջնորդէն զմեզ դիտական ու պատմական բոլոր իրողութիւնք, որոնց մի քանին ներկայացուցինք համառօտիւ նախընթաց էջերուն մէջ: Ցեղին մէջ կը գտնուին ազգայ նկարագիրն կերտող եւ պատմութիւնը չինող ստեղծագործ ուժերն: Ազգային բոլոր հաստատութիւնները — կառավարութիւն, Դպրոց, Եկեղեցի, Ընտանիք եւ ընկերական այլազան կազմակերպութիւնք — բնաւ երբեք չեն կարող դործել այն վճռական ազդեցութիւնը ազգայ ճակատագրին վրայ զոր կը գործէ ՑԵՂԸ:

Հռովմի անկման հիմնական պատճառը կը գտնուի ո՛չ ատոր ընկերային հաստատութեանց եւ ո՛չ ալ անոր կլիմայական փոփոխութեանց մէջ, այլ Հռովմէական ժողովրդին ցեղային վատասերմանը մէջ: Իր մեծ բազմաթիւ պատերազմներու ընթացքին հետզհետէ բնաջնջուեցան վաղեմի Հռովմէացւոց ազնիւ սերունդները, եւ անոնց տեղը գրաւեցին ցեղային ստորնադոյն տարրերու եւ օտարազգի նկուտներու սերունդները: Ատոնք վատասերեցին ցեղը եւ անոր հետ միասին Հռովմէական վաղեմի կենսունակ հաստատութիւնները ու ազգային նկարագիրը: Հռովմի անկումը փութացնող արմատական ուժերն կը գտնուէին Հռովմէացի ազնիւ ցեղին այս այլասերմանը մէջ:

Եւ այնքան անխուսափելի կերպով վատասերման դատապարտուած են վատասերած ցեղերու ազգային բոլոր հաստատութիւնները, որքան անխուսափելի կերպով որ վատասերման դատապարտուած են՝ վատասերած սերմերու արտադրած բոլոր տունկերն ու պտուղները: Թուրք պետութեան անկման հիմնական դրդապատճառներն կը գտնուին ո՛չ Օսմ. Կայսրութեան աշխարհագրական պայմաններուն եւ ո՛չ Օսմ. Կայսրութեան որդեգրած հաստատութեանց, այլ յաւէտ թաթարածին ու խառնածին Թուրք ազգին ժառանգական անընդունակութեանը եւ բարոյական աննկրպչնակ ու այլանդակ միտումներուն մէջ:

Գիտութիւն եւ պատմութիւն մեծաձայն կը յայտարարեն թէ՝ ատոզջ, կենսունակ ու հզդեկան ընտիր կարողութիւններով օժտուած ազգը չընկճուիր ֆիզիքական աննպաստ ազդեցութեանց տակ, այլ կա՛մ կը բարեփոխէ զանոնք եւ կա՛մ աւելի նպաստաւոր միջավայրներ կը տեղափոխուի, թէ ցեղային այսպիսի ընտիր տարրերէ բաղկացած ազգը ոչ միայն համապատասխան քաղաքակրթութիւն մը կարտադրէ, այլ կը մաքրատասխան քաղաքակրթութիւնը որու հետ չվճռան կուդործէ ապահանալ քաղաքակրթութիւնը որու հետ չվճռան կուդայ: Քաղաքակրթական վատասերուածներ արդիւնք են ցեղային վատասերմանց ոչ թէ պատճառ: Ցե՛ղն է՝ վերջապէս՝ ընտեղծագործ ոյժը ազգերու նկարագրին, պատմութեան ու ճակատագրին: Արտայայտիչ կամ խափանարար ոյժ միայն ունին ֆիզիքական եւ ընկերական միջավայրի պզտկութիւնք:

Հետեւեալ պարբերութեան մէջ կը խտացնէ Փրօֆ. Մէք Տուկալ մարդաբանական այս տեսութիւնը.

«Մարդաբանութիւնը ցոյց կուտայ թէ վեր ծաղկեալ ատհմանուած ժողովուրդներ իրենց պէտքերուն հըպատակեցուցած են ու փոխակերպած ֆիզիքական աշխարհը, կամ, եթէ հարկ եղած է, փնտռած եւ իրենց համար գրաւած են աւելի նպաստաւոր բնավայրեր: Անիկա ճանանչէ ցոյց կուտայ գաւառներ, որպիսիք են Միջագետք ու Նեղոսի հովիտները, ուր մարդիկ անապատներն են ծաղկեցուցած բոլոր այն բաներով որ պիտանի են իրենց ֆիզիքական հիմք մեծ քաղաքակրթութեանց: Եւ անկա ճանանչէ ցոյց կուտայ ուրիշ գաւառներ, որպիսիք են Սահարայի հարաւակողմն տարածուող Ափրիկէն եւ Հիւսիսային ու Հարաւային Ամերիկա, որոնք ամենահարուստ երկիրներն են մարդկային բոլոր պիտոյքներն գոհացնող ճոխութեանց կողմանէ, եւ սակայն որոնք հազիւ վայրենութենէ կամ բարբարոսութենէ աւելի բան մը արտադրեցին, մինչ Եւրոպա եւ Ասիա տեսան վերելքն ու անկումը բազմաթիւ քաղաքակրթութեանց: Անիկա կը

հաստատէ նաեւ թէ Միջագետքի ու Եգիպտոսի նման դաւառաց մէջ տեղի չեն ունեցած այնքան մեծ փոփոխութիւններ (բացի մարզուս կողմէ զործուած փոփոխութիւններէն) որոնք կարողանային պատճառ եղած ըլլալ ժողովրդոց բարձրացման կամ անկման: Անիկա մասնաւորապէս ցոյց կուտայ այն իրողութիւնն թէ Հռոմէական կայսրութիւնը, որ ամբողջ չորս դար իշխեց Եւրոպայի, Հիւսիսային Ափրիկէի եւ Ասիոյ հարաւութեանց ազգութիւններուն վրայ եւ որ իրեն հարկատու ըրած էր ամբողջ ծանօթ աշխարհը, ինկաւ Հիւսիսի բարբարոսաց յարձակման առջեւ՝ առանց որեւէ տնտեսական պայմաններու մէջ որեւէ մեծ փոփոխութեան դոր կարողանայինք իրրեւ պատճառ նկատել: Այսպիսի պարագաներ ցոյց կուտան թէ երկրորդական կարեւորութիւն ունին տնտեսական պայմանները: Անոնք ցոյց կուտան թէ ամենէն նպաստաւոր պայմաններով օժտուած երկիրներն իսկ՝ ա՛յնատեն միայն կեդրոն կը հանդիսանան մեծ քաղաքակրթութեան մը, երբ դրաւուին ժողովրդեան մը կողմէն որ ատելի ընդունակ է օգտուիլ իր աշխարհագրական առաւելութիւններէն, եւ թէ այս առաւելութիւնք ոչ ինչ կարժեն ժողովուրդ մը վճռաւորապէս վրկելու, եթէ եւ երբ կորնչնէ ան իր բնական դերազանցութիւնը» (2, էջ 8):

Հայերս շատ բան կորնչուցինք մեր ատելի քան հնդադարեան սարկութեան ներկայ շրջանին — քաղաքական անկախութիւն, ընկերական ազատութիւն եւ ինքնայայտնութեան անկաշկանդ պատեհութիւն: Բոլոր մեր ազգային հաստատութիւններն եւ անոնց միջոցաւ կատարուող կեանքի զործունէութիւնները չափազանց տուժեցին այս ազիտաւոր շրջանին: Բռնակալութեան խափանարար ուժերուն ազդեցութեամբ՝ խոտոր ուղղութիւններ ստացան մեր ցեղային ընդունակութիւնները եւ համապատասխան տեղ ու խորշելի յատկութիւններ զարգացուցին մեր ազգային նկարագրին մէջ: Խիստ մեծ են, արդարեւ, ազգային այն կորուստները դոր կրեցինք բարբարոս իշխանութեան ճնշումներուն տակ մեր ապրած այս դերութեան տարիներուն: Բայց վտանգ, հազար վտանգ Աստուծոյ, չկորուսինք այնինչն արժէքաւոր բանը աշխարհի մէջ — մեր ցեղային առողջութիւնն ու ազնուականութիւնն եւ մեր ազգային ինքնուրոյնութիւն ու անոր ներշնչած ազգային գիտակցութիւնը:

Քանի չենք ուզեր թէ բոլորովին անվնաս մնացինք ցեղային տեսակէտով: Իրականութեան հակասող հատատում մը պիտի ըլլար ատիկա: Մենք ունեցած ենք ցեղային շատ կարեւոր կորուստներ մեր ի Քրիստոնէութիւն դարձէն մինչեւ այսօր, որոնց կարեւոր մէկ տարրը ուղղակի արդիւնքն էր մեր նախահարց անդիտակցաբար որդեգրած կարգ մը հակացեղային սովորութեանց եւ չարժանց, ինչպիսիք էին՝ կուսակրօնութեան եւ վանական հաստատութեանց դրութիւնները եւ կրօնական մոլեռանդ հալածանքներ ու ազգամիջեան պատերազմներ: Այս հաստատութեանց ու չարժանց պատճառած ցեղային չոյժ նըւանակելի վնասուց պիտի անդրադառնանք յետոյ: Զենք կարող նաեւ անտեսել վերջի համաստարած սպանդին ու Հայութեան մէջ ներարկուած Թրքական արեան առթած ցեղային աւերը վնասներն: Բայց այսու հանդերձ, անժխտելի իրողութիւն մըն է թէ Մերձաւոր Արեւելքի վաղեմի բոլոր ազգաց մէջ Հայերս ենք միայն՝ Հրէից բացառութեամբ, որ այսօր ամենէն աւելի անեղծ կը պահենք ցեղային այն արիւնը զոր Ք. Ա. 1500 տարիներու ընթացքին բաղաղրուեցաւ եւ աւանդուեցաւ Հայ ազգին: Դարձեալ, անժխտելի իրողութիւն մըն է թէ՝ Հրէից բացառութեամբ՝ Թրքական իշխանութեան բոլոր այս հինգ հարիւր տարիներու ընթացքին՝ անհամեմատ պակաս ցեղային վատասերման ենթարկուեցաւ Հայ ազգը քան թէ Եւրոպական որեւէ ազգ, եւ կամ նոյն իսկ մեր վրայ իշխող Թուրքը:

Համաչխարհային ներկայ պատերազմը իրաւ է որ ամենէն ահաւոր հարուածն տուաւ մեզ ցեղային տեսակէտով ալ: Եւ մեր ազգային գերագոյն ճիգը, ամեն բանէ աւելի կեդրոնացուելու է, վերապրող ՆՈՐ ՍԵՐՈՒՆԴ փրկել ցեղային վատասերումն վտանգէն: Ուրիշ ամեն կորուստ պիտի կրնանք գարմանել յաջողապէս, եթէ փրկենք Հայ ազգը ներկայ եւ ապագայ ՁԵՂԱՅԻՆ վատասերման վտանգէն: Իսկ եթէ ձեռք բերենք ուրիշ ամեն բան — անկախ ու ազատ հայրենիք, տնտեսական հարըստութիւն եւ ընկերական ամեն կերպ հաստատութիւններ — բայց կորնչնենք մեր ցեղային առողջութիւնն ու ազնուականութիւնը, ոչինչ կարժեն ձեռք բերուած բոլոր այդ միւս ժառանգութիւնները: Ի՞նչ արժէք ունի, ըսաւ Ցիսուս, եթէ մէկը գաշխարհ չահի բայց իր անձը կորնչնէ: Ի՞նչ արժէք ունի, կը պատգամեն կենսաբանական դիտութիւնք, եթէ ազգ մը բովանդակ աշխարհի տիրապետէ բայց իր ցեղային ազնուականութիւնը կորսնցնէ: Երկինք թագաւորութիւնը խնդրեցէք նախ, ըսաւ Քրիստոս, եւ ուրիշ ամեն բաներ պիտի տրուին ձեզի: Ցեղային առողջութիւն եւ ազնուականութիւն խնդրեցէք նախ, կըսեն կեանքի դիտութիւնք, եւ ընկերական ու քաղաքական եւ անհատական բոլոր ուրիշ օրհնութիւնք պիտի տըրուին ձեզի:

ՁԱՓԱՆԻՇ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵԱՆՑ ԱՐԺԷՔՆԵՐՈՒՆ

Ճիշդ այն աստիճան արժէք եւ օգտակարութիւն ունի ընկերական որեւէ հաստատութիւն կամ չարժուն, ինչ աստիճան որ կը նպաստէ ան ցեղային առողջութեան պահպանման ու զարգացման: Եւ հիմնապէս վնասակար է որեւէ ընկերական չարժուն կամ ազգային հաստատութեանց մէջ գործուած փոփոխութիւն՝ որ կը վտանգէ ցեղային առողջութիւնն ու ապնուացում, հոգ չէ թէ որքան հաճելի եւ ազատական պայմաններ յառաջացնէ ան: Ազգային բոլոր հաստատութիւնք, բարեկարգչական բոլոր չարժումներ եւ ազատական պայմաններու առեղծմանն համար գործադրուած բոլոր ճիգեր Մ.Կ ՀԱՏ գերագոյն նպատակ ուենթադրուած են, այն է՝ պահպանել ու աւելցնել ազգին ցեղային ազնուականութիւնը: Ասիկա է արդի ընկերաբանական բարձրագոյն չէքանակաց մէջ տիրող համոզումը, զոր Փրօֆ. Բաս կը բիւրեղացնէ՝ իր «Հիմունք ընկերաբանութեան» գրքին մէջ: Մի քանի տողերով արտայայտենք արդի ընկերաբանութեան մէջ տիրող այս մեծ խորհուրդը:

Ընկերական որեւէ հաստատութեան արժէքը գտնելու համար գանազան չափանիշներ գործածեցին մարդիկ՝ նախընթաց երկու դարուց ընթացքին: Աստուածմէ սահմանուա՞ծ է ան, ուրեմն արժէք ունի եւ օգտակար է: Աստուածաբանական չափանիշն էր ասիկա, զոր մարդիկ առ հասարակ կը գործածէին երկու դար առաջ: Պետութիւնը կը զօրացնէ՞ ան, ուրեմն ունի արժէք եւ գոյութեան իրաւունք: Պետական զազափարին առաւած չափանիշն է ասիկա, որու համաձայն գատաւճիռ ստացած են միապետական երկիրներու բոլոր հաստատութիւնք եւ չարժմունք: Համաձա՞յն է ան մարդկային իրաւանց, կը նպաստէ՞ ընկերական բարօրութեան, ուրեմն արժանի է վերապրելու: Ռամկավարութեան չափանիշն է ասիկա, որով կը չափորոշուին անցեալէն աւանդուած բոլոր հաստատութիւններն եւ օրէնքներ: Նպաստաւո՞ր է ան երկրին անհատական բարգաւաճման, ուրեմն ունի՛ արժանիք եւ օգտակարութիւն: Ասիկա է պատմութիւնը անհատական ուժերու արդիւնք համարող տեսաբանութեան չափանիշը, զոր կը գործածեն որեւէ հաստատութիւն կամ գործունէութիւն գնահատելու կամ գատապարտելու համար:

Նոր եւ համապարփակ չափանիշ մըն են աւելցուցած կենսաբանական գիտութիւնք վերն յիշուած գանազան չափանիշներուն վրայ: Ցեղը կազնուացնէ՞ ան, կժանդակէ՞ լաւագնունդ սերունդներ արտադրելու, ուրեմն արժէքաւոր է: Հակառակ պարագային՝ վնասակար է ան, որչափ ալ գոհացնէ մարդուս ամենէն զօրաւոր անհատական ձգտումներն ու բաղձանքները: Ասիկա է վերջնական չափանիշը որեւէ հաստատութեան կամ չարժման, որովհետեւ իր մէջ կամփոփէ ան մերթաւոր ու հեռաւոր բոլոր հետեւանքներն հաստատութեան մը: Այս չափանիշը կը բավանդակէ նաեւ բոլոր պահանջներն աստուածաբանական, պետական, ռամկավարական եւ անհատական չափանիշներուն:

Վերագնահատման կէնթարկէ, այսպէս, կենսաբանական գիտութեանց հայթայթած այս չափանիշն՝ ընկերական բոլոր այն երեւոյթներն որ տեղի կունենան քաղաքակիրթ ազգաց մէջ: Այս չափանիշով է որ պիտի հասկնանք ու գնահատենք իսկական նշանակութիւնը գատաւորներն դէպի մեծ քաղաքներն եղած մարդկային հսկայ գանգուածներու տեղափոխութեան. անով է որ պիտի կշռադատենք նշանակութիւնն ու արդիւնքը արդի մեքենական ճարտարարուեստից. անով պիտի չափորոշենք օգտակարութիւնն կամ վնասակարութիւնը փեմինիզմի չարժանց. անով պիտի ըմբռնենք իսկական նշանակութիւնը չատ մը ընկերական հարցերու որոնք կը զբաղեցնեն այսօր քաղաքակիրթ աշխարհը, որպիսիք են՝ ոչ-արտադրիչ հարստատ գասակարգի մը աճումը, վարթամութեան ձոխացումը, վատասիրական ասպարէզներու ընդարձակումը, պէտքերու բազմապատկումը մեջլին գասակարգերուն մէջ որ աննպաստօրէն կը ներգործէ գաւառական անհատականութեան բազմացմանը, ամլացումն ու անճետ անհետացումը ազգի մը իմացական ընտրանիին՝ ծախերու կուտակման հետեւանօք, ամուսնական ընտրողութեանց մէջ անտեսական նկատումներու չէշտումը, աշխատաւոր գասակարգի ապրկանց մէջ ամուսնութեանց յապաղումը՝ գործարաններու մէջ անոնց ընծայուած չահաւոր աշխատութեանց ապրեցութեամբ, ընտանեկան խէալներու խորտակումը՝ անհատականութեան յարձնուն ուժին ապրեցութեամբ: Այս եւ այսպիսի ընկերական բազմաթիւ երեւոյթներ, որ կը տիրեն քաղաքակիրթ ազգաց մէջ, պէտք է ենթարկուին կենսաբանական գիտութեանց հայթայթած վաւերական չափանիշին:

Աւելի կնճռոտ է վերագնահատումը ազգի մը օրէնքներուն, քաղաքականութեանց եւ ընկերական կարգ ու սարքերուն: Այս վերջնական արդարացատ առեանին առջեւ ներկայանալու են հին ու նոր բոլոր սովորոյթներ, պաշտաման բոլոր ձեւեր, պետական բոլոր օրէնքներն ամուսնական օժիտէն սկսեալ մինչեւ երկաթ գատախարակութեան դրութիւնը, կանխահաս ա-

մուսնութենէն մինչեւ կանանց բարձրագոյն դաստիարակութիւնը, Հաւատաքննութեան առեաններէն մինչեւ Ազգայ Դաշնակցութիւնը, Ֆաշականերու չարժումէն սկսեալ մինչեւ Մուրեր ու արտաքսումը Եւրոպայէն, դերութեան դրութենէն մինչեւ արդի ազատ քաղաքացիական դրութիւնը: Բոլոր ասոնք պիտի գնահատուին կամ դատապարտուին՝ նայելով թէ ի՛նչ տեսակ սերնդոց արտադրութեան նպաստած են:

Բացորոշ է, ուրեմն, դատավճիռն մեր նոր չափանիշին: Լաւ է որեւէ ազգային հաստատութիւն, սովորոյթ, օրէնք կամ ձեռնարկ, եթէ լաւ մարդիկ կը բազմապատկուին անով. իսկ վատ է անիկա՝ եթէ վատասերած մարդոց բազմացման կը նպաստէ: Կորովի, իմաստուն ու բարի մարդիկ՝ կենսունակ ու ազնուն կեանք կուտան որեւէ տիպ հաստատութեան. իսկ ըստահակներէ, վատասերածներէ, չիմարներէ բաղկացող բնակչութիւն մը՝ դժոխքի կը վերածէ նոյն ինքն երկինքը: Որեւէ քաղաքականութիւն, օրէնք ու սովորութիւն որ յարդը կը պահէ ու ցորենը կը փճացնէ, որ աւազը կընարէ կը պահէ եւ ոսկի հատիկը ջրի հոսանքին կուտայ, պէտք է լքուի ու ձերժուի ամեն գնով՝ որչափ ալ նուիրականութիւն ստացած ըլլայ ան հայրենի աւանդութեանց կամ կրօնի ուսուցմանց չնորհիւ:

Զորս հազար տարուան անհուն տառապանաց ու երկանց միջոցաւ յղացած, ծնած ու մեծցած եւ վատասերումէ փրկուած ՀԱՅ ԱԶԳՆ է այն անգին ժառանգութիւնը որ դարերու խորտակմանց ու աւերմանց մէջէն այսօր կը հասնի ներկայ չափահաս սերնդին ձեռքը: Պիտի ունենա՞նք պահանջուած անձնուիրութիւնը, իմաստութիւնը, անընկճելի ոգին եւ անյողդողդ կամեցողութիւնը՝ փոխանցելու անցեալէն մեզ կտակուած այս հայրենի ամենէն արժէքաւոր ժառանգութիւնը ապագայ Հայ սերնդոց՝ առողջ ու անեղծ: Ուրեմն, մե՛րն է ապագան՝ եթէ նոյն իսկ Եւրոպական քաղաքակիրթ ազգեր խորհուրդ ընեն մէջերնին վաճառել իրենց եղբայրակից Հայ ազգը բարբարոս Թուրքին (22, էջ 346):

ԳԼՈՒԽ Դ

ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՀԻՄԵՐՆ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԵՐՊԱՐԱՆԱՅ ԵՒ ԲՆԱԽՕՐՈԽԹԵԱՆՅ

ԶՈՒԳԸՆԹԱՑՈՒԹԻՒՆ ՖԻԶԻՔԱԿԱՆ ԵՒ ՀՈԳԵԿԱՆ ՅԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐՈՒ

Բնախօսականն է ամենալայն մեկնութիւնը պատմութեան, որ՝ իբրեւ լրացուցիչ մասեր՝ իր մէջ կը բովանդակէ Պէբլի կլիմայական տեսութիւնը· Հեկելի գաղափարաց ազդեցութեան մասին ունեցած գաղափարը· եւ տնտեսական շարժառիթներու գերակայութեանը մասին Մարքսի վարդապետութիւնը:

ԼՈՒԻ ՊԵՐՄԸՆ

Ստիպուած ենք աւելի եւ աւելի ընդունիլ թէ մարդկային մարմնոյ ընդհանուր ձեւն ու արտաքին երեւոյթը, մեծաւ մասամբ, կախում ունին՝ կեանքի կանխագոյն շրջաններուն մէջ հիւթանջատ ներքինահոս գեղձերու պաշտօնակատարութենէն: Մեր հասակը, մեր դիմագծութիւնը, մեր բազկաց ու սրունքներու երկարութիւնը, մեր կռնքի ձեւը, մեր մորթի գոյնն ու պնդութիւնը, մեր ենթամորթային ճարպի բանակն ու մարմնոյ ո՛ր մասանց մէջ գետեղուիլն, մեր մարմնոյն վրայ մազի բանակն ու բաշխումը, մեր մկանանց ճիգութիւնը, մեր ձայնին ու խոչափողին մեծութիւնը, մեր յուզումներն որ ի հանդէս կուգան մարմնոյ արտայայտութեանց միջոցաւ: Բոլոր ասոնք՝ որոշ չափով մը՝ կը պայմանաւորուին մեր հիւթանջատ ներքինահոս գեղձերու արտադրիչ կարողութիւններէն:

Լ. Ռ. ՊԱՐՔԸՐ

Ամենասերտ մխրճիւն մը կը տիրէ մարդուս մարմնոյն եւ հոգւոյն մէջեւ: Մարմնոյ եւ հոգւոյ այս կենսական գործակցութենէն է որ յառաջ կուգան մարդուս խառնուածքը, բնաւորութիւնը, ունակութիւններն եւ նկարագիրը:

Ամենահին ժամանակներէ ի վեր մարդիկ նշմարած են դաստիարակութիւն մը մարմնական որոշ յատկանիշներու եւ բնական հատկութեան համապատասխան յատկութեանց միջեւ: Բայց արդի կենսաբանական եւ հոգեբանական դիտութեանց վերապահուած էր գիտական հիմերու վրայ հաստատել մարմնոյ եւ հոգւոյ բոլոր յատկութեանց ու գործառնութեանց միջեւ ա՛նպակաս դաստիարակութիւն մը, որու մասին չէին կրնար մարդիկ երազել անգամ ամէն յիսուն տարի առաջ միայն:

Արդի կենսաբանական եւ հոգեբանական դիտութիւնք վերջապէս ապացուցած են այլեւս թէ դիրար հոսկատարձարար կը պայմանաւորեն մարդկային մէրքն ու մարմինը, թէ մարմնական ամէն յատկանիշ, ձեւ, գործունէութեան կերպի կրնկերակցին համապատասխան մտային յատկանիշներ եւ գործունէութեան կերպեր: Ներդաշնակ ու համաչափ մարմնոյ մը մէջ կը գործէ ներդաշնակ եւ համաչափ միտք մը: Ամէն մէկ մարմնական անբնականոնութեան հետ մտային անբնականոնութիւն մը կը հանդիպի: Անձի մը հոգեբանութիւնը անխզելի կերպով զօրուած է անոր բնախօսութեան հետ, եւ այս վերջինս ալ կը բղխի մարմնոյ կազմախօսութենէն: Ամենաբարձր հանճարէն սկսեալ մինչեւ ամենացած ապուշն՝ ամէն աստիճանի իմացականութիւնք եւ բնաւորութիւնք, իրենց մաքին համապատասխանող մարմնոյ որոշ յատկանիշներն ունին: Մարդու մը մարմնական կազմն եւ արտայայտութիւն ամենահաւատարիմ խորհրդանիշներն կամ հայելիներն են անոր հոգեկան բնութեան: Եւ կարող պիտի ըլլայինք ճշդիւ դուշակել որեւէ մէկուն բնաւորութեան գլխաւոր յատկանիշներն, եթէ միայն ունենայինք ներթափանց տեսողութիւն եւ արտաքին ու ներքին ֆիզիքական խորհրդանշաններն մեկնելու կարող խոր փորձառութիւն:

Վերն արտայայտուած գիտական տեսութեան համաձայն՝ ֆիզիքական յատկանիշներով որքան իրարմէ տարբերին անհատները կամ ցեղերը, նոյնքան ալ իրարմէ կը տարբերին անոնք խառնուածքով եւ նկարագրի հիմնական կազմերով: Եւ ինչպէս ժառանգաբար սերնդէ սերունդ կը փոխանցուին ֆիզիքական այդ յատկանիշներ, նոյնպէս ալ կը փոխանցուին անոնց հետ զուգընթաց եղող բնաւորութեան ժառանգական յատկանիշներն:

Կենսաբանական այս իրողութեան մասին եղած բազմաթիւ հեղինակաւոր վկայութիւններէն մէկ հատն միայն մէջ բերելով կը բաւականանամ: Իր «Ժառանգականութիւն եւ Միջավայր» անուն գրքին մէջ՝ հետեւեալն կը գրէ Փրոֆ. Ռոնկլին.

«Հոգեբանական յատկանիշներ մի՛եւնոյն կերպով ժառանգուիլ կը թուին, ի՛նչ կերպով որ կը ժառանգուին կազմախօսական եւ բնախօսական յատկանիշներ: Արդարեւ, ա-

նոնք ինչ որ ըսուեցաւ կազմախօսական եւ բնախօսական յատկանիշներու դասընթացութեանն մասին՝ կը վերաբերի նաեւ հոգեբանական յատկանիշներու: Ոչ ոք կը տարակուսի թէ մանուկը բնազդներ, ընդունակութիւններ եւ ձգտումներ կը ժառանգուին թէ՛ կենդանեաց եւ թէ՛ մարդոց մէջ, ոչ ալ կը տարակուսի թէ տարբեր ցեղեր ու տեսակներ ժառանգաբար կը տարբերին իրարմէ հոգեկան յատկանիշներու կողմանէ: Ժառանգականութեան մասին կատարուած վերջին հետախուզութեանց ընդհանուր միտումն անսխալելի է՝ ըլլայ անիկա մարդուս վերաբերմամբ կամ ընտրապոյն կենդանեաց: Սերմնաբջիջէ մը կը զարգանայ ամբողջ գործարանաւորը, որ կը բաղկանայ մարմնոյ կազմէ ու գործունէութենէ, մարմինէ ու մտքէ, եւ սերմնաբջիջին յօրինուածութիւնն է որ կը վճռորոշէ ա՛նքան մըտքի զարգացման կարելիութիւնները որքան մարմնոյ, թէեւ որեւէ կարելիութեան յայտնագործումն ու իրականացումը կախում ունին նաեւ միջավայրի գործօններէն» (23, էջ 207):

Զարմանալի եւ չափազանց կարեւոր յայտնութիւններ ըրած են մեզ այս մասին վերջի քառորդ դարու ընթացքին կատարուած կենսաբանական–քիմիական կարգ մը փորձարկութիւնք: Ու թէեւ տակաւին չատ բան գաղտնիք կը մնայ մարդուս մարմնական եւ հոգեկան յատկանիշներն առեղծող ներքնագոյ ուժերուն նկատմամբ, բաւական բան գիտնանք այսօր ցեղերն ու անհատներն իրարմէ տարբերող այդ անմիջական պատճառներուն մասին:

Քանի մը փոքրիկ գործարաններ կան մարդուս մարմնոյն մէջ, որոնք քիմիական ինքնայատուկ հիւթեր կը պատրաստեն եւ զանոնք կը հոսեցնեն արեան մէջ: Ներքինահոս գեղձ պիտի կոչենք իրենց առացած անունովի նիւթերէն ինքնուրոյն հիւթեր անջատող այս մարմիններն, զանազանելու համար զանոնք ա՛յն գեղձերէն որ դուրս կը հոսեցնեն իրենց անջատած հիւթերն, որպիսիք են՝ քրտանց, արցունքի, թուքի գեղձերն եւ ասիկը: Հիւթանջատ ներքնահոս այս գեղձերու արտազրած քիմիական նիւթերն, արեան մէջ լուծուած, կը բաշխուին մարմնոյ ամէն մասանց մէջ, եւ ֆիզիքական ու հոգեկան հրաշալի իրականութեանց ծագումն կուտան: Տարբեր անհատներու եւ տարբեր ցեղերու գեղձային տարբերութիւններն ու անոնց արտազրած քիմիական հիւթերուն քանակի եւ որակի տարբերութիւններն են որ յառաջ կը բերեն համապատասխան տարբերութիւններ ա-

նոնց ֆիզիքական ու հոգեկան ամբողջ յօրինուածուքեանն ու յատկութեանցը մէջնէ:

Զենք կարող ներկայացնել մանրամասնութիւններն այն վարձարկութեանց եւ համախմբուած իրողութեանց, որոնք վճռական կը հաստատեն ներքնահաս հիւթերուն դործած ազդեցութիւնները մարդուս իմացական, զգացողական ու կամեցողական բոլոր դործողութեանց վրայ: Առանձին հատոր մը պատրաստել պէտք պիտի ըլլար այդ պարագային: Բայց մեր նիւթին համար ա՛յնքան հիմնական կարեւորութիւն ունի այս խնդիրը որ չենք ալ կրնար հարեւանցիօրէն անցնիլ անոր վրայէն: Հայ ազդին ինքնորոշ նկարագիրն չինող արմատական ուժերը պէտք է վնտռել անոր ցեղային բաղկացուցիչ տարրերուն դեղձային արատաղրութեանց քիմիաբանութեանը մէջ: Դեղձային այս արատաղրութիւններով ծանրաբեռնուած ԱՐԵՄՆ մէջ կը դանուի հիմնական տարրերութիւնը զոր Հայն ունի Թաթարէն կամ Մոնկոլէն. հիմնական տարրերութիւնը՝ որմէ յառաջ կուգան ա՛յնքան բնաւորութեան, ընդունակութեան եւ իմացական ձիրքերու տարրերութիւնները որքան դէմքի, մազի, դոյնի եւ մարմնոյ կազմի տարրերութիւնները:

Անգլիոյ Վիրաբոյժներու Արքայական Գոլէճի Թանգարանին վերատեսուչ Արթհուր Քիյթն էր որ առաջին անդամ դեղձային արատաղրութեանց տարրերութիւններուն վերագրեց մարդկային դլխաւոր ցեղերու ունեցած դոյնի տարրերութիւնները: Եւ մարդաբանք վաղուց ճանչցած են թէ ի՛նչպէս դոյնի տարբերութեանց կընկերակցին ամէն բաղդատելի յատկանիշներու տարբերութիւնները: Այնպէս որ Սեւին, Մոնկոլին, Ճերմակին ու Ամերիկեան Հնդիկին մէջեւ դոյութիւն ունեցող ցեղային արմատական տարրերութիւնները, դլխաւորաբար, արդիւնք են անոնց դեղձային արատաղրութեանց մէջեւ դոյութիւն ունեցող քիմիական տարրերութեանց: «Տիպար Սեւը», կը գրէ Անգլիացի այս հեղինակն, «չինուած է, այսպէս, կաղապարի մը վրայ ուր բոլոր տարրեր ինքնուրոյն են ու եզական: Երբ դոյն չինող ոստայնանկի ջահրուկը դործել կը սկսի՝ կարատաղրուի փայլուն սեւ մորթ մը, դուռ սեւ մազ, տափակ լայնատունդն քիթ, թանձր վար շրջուած շրթունք, մեծ ցցուն ակռայ, դուրս ցցուած կղակ եւ ակնապիշ նայուածք: Ինչպէս իր ուղղաձիդ կեցուածքն եւ ոսկորի, մսի ու ճարպի համեմատութիւնք ինքնորոշ են, նոյնպէս են նաեւ իր երաժշտական ձայնը եւ իր դիւրահաղորդ ջիղերն: Սեւին հակադիր ըլլալով՝ Ճերմակին բաւական առատ մազ ունի իր մարմնոյն վրայ, դունատ կաղնեփոչիի կամ չահոքրամի դոյն ունի իր մորթը, նուրբ են իր շրթներ,

եւ մանաւանդ պակաս իր քիթն ունի այն որոշ կամրջակն որ կը նեղցնէ զայն: Մոնկոլը, նման Սեւին, անմազ մարմին եւ անօրուս երես ունի, բայց աննման անոր՝ կարճ ուղղաձիդ մազ ունի դլխուն վրայ, մինչ տափակ են իր դէմքի ընդհանուր գծերն եւ աչքեւի կողմէն կարճեցած» (24, էջ 287):

Բայց չյամենանք այսպիսի ընդհանուր դիտողութեանց վրայ, որոնք այնքան ալ որոշ դաղափարներ չեն տար այս նիւթին անտեղեակ ընթերցողներուն, այլ անմիջապէս յառաջանանք ներկայացնելը՝ վկսպէ աւելի հետաքրքրական եւ մանդամայն մարդուս ամենէն աւելի ճակատագրական լուրջ չափելիութիւններն չօչափող իրողութեանց:

ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՍԵՌԱՑԻՆ ԳԵՂՁԵՐՈՒ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԵԱՆՑ

Կենսաբանութեան մէջ նոր դարագլուխ մը բացուեցաւ 1849 ին, երբ Կէօթինկէնցի Ա. Ա. Պէրթհօլտ չորս աքաղաղներու վրայ կատարեց իր նշանաւոր մէկ փորձարկութիւնը:

Մարդիկ վաղուց սորված էին թէ աքաղաղի մը կատարը (Comb) եւ մօրուքը (Wattles) բոլորովին կանհետանային, եթէ ամրողջութեամբ կտրուէր դուրս հանուէր անոր արական գործարանը: Անոնոց համար կրտում ալիսի անուանենք այս գործողութիւնը, իսկ մարդոց համար ներբիւնիացում: Կրտուած աքաղաղը ոչ միայն իր առնական այս ֆիզիքական յատկանիշերն կը կորսնցնէ, այլ նաեւ իր առնական բնաւորութիւնը — իր կանչիւնը, իր զուգաւորման բնազդը եւ իր կռուական ոգին:

Պէրթհօլտ ուղեց փորձով հաստատել թէ աքաղաղին այս առնական բնորոշ յատկանիշներն կարատաղրուին անոր սեռական դործարանին անջատած եւ արեան մէջ ցայտած անոր մարմնոյն ամեն կողմը բաշխած մանաւանդ հիւթի մը ազդեցութեամբ: Անոնք նախ կտրեց հանեց չորս աքաղաղներու ամորձիքը, եւ զետեղեց զանոնք նոյն աքաղաղներուն մորթին տակ ուրիշ տեղ մը: Այս աքաղաղներ զրկուեցան, այսպէս, իրենց սերնդագործական հիւթը դուրս հոսեցնող խողովակէն: Պերթհօլտ դտաւ որ այս գործը դուրս հոսեցնող խողովակին վերամանկեալ սեռական դործարանին ջնջուեցաւ նաեւ աքաղաղներու վերոյիշեալ սեռական դործարանին սերմնաբջիջ արատաղրելու կարողութիւնը, այսինքն՝ բոլորովին դադրեցան անոնք սերնդագործութեան հիւթին արատաղրելէ, որով կը բեղմնաւորուին հաւուն հաւկիթ-

նեն: Բայց, ո՛վ զարմանք, ոչ մէկ վոխհատուքիւն տեղի ունեցաւ կրաուած այս չորս աքաղաղներուն ֆիզիքական կամ բնաւորութեան առնական յատկանիշներուն մէջ: Դարձեալ առնոնք զարգացուցին իրենց կատարներն ու մօրուք, դարձեալ չարունակեցին իրենց աքաղաղի կանչիլնը, դարձեալ հետապնդեցին հաւերն սեռային գոհացման ի խնդիր եւ դարձեալ չարունակեցին իրենց աքաղաղի կոխիները:

Պերթհօլտի կատարած այս նշանաւոր վորձն էր որ առաջին անգամն ըլլալով հաստատեց թէ մարմնոյ մէջ գոյութիւն ունին հիւթանջատ ներքնահոս գեղձեր ալ, որոնց արտազրութիւնք արեան մէջոցաւ բաշխուելով ամեն կողմ՝ կրնան խոր ազդեցութիւն գործել ամբողջ գործարանաւորին վրայ, եւ թէ արտաքնահոս հիւթ անջատող մի'եւնոյն գեղձին մէջ կրնան գտնուիլ նաեւ ներքնահոս եւ բոլորովին տարբեր հիւթանջատ բջիջներ:

Մանաւանդ վերջի քառորդ դարու ընթացքին բազմաթիւ վորձարկութիւնք կատարուեցան տարբեր կենդանեաց սեռային գործարաններուն վրայ: Այսպէս, կրաուած արուին մէջ ի-գական սեռային գործարանը փոխատնկուեցաւ: Եւ ահա՛, իգական սեռի յատկանիշներն սկսան ածիլ անոր մէջ — խոչորցան սանրքը ու կաթ տալու միտում ցոյց տուին: Տեղեկագրուած է նաեւ թէ այսպիսի գործողութեամբ իգականացած արու կեն-դանիի մը մէջ արգանդ մըն ալ ներմուծուելով ու զետեղուելով, անիկա իրականապէս կրցաւ բեղմնաւորուիլ նաեւ: Հակադարձաբար, երբ էգ կենդանիի մը ձուարանը կարուի դուրս հանուի իր մարմնէն եւ ամորձիք մը զետեղուի անոր տեղ՝ անիկա առնական յատկանիշներ ու բնաւորութիւն ցոյց կուտայ այլեւս: Արուի եւ էգի փոխանակութիւն մը յառաջ կրնայ բերուիլ, այսպէս, սեռային բոլոր երկրորդական յատկանիշներուն մէջ: Արբունքէ յեռոյ կատարուած կրաուններ չեն կարող ձեւ փոփոխութիւններ յառաջ բերել ոսկրային դրութեան մէջ, բայց ո-րոշ փոխակերպութիւններ յառաջ կը բերեն սեռային միւս երկրորդական յատկանիշներուն մէջ: Այսպէս, կրաուած այր մարդու մը երեսի ու մարմնոյ մազերն զգալի կերպով կը պակսին, բնաւորութեան առնական յատկանիշներն կը սկսրանան կամ բոլորովին կը կորսուին եւ զառամութեան վազահաս նըշաններն կը յայտնուին (24, էջ 84):

Արու եւ էգ մարդոց վրայ չեն կրնար կատարուիլ զիտական այսպիսի վորձարկութիւնք: Բայց պատմութիւնը կը ներկայացնէ մեզ բնական եւ արուեստական ներքինիներու ա'յնպիսի բազմութիւն մը, որ զիւրին է դիտողութեամբ առուգել սեռային հիւթանջատ ներքնահոս գեղձերուն գործած արմատական ազդե-

ցութիւններն մարդուս ֆիզիքական եւ հոգեկան բովանդակ կենաց վրայ:

Պատմական ամենահին օրերէն սկսեալ մինչեւ այսօր մարդիկ ներքինիացման անգութ գործողութիւնը կատարել տուած են իրենց ընկեր արարածներուն վրայ, որպէսզի ապահով պահպաններ հայթայթեն իրենց հարէմներուն: Լաւագոյն հեղինակաց վկայութեամբ՝ այս անգութ գործողութեան ենթարկուողներուն հինգէն չորս հատը կա'մ անմիջապէս կը մեռնէին ցաւէն եւ կա'մ քիչ տաեն յետոյ կը մեռնէին վարակմամբ: Ազդային հպարտութեամբ կրնանք ըսել որ հին աղգաց մէջ Հայն ու Հրեան գերծ մնացին մարդկային ամենանուաստ բնազդի մը գոհացման համար իրենց ընկեր արարածներն այսպիսի անգութ գործողութեան մը ենթարկելու մեղքէն: Հրեայք անքաւելի մեղքերու կարգն էին դասած ներքինիացումը, եւ չէին թուլատրուած կրաել նոյն իսկ ընտանի կենդանիներէն: Եւ ներքինիացած մկնիկ Աստուծոյ տանը մէջ պաշտամունք կատարել իսկ չէր արտօնուած: «Ամորձիքը ճղնուած կամ կտրուած մարդը Տէրոջը ժողովքը չըմտանէ»: «Իսրայէլի աղջիկներէն բոզ չըլլայ, ու Իսրայէլի մէջ ղոցմէն իգացեալ չըլլայ» (Բ. Օրինաց ԻԳ, 1, 17):

Հին աշխարհի մէջ, սակայն, բաւական չատ տարածուած էր ներքինիացումը, որու ենթարկուած արուներ էգի պաշտօն կը կատարէին հատարակութեան մէջ: Արուագիտութեան այս մեղքը, որ Սոդոմական մեղք կը կոչուէր նախնեաց մէջ ու Մոնկոլական մեղք կը կոչուի ներկայիս, ամենատեղ կերպով կապակցուած է ամորձեաց արտազրած ներքնահոս հիւթին հետ: Անիկա չատ աւելի ընդհանուր հանդամանք ունի սեռային գեղձերու եւ ժողովրդոց զան թէ այս մասին բնականոն գեղերու մէջ: Սեռային բարոյականութեան հիմնական պայմաններն չօչափող այս հարցին վրայ կարժէ քիչ մը աւելի ուշադիր նայիլ: Որովհետեւ այս խնդրոյ մասին դիտութեան վերջնագոյն յայտնութիւնք ոչ միայն միանգամ ընդմիշտ կը հերքեն Հայաստանի ամենահին բնակչաց, մեր Արմենական նախնեաց, Տուրանական կամ Մոնկոլեան ծագումն ունեցած ըլլալու վարկածը զոր կը չատագովեն հնախօսներէն ոմանք, այլ դիտական ապացոյցներն կընծայեն մեր ա'յն պնդումին թէ թաթար հոգեբանութիւնը էապէս անընդունակ է սեռային բարոյականի բարձր մակարդակներն հասնելու:

Փիւնիկեցւոց մէջ Աստարտեզի նուիրուած աղանդ մը կար: Այդ մարդիկ էին ասոնք որ ինքզինքին որբալի կարելի է կը վո-

խակերպին կնոջական ամենասեռ նմանութեան: Ասոնք կը պատրաստուէին ամենագաղջելի յարաբերութիւններ մշակել երկու սեռին ալ անհատներու հետ: Ժողովրդային մեծ ժողովոյթներուն ատեն՝ փողոցներուն մէջէն թափօրով կը յառաջանային այս աղանդին մէջ մտնել պատրաստուողները: Աւանդական մասնաւոր երգեր ու երաժշտութիւններ հետզհետէ կը դարգրգուէին զանոնք, կիբեռնացնէին: Վերջապէս իրենց խելայեղ դերագրգռման մէկ վայրկենին, ամէն դգեստ մէկ կողմ կը նետէին իրենց վրայէն, եւ խլելով՝ դիտմամբ յարմար տեղ դրուած սուրը՝ մէկ հարուածով կը կտրէին իրենց ամորձիքը ու ներքինի կը դառնային: Աւելի եւս դերագրգռուած՝ խելայեղ կը վազէին անոնք փողոցներու մէջէն, կը ճչէին բարձրաձայն՝ իրենց դէմը լուսնեռուն վերեւ բռնելով իրենց ամորձիքը: Արեան կոտրատած նուագիկոտ վիճակի մը հասնելով, վերջապէս, մօտաւոր տուներէն մէկուն մէջ կը նետէին իրենց արուանդամները, որոնց տակրեր պարտաւոր էին ներս առնել զանոնք, կանանց զգեստներ հագուեցնել անոնց եւ օժտել սեռային կիրք զրգռող իգական հրապոյրներով: Այսկից վերջ՝ անոնք կը հագուէին իբրեւ կին ու կը ծառայէին սեռային ամենագաղջելի ցանկութեանց գոհացման:

Ֆիզիքական փոփոխութիւնք կը յաջորդէին ներքինիացման այս գործողութեան: Կը կտրատէր երեսի մաղը, կուռէր կուրծքը, բարձր ու սուր ճչականութիւն կը ստանար ձայնը եւ բնական ներքինիներու յատկանշական կերպարանքն կառնէր դէմքն ու բնաւորութիւնը:

Հակառակ Հրէական օրինաց խիստ արգելքներուն կերեւի թէ իրենց փիւնիկեցի զբացիներու այս գաղջելի ձեղքէն բոլորովին զերծ չկրցաւ մնալ Աստուծոյ ընտրեալ ժողովուրդն անգամ: Որովհետեւ կը կարդանք Ս. Գրոց մէջ թէ Սողոմոնի որդւոյն Ռոբովամի թագաւորութեան առեն Ցուդայեանք ալ Աստարովղի կուռքեր չինեցին ու երկրին մէջ Սողոմական ձեղք ալ գործողներ կային: Հռովմէական աշխարհին մէջն ալ բաւական տարածուած ըլլալու էին սեռային այս վատասերած բարքերն որ Պօղոս առաքեալ կը գրէ. «Իրենց էգերն անգամ բնական պէտքը բնութեան դէմ եղող պէտքի փոխեցին: Նոյնպէս ալ արուները կնկան բնական պէտքը թողուցած՝ իրենց ցանկութիւններովը իրարու հետ վառուեցան. արուները արուներու հետ խայտառակութիւն կը գործէին» (Գ. Թագ. ԺԴ, 24. Թուղթ առ Հռովմէացիս Ա, 26):

Քրիստոնէական աշխարհն ալ չի կրցաւ զերծ մնալ արուեստական ներքինիացումի անգութ գործողութենէն: Բուսիոյ եւ Բումանիոյ մէջ այսօր իսկ գոյութիւն ունի աղանդ մը, որ Աւետարանի մէկ համարին վրայ հիմնուելով՝ ներքինիացում

կը պահանջէ իր հետեւորդներէն: Տասներեքերորդ գարուն հիմնուեցաւ այս աղանդը ճօղէֆ Սմիթի կողմէն, որ սա՛ համարը դրաւ Աւետարանին մէջ. «Ինչու որ կան ներքինիներ, որ ի բենց մօրը որովայնէն անանկ ծնան. եւ կան ներքինիներ՝ որ ինքզինքին ներքինի ըրին երկնից թագաւորութեանը համար. ով որ կրնայ առնել (ընդունիլ), թող առնէ (ընդունի)» (Մատթ. ԺԹ, 12):

Նարոլէոնի մեծ վիրաբոյժն Պարոն Լարէյ թողուցած է առաջին դիտական նկարագրութիւնը բնական ներքինիներուն: Անկա նկարագրեց կարգ մը դիւուրներ, որ բարձրաձիչ ձայն, ոգրկ ու անմազ մարմին եւ տկար ու փոքր սեռային գործարան ունէին:

Կենդանեաց վրայ կատարուած դիտական բազմաթիւ փորձարկութիւնք, բնականէն ներքինի ծնած բազմաթիւ անձանց մասին եղած մանրակրկիտ դիտողութիւնք եւ արուեստական կերպով ներքինի եղած անձանց մէջ տեղի ունեցող ֆիզիքական ու հոգեբանական փոփոխութիւնք՝ մեզ ամենայօրէն ցոյց կուտան մեզ սեռային դեղձերն իրրեւ անձնական պատճառներ՝ արուն եւ էգը իրարմէ տարբերող ֆիզիքական ու հոգեկան բոլոր երկրորդական յատկանիշներուն: Սեռային երկրորդական յատկանիշներ չեն գործանար բնաւ, եթէ արբունքէն առաջ ներքինիացուի մէկը: Այսպէս ներքինիացած այր մարդու մը ծննդական գործարանները չեն աճիր, մազ չերեւիր անոր երեսին վրայ, ընդհանրապէս ցանցառ կը մնան անոր մարմնոյ այլ մասանց վրայի մազերն, ոտքու մը ձայնին նման բարձրահնչիւն կը մնայ անոր ձայնը, աւելի կամ նուազ տկարացում տեղի կունենայ անոր մկանանց մէջ, ճարպ կը կապէ անոր մարմինը ու կը գերնայ, իսկ աւելի կը բծանայ մնքը: Արու ներքինիի մը տիպն է ասիկա — իգականացած այր մարդ մը: Իսկ ներքինիացած կնոջ մը կոնքը չաճիր իգական բնականոն մեծութեան, ստինքը չեն ուռիր ու խոշորնար, աւելի կամ նուազ մազ կը բուսնի անոր երեսին վրայ, ձայնը աւելի թաւ ու յաւէտ խոպոպ ըլլալ կը մտի, աւելի կերկարին սրունքը, եւ մկանքը զարձեալ կը բծանայ: Այսպէս կարագրուի առնական տիպով կին մարդ մը:

ԲՆԱԶԴԻ ՈՒ ԲՆԱԽՈՐՈՒԹԵԱՆ ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆ

Հիմա մեր ուշադրութիւնը կեդրոնացնենք սեռային դեղձերուն ներքնահոս արտազրութեանց գործած բնազդային եւ հոգեբանական վիսակերպութեանց վրայ:

Երբ կրտենք աքաղաղ մը, ոչ միայն անոր կատարն, մօրուսն

եւ ինքնայատուկ վերաբերներն կը վոխարին, այլ անոր քնատրութիւնը նաեւ: Հաւերուն ուշադրութիւնը գրաւելու համար այլեւս սիրամեծ չղառնար անոնց բոլորտիքը· ուրիշ աքաղաղներու հետ չկռուիր այլեւս հաւեր իւրացնելու համար· ճկուսացող եւ ինքնին թարմ բնաւորութիւն մը կը ստանայ ան· վերջապէս կրառած աքաղաղը նոյնքան անխուսափելի կերպով կը կորսնցնէ իր կռուազան ոգին, իր ցուցամոլութիւնը, իր կանչը, իր բնաւորութեան ամեն մէկ առնական յատկանիշն, որքան անխուսափելի կերպով որ կը կորսնցնէ իր գրօշածածան կառաքը, իր կարմրավառ մօրուսը եւ իր պայծառագոյն փետուրները: Անիկա հաւու մը նմանութեան կը մօտիկնայ բնաւորութեամբ ու կերպարանքով հաւասարապէս, եւ նոյն իսկ երբեմն գինքն ալ հաւու տեղ կը դրծածեն կայսաւ աքաղաղներ: Միւս կողմէն՝ իրենց ձուարաններէն զրկուած հաւեր կը վոխակերպուին առնական ուղղութեամբ, նոյն իսկ կունենան երբեմն աքաղաղի բիտ եւ կը հանդիսագրեն առնական յատկութիւններ:

Էգ թռչնոց ձուարաններն երբ հանուին, անոնց փետուրներն արական տիպերու կը վոխարին եւ նոյն աւեն զարգեցու եւ բոյն կազմելու եղանակային բնազդներն կը ջնջուին անոնց մէջ: Երբ զոյաերու ամորձիքն հանուի, անոնց մէջ կը ջնջուի էգը բռնելու մղող սեռային բնազդը: Երբ քանի մը օր յետոյ, սակայն, ամորձիքի հիմի նեարկուի կրառած այլ զարին մէջ, կրկին կերեւի սեռային բնազդն եւ համապատասխան սեռային գործունէութիւնը: Այս եւ նման բազմաթիւ փորձարկութիւնք ամենագոյն տարակոյսն իսկ թողուցած չեն մասնագէտներու մտաց մէջ թէ՝ սեռային գեղձերու ներքնահոս հիւթերն են որ ծագում կուտան սեռային կեանքի բոլոր երեւոյթներուն· (24, էջ 168):

Ներքինիսակ այր մարդոց բնաւորութեան մէջ աչքի զարնող ամենէն կարեւոր յատկութիւնն է՝ բացակայութիւնը կամ սակարութիւնը սեռային նախանձի: Անոնց համար գործնականապէս անհասկնալի է թէ մարդիկ ինչպէս սոսկալի ոճիրներ կը գործեն սեռային նախանձէ մղուած: Եւ ինչպէս զուրկ են սեռային նախանձէ, նոյնպէս ալ զուրկ են սեռային քարոյականի հետ կապ ունեցող զգացումներէ: Սեռային բարոյականի պահպանութեան համար ձեւակերպուած ընկերական բարուց ու վարուց կանոնները, որոնք էապէս սեռային նախանձաւորութեան զգացումէն յառաջացած են մարդոց մէջ, չունին արժէք ու նշանակութիւն ներքինիսակ այր մարդուն համար: Այնպէս որ անոնցմէ շատեր կառաջարկեն իրենց կիներուն որ ուրիշ այր մարդոց հետ սեռային յարաբերութիւն մշակելով զոհացնեն իրենց սեռային բաղձանքները: Ներքինիսակ այր մարդոց զաւակաց

ինքնութիւնը միշտ կասկածելի է, թէեւ ապացոյցներ կան որ անոնցմէ ոմանք սերնդագործելու կարողութիւն ունին:

Բիչ առաջ տեսանք թէ սեռային որպիսի անորակելի անառակութեանց ենթարկուիլ յանձն կառնեն արուեստականօրէն ներքինիացած այր մարդիկ: Մարմնոյ ներքինիսակիչ կազմ ու նեցող մարդոց ու ժողովրդոց մէջ արուագիտութեան նման սեռային ամենագարշելի մեղքեր ամենէն աւելի տարածուն հանդամանք ստացած են սկիզբէն ի վեր: «Սերտ կապակցութիւն գոյութիւն ունեցած է միշտ:» կը գրէ Լուի Պերմըն՝ դեղձերու մասին իր պատրաստած հմտալից մէկ հետազոտութեան մէջ որմէ մեծապէս օգտուած եմ, «սերտ կապակցութիւն գոյութիւն ունեցած է միշտ արուագիտութեան եւ ներբինիսակիչ կազմով մարմնոյն միջեւ» (24, էջ 226):

ՏՈՒՐԱՆԱԿԱՆ ԾԱԳՈՒՄ ԶՈՒՆԷԻՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՂԵՄԻ ԲՆԱԿԶՈՒԹԻՒՆՔ

Եւ սեռային դեղձերու ներքնահոս հիւթոց գործած ֆիզիքական եւ հոգեկան խորաստորած ազդեցութեանց մասին պիտութեան այս նորագոյն յայտնութիւնք վերջնականապէս կը լուծեն Հայոց ցեղային ծագման ամենակնճռոտ մէկ հարցը:

Արիականաց Փոքր Ասիա մուտ գործելէն առաջ՝ հոն կապրէին կարգ գլուխ բնիկ ժողովուրդ մը: Այս տիպն ունէին Միջերկրեան ամենահին ժողովուրդներն ալ, որոնք արտադրեցին մեզի ամենահին ծագոյն արժէքները Ասորա–Բաբելական քաղաքակրթութեան: Այս տիպն ունէին նախագոյն Բեւտացիք, որ քաղաքակրթական հզօր ազդեցութիւններ տարածեցին Մերձաւոր Արեւելքի ու Եւրոպայի մէջ եւ որոնց կատարած վիթաւոր դերը տակաւին նոր սկսած է յայտնուիլ արդի հնախօսութեան ջնորհիւ: Այս տիպն ունէին Անդրկասպեան Թուրքիստանի նախնագոյն բնիկ ժողովուրդներ, որոնց թողուցած հնախօսական առարկայք երկրագործական բարձր քաղաքակրթութեան մը անխախտելի ապացոյցներն ի յայտ կը բերեն: Ցեղային ինքնատիպ յատկանիշ–ներով թէ՛ Սեմական եւ թէ՛ Արիական ժողովուրդներէ խիստ տարբերուած ժողովուրդ մը ապրած ու գործած, խորհած ու ազօթած էր Մերձաւոր Արեւելքի բոլոր երկիրներուն մէջ, որու գարաւոր ապրումներուն կը պարտի աշխարհ հին ու նոր քաղաքակրթութեանց ամբողջ կառոյցքին հիմնական մասերն:

Հնախօսական աշխարհ մեծապէս չհադրդռուած է քաղաքակրթութեան հիմերն կառուցանող այս նախնական ժողովրդոց

ցեղային ինքնութիւնը որոշելու հարցով: Ամենէն հեղինակաւոր հնախօսներէն ոմանք, Սումերեանց ու Քեռացւոց ունեցած կլոր գլխաձեւն նկատի առնելով՝ որ խստիւ կը տարբերի Սեմականաց ու Արիականաց երկար գլխաձեւէն ու շատ կը նմանի Մոնկոլական գլխաձեւին, հետեւցուցին թէ Մոնկոլական կամ Տուրանական ծագում ունէին այս ժողովուրդները: Աշխարհագրական եւ լեզուաբանական կարգ մը իրողութիւններ եւս կուգային ոյժ տալ մեր ամենահին բնիկ նախահարց Տուրանական ծագում ունեցած ըլլալու այս տեսակէտին: Այսօր ալ մի՛ եւնոյն տեսակէտը կը պաշտպանեն կարգ մը հեղինակաւոր հնախօսներ եւ պատմաբաններ, թէեւ անոր կը հակառակին նոյնքան հեղինակաւոր ուրիշ հնախօսներ եւ պատմաբաններ:

Կենսաբանական քիմիաբանութեան այս նորագոյն եւ կատարելագէս վճռական յայտնութիւնք կուգան անժխտելի ապացոյցներն տալ մեր Ամենական բնիկ նախահարց, ինչպէս նաեւ Մերձաւոր Արեւելքի ամենահին ժողովրդոց, Տուրանական ծագում ՀՈՒՆՆԵՆԱԼՈՒՆ: Այս յայտնութիւնք ցոյց կուտան մեզ թէ որո՛նք են իսկապէս ցեղային բնորոշ յատկանիշներն, թէ հոգեբանական յատկանիշներու ի՛նչ որոշ խմբակցութիւնը կընկերակցի ֆիզիքական յատկանիշներու այսինչ որոշ խմբակցութեան, թէ որո՛նք են Մոնկոլական ծագում ունեցող ժողովրդոց ժառանգական ինքնորոշ յատկանիշներն եւ որո՛նք են Սումերեանց կամ Քեռացւոց կամ Ասլաներուն եւ կամ մեր բնիկ նախահարց ժառանգական ինքնորոշ յատկութիւններն, եւ թէ ցեղային որպիսի՛ հեռաւոր անջրպետ մը կայ Տուրանական ծագում ունեցող ժողովրդոց եւ Մերձաւոր Արեւելքի կլոր գլուխ ժողովրդոց միջեւ, զորս Արմենական անուամբ կը ճանչնայ արդի մարդաբանութիւնը: Արդարեւ, սեռային գեղձերու քիմիական արտադրութեանց տարբերութիւններէն յառաջ եկող ֆիզիքական եւ հոգեբանական տարբերութիւնք աւելի մեծ են Արմենական տիպով ժողովրդոց եւ Տուրանական տիպով ժողովրդոց միջեւ, քան թէ այս վերջնոց ու Արիականաց միջեւ: Արմենականաց ու Տուրանականաց գլխաձեւերուն նմանութիւնը ա՛նքան արժէք կընայ ունենալ ցեղային նոյնութիւն ցոյց տալու համար, ինչ արժէք որ կրնան ունենալ Անկլօ–Սաքսոններու եւ Ափրիկեան Սեւերու գլխաձեւերուն ունեցած սերտ նմանութիւնը:

Արդ, ի՞նչ են Մոնկոլական ցեղերու ինքնայատուկ յատկանիշներն, ինչպէ՞ս կը համեմատին անոնք ներքինիացած այր մարդոց ֆիզիքական ամենէն բնորոշ յատկանիշներուն հետ, եւ նմանութեան որեւէ եղր կը գտնուի՞ սաոնց ու Արմենական տիպ կրող ժողովրդոց ցեղային բնորոշ յատկանիշներուն միջեւ: Տեսնենք:

ՄՈՆԿՈԼԱԿԱՆ ՅԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐ

Հռովմէացի ականատես պատմաբան մը, Ամիանոս Մարկելլինոս, ուշագրաւ յատակութեամբ կը նկարագրէ Քրիստոսէ վերջ ե դարուն Եւրոպա արշաւող Հոներու ֆիզիքական բնորոշ յատկանիշներն, անոնց ինքնայատուկ կենցաղն եւ բնաւորութեան հիմնական գծեր: Փորձենք քանի մը տողի մէջ ամփոփել այս նկարագրութեան ամենացցուն կէտերն:

Ազախու ծովէն անդին՝ Սառուցեալ Ովկիանոսի եզրագաւառաց մէջ ապրող ժողովուրդ մըն են Հոները, անբաղդատաւոր ամրակազմ վայրենի: Երախայութեան առեն խոր ճեղքուածներ կը կարկէին անոնք իրենց մանչերու այտից վրայ, որպէսզի ծորուս ատելու ժամանակ՝ ակօսուած ըսպիներն արգիլէին մազի աճումը: Անոնք, այսպէս, ներքինիներու նման անմօրուս կը մնան ցմահ: Հուժկու եւ ամրակազմ անդամներ ու զօրաւոր վզեր ունին անոնք: Մեծամարմին են, բայց այնչափ կարճասրունք որ երկոտն դազաններ ըլլալ կը թուին. անոնք մարդու կերպարանք ունին սակայն, թէեւ ահռելիօրէն տգեղ: Այնչափ քիչ յառաջացած են անոնք քաղաքակրթութեան մէջ որ ո՛չ կրակէ կօգտուին եւ ո՛չ ալ եփած կերակուրէ, այլ կապրին՝ դաշտին մէջ իրենց գտած արմատներով կամ ուրէք կենդաչին մէջ իրենց դտած արմատներով կամ ուրէք կենդանիի կէս հում մսով, զոր քիչ մը կը տաքցնեն միայն՝ դընելով զայն իրենց երկու ազդրերուն մէջտեղ եւ իրենց ձիերուն կռնակը:

Ձեղունուած տուներու մէջ չեն ապրիր անոնք, այլ անոնց վրայ կը նային իբրեւ զամբաններու վրայ եւ հոն կը մտնեն միայն երբ հարկը պահանջէ: Անոնք չարունակ կը թափառին լեռներու եւ անտառներու մէջ՝ ի մանկութենէ վարժեցնելով իրենք զիրենք սառնամանեաց, անօթութեան ու ծարաւի ծայրայեղութեանց:

Կաւէ հանդերձ եւ կամ դաշտի մկանց իրարու կարուած մորթեր կը հագնին անոնք թէ՛ տան մէջ թէ՛ դուրսը: Այսպիսի զգեստ մը հագնելէ վերջ՝ բնաւ չեն փոխեր զայն մինչեւ որ փտելով կտոր կտոր թափթփի իրենց վրայէն: Կլոր գտակներով ծածկուած են անոնց գլուխները, եւ այծի մազերով՝ անոնց սրունքներ, իսկ այնչափ անճոռնի են անոնց սրունքներ, որ կարգիլեն զանոնք քալելէ: Այս պատ–

ճառաւ անյարմար են անոնք հետեւազօրք ըլլալու· բայց մին կողմէն՝ անոնք դրեթէ մէկ մարմին են իրենց ձիերուն հետ, որոնք ուժեւ են բայց տակուն· յաճախ կնոջ նման կը հեծնեն անոնք ձի: Արդարեւ, դիշեր ու ցորեկ անոնք կըրնան մնալ ձիու վրայ: Ձիու վրայ հեծած առ ու ծախ կընեն, ձիու վրայ հեծած կուտեն ու կը խմեն, եւ հակած իրենց ձիերուն նեղ պարանոցին վրայ՝ անոնք նոյն իսկ կը քնանան ու կերազեն: Ձիու վրայ նաեւ կը խորհրդակցին եւ որոշում կը կայացնեն: Թաղաւորի մը հեղինակութեան տակ չեն սակայն, այլ իրենց պետերու թուլակի կապակցուած կառավարութեամբ կը դոհանան:

Ամեն տեսակ սարսափելի ճիչեր կարձակեն անոնք կռուելու առեն: Պէտք է խոստովանիլ թէ նչանաւոր պատերազմիկներ են:

Անոնցմէ եւ ոչ մէկը լուծք կը վարէ կամ նոյն իսկ արօրի մանին կը դպչի, որովհետեւ հաստատուն բնակութիւն չունին: Անտուն եւ անօրէններու նման են, չարունակ կը թափառին իրենց սայլերով՝ որոնք իրենց տուներն են ըրականապէս: Շարժման մէջ են անոնք ընդմիշտ: Որեւէ մէկն չէ կարող իր ծննդեան տեղն ըսել երբ հարցուի իրեն, որովհետեւ այսինչ տեղ յղացուած է ան, չատ հեռի ուրիշ տեղ մը ծնած, եւ ալ աւելի հեռի տարբեր տեղ մը մեծցած:

Ննջամիտ եւ վոխրիտներ են անոնք եւ վայրի գաղանները նման բացարձակապէս տգէտ են եւ անընդունակ ուղիղը անիրաւէն զանազանելու: Ոչ մէկ յարգանք ունին անոնք որեւէ կրօնի կամ նախապաշարման հանդէպ· չափազանց ցանկացող են ոսկիի, եւ այնչափ յեղյեղուկ են որ օրը քանի մը անգամ իրարու հետ կը կռուին՝ առանց որեւէ պատճառի, եւ չուառով ալ կը հաշտուին՝ առանց դոհացում գտած ըլլալու:

Ասոնք են մարդիկը, որ Ամիանոսի բառերով, նախնական պատճառներն հանդիսացան բոլոր այն աւերմանց եւ բազմաեսակ արհաւրանաց որոնք տեղացին Հռոմէական կայսրութեան վրայ, Քրիստոսէ վերջ 6 դարուն (37, էջ 15):

Աննիբալի գործած արհաւիրքներէն ետքն դար յետոյ, այս անգամ Մերձաւոր Արեւելք ու Հայաստան կարչաւն մի՛եւնոյն ցեղի ծնունդ ձենկիզ Խանի հորդաններն: Տեսէ՛ք, փիղիքական ու հոգեկան ինչ ամենաաբա նմանութիւն Հոներու եւ Թաթարներու միջեւ: Հռոմէական պատմիչ Ամիանոսի Հոներու մասին ըրած նկարագրութեան մէկ համառօտագրութիւնն ըլլալ կը թուի Հայ պատմիչ Կիրակոս Գանձակեցիի Թաթարաց մասին

ըրած նկարագրութիւնը: Արեան ամենամերձ կապակցութիւն ունեցող ժողովուրդներն միայն կարող են այսքան հասարակաց յատկանիշներ յայտնաբերել, բաժնուած թէեւ ըլլան իրարմէ հազարամեակով մը: Նոյնը ճշմարիտ է հոգեկան յատկութեանց մասին ալ, որոնք փիղիքական յատկանիշներու չափ ժառանգական են եւ դործնականապէս անփոփոխ: Բայց դիտենք ժամանակակից պատմիչ Կիրակոս Գանձակեցիի դծած յատկանական պատկերն Թաթարին:

> Սարսափելի տեսարան կը ներկայացնէր, կըսէ ան, այս մեծագլուխ, անմօրուս, նեղաչուի, տափակքիթ, թանձրաշուրթն, կարճոտն, սրածայն բարբարոսներու բազմութիւնը, որոնք արագընթաց ձիերու վրայ հեծած՝ սուրով ճամբայ կը բանային իրենց եաեւէն սայլերով եկող կիներուն ու որդւոց համար: Մարախի բազմութեամբ ծածկեցին անոնք բոլոր երկիրը եւ անխնայ կոտորեցին ամեն հասակի ու պայմանի մարդիկ· կաթնկեր մանուկները քաշերուն կը պարնէին, մատաղատի աղջիկները կը յափշտակէին, հոգեւոր հովիւներու արիւնը խառն կը հոսէր անոնց հօտի արեան հետ· ա՛չ մայրերու արցունքներուն կողմէն, եւ ոչ ծերերու սպիտակ մազերուն կը խղճային: Հայոց աշխարհը ծածկուեցաւ դիակներով· ոչ ոք կար որ թաղէր զանոնք, որովհետեւ կենդանի մնացողները անծայրագոյն տեղեր կը պահպանէին անօրէններու սուրէն ազատելու համար(26, էջ 414):

Մոնկոլ ցեղին փիղիքական եւ հոգեբանական բնորոշ յատկանիշներն ա՛նքան կենդանի գոյներով ձեղ ներկայացնող ակնատես պատմիչներուն գծած այս պատկերը բաղդատենք այժմեան սեռակեդրոն տիպ մարդոց դիմապատկերին հետ, զոր դիտական ճշդութեամբ կը պատկերացնէ ձեղ Ամերիկացի կենսաբան–քիմիպագետն Փրոֆ. Լուի Պերմըն: Այն մարդիկն սեռակեդրոն տիպ պիտի կոչենք, որոնց սեռային դեղձերուն արտադրած ներքնահոս հիւթերն չեն բաւեր առնական բնորոշ յատկանիշներով լիովին օժտելու այլ մարդն եւ կամ իդէական բնորոշ յատկանիշներով օժտելու կին մարդը, որոնց արտաքին սեռին մէջ յայտնի մխուանիներ կը տեսնուին առանձուլ իդէական կերպարանք եւ բնաւորութիւն եւ իդէական սեռին մէջ յայտնի մխուանիներ կը տեսնուին առանձուլ իդէական կերպարանք եւ բնաւորութիւն, որոնք որձեւդ յատկանիշներու խառնուրդ մը կը ներկայացնեն փիղիքապէս ու հոգեկանապէս միանգամայն: Այս տիպ անձանց կեանքին մէջ սեռային անկայուն, անհաստատ, անվստահելի եւ ամենայն դիւրութեամբ սեռային ամենէն այ–

լանդակ խայտառակութեանց մէջ գահավիժելու հակամէտ վիճակ մը կը տիրէ: Սեռային անհատասարակչիռ ազդեցութեանց ենթակայ կեանք մը ապրիլ կը նշանակէ այսպիսի կեանք: Սեռային զեղծերու ներքնահոս հիւթոց զերիչխանութիւնը կը տիրապետէ այսպիսեաց կեանքին վրայ, ճիշդ ինչպէս ալքոհոլի զերիչխան տիրապետութեան տակ կը գտնուի արբեցած մարդը: Ի մի բան՝ ՍԵՌԱԿԵԴՐՈՆ են անոնք, սեռային ցանկութեանց եւ սեռային խնդիրներու շուրջ կը գառնան անոնց խորհուրդները ու կամեցողութիւնները, եւ սեռային բարոյականի բարձրագոյն ըղկղունքներն օտար ու անմարսելի են անոնց հոգեբանութեան մէջ: Հիմա դիտենք սեռակեդրոն այր մարդու տիպը, ինչպէս դիտական հաւատարմութեամբ կը նկարէ մեզ վերն յիշուած հեղինակաւոր փրօֆէսորն ու բժիշկ·

«Երեսը լուսնի նման կլոր ու զերուկ եւ անմազ: Աչքերն ուռուցիկ: Շրթներն դուրս դարձած եւ մսուտ: Ատերն կլոր ու թանձր: Քիթն տափակ: Մորթն թանձր ու յատակազոյն: Գլխու եւ մարմնոյ մեծութեանց միջեւ անհամեմատութիւն: Գլխու մազն բարակ: Ձօնք եւ արտեւանունք ցանցառ, իրանը գլանաձեւ: Բազուկներն ու սրունքներ թանձր ու զերուկ, հետզհետէ բարակնալով դէպի ձեռքերն ու ոտներ: Ձարպի թանձրիկ խաւ մը ամբողջ մարմնոյն վրայ: Ամորձիքը պզտիկ տղու մը ամորձաց նման փոքր: Մտաւիճակն տգայական, թեթեւասիրտ, պարզամիտ, երկչոտ, դիւրաւ լացող ու խնդացող, դիւրաբորբոք եւ դիւրաւ հանդարտող, չափազանց դոլովազութ, բայց անարամաբան խորչանքներով տոգորուն» (24, էջ 225):

Ցոյց տանք սեռակեդրոն տիպ այր մարդուն եւ Թաթարական կերպարանաց այս զոյգ նկարներն, եւ բաղդատական ակնարկ մարձակենք երկուքին վրայ: Ի՞նչ զարմանալի նմանութիւն: Եթէ խօսք մէկ ըրած ըլլային Հռովմէացի ու Հայ պատմիչներն եւ Ամերիկացի կենսաբան–քիմիագէտը, որպէսզի նոյնութիւն մը հաստատէին Մոնկոլական տիպին ու սեռակեդրոն տիպին միջեւ՝ չէին կարող ասկից աւելի յատկանշական նմանութիւններով պատկերացնել երկուքը: Սեռակեդրոն տիպ մարդը, ինչպէս ներկայացուցինք բաւական ընդարձակօրէն, սակաւամազ է ու սրածայն՝ նման ներքինիներու: Հոնն ու Թաթարն ալ նոյնպէս սակաւամազ են ու սրածայն: Սեռակեդրոն անձը՝ ճարպոտ է ու մսուտ, բանձրաշուրթն է ու տափակ քիթ: Թաթարն ալ՝ բանձրամարմին է ու գիրուկ, բանձրաշուրթն ու տափակ քիթ: Սեռակեդրոն անձին դլխու մեծութիւնը համեմատական չէ մարմնոյ մեծութեան: Թաթարին ալ մարմնոյ մեծանց միջեւ այլանդակ անհամեմատութիւն կը տիրէ· մեծագլուխ է ան եւ կարճոտն: Լուսնի նման կլոր ու գիրուկ եւ անմազ է սեռակեդրոնին երեսը, Թաթարինն ալ նմանապէս կլոր է ու զերուկ եւ անմազ՝ եթէ դիտենք անոնց պատկերները կամ դէմքը:

Մոնկոլ տիպը սեռակեդրոն է անժխտելիօրէն: Կենսաբանական ոչ մէկ հաւաստում աւելի զօրաւոր, աւելի բացայայտ եւ աւելի անհերքելի իրողութեանց վրայ հաստատուած կրնայ ըլլալ օրքան մեր այս հաւաստումը: Իգական սեռին յատուկ յատկանիշներու նմանիլ կը միտին ներքինիները, Մոնկոլները եւ սեռակեդրոն բոլոր անհատները ու ժողովուրդները: Ասիկա է ամեն տարակոյսէ վեր իրողութիւնը:

Արդ, դիտական այս վճռապէս ապացուցեալ իրողութեան լուսոյն տակ, առանց հերքուելու որեւէ վախի՝ կը համարձակիմ յայտարարել թէ՝ Հայաստանի հին ու նոր Արմենական տիպով ժողովրդոց եւ Տուրանական ժողովրդոց միջեւ չկայ ու չկրնար ըլլալ արիւնի կամ ցեղի նոյնութիւն:

Դիտեցէք Հայոց թխադէմ Արմենական տիպ կրող անհատները, որոնք ստուար մեծամասնութիւնը կը կազմեն ներկայ Հայութեան եւ ստուար մեծամասնութիւնն են կազմած պատմական Հայաստան: Դիտեցէք Քեսաբոց պատկերները, զոր եգիպտացիք նկարած են իրենց պատերուն վրայ կամ քանդակած: Դիտեցէք Հայաստանի ամենահին բնակչաց թողուցած հնախօսական այսպիսի թելադրիչ առարկաները, եւ անսխալելի ու բացորոշ ՀԱԿԱԴՐՈՒԹԻՒՆ մը պիտի գտնէք ատոնց ամենուն եւ Թաթարական կամ սեռակեդրոն տիպերուն միջեւ:

Խիտ մազ ունի Արմենականը իր երեսին եւ յօնքերուն վրայ, բաւամազ է ան նոյն իսկ աւելի քան Արիականը: Առնական Հայն ունի Արմենական չափահաս այր մարդը նոյն իսկ աւելի քան Արիականը: Իսկ Արմենական արծուային քիթը, մարդաբանօրէն եւ կենսաբանօրէն խիստ նշանակալից Հայկական այս համբաւաւոր քիթը, զոր Ք. Ա. 2000 ական թուականներուն ապրող Քեսացիք եւս կը կրէին եւ զոր՝ իրենց արեան հետ՝ վերանցեցին նաեւ Քանանու վաղեմի բնակչաց ու Հրէից, Արմենական այս կորածայր քիթը՝ կըսեմ՝ մին միակն կը բաւէ Տուրանական ծագում ունեցած ըլլալուն ի նպաստ յառաջ բերուած բոլոր կարծեցեալ վիճաբերն: Ո՛չ, Արմենական տիպը որեւէ միտում ցոյց չտար դէպ իգական սեռի յատկանիշներն, ինչպէս անխախելի կերպով ցոյց կուտան սեռակեդրոն եւ Թաթարական տիպերն: Ընդհակառակն, Արմենական տիպը՝ տիպն է նոյն ինքն ԱՌՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ: Արմենական ցեղին մէջ աւե-

լի չեշտուած են Ամնական կերպարանք եւ բնաւորութիւն քան թէ Արեւելեան ցեղին մէջ: Հայաստանի հին ու ներկայ քնիկ ժողովուրդներ հակապատկերն կը ներկայացնեն Տուրանական հարազատ ժողովրդոց:

Հին Հայոց, Խալխներու եւ Բեռացւոց ու Սամերացւոց Տուրանական ծագում ունենալու տեսութիւնը մանգամընդմիշտ կը հերքուի, այսպէս, կենսաբանական քիմիաբանութեան ի յայտ բերած վճռական ապացոյցներով: Յետոյ պատեհութիւն պիտի ունենանք այս կարեւոր խնդրոյն անդրադառնալու անգամ մը եւս, եւ զայն ենթարկելու աւելի մանրամասն քննութեան մը: Այժմ յառաջանանք այս նոյն իրողութիւնը հոգեբանօրէն եւս ապացուցանելու:

Սեռային զեղձերու ներքնահոս հիւթերէն զատ՝ կան նաեւ մի քանի ուրիշ զեղձերու հիւթերն, որոնք խառնուելով արեան հետ՝ կը բաշխուին մարմնոյ բոլոր մասանց մէջ եւ կատարեն համապատասխան ֆիզիքական ու հոգեբանական բնորոշ ազդակներ: Այնպէս որ, սեռային զեղձերու արտազրած հիւթերով միայն չենք կարող լիովին բացատրել մարդկային ցեղերու իրարմէ ունեցած կերպարանքի եւ բնաւորութեան տարբերութիւնները: Թաթարին եւ Հայուն միջեւ զոյութիւն ունեցող ֆիզիքական ու հոգեբանական բնորոշ տարբերութիւնները, այսպէս, չենք կարող լիովին մեկնել, առանց պիտական քննութեան ենթարկելու անոնց իւրաքանչիւրին միւս զեղձերուն տարբեր տարբեր համեմատութեամբ արտազրութեանց միջոցաւ յառաջ բերուած ֆիզիքական ու հոգեբանական յատկութիւնները եւս: Թաթարն սեռակերպն ազդ ունենալուն համար չէ միայն որ իմացական ատոր մակարդակի մը վրայ կը գտնուի եւ կամ որ անդիմութեան անհրեւակայելի արարքներու հակամէտ է ճշնամեաց հանդէպ: Ոչ ալ Հայն իր առնական ազդ ունենալուն կը պարտի իր իմացական բարձր ընդունակութիւնները: Հայկական նկարագիրը լիովին մեկնել կարողանալու համար անհրաժեշտ է խնամոտ ուսումնասիրութեան ենթարկել անոր ամբողջ զեղձային դրութեան ներքնահոս արտազրութիւնները, որոնք միախառնուելով Հայու ԱՐԵԱՆ մէջ, ակնազդիւրն կը կազմեն Հայոց առանձնայատուկ մարմնական կերպարանաց ու բնաւորութեան: Արիւնը, ԱՐԻՒՆԸ, այդ զարմանահրաշ հեղուկը, քիմիական հրաշագործ բազադրութեանց այդ խառնուրդը, մարդոց ֆիզիքական եւ հոգեկան կեանքի երեւոյթներն ստեղծագործող այդ մոգական հոսանքը, զեղձերու քիմիական աշխատանոցներուն արտազրյալներն մարմնոյ

բոլանդակ դրութեան մէջ բաշխող այդ կենաց ջուրը, ԱՐԻՒՆն է՝ անհատներն ու ցեղերն իրարմէ տարբերող ուժերուն խողովակը: Արեան պարունակած քիմիական տարբեր տարբեր բազադրութեանց տարբեր տարբեր համեմատութեամբ խառնուրդներն կարատպրուին անթիւ անհամար պէսպիսութիւններն կերպարանքի եւ բնաւորութեան:

«Մարդկային ներկայ ցեղերը,» կը գրէ Ամերիկացի հեղինակ մը, «վերլուծուած են կարելի ամեն տեսակէտներով, եւ տակաւին ոչ մէկ ապացոյց գտնուած է անոնց նոյն միակ ծագումն ունեցած ըլլալուն: Տարբերութիւններ ցոյց կուտան արեան փորձեր, նոյնպէս՝ մազի փորձեր, գոյնի փորձեր, զեղձի փորձեր եւ փորձեր, մկանի փորձեր, մորթի փորձեր, ջղի փորձեր, եւ փորձեր, մկանի փորձեր, մորթի փորձեր, ջղի փորձեր, եւ մարմնոյ բոլոր մասանց յօրինուածութեան ու պաշտօնակատարութեան փորձեր: Մարդկային ցեղերու եւ կենդանական ցեղերու դունաւորիչ բջիջներն այնքան կը տարբերին իրարմէ որ երբ Սեւը կը զաղթէ Ափրիկէէն՝ սեւ կը մնայ, հոգ չէ թէ իր սերունդներ որչափ զարեր հեռի մնան իրենց բնավայրէն: Ճերմակը չկրնար տեւականապէս սեւ մորթ զգենուլ արեւադարձամակը չկրնար տեւականապէս սեւ մորթ զգենուլ արեւադարձային կլիմայից տակ: Ասիացին չեզոքն կը մնայ եւ կը պահէ իր ոչ մէկ ցեղ միւս առանձնայատուկ ֆիզիքական յատկանիշներն, թէեւ հեռու զտնուի այսօր եւ յաւիտեան իր բնավայրէն: Ոչ մէկ ցեղ կարող եղած է իր բնավայրէն զաղթելով փոխել իր գոյնը, իր կազմը, իր կերպարանքը, որչափ ալ անզանազանելի ըլլալու տասնեակ հազարաւոր տարիներ ձգձգուած արձանագրեալ պատմութեան եօթն հազար տարիներու ընթացքին, ատուգապէս կատարուած չկրնար ըլլալ աչքառու փոփոխութիւն մը Հայուն մէջ՝ ամենահեռաւոր նախահարհի որեւէ ուրիշ զարաշրջանին՝ ամենահեռաւոր նախապատմական զարուց մէջ:» Ամերիկացի այս հեղինակին ըրած վերի յայտարարութեան վրայ կրնանք աւելցնել թէ՝ մարդկային տարբեր ցեղերու գեղձերուն մէջ գտնուիլ կը թուի ակնադրիւրն ցեղային այս արմատական եւ գործնականապէս անջնջելի տարբերութեանց, եւ թէ նոյնպիսի ժառանգական տարբերութիւններ զոյութիւն ունին նաեւ անոնց հոգեբանական բնորոշ յատկանիշներուն միջեւ:

Վերի դիտողութիւնները ի մտի ունենալով՝ հասնանք հոս այն հիմնական տարբերութիւնը որ կայ Թաթարին եւ Արմենական Հայուն սեռային կենաց միջեւ:

Սեռակերպն ունի Թաթար ցեղը: Բացարձակապէս անժխտելի իրողութիւն մըն է ասիկա: Այս ցեղին պատկանող արուներու սեռային գործարանը առնականութեան բաւականաչափ հիւթ չէ կարող հայթայթել մարմնոյն: Առնականութեան

ծնունդ առած հիւթին անբաւականութիւնը մինակալով սերտիւ կապակցեալ մի քանի այլ գեղձային արտազրութեանց գործած աղդեցութիւններուն՝ սեռային ահիաստատ գոյավիճակ մը կը ստեղծէ սեռակեդրոն անձին մէջ եւ հակամէտ կընծայէ զայն սեռային ամեն կերպ խայտառակութեանց: Սեռային բարոյականի կողմանէ ամենէն աւելի մեղանչական բնաւորութիւն ունին սեռակեդրոն անձինք եւ ժողովուրդները: Սեռային բարոյականի բարձր մակարդակներուն ձգտելու ընդունակութիւնը կը պակսի այս տիպ ժողովրդոց մէջ: Հետեւաբար, այսպիսեաց մէջ խախտուած կըլլան սեռային բարոյականի հետ կապ ունեցող կանոններն ու հաստատութիւնները: Այսպիսիք զուրկ կը մնան նոյն իսկ սեռային ամենէն դարչելի արարքներն դոնէ գաղտնաբար կատարելու մղող ամօթի զգացումէն: Ասոր համար է որ Փիւնիկեցիք, որոնց օրինակը տուինք ի վերեւ, եւ ուրիշ հին ժողովուրդներ ալ՝ զորս յիշատակել զանց ըրինք, նախ կը ֆերֆինացնէին սեռային ամենախայտառակ ծառայութեանց յատկացուելիք այր մարդիկը: Առնականութեամբ տոգորուած ոչ մէկ դասակարգ յանձնառու պիտի ըլլար ընկերութեան մէջ կատարելու թէ՛ արականաց եւ թէ՛ իգականաց վատասերեալ սեռային կրից յագեցում տալու դարչելի պաշտօնը: Եւ առնականութեամբ տոգորուած ոչ մէկ ժողովուրդ ա՛յն աստիճան պիտի վարակուէր Մոնկոլական մեղքով եւ ա՛յն աստիճան անամօթ համարձակութեամբ պիտի մերձուէր սեռային անառակութեանց հրապարակային ցուցադրութեանց մէջ որքան Թաթարներ ու Թուրքեր:

Հայուն տիպը, մանաւանդ Արմենական Հայուն, գերազանցապէս առնական է: Առատ մազ ունի նա երեսին վրայ ու մարմնոյն ուրիշ մասանց վրայ, թաւ յօնքեր ունի ան ու խիտ արտեւանունք: Սրածայն չէ չափահաս այր Հայն, այլ թաւ ձայն ունի: Գերազանցապէս առնական են նաեւ Հայուն ֆիզիքական ուրիշ յատկանիշներն: Եւ կենսաբանական քիմիաբանութիւնը ցոյց կուտայ մեզ թէ բնազդային կամ հոգեբանական բնորոշ յատկանիշներ ա՛յնքան աւելցապէս կը ծնին սեռային գեղձերու ներքնահոս հիւթոց աղդեցութեամբ որքան ֆիզիքական բնորոշ յատկանիշներն: Սեռային գեղձերու քիմիական արտադրութեանց յառաջ բերած ֆիզիքական ու հոգեբանական այս անխզելի զուգընթացութեան օրինակներն յառաջ բերինք արդէն, իսկ յետոյ յառաջ պիտի բերինք նաեւ օրինակներն միւս գեղձերու հիւթոց արտադրած ֆիզիքական ու հոգեբանական զուգընթացութեանց: Այնպէս որ, կրնանք վճռապէս յայտարարել թէ ինչպէս ներքինիաւոր մարդիկ ու ժողովուրդները կը մինան իգական սեռի յատուկ ֆիզիքական յատկանիշներով օժտուած, նոյնպէս ալ անոնք կը մնան իգական սեռի բնաւորութիւն ցուցնող: Իսկ սեռային բնազդն ու տրամադրութիւնք, արականի եւ իգականի այս աննեղրպաշնակ խառնուրդին բերմամբ, անկայուն գոյավիճակ մը կը ստանան եւ որոշ հակում ցոյց կուտան դէպի սեռային անբնական ու անամօթ անառակութիւններն: Դարձեալ, կրնանք նոյնքան վճռապէս յայտարարել թէ առնականութեան լեցուն չափին մօտեցող մարդիկ ու ժողովուրդներ սեռային հաստատուն գոյավիճակ մը կը ժառանգեն, առնական այլ չհեկանութիւններ ու զաղափարականներ ալ կը դրաւեն անոնց սիրտն ու հոգին, չեն ապրիր անոնք սեռային ցանկութեանց տարաձեւ գերիշխանութեանը տակ, ընկերական բարձրագոյն չհեկանութեանց մղման տակ՝ սեռային բարոյականի զոզոզական սկզբունքներ, զաղափարականներ, սովորութիւններ, օրէնքներ, հաստատութիւններ, կրօններ կը զարգացնեն անոնք: Այսպէս, Հայերս թաւամազ ու թաւաձայն ըլլալով չէ միայն որ ժառանգաբար կը տարբերինք ցանցառ մազով ու սուր ձայնով Թաթարէն կամ Անատոլուի Թուրքէն, այլ սեռային բարոյականի տեսակէտով մեր զարգացուցած ընկերական սովորութիւններով, մեր ամուսնական յարաբերութեանց մասին դծած օրէնքներով, մեր ընտանեկան կազմակերպութեամբ, եւ սեռային մաքրութեան մասին մեր սնուցած իտէալներով: Հայ ՏՈՒՆԸ, Հայուն սեռային համբաւեալ առաքինութիւնը, իր հիմերն հաստատած է այսպէս մասնաւորապէս Արմենական ցեղին սեռային զեղծեալ ժառանգականութեանը վրայ: Թաթարին ու Թուրքին սեռային անբարոյական գոյավիճակին ծագում կառնէ անոր ժառանգած սեռային գեղձերու անբաւական առնականութենէն: Եւ Հայուն սեռային առաքինութեան այս բնածին միտումն, ու Թաթարին ալ սեռային մոլութեանց աւելի զօրաւոր հակամիտութիւնը ա՛յն աւեն միայն կրնայ արմատական փոփոխութիւն կրել, երբ իրենց ժառանգական ուժեղ առնականութենէն զրկուին Հայ ցեղին սեռային գեղձերն, եւ ուժեղ առնականութիւն ստանան Թաթար ցեղին սեռային գեղձերն: Ոչ մեր Արմենական նահապետ Թաթար ցեղին սեռային գեղձերը: Ոչ մեր Արմենական նահապետ Թաթար ցեղին սեռային գեղձերն

ՀԱԿԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՈՒ ԹՐՔԱԿԱՆ ԲՆԱԽՈՐՀՈՒԹԵԱՆՑ

Եւ այս դիտողութիւնք բանալին կուտան մեզ հայկական նկարագրին ամենէն պանծալի մէկ յատկութեանը եւ Հայկական ամենէն մեծարժէք հատատուութեան հրաշակերտութեան: Կակնարկեմ Հայոց ՍԵՌԱՅԻՆ ԺՈՒԺԿԱԼՈՒԹԵԱՆ կամ ՉԳԱՍՏՈՒԹԵԱՆ, եւ ՀԱՅ ՏԱՆ: Դարձեալ, այս նոյն դիտողութիւնք ցոյց կուտան մեզ ժառանգական այն ակնագրիւրը որմէ հոսեցան Թաթար եւ Թուրք աշխարհակալ ժողովրդոց յայտնաբերած սեռային ամենազազիր արամադրութիւնները, ակնագրիւրը՝ որ սեռային բարոյականի վեհ սկզբանց անընկալուչ ու սեռային տիպար կենցաղավարութեան անարամադիր կընծայէ այս ժողովրդոց ժառանգական բնաւորութիւնը, ակնագրիւրը՝ որ մըշտնջենապէս պիտի գործէ ատանց ազգային կենաց մէջ իբրեւ վայրաքարշ ոյժ մը եւ անընդունակ պիտի գարձնէ զանոնք ճաշակելու օրհնութիւններն ընտանեկան սուրբ մթնոլորտի մը: Եւ դարձեալ, այս նոյն դիտողութիւնք դիտական վատահելի պատճառներն ցոյց կուտան մեզ թէ ինչո՛ւ ազգովին խուսափելու ենք Հայ եւ Թուրք–Թաթար արենախառնումներէ, որոնք սուգապէս ի հիմանց պիտի սարսեն Հայկական նկարագրի ամենէն թանկարժէք մէկ յատկանիշն եւ Հայկական ամենէն հոյակապ մէկ հատատուութիւնը:

Ո՛րպիսի խոր նշանակութիւն եւ արժէք կը ստանան Հայոց Պատմութեան ներկայացուցած ինչ ինչ ազգային ինքնագրաշխ սովորութիւնները, ամուսնական դրութիւնները եւ նոյն իսկ հեթանոս Հայոց պաշտած աստուածներուն բնոյթն ու անոնց պաշտաման նուիրուած ծոնակատարութիւնները, երբ քննենք զանոնք արդի կենսաբանութեան զարմանալի յայտնութեանց լուսոյն տակ:

Մեր նպատակէն շատ աւելի ընդարձակ համեմատութիւններ պիտի ստանար հատորս, եթէ փորձէի Հայկական հնատանդ սովորութեանց եւ դիցաբանութեան, դիւցազնավէպերու եւ դրոյցներու աշխարհներուն մէջ թափանցել՝ ի վեր հաներու համար անոնց ամենուն տակ ապրող ու գործող ցեղային բնատիպ ուժերն: Հոս պիտի զետեղեմ միայն հիմնովին հակադիր երկու պատկեր — մին՝ Թաթար–Թրքական եւ միւսը՝ Հայկական: Այս երկու պատկերներն ամենահատատարիմ խորհրդանշաններն կը հանդիսանան այս երկու ժողովրդոց յայտնաբերած ցեղային հոգեբանութիւններուն: Առիթ աւելի ազդեցիկ կերպ չեմ դի-

տեր՝ պայծառ լոյսի տակ դնելու համար Հայկական նկարագրի յատկանական արժէք ունեցող ամենաբարձր յատկանիշը:

Ձենկիզ Խան Պոխարա քաղաքն գրաւելէ եւ բնակչութիւնը քաղաքէն դուրս քշելէ յետոյ՝ Մոնկոլ զօրքով շրջապատեց զանոնք: «Արաբիներ կատարուեցան հոն,» կը գրէ պատմաբանը, «որ չեն կրնար նկարագրուիլ: կարելի ամեն պղծութիւնէ ի գործ դրուեցաւ՝ անո՛ւց առջեւ, որոնց համար ամենազարհուրելի բանն էր ներկայ ըլլալ եւ աչք ունենալ: Ոմանք ոյժ ունեցան մահը նախընտրել քան հանդիսատես ըլլալ այդ գարհուրանաց: Մահը նախընտրող այս տեսակ հանդիսատեսներէն մէկն էր քահին Դատաւորն եւ առաջին իմամը, որուն տեսնելով իրենց կիներուն անպատուիլն՝ խուժեցին ազատելու զանոնք, եւ կորսուեցան:» Թաթար եւ Թուրք աշխարհակալութեանց ընկերակցող սեռային այս անամօթ եւ հրապարակային խայտառակութիւնները, որ ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ եղած են միշտ, իրենց նըմանը չունին բնաւ Ասորական, Պարսկական, Արաբական եւ Եւրոպական աշխարհակալութեանց որեւէ մէկուն տարեգրութեանց մէջ: Մեկնութիւնը տուած ենք արդէն (127, էջ 108):

Անգլիացի պատմաբան Լորտ Էվբուրին Մեհմմէտ Բ ի կողմէ Պոլսոյ առումն նկարագրելու առեն կը յիշատակէ մի՛քաղէպ մը, որուն նման միակ դէպք մը Ալէքսանդրի կամ կեսարու եւ կամ Նաբուլէոնի կողմէն գործուած՝ անջնջելի սեւ արատ մը պիտի դրոշմէր Մակեդոնական կամ Հռովմէական եւ կամ Ֆրանսական բովանդակ պատմութեան ճակտին:

Պոլսոյ պարիսպներուն առջեւ 1453 Մայիս 28 ին իր խօսած յատկանշական մէկ ճառով՝ Սուլթանը իր բանակին խոստացաւ ընտանիքներէ մանչերը նաեւ, մայրաքաղաքին գեղանի աղջկանց եւ կիներուն հետ միասին: Լորտ Էվբուրի, իրաւամբ, Մէհմմէտի այս ուղերձն իբրեւ անժխտելի փաստ կը ներկայացնէ՝ իր այն պնդումին թէ կրօնի տարածման չարժառիթն տեղ չունէր Օսմանեան զինուց յաղթանակներուն մէջ, այլ թէ կողոպուտի սէրն եւ սեռային ցանկութեանց գրգռումներն էին մղիչ ոյժերն Թուրք բանակներուն եւ անոնց զօրավարներուն: Եւ ոյժերն Թուրք բանակներուն եւ անոնց զօրավարներուն: Եւ ոյժերն Թուրք բանակներուն եւ անոնց զօրավարներուն: Եւ ճիշդ այս ստորին չարժառիթներո՛ւն է որ գիմում կընէ Սուլթանը իր ճառին մէջ, իսկ մանչերու մասին իր ըրած ակնարկին ամենաղազրելի նշանակութիւնը իր անձնական օրինակովն ցոյց պիտի տար քիչ վերջ:

Պոլսոյ բնակչութեանց աղջիկներն ու մանչերը երեք օր շարունակ բարբարոս Թուրք զօրաց անասելի խայտառակութեանց զոհ դառնալէ եւ ամենաքիչն 50,000 երկսեռ առոյգ երիտասարդներ գերի վարուելէ յետոյ՝ Սուլթանը վերջ տուաւ այլեւս աես-

բածութեանց: Իր ներկայութեան կանչեց Ցունաց ընդհանուր հրամանատարն Նօթարաս, եւ լաւ վերաբերմունք ցոյց տուաւ անոր հանդէպ: Յետոյ նախազահեց խնճոյքի մը, ուր կէս գինովցած՝ իր գլխաւոր ներքինին ղրկեց որ երթայ Նօթարասին, եւ պահանջէ անկէ իր կրտսեր տղան, տասնեւչորս տարեկան գեղատեսիլ պատանի մը: Նօթարաս մահը նախապատիւ համարեց իր որդւոյն անպատուութենէն եւ մերժեց պատանին յանձնել: Ասոր վրայ Սուլթանն հրամայեց որ իսկոյն գլխատեն Նօթարասն ու իր ամբողջ գերդաստանը: Անոնց գլուխներն կտրուեցան ու բերուեցան խնճոյքի տեղն եւ գետեղուեցան Սուլթանին առջեւ՝ իբրեւ զարդ անոր սեղանին:

Սուլթան Պայազիտ էր որ պաշտօնական առաջին օրինակն տուաւ բերան չառնուելիք այս յետին ծայր ինկածութեան: Ամբողջ կայսրութիւնը վերիվայր կը շրջուէր գեղատեսիլ մանչեր հաւաքելու համար. Քրիստոնեայ ծնողաց զաւակներ՝ որոնք կը ստիպուէին Իսլամութիւնն ընդունիլ եւ Պալատի ծառայութեան մէջ մտնել, անուանապէս իբրեւ մանկլաւիկ, բայց իրականապէս յաղուրդ տալու Սուլթանին վատթար ցանկութեանց: Պայազիտի այս զազիր բարքը չար օրինակ հանդիսացաւ իր հետեւորդաց: Ընկերութեան բարձր դասակարգերուն մէջ լայնօրէն տարածուեցաւ Մոնկոլական այս կենցաղը, մասնաւորապէս դատաւորներու եւ Իւլէմաներու մէջ: «Ինչ տարակոյս կրնայ ըլլալ թէ,» կըսէ Լորա Էվըրսլի, «անբարոյականութեամբ վարակուեցաւ կայսրութեան վերին դասակարգը, եւ ասիկա էր պատճառներէն մէկը որ վերջ ի վերջոյ առաջնորդեց վատասերման եւ կործանման» (28, էջ 58):

Վերն յառաջ բերուած պատմական երկու միջադէպներն բաւական են խորհրդանշելու մեզ սեռակեդրոն կերպարանքը Թաթար-Թուրք հոգեբանութեան, որով չաղախուած է այս ազգաց բովանդակ կեանքն ու պատմութիւնը:

ՍԵՌԱՑԻՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՑՈՑ

Դարձնենք այժմ մեր աչքերը դարերու կատարներէն չողալայլող Հայկական չքնաղատեսիլ պատկերին:

Բոլոր հին ազգաց դիցաբանութեանց մէջ մեր Արմենական նախնիքն էին միայն որ իրենց աստուածոց պանդէոնին մէջ գերագոյն դիրքը յատկացուցած էին կին Աստուծոյ մը: Նկատեցէք որ արական աստուածոց հաւասարապատիւ դիրք ուսած էին չըսինք, այլ ԳԵՐԱԳՈՑՆ: Աբրահանաց Փոքր Ասիա մուտ գործելէն յետոյ էր որ հետզհետէ արական սեռէ աստուածներ եկան դրաւել գերագոյն հեղինակութեան դիրքը:

Մայր-Երկիր Աստուածուհին էր գերագոյնը Քեռացի բնիկ Արմենական ժողովրդի աստուածներուն, եւ Աբրահանաց գալէն յետոյ էր որ հետզհետէ արական սեռին տրուեցաւ գերիշխանութեան այդ դիրքը: Արական էր Ասորւոց ու Բաբելացւոց գերագոյն աստուածը. արական էր Եգիպտացւոց գերագոյն աստուածը. արական էր Ցունաց գերագոյն աստուածը. արական էր Երբայեցւոց միակ Աստուածն Եհովան. բայց իգական էր, ՄԱՅՐ մըն էր՝ Թերեւս մա անուամբ՝ բնիկ Արմենատիպ Քեռացւոց գերագոյն աստուածը: Ու եթէ ճշմարիտ է Ս. Գրոց այն յայտարարութիւնը թէ Աստուած իր պատկերին համեմատ ստեղծեց զմարդ, նոյնքան ճշմարիտ է թէ մարդիկ ալ իրենց պատկերին համեմատ կը ստեղծեն իրենց աստուածները: Ա՛յլ կերպարանք ունին երկրագործ ժողովուրդի մը պաշտած աստուածներն, եւ ա՛յլ կերպարանք՝ ռազմական ժողովուրդի մը աստուածներն: Ա՛յլ դասաւորում ունին ռազմական ազգի մը պանդէոնին աստուածներն, եւ ա՛յլ դասաւորում՝ խաղաղասէր ազգի մը պանդէոնին աստուածներն: Եւ միակ Աստուած մը պաշտող ազգերն ալ իրենց հոգեբանութեան տիրական կերպարանքին համեմատ աստղագիտական կըմբռնեն զայն: Վրէժխնդիր, ռազմասէր, թշնամիներն ցրտին մանկիկ կոտորել հրամայող Զօրաց Տէրն էր Դաւթի չրջանին Հրէից պաշտած Եհովան, իսկ զարերու փորձառութեանց հետ զուգընթացաբար զիմայեղութիւնները կրեց Ան, մինչեւ ստացաւ դորովալիր երկնաւոր Հօր մը Մայրական կերպարանքը: Աստուծոյ յաւէտ մայրական աստղագիտական են ողբերգութիւնը վրայ ամենէն աւելի շեշտ կը դնէ Քրիստոնէական Եկեղեցին, թէեւ Հայր կոչելով զաւթէ Անոր:

Մեր օրերէն աւելի քան երեք հազար հինգ հարիւր տարիներ առաջ՝ Հայաստանի բնիկ Արմենական ժողովրդոց կողմէ Մայր Աստուածուհւոյն նուիրուած այս գերագոյն պաշտամունքն ու յարգանք, պերճախօս ապացոյց մըն է թէ որպիսի բարձր յարգանք կը վայելէր իգական սեռը մեր այս նախնեաց մէջ: Եւ արդարեւ, հնախօսական յայտնութիւնք ցոյց կուտան մեզ թէ կիներն էր գերագոյն հեղինակութիւն ունեցողն կրօնական պաշտամանց մէջ եւս: Քրմապետի ամենաբարձր հեղինակութիւնը կնոջ մը կը յանձնուէր միշտ, եւ այր մարդիկ ներքա օգնականի պաշտօն միայն կրնային ստանձնել: Ու երբ նկատի առնենք թէ կրօնքը ինչպիսի մեծ ոյժ մըն էր վաղեմի բոլոր ազգաց մէջ, այն աեն կրնանք գաղափար մը կազմել այն հզօր ազդեցութեանց մասին զոր կին մարդը կրնար գործել ազգային բովանդակ

կենաց ու ճակատագրին վրայ:

Իգական սեռին այսպիսի բարձր յարդ ու պատիւ ընծայող ժողովրդոց ընկերական կենցաղավարութիւնն եւ ամուսնական սովրութիւնն ու ընտանեկան հաստատութիւնը չէին կրնար չըկրել խոր դրոշմը սեռային բարոյականութեան: Զինք գիտեր թէ մհակնութի՞ւն կը տիրէր Հայաստանի բնիկ ժողովրդոց մէջ թէ բազմակնութիւն: Բայց նշանակալից է տեսնել որ Քեռացիներու Թագաւորն Սասլել օժանդակութիւնն կը խոստանայ Մատիւաղայի Միհանիի դահն ժառանգելուն, պայմանաւ, սակայն, որ մէկ հատ կին ունենայ անիկա, եւ այդ կինն ալ Քեռացի իշխանուհիներէն ընտրուի: Քեռացիներու մէջ այս առն Թագուհին քրմապետական հաւասար դիրք ունէր Թագաւորին հետ, եւ անոր հետ միասին կը վարէր նաեւ պետական գործերն ու իր անձնական կնիքովն ալ կը դրոշմէր միջազգային դաշնագրերն եւ արքայական հրովարտակները: Նոյնպիսի դիրք մը կը դրաւէր նաեւ մայր-Թագուհին: Այս երեքին ալ անուններն կրող Քեռական դաշնագրութիւնք եւ հրովարտակներ գտնուած են ու կը պահուին այսօր Եւրոպական գանազան Թանգարաններուն մէջ (29, Հատ. Դ, էջ 726):

Արեւելքի մէջ, ուր իբրեւ սեռային ցանկութեանց զոհացում տուող միջոց մը լոկ կը նկատուէր կին մարդը եւ ուր կը պակսէին առ հասարակ սեռային բարոյականի ընկերական բարձր չափանիշներ, եզական ժողովուրդ մը կապրէր այսպէս որ բարձր յարգանք կը սնուցանէր իգական սեռին հանդէպ, որ օտարներէն փոխ առած իր աստուածուհիներուն բնոյթն իսկ կը բարեփոխէր ըստ սեռային բարոյականութեան պահանջմանց, որ ամենախստ նախանձաւորութեամբ կը պահպանէր իր ամուսնական կենաց սրբութիւնը եւ ընկերական կենաց սեռային մաքրութիւնը: Հայոց բովանդակ պատմութիւնն անմահ ու պանծալի յուշարձանն է Հայկական նկարագրի այս գերազանցապէս պատուաբեր յատկութեան: Չկայ տարակարծութիւն այս մասին: Մենք միայն փորձեցինք դիտական մեկնութիւնը տալ մեր ազգային այս համբաւեալ ու օրհնաւէտ առաքինութեան:

ՀԱՅ ԿԻՆԸ

Պատկերին կէսն միայն նկարագրած պիտի ըլլայինք հոս, եթէ բաւականանայինք Հայ այր մարդուն առնական կերպարանքն ու հոգեբանութիւնը ներկայացնելով: Աւելի չքեղ է ու ցեղային անմահ փառաց չողիւններով լուսափայլ՝ կերպարանքն ու հոգեբանութիւնը Հայ Կնոջ: Աչխարհի մէջ ուրիշ եւ ոչ մէկ ազգի կիներն աւելի լեցուն կերպով յայտնաբերած են կնոջական տիպար հոգեբանութիւնն ու կեանքը քան ՀԱՅ ԿԻՆԸ: Ցեղային նախասիրութենէ դրդեալ չէ որ այս յայտարարութիւնը

կընեմ, այլ պատմական ու գիտական իրողութեանց անսխալելի ցուցմունքներէն ներշնչեալ: Ըսէ՛ք, աչխարհի վրայ ուրիշ ո՞ւր կարելի է գտնել սեռային սրբութեան, ամուսնական հաւատարմութեան, մայրական գորովի ու անձնուիրութեան աւելի տիպար ու հասարակաց օրինակներ քան Հայաստանի հովիտներն ու դաշտերն ու լեռնագաւառներն ծածկող Հայ տուներուն մէջ: Ըսէ՛ք, ո՞ր մէկ ազգի կամ ժողովրդեան պատմութիւնը աւելի օրհնուած է անթիւ, անհամար կիներու բազմութեանց առաքինի, անձնուրաց, գորովալիր, տնաշէն կեանքերովն քան Հայոց Պատմութիւնը՝ մեր հեթանոս նախնեաց օրերէն սկսեալ մինչեւ այսօր: Ըսէ՛ք, ո՞ւր կրնաք գտնել նմանը այն բիւրեղ բիւրոց Հայ կոյսերուն ու երիտասարդ կիներուն որ գարեր ամբողջ Թրքաց ստեղծած սեռային ապականութեանց դժոգքին մէջ ամբասիր կեանք մը վարեցին ընդ միշտ եւ որ վերջի անգնահատելի արհաւիրքներուն մէջ մահը նախապատիւ համարեցին քան պղծումը իրենց կնոջական պատուոյն: Իգական հոգեբանութեան ու նկարագրին երկու բնորոշ յատկանիշներն են՝ անձնուէր սէր ու գորով դէպի այրն ու զաւակը: Տիպար կին, ամուսին ու տիպար մայր, ահա՛ Ալփան եւ Օմեղան իգական սեռի հոգեկան բարձրադոյն ճգտումներուն, ահա՛ բնորոշ գոյդ յատկանիշներն իգականութեան, ահա՛ հիմնական գոյդ ոյժերն ընկերական բոլոր հաստատութեանց կեդրոնական առանցքն կազմող եւ անոնց ամենուն կենսունակութիւն ներշնչող արմատ հաստատութեան — ՏԱՆ: Եւ այս երկու յատկանիշներուն կողմանէ ալ անգերազանցելի հանդիսացած է Հայ կինը:

Վերադառնալով կենսաբանական քիմիաբանութեան յայտնութեանց՝ սեռակերդրոն չէ Հայը: Հայ այր մարդուն սեռային դեղձերն առնականութեան պահանջած բաւարար քանակութեամբ ներքնահոս հիւթ կարտադրեն եւ կը բաշխեն մարմնոյն, եւ Հայ կին մարդուն ձուարաններն ալ իգականութեան պահանջած բաւարար քանակութեամբ ներքնահոս հիւթ կարտադրեն ու կը բաշխեն մարմնոյն: Այս հիւթերու քիմիական աղդեցութեամբ՝ Հայ այր մարդը առնական բնաւորութիւն կը ստանայ, եւ Հայ կին մարդը՝ կնոջական բնաւորութիւն. ներքինիներու յատուկ որձեւիդ կերպարանքէ ու բնաւորութենէ դերծ կը մնան թէ՛ Հայ այր մարդը եւ թէ՛ Հայ կին մարդը: Եւ ժառանգական այսպիսի առնական եւ իգական ինքնորոշ հոգեբանութիւնք սքանչելի հող կընծայեն առնական եւ իգական բնորոշ առաքինութեանց աճմանն ու զարդացմանը Հայ ազգին մէջ: Դիպուածի արդիւնք չէր, այսպէս, որ սեռային բարոյականութեան, միակին ընտանիքի, ամուսնական յարաբերութիւն-

ներն ճչդող խիստ օրինաց եւ այլ յարակից բազմաթիւ ընկերական աղնիւ կեանքի մը գաղափարականներն կանուխէն ու ամբողջ հաստատուեցան Հայ ազգին մէջ: Դիպուածի արդիւնք չէր որ Հայ ազգը առաջիններէն եղաւ Քրիստոնէական կրօնն ընդգրկողներուն եւ Թուրքերն ու Թաթարներն ալ բնական մխիթարութեամբ ընդունեցին Մահմետականութիւնը: Ինչպէս ամուսնական սրբութեան ու սեռային մաքրութեան սկզբունքներն, որ հիմնական մէկ բաժինը կը կազմեն Քրիստոնէական կրօնի ուսուցմանց, ընկալուէ տրամադրութիւններ կամ պատրաստ հող կը դտնեն Հայկական երկսեռ հոգեբանութեան մէջ, նոյնպէս ալ ամուսնական թոյլ յարաբերութեանց դրութիւնը ու հանդերձեալ կենաց մէջն իսկ խոստացուած սեռային վայելքներն, որ դլխաւոր մէկ բաժինը կը կազմեն Մահմետական կրօնի ուսուցմանց, պատրաստ հող կը դտնեն Թուրք եւ Թաթար սեռակեդրոն հոգեբանութեան մէջ: Տարբեր ազդայ ու ժողովրդոյ աւանդութիւնները ու հաստատութիւնները, պատմական ճգտումները ու չարժումները, քաղաքակրթական ուղղութիւնները ու արտադրոյթները, անոնց բովանդակ կեանքն ու նկարագիրն խորապէս կազդուին ու կը ձեւակերպուին իւրաքանչիւրին արեան մէջ հոսող դեղձային արտադրութեանց քանակէն ու որակէն:

«Ուրիշ հեթանոս ազգաց մէջ Անահիտի պաշտամունքին առն անասելիօրէն սիրդ արարողութիւնները կը կատարուէին: Հայք սրբացուցեր էին Անահիտ Տիկինին պաշտամունքը: «Մայր ամենայն դղաստութեանց» կը դաւանէին զայն» (Ագ. 52): Հայկական բարոյականին ծուձը ընտանեկան սրբութիւնն էր, ամուսնութեան նուիրականութիւնը: Հայ կինը համեստ էր ու Հայ երիտասարդը լրբութենէ զերծ: Քրիստոնէական կրօնը պատրաստ հող մը դտաւ Հայ սրտին մէջ: Անո՛ր համար Հայք եղան աշխարհի վրայ առաջին Քրիստոնեայ պետութիւնը: Ուշադրութի՛ւն կը հրաւիրեմ այս իրողութեան: Ընտանիքի դասաւորութիւնը կը հրաւիրեմ այս իրողութեան: Ընտանիքի դասաւորութիւնը վերակ է Հայ ազգը: Անահիտ Տիկինը, «Մայր ամենայն դղաստութեանց», օրինակ ու նմանութիւն եղած է Հայ կնոջ, Հայ մօր: Օ՛, Հայ մայրը, Օ՛, Հայ մօրական սէրն ու գորովը, չեմ կարծեր թէ աշխարհի վրայ Հայ մայրին հաւասարը կայ որդեսիրութեան ու անաչինութեան մասին, եւ դղաստութեան մասին: Ի՛նչ անոյշ եւ ճշմարիտ է այն այլաբանական պատկերը որ դՀայաստան կը ներկայացնէ իբրեւ մայր մը, սգաւոր առ այժմ, բայց թագուհի մէջտ, պաշտելի՛ յաւէտ: Օ՛, ո՛ Հայաստանի մանաները, օրհնեա՛լ լինիք. ձե՛զ կը պարտինք Հայ ընտանիքին ու Հայ ազգին պահպանումը» (30, էջ 19):

Սեռային դեղձերու արտադրութեանց յառաջ բերած փիլիսոփայական ու հոգեբանական ստեղծագործութեանց տեսիլքը, որու մասին նշմարներ մեկայն տրուեցան այս դլխուն մէջ, կը հրաւիրէ դմեզ մտնել մարդկային մարմնոյն զարմանալեաց աշխարհն, հո՛ն դտնելու համար մոգական ճարտարապետները Հայկական կերպարանաց ու բնաւորութեան:

ԳԼՈՒԽ Ե

ՏԻՐԱԿԱՆ ԳԵՂՁԸ

ԹԽԱՆԻՄ ՄԱՐԴՈՑ ՈՒ ԺՈՂՈՎՐԴՈՑ

ՄԱԿԵՐԻԿԱՄԱՅԻՆ ՀԻԽ

Մակերիկամային դէմքը մթագոյն է խիստ յաճախ կամ պիսակաւոր (չիլ)։ Անկանոն կերպով լայնկէկ ըլլալ կը միտի ան։ Զօրաւոր կերպով աչքի զարնելու չափ մազոտ է ան։ Ճակտին վրայ գլխու մազերու գիծը բաւական վարէն կանցնի, այնպէս որ նեղ–նակատ կերեւցնէ զայն։ Բաւական առատ մազ կայ անոր այտոսկրերուն վրայ։ Մակերիկամային տիպ մարդիկ կլոր գլուխ կըլլան։

Երբ մակերիկամային տիպը օժտուած է նաեւ մաղասային ու ճշկային ուժեղ գեղձերով՝ արտակարգ աստիճանի կորով, ոյժ ու տոկունութիւն կունենայ։ Այսպիսի բաղդատուր բաղկացութեամբ օժտուած անձը՝ յառաջդիմական ու յաղթական դիրք կը գրաւէ կեանքի պայքարներուն եւ մրցմանց մէջ։ Ուղեղի աշխատանքը սերտիւ կապակցուած է մակերիկամային գեղձին աշխատանաց հետ՝ մասնաւորապէս անոր պատեանի գործունէութեան հետ, երբէ անկէ կախում չունի։ Մարդկային բնականոն ուղեղ մը չզարգանար երբէք՝ առանց բնականոն մակերիկամային գեղձի։ Զարգացած պատեանով մակերիկամային տիպը միշտ արդիւնազօր է։

Պատմաբանիք Սումերեան կոչուած թխադէմ ժողովրդեան մը կը վերագրեն ստեղծումը կանխագոյն բաղաքակրթութեան, որուն Քրիստոսէ առելի բան հինգ հազար տարի առաջ Եփրատ–Տիգրիսի միջագաւառին մէջ կառուցին առաջին բաղաքները։ Կակնկալուէր որ մակերիկամային ժողովուրդ մըլլար ներկայացուած կարելիութիւններէն առաջին անգամ օգտուողն, իրենց ուժակարող տունն բնաւորութեան շնորհիւ։ Սումերեան կանխագոյն բաբաբանդակներուն վրայ պատկերացուած ռազմիկները ունին խոշոր գլուխ, լայն երես, ճակտին վրայ գլխու մազի ցած գիծ եւ ցցուն քիթ ու բաղդատաբար փոքր մարմին։ Մակերիկամային տիպ մը կը յայտնաբերէ յատկանիշներու այս խումբը։

ԼՈՒԻ ՊԵՐՄԸՆ

Մարդուս երիկամանց (Kidneys) *վրայ կողմնակի զետեղուած՝ ճարպի նման դեղնորակ զոյնով զոյգ մը գեղձեր կը զբաղնուին։ Երիկամունքը պատող ճարպի խաւերուն մէկ մասը կը նկատուէին առանք դարերէ ի վեր։ Տակաւին վերջերս էր որ եբեւութապէս բոլորովին աննշան այս ճարպանման զոյգ մարմիններն ճանչցուեցան ըլլալ՝ մարդուս կենաց մէջ ամենակենսական դեր կատարող զոյգ մը գեղձեր։ Հայերէնի մէջ կրնանք մակերիկամային գեղձ* (Adrenal Gland) *կոչել այս զոյգը։*

Իւրաքանչիւր մակերիկամային գեղձ կը բաղկանայ երկու մասերէ, որոնց արտաքինը կրնանք կոչել պատեան, իսկ ներքինը՝ միջուկ։ Թէեւ իրարմէ խստօրէն չեն բաժնուած այս երկու մասերն, բայց իրարմէ բոլորովին տարբեր ու հակադիր պաշտօններ կը կատարեն անոնք մարդկային բնախօսութեան եւ հոգեբանութեան մէջ։

Զարմանալի զուգընթացութիւն մը կը տեսնուի կենդանեաց մակերիկամային գեղձերու պատեանին խոշորութեանն ու անոնց ցուցադրած կռուական ու սեռային բնազդներուն միջեւ։ Օրինակի համար, նշանակելիօրէն լայն պատեան մունի գոմէշին մակերիկամային գեղձը, իսկ նեղ չերտ մըն է լոկ երկչոտ նապաստակին պատեանը։ Յարձակողական բնաւորութիւն ունեցող եւ անվախ կենդանիներն, ինչպէս ցուլը, վագրն ու առիւծը, համեմատաբար աւելի խոշոր պատեան ունին իրենց մակերիկամային գեղձերու բաղկացութեանը մէջ։ Իսկ վախկոտ ու երկչոտ կենդանիք, ինչպէս նապաստակ, խոյ եւ այծ, պատեան ունին բայց խոշոր միջուկ։

ՔԱՋՈՒԹԵԱՆ ՈՒ ՎԱԽԻ ԳԵՂՁԸ

Սկովախացի Շարիքը բնախօսն էր որ առաջին անգամ վերաձով հաստատեց այն զարմանալի ազդեցութիւնները որ կենդանեաց մակերիկամային գեղձերն ճնշելով՝ անոնցմէ հանուած հիւթը կը դործէ մարդուս վրայ, երբ ներարկուի արեան մէջ։ Խիստ մեծ են, արդարեւ, ու զարմանահրաշ մակերիկամային գեղձերէ հանուած այս հիւթին արտադրած բնախօսական եւ հոգեբանական փոփոխութիւնները։

Զինչին քանակութեամբ մակերիկամային հիւթ կը ներարկենք մարդու մը արեան մէջ, եւ ահա՛ հրաշալի իմն զօրութեամբ, աւելի ուժգին բաբախել կը սկսի սիրտը, կարագանայ չնչառութիւնը, աւելի յստակ կը տեսնեն աչերն, աւելի որոշ կը լսեն ականջներն, աւելի զգայուն կը դառնան ջիղերն, արտասովոր ասիճան գերադրդիռ վիճակ մը կը ստանան մարդուն ամբողջ ներքին գործարաններն, բոլոր զգայարաններն եւ բովանդակ ըն-

զային դրութիւնը: Արեան կարմիր գնդակիկներու առատ հոսանք մը դուրս կը խուժէ լեարդէն ու վայծաղէն, որ արեան լիճերու կը նմանին սովորական առուններ, ու կը բաշխուին մարմնոյ մկանանց ու ուղեղին մէջ: Աւելի առատ չաքար կը թափի լեարդէն արեան հոսանքին մէջ: Կը բարձրանայ մարմնոյ բարեխառնութիւնը: Մաղերն կը ցցուին գլխուն վրայ եւ մարմնոյ ուրիշ մասանց վրայ: Կը թրջի մորթն ու կիւղոտի: Այժ ու կազդուրում կը առանձ յոդնած պարտասած մկաններն:

Սկովտիացի բնախօսին կատարած այս պատմական փորձարկութենէն իվեր բազմաթիւ քիմիարանական ու բնախօսական քննութիւններ կատարուած են մակերիկամային այս հրաշագործ հիւթի մասին: Գտնուած է որ գեղձի միջուկէն կարտադրուի հիւթը, թէ սովորական առուններ մէկ առ երկու միլիոն համեմատութեամբ է այս հիւթին քանակը մարդուս արեան մէջ, մինչ ասոր գրեթէ հարիւր հազարապատիկն խտացեալ համեմատութեամբ կը գտնուի բուն իսկ գեղձին մէջ իրրեւ պահեստ, թէ ծայրայեղ յուզումներէ, ցաւերէ ու վիշտերէ, մասնաւորապէս բարկութենէ ու վախէ, դերագրգռութիւններէ, մկանական ուժգին գործունէութիւններէ, վարակիչ հիւանդութեամբ բռնուելէ եւ արբեցութիւններէ աւմիջապէս յետոյ՝ արեան մէջ կը շատնայ մակերիկամային հիւթին քանակը եւ նոյն համեմատութեամբ կը պակսի բուն իսկ այս գեղձերուն մէջ:

Մասնագէտ տարբարաններ իսկոյն ձեռնարկեցին գտնել թէ ճիշդ ի՛նչպիսի բաղադրութիւն մըն էր այսպիսի արտակարգ յատկութիւններ ունեցող մակերիկամային հիւթը: Անոնք յաջողեցան ձեռք բերել զտեալ քիմիական բաղադրութիւնը այս հիւթին, որ ներարկուելով մարդուս արեան մէջ յառաջ կը բերէր վերն նկարագրուած բոլոր երեւոյթներն: Բայց հոս կանգ չառին անոնք: Փորձեցին արուեստապէս պատրաստել մակերիկամային հիւթին քիմիական բաղադրութիւնն ունեցող քիմիական նիւթ մը: Եւ կատարելապէս յաջողեցան: Եւ մարդկային պատմութեան մէջ առաջին անգամն ըլլալով՝ մահկանացու աչեր տեսան եւ եւ մահկանացու ջրթներ համն առին ու մահկանացու ձեռներ բռնեցին սրուակներն հեղուկի մը, որ արեան մէջ ներարկուելով կրնար մարդուս մէջ յառաջ բերել բոլոր այն բնախօսական եւ հոգեբանական վիճակներն, զորս կունենայ մարդ բարկութեան կամ վախի, կուռելու կամ փախչելու, ցաւի կամ վշտի, քաջութեան կամ ահարեկութեան առեն: Քիմիարանական աշխատանոցին մէջ կատարուած այս մեծ հրաշագործութիւնը չէր կրնար ամենախոր չահագրգռութիւն չարթնցնել գիտական աշխարհի մէջ (27, էջ 74· 33, էջ 228):

Եթէ արուեստական մակերիկամային հիւթը կարող էր վա-

խի նման յուզում մը արտադրել մարդուս մէջ, ուրեմն բնական էր եզրակացնել թէ վախացած մարդու մը արեան մէջ կը շատնար մակերիկամային հիւթը: Եւ, արդարեւ, քիմիական վերլուծումներով ապացուցուեցաւ թէ վախացած մարդու մը արեան մէջ աւելի առատութեամբ մակերիկամային հիւթ կը գտնուի քան որ կար վախնալէ առաջ: Այսպիսի քիմիական վճռական ապացոյցներու վրայ կառուցուած է Հարվըրտ Համալսարանէն Փրոֆ. Քէնընի այն տեսութիւնը թէ ճգնաժամային կացութեանց մէջ՝ ինքնապաշտպան ճիգերու կատարմանն համար մարմնոյ բոլոր արտադրելի ուժերն համախմբող գեղձն է մակերիկամայինը: Կենդանիին կազմախոսութեանն ու կացութեան ներկայացուցած պարագայից համաձայն՝ կա՛մ յարձակման, բարկութեան եւ կռիւի ղգացումներն կարթնցնէ ան կենդանիին մէջ եւ կա՛մ վախուստի ու վախի ղգացումներն: Վերը յիշեցինք արդէն թէ անենէն աւելի յարձակողական ու կռուական կենդանիք համեմատաբար աւելի խոշոր մակերիկամային գեղձեր ունին, մասնաւորապէս խոշորադոյն պատեան, մինչդեռ փոքրիկ մակերիկամային գեղձեր ունին երկչոտներն, հեզերն ու ակարներ: Ինչպէս այս տեսութեամբ՝ մարդուս մակերիկամային գեղձերու մեծութեան չափին եւ անոնց պատեանի ու միջուկի համեմատական խոշորութեանց մէջ կը կայանայ հիմնական պատճառը՝ բարկացոտութեան կամ վախկոտութեան, յարձակողական ու կռուազան բնաւորութեան կամ հեզութեան, սարկական համակերպութեան, կռիւի դաշտին մէջ վախուստի դիմող բնաւորութեան: Մակերիկամային գեղձերու պատեանին կողմանէ պատճառ: Մակերիկամային գեղձերու պատեանին կողմանէ կատաւոր են հեզ ու վախկոտ մարդիկ եւ ժողովուրդներ:

Բարկութեան, վախի ու ֆիզիքական քաջութեան բիմիաբանութիւնը մեզ յայտնած են մակերիկամային գեղձերու մասին կատարուած բազմաթիւ գիտական փորձարկութիւնք: Այսօր այնքա՛ն կատարեալ վստահութեամբ կրնանք ըսել թէ ճիշդ ի՛նչ տեսակ բնախօսական եւ հոգեբանական փոփոխութիւններ, ճիշդ ո՛ր մէկ յուզումներն ու բնազդներն երեւան պիտի գան մարդու մը մէջ եթէ բաւականաչափ մակերիկամային հիւթ ներարկենք անոր արեան մէջ, ինչքան վստահութեամբ որ կրնանք ըսել թէ այսինչ որոշ բնախօսական եւ հոգեբանական փոփոխութիւններն յառաջ պիտի գան բաւականաչափ ալքոհոլ կամ հաշիշ եւ կամ ափիոն ներս առնող մարդուն մէջ: Դարձեալ, նոյնպիսի վստահութեամբ մը կրնանք յայտարարել թէ կռուականութեան ու բարկութեան գերազանցապէս առնական յատկանիշներն յայտնաբերող մարդիկ ու ցեղեր՝ մակերիկամային գեղձի համեմատաբար խոշոր պատեաններ ժառանգած կըլլան նաեւ, ու՝ համապատասխաբար՝ հեզութեան ու վախկոտութեան իրական յատ-

կանիչներով բնորոշուող մարդիկն ու ցեղերն ալ համեմատաբար խոշոր միջուկներ ժառանգած կըլլան: Քիմիքական քայքայութեան, անվախութեան, խիզախութեան, կռուականութեան, բարկութեան հեղուկի գործարանն է մակերիկամային գեղձերու պատկանելը: Իսկ երկչոտութեան, վախկոտի, հեզութեան հեղուկի գործարանն է մակերիկամային գեղձերու միջուկը: Ասիկա՛ է եզրակացութիւնը առ որ առաջնորդուած են փորձարկուք՝ մակերիկամային գեղձերու վրայ իրենց կատարած բազմաթիւ ու բազմատեսակ քննութեանց միջոցաւ:

ԹԽԱՐԻՄՈՒԹԵԱՆ ԳԵՂՁԸ

Բայց փութանք նախ ապացուցանել թէ թխադէմ մարդիկ ու ժողովուրդներն են որ ամենէն աւելի զարգացած կամ ուժեղ մակերիկամային գեղձեր ունին: Եւ այս ապացոյցներ պիտի առաջնորդեն զմեզ ներկայութեանը ուժերու այն ակնաղբիւրին, ուրկէ բղխած են ու կը բղխին ամենէն բնորոշ յատկութիւններն Հայկական բնաւորութեան եւ նկարագրին ու պատմութեան:

Նախ նշանակալից յայտնութիւն մըն էր որ 1856 ին ըրաւ Անգլիացի բժիշկներէն Թոմսաս Խիսըն, երբ մակերիկամային գեղձերու ախտաւորման արդիւնք ըլլալ յայտարարեց տեսակ մը մահացու անանուն հիւանդութիւն: Այս հիւանդութեամբ տառապող անձը ուժասպառ եւ նուաղկոտ վիճակ մը կը ստանայ: Բայց ինչ որ մեզի համար ամենակարեւորն է՝ այսպիսի հիւանդի մը ամբողջ մարմինը մրոտած ապուռ ժժդունութիւն մը կը զգենու, մորթը չորցած ապոխի նման դոյն մը կառնէ: Խիսըն մակերիկամային գեղձերու արտադրած բանի մը կորուստին վերագրեց մորթի այս դունաթափութիւնը կամ դունափոխութիւնը:Այնքան ձեծ ապաւորութիւն գործեց անոր վրայ մորթի այս դունափոխութիւնը որ «անագապղնձեալ մորթ» անունը տուաւ այդ հիւանդութեան: Սակայն, բժշկական աշխարհ «Խիսընի հիւանդութիւն» կոչեց զայն, ի պատիւ զայն առաջին անդամ ճանչցող Անգլիացի այս բժիշկին:

Գիտական աշխարհի մէջ մեծ չահագրգռութիւն արթնցուց մակերիկամային գեղձերու եւ մորթի գոյնին միջեւ պատճառի ու արդիւնքի այսպիսի կապակցութեան մը մասին Խիսընի յայտարարութիւնը: Գեղձագիտութեան ամենէն նշանաւոր ոահվիրաններէն Պրաուն–Սէկարտ փորձեց կենդանեաց մէջ նոյն հիւանդութիւնն յառաջ բերել, կտրելով դուրս հանելով անոնց մակերիկամային գեղձերն, որոնք դեռ գեղձ չէին կոչուիր: Քանի մը տեսակ կենդանեաց մակերիկամային գեղձերն հանելով՝ զբաղեցուցած տեղերն ալ համեմատաբար խոշոր միջուկներ ժառանգած կըլլան: Քիմիքական քայքայութեան, անվախութեան, խիզախութեան, կռուականութեան, բարկութեան հեղուկի գործարանն է մակերիկամային գեղձերու պատկանելը: Իսկ երկչոտութեան, վախկոտի, հեզութեան հեղուկի գործարանն է մակերիկամային գեղձերու միջուկը: Ասիկա՛ է եզրակացութիւնը առ որ առաջնորդուած են փորձարկուք՝ մակերիկամային գեղձերու վրայ իրենց կատարած բազմաթիւ ու բազմատեսակ քննութեանց միջոցաւ:

տաւ որ մէկ կամ երկու օրէն սոսկալի աստիճան տկարացան անոնք ու քիչ վերջ մեռան ամենն ալ: Եթէ գեղձերէն մէկ հատն միայն հանուէր, յայտնի ոչ մէկ փոփոխութիւն յառաջ կուգար կենդանեաց մէջ, բայց եթէ միւսն ալ հանուէր, հոգ չէ թէ որչափ երկար տեւեր յետոյ, մահը անխուսափելի էր ու արագահաս: Եթէ, սակայն, իր ղոյդ գեղձերէն ալ ղրկուող կենդանւոյն մէջ արիւն ներարկուէր բնականոն կենդանիէ մը, երկար տեւելի համար կրնար այսպէս արդիլուիլ անոր մահը: Այս փորձերը վըճռապէս ապացուցին թէ կեանքի համար էական հիւթ մը կը հոսի մակերիկամային գեղձերէն արեան հոսանքին մէջ, որմէ զըրկուող կենդանին կը մեռնի անխուսափելի կերպով:

Խիսընի հիւանդութեան մասին բժշկական փորձառութիւնք ցոյց տուին թէ մակերիկամային գեղձի պատեհանին վնասուելէն էր որ յառաջ կուգային մորթի դունափոխութիւնք. իսկ միջուկին լրկ պատահած վնասներ ոչ մէկ փոփոխութիւն կը գործէին այս մասին: Մակերիկամային գեղձի պատեհանին պատրաստած ներքնահոս հիւթը ա՛յնպիսի ազդեցութիւն մը կը գործէ մորթային դունաւորիչ բջիջներուն վրայ, որ զանոնք նուազ զգայուն կը դարձնէ լոյսի ճառագայթներուն առջեւ: Մորթի դունաւորիչ բջիջներն զրկուելով պատեհանին արտադրած հիւթին այս բբացուցիչ ազդեցութենէն՝ կը կրեն ծանօթ դունափոխութիւնը Խիսընի հիւանդութեան, որ Պրայթի հիւանդութիւն ալ կը կոչուի: Ասիկա կը նշանակէ թէ մակերիկամային գեղձի պատեհանին կորսուածմը կամ ախտաւորմամբ՝ կաճի մորթի դունաւորիչ բջիջներուն զգայնութիւնը լոյսի առջեւ, եւ ուստի այս պատեհանին պաշտօնէութիւններէն մին կրնանք համարիլ հակակշիռ գործել կամ զեկավարել մարդուս մորթին գոյնը:

Հարկ է, սակայն, քիչ մը աւելի խորերն թափանցել մորթի գոյնի հարցին, որպէսզի հասկնանք անոր ամենամեծ նշանակութիւնը մարդկային կենաց մէջ, հասկնանք անոր ամենասերտ կապակցութիւնը մարդուս բնախօսական եւ հոգեբանական բովանդակ գործունէութեանց հետ, հասկնանք՝ վերջապէս՝ զգաստ նիկը թէ ինչո՛ւ ցեղարանութիւնը երբեք մորթի գոյներուն հաշիւը թէ ինչո՛ւ ցեղարանութիւնը երբեք մորթի գոյներուն հաշիւը չորս ղլխաւոր բաժիններու դասած է մարդկային սեռը — Ճերմակ, Դեղին, Կարմիր ու Սեւ:

Ամերիկացի կենսաբաններէն Փրօֆ. Տէյվընփորթ, ամենախիստ փորձարկութեանց ենթարկեց Ճերմակի ու Սեւի մորթի գոյնը՝ ստուգելու համար թէ խառնածին սերնդոց մէջ կը մնան ծնողաց գոյները, ինչպէս ցոյց տալ կը թըւէին խառնածիններու վրայ կատարուած հարեւանցի դիտո-

դութիւնք, կամ թէ Մենելեան օրինաց համաձայն առանձինն առանձինն կը ժառանգուէին յաջորդական սերնդոց մէջ: Ինչ որ այս առթիւ ամենէն աւելի կը չահագրգռէ զմեզ՝ Տկվընկորթի յայտնաբերած սա իրողութիւնն է թէ զուտ ճերմակ կամ զուտ սեւ մորթի գոյութիւն չունի բնաւ, այլ ամեն ցեղէ մորթի գոյն տարբեր համեմատութեամբ մէկ խառնուրդն է չորս տարբեր գոյներու — Սեւի, ճերմակի, Դեղինի ու Կարմիրի: Այս չորս գոյներէն բաղկացող խառնաքարէ բոլորակ մը արագօրէն դարձնելով մասնաւոր մեքենայի մը շնորհիւ եւ փոխխելով բոլորակին վրայ այս գոյներուն դրաւած համեմատական զօրինեներն՝ կրնանք ճիշդ ու ճիշդ յառաջ բերել այսինչ սեւ մարդուն կամ ճերմակ մարդուն մորթի գոյնը: Եւ այս կերպով կրնանք կատարեալ ըստուգութեամբ ըսել թէ, օրինակի համար, այսինչ ճերմակ մարդուն մորթը կը բաղկանայ՝ 8 առ հարիւր սեւ, 9 առ հարիւր դեղին, 50 առ հարիւր կարմիր ու 33 առ հարիւր ճերմակ գունաւորիչ նիւթերէ: Իսկ այնինչ չափազանց սեւամորթ անձին մորթը կը բաղկանայ՝ 68 առ հարիւր սեւ, 2 առ հարիւր դեղին, 26 առ հարիւր կարմիր ու 7 առ հարիւր ճերմակ գունաւորիչ նիւթերէ:

Այդ, Խոխընի հիւանդութեան իրողութիւնը, ուր մակերիկամային գեղձերու փճացմամբ սեւ գոյնը կամի մորթին մէջ, ինչպէս նաեւ թուխ կամ պիտակաւոր (չիլ) մարդոց ու ժողովրդոց ընծայած ուրիշ ապացոյցներն, գոյց տալ կը թուին թէ մակերիկամային գեղձերն են որ կը դեկավարեն մորթի գոյնը: Աւելի ուժեղ ու զարգացած մակերիկամային գեղձ, մանաւորապէս զարգացած պատեան, կենթադրէ թուխ դէմքը: Դեղին ու կարմիր գունաւորիչ նիւթոց արտադրութեանց վրայ ազդող գեղձերն ստուգուած չեն տակաւին:

ՊԱՇՏՕՆ ԳՈՒՆԱՒՈՐԻՉ ՆԻՒԹՈՑ

Գիտական աշխարհի մէջ մեծ չահագրգռութիւն արթնցուց Յոզէֆ Ֆօն Շմէտըլի, 1895 ին, Միւնիխի Մարզաբանական Ընկերութեան առջեւ կարդացած մէկ ուսումնասիրութիւնը, որով ցոյց կուտար թէ լուսոյ կարճ ճառագայթից, այսինքն՝ մանիչակագոյն եւ անդրմանիչակագոյն ցուրտ ճառագայթից, դէմ մարդուս մարմինն պաշտպանելու պաշտօնն ունէին մորթի գունաւորիչ նիւթերն: Մ. Նահանգաց Բանակի Վիրաբոյժներէն Զարլս Ի. Ուարըֆ ձեռնարկեց նմոյշաւոր խուզարկութեամբ մը կա՛մ հաստատել եւ կա՛մ ժխտել մորթի գունաւորման մասին յառաջ բերուած այս տեսութիւնը: Եւ 1905 ին Վուարըֆ հրատարակեց «Արեւադարձային Լուսոյ Ազդեցութիւններն Ճերմակ

Մարդոց Վրայ» անուն գիրք մը, ուր բազմաթիւ գիտական վկայութեանց վրայ իր անձնական հետախուզութեանց արդիւնքներն ալ բարդելով՝ կապացուցանէր թէ մանիչակագոյն եւ անդրմանիչակագոյն (ծիածանին մանիչակագոյն ծայրին կից անլոյս ճառագայթներ) կարճ ճառագայթներն՝ նախ կը գրգռէին, յետոյ կը սպառէին եւ վերջապէս կը սպաննէին կենդանի կենսանիւթը: Ամերիկացի այս գիտունը հաստատեց նաեւ թէ մորթի գունաւորիչ նիւթերն կարգիլէին մարմնոյ մէջ մուտքը արեգական այս կարճ ճառագայթից:

Գիտական այս կարեւոր յայտնութեան լուսոյն տակ՝ կըրնանք այժմ մեկնել կարգ մը երեւոյթներ, որոնք հակասական ու անմեկնելի կը մնային ցարդ: Մարդիկ արեւու տաքութեանը կը վերագրէին մինչեւ այդ առեն մորթին թուխ կամ սեւ գոյն ըստանալն: Սեւ գոյն ունին Ափրիկէի արեւադարձային բնակիչներն եւ թուխ գոյն ունին Հարաւային Եւրոպայի կէս-արեւադարձային երկրաց բնակիչք, կըսէին մարդիկ այս գիտէն առաջ, որովհետեւ այրեցեալ կլիմայի մը սաստիկ տաքութեանն էին ենթարկուած. իսկ բաց գոյն ունին Հիւսիսային Եւրոպայի բնակիչք, որովհետեւ կը վայելեն ցուրտ կլիմայ մը: Արեւու տաքութի՛ւնն էր որ թուխ կամ սեւ գոյն կուտար մորթին՝ ըստ այս տեսութեան: Բայց խաւարակուռն Ափրիկէի անտառուտ, տաք բայց քաց լեռնադաշտաց մէջ կապրին այսօր ինչ ինչ ցեփ ցերմակ ցեղեր, մինչդեռ սաստկագոյն զաւառաց բնիկ նոքիմացիք սեւ մազ ունին, թուխ աչեր եւ դեղին կամ թուխ մորթ: Դարձեալ, դեղին կամ թուխ են Ասիոյ հիւսիսային արեւելեան մասանց բնիկներն, ինչպէս Մոնկոլներ, թէեւ նոյնքան եւ աւելի ցուրտ կլիմայի մը տակ կապրին որքան Սկանտինաւեան թերակղզոյ բաց գոյն ժողովուրդներն:

Հակասական կամ անմեկնելի ոչինչ կը մնայ, սակայն, այս կարգի երեւոյթներուն մէջ, երբ զանոնք դիտենք այլ եւս իբրեւ դիտական օրէնք ընդունուած վերի յայտնութեան լուսոյն տակ: Պայծառ երկնքի մը ճառագայթից դէմ պաշտպանուելու համար է որ սեւ կամ թուխ գոյնով կը պատուի մարդուս մարմինը, թէեւ հիւսիսային սառուցեալ գօտւոյն ցրտագոյն կլիմաներուն տակ ապրի մարդ եւ կամ այրեցեալ գօտւոյն կիզիչ կլիմաներուն տակ: Ամպոտ, մշուշապատ, խոնաւ, որով նաեւ անտառախիտ երկիրներու ընծայած անարեւ երկինքներու տակն է միայն ուր կրնան ծնունդ առած ըլլալ կամ իրենց գոյութիւնը չարունակել բաց գոյն ցեղեր, առանց անհրաժեշտ պէտք ունենալու մորթի գունաւորիչ նիւթոց պաշտպանութեանն, եթէ անոնք ապրին նոյն իսկ Ափրիկէի տօթակէզ կլիմայից տակ:

Եւ այս դիտողութիւնք ամենապայծառ մեկնութիւնը կու-

տան ձեզ այն իրողութեան որ Պալթիկ Ծովուն ներքակայքն էր որ զարգացաւ ծայրագոյն տիպը ճեմ ճերմակ ժողովրդոց: Երկրագնդիս վրայ ամենէն մշուշապատ, ամենէն ամպոտ, ամենէն մութ մասերն են այժմ Հիւսիսային Արեւմտեան Եւրոպայի երկիրներն, որոնց ընծայած մթնոլորտային թաց ու արեւարգել երկինքներուն տակ ապաստանած՝ կրնան իրենց գոյութիւնը չապրուեցնել խիստ բացագոյն տիպերն Նորվէկիացւոց, Շուէտացւոց, Տանիմարզացւոց, Անգլիացւոց ու Բրուսիացւոց:

Պատմական կարգ մը ամենախոշոր իրականութեանց ծնունդ տուած է եւ կը չարունակէ տալ մորթի գոյնը: Հիւսիսական կամ Տեւտոնական ցեղեր կամ գաղթականութիւններ չեն կրնար իրենց Ֆիզիքական գոյութիւնը պահպանել արեւոտ ու պայծառ երկինքներու տակ: Անոնց մարմնոյ հիւսուածներն անխուսափելի կերպով կը քայքային, կը վատուժին, կը հիւծին՝ ամխներ տեւոզ անամպ երկինքներու արեւուն ուղղակի ճառագայթից տակ: Ասոր համար է որ Հնդկաստան ղրկուած Անգլիական պաշտօնէից հազիւ երեք սերունդներն կրնան վերապրիլ հոն: Ասոր համար է որ Ֆիզիքական անխուսափելի վատասերման կենթարկուին արեւադարձային արեւոտ երկիրներ գաղթող ճերմակներն: Ասոր համար է որ քանի մը հարիւր տարուան ընթացքին՝ գործնականապէս բնակնջուեցան Արիական այն յաղթական ժողովուրդներն որ Ք. Ա. դարերով աշխարհակալեցին Հնդկաստանի, Պարսկաստանի ու Միջագետքի երկիրներն: Եւ ասոր համար է որ, երկրագնդիս վրայ ամեն կողմ հետզհետէ աւելի չոր, աւելի պայծառ, աւելի արեւոտ կլիմաներու յառաջացմամբն, համեմատաբար կը վտքրիկնան Հիւսիսական կամ Արիական ժողովրդոց համար բնակելի քաջայարմար երկրաց սահմաններն եւ համեմատաբար կը նուազի անոնց թիւը ամենուրէք: Այնպէս որ քաջածանօթ իրողութիւն մըն է թէ ճեմ ճերմակ երեսով, կապոյտ աչուի ու խարտիշահեր բնակչութեանց թիւը ոչ միայն աննշան համեմատութեանց իջած է Փորթուգալի, Սպանիոյ, Հարաւային Իտալիոյ ու Ֆրանսայի նման արեւոտ կլինչ եղանակներ վայելող երկրաց մէջ, այլ զգալապար կը պակսի նոյն իսկ Անգլիոյ նման մառախլապատ կղզեխմբին մէջ: Հիւսիսական մնծապանծ ցեղին անձիման ու անհետացման այս հետապատկերին խոես, կարգ մը կենսաբան պատմաբաններ սկսած են արդէն հնչեցնել ահազանգը եւ զգաստութեան, ինքնապաշտպան միջոցներու եւ իրերապան կոչներէ ի սպառ հրաժարման հրաւիրել աշխարհիս բոլոր ծայրագոյն աստիճանաւ սպիտակամորթ ցեղերն (34, էջ 14-3, էջ 196, 208):

Մորթի գոյնն, ուրեմն, խիստ կենսական դեր մը կը կատա-

րէ մարդկային կենաց մէջ: Գունաւորիչ նիւթերն տարածուելով մորթային խաւին մէջ՝ ազդեցիկ պաշտպանութիւն մը կընծայեն մարմնոյ բջիջներուն եւ հիւսուածոց: Արեւուն անդրմանիչակագոյն ճառագայթից դէմ մասնաւորապէս կը պաշտպանեն անոնք մարմինը, առանց որոնց պաշտպանութեան՝ խիստ զգայուն, դիւրագրգիռ վիճակ մը կունենան մարմնոյ հիւսուածներ եւ արագօրէն կը սպառին, մասնելով զմարդ վաղաժամ ուժասպառութեան, վատասերման ու անճիտման:

ՄԱԿԵՐԻԿԱՄԱՅԻՆ ԳԵՂՁԵՐՈՒ ԴԵՐԸ ՄԱՐԴՈՒՍ ՍԵՌԱՅԻՆ ԿԵՆԱՑ ՎՐԱՑ

Բայց գունաւորիչ նիւթի արտադրութեան եւ մորթային խաւին մէջ տարածման այս կենսական պաշտօնակատարութեան մէջ չսահմանափակուիր մակերիկամային գեղձի պատեանին դերը: Վճռական դեր մը կը կատարէ ան նաեւ մարդուս սեռային կենաց մէջ:

Բնականոն կին մը, երեսուն տարիքն անցնելէ վերջ, տարօրինակ փոխակերպութեան մը ենթարկուեցաւ: Մազի առատութիւն մը ճակիլ սկսաւ անոր մարմնոյն վրայ. դէմքին վրայ պեխ ու մօրուք աճեցան: Թաւ ու խորունկ եւ թափանցող թոն մը ըստացաւ ներա ձայնը: Պնդացան ներա մկաններն եւ ընդունակ ըրին զնէ ֆիզիքական ծանր աշխատանաց: Սեռային տեսակէտով կարծես յեղաշրջուեցաւ նէ. առնականութիւն զգեցաւ յայտնապէս: Նման օրինակ դէպքեր կը պատահին բաւական յաճախակի, որոնց ենթարկուող կանանց դասակարգը կրնանք առնատիպ կին կոչել՝ Ֆրանսացւոց դործածած (Virilist) կենսունակ անուան տակ: Կանոնաւորապէս ածխլուխլ ստիպուած են առնատիպ կիներ: Անձնական գեղեցկութեան խնդրով չեն մտահոգուիր անոնք. իգական սեռին յատուկ նախանձոտութիւնք կամ սեռային չհագեցողութիւնք կը մարին անոնց մէջ: Ֆիզիքական եւ հոգեկան այսպիսի յեղաշրջման մը ծնունդ տուող պատճառն գտնուած է ըլլալ ուռոյց մը կամ խանդարում մը մակերիկամային գեղձի պատեանին մէջ: Այսպիսի ուռոյցի կամ խանդարման մը հետեւանքով՝ դերագրգիռ վիճակ մը կը ստանայ պատեանը, առատ հիւթ կը ջամբէ մարմնոյ իրեն յատուկ մասանց մէջ, եւ եթէ իգական սեռէն է ենթական՝ առնականութեան երկրորդական յատկանիշներն, ֆիզիքական եւ հոգեկան միանգամայն, կաճեցնէ ներա մէջ:

Աւելի խոր են բայց տարբեր այն փոփոխութիւնները, զոր մակերիկամային գեղձի դերագրգռութիւնք կարատգրեն տակա-

ւին արբունքի հհասած աղջկանց ու մանչերու մէջ: Այսպիսի դերադրդռւթիւն պատճառող մակերիկամային հիւանդութեան ենթարկուող երեք չորս տարեկան աղջիկ մը՝ թերեւս տասնեւչորս տարեկան աղջկան մը աճումն ու կերպարանքը կը յայտնաբերէ: Կուռին ներա ստինքը. ամսական արտահոսման կը սկսի ներա դաշտանը. յանկարծական ոստում կունենայ ներա հասակն ու ծանրութիւնը, եւ արբունքի հասած աղջկան մը հոգեբանութիւնն ու սեռային յուզումներն կը սկսին վոթորկիլ ներա կրծոց տակ: Նմանապէս, հինգ վեց տարեկան մանչ մը, քանի մը չաբթուան ընթացքին, փոքրիկ մարդ մը կը դառնայ՝ չարքաշ, յաւէտ կարճահասակ ու հաստակազմ, պեխաւոր. չափահաս մարդու մը մկանական ուժովն եւ չափահաս մարդու մը նման խորհող ուղեղով օժտեալ տղայ–մարդ մը վերջապէս:

Մակերիկամային դեղձերու պատահած խանգարմանց, մասնաւորապէս ուռոյցներու յառաջ բերած այս կարգի կերպարանափոխութիւնք ցոյց կուտան մեզ թէ՝ երկու սեռի փոքրիկներն ալ մեծցնող ու չափահաս այր մարդու եւ կին մարդու կերպարանաց ու հոգեբանութեան հասցնող գործողութեանց մէջ կարեւոր դեր կը կատարէ այս դեղձերու պատեհաններուն արտադրած հիւթը: Եւ որովհետեւ այս նոյն հիւթն է որ կը ղեկավարէ նաեւ մարթի գունաւորիչ նիւթոց արտադրութիւնը, կը հետեւի որ թուխ մարդիկ եւ ցեղեր աւելի չուտ արբունքի կը հասնին, աւելի կարճահասակ բայց հաստակազմ մարմին կունենան, մկանական աւելի պինդ ու տոկուն կազմ կը ժառանգեն, աւելի չարքաշ կեանքի կը դիմանան, աւելի առնական կերպարանք եւ բնաւորութիւն կը յայտնաբերեն քան թէ բացադոյն մարդիկ ու ժողովուրդներ:

ՈՒՇ ԿԸ ՅՈԳՆԻՆ

ՄԱԿԵՐԻԿԱՄԱՅԻՆ ՏԻՊ ՄԱՐԴԻԿ

Տիեզերական փորձառութիւն մըն է՝ ծանր ու երկարատեւ աշխատանքէ մը յետոյ ղզացուած ուժասպառ վիճակը, յոգնածութիւնը, պարտասումը: Բայց զարմանալի տարբերութիւններ կը տեսնուին այս մասին տարբեր անհատներու եւ տարբեր ժողովրդոց միջեւ: Ի՞նչ է գաղտնիքը այսպիսի տարբերութեանց: Ինչո՞ւ մարդիկ ոմանք զգալապար աւելի երկար ժամանակ աշխատիլ կարող են՝ առանց յոգնելու, մինչ նման տարիք ու առողջութիւն ունեցող ուրիշ մարդիկ յոգնած կը զգան ինքզինքնին նոյնքան երկար ժամանակ նոյն գործին մէջ աշխատելէ յետոյ: Ինչո՞ւ ոմանք ժամերով անձանձրոյթ կրնան չարունակել միօրինակ աշխատանք մը, մինչդեռ ուրիշներ չեն տոկար բնաւ միօրինակ երկարատեւ աշխատանաց եւ կը ստիպուին յաճախ ընդմիջել իրենց գործը կամ բոլորովին փոփոխել զայն պարբերաբար: Ո՞ւր սկզբ է վնտռտել գաղտնիքը համբերատար աշխատութեան եւ անհամբեր փոփոխականութեան, անխոնջ ջանադրութեանց ընդունակ բնաւորութեան եւ չուտ յոգնող բնաւորութեանց: Տեսնենք թէ մակերիկամային դեղձերու հիւթը որեւէ ազդեցութիւն կը գործէ՞ մարդուս վրայ, զայն ուժասպառութենէ կամ յոգնածութենէ փրկելու տեսակէտով:

Ելեկտրական հոսանք մը կանցնենք մարմնոյ մասնաւոր մէկ մկանին մէջէն: Կը կծկուի նա իսկոյն: Որչափ զօրացնենք ելեկտրական հոսանքին ոյժը՝ այնչափ ալ կը սաստկանան ենթակայ մկանին կծկումներն: Ատեն մը վերջ սակայն՝ ելեկտրական ուժեղագոյն հոսանքներ ոչ միայն չեն կրնար սաստկագոյն կըծկումներ յառաջ բերել այդ մկանին մէջ, այլ հետզհետէ տկարացեցած է այլ եւս՝ երկարատեւ ու սաստիկ գրգռութեանց ենթարկուած այդ մկանը. յոգնած է ան, պարտասած աշխատանքէ:

Հիմա քիչ մը մակերիկամային հիւթ կը ներարկենք անոր երակաց մէջ: Անմիջական վերակենդանութիւն մը կը ստանայ մկանը. սաստիկ կծկումներ ունենալ կը սկսի դարձեալ՝ ելեկտրական գրգռմանց տակ. կը փարատի անոր յոգնածութիւնը. նոր ոյժ կը ստանայ ան եւ կը կարողանայ աւելի վերանորոգ աշխուժով:

Տեսակ մը թոյն կարտադրեն աշխատող մկաններն, որ սըպառնալով ամեն կողմ եւ աղդելով ջղային դրութեան վրայ՝ յոգնածութեան զգացումը յառաջ կը բերեն մարդուս գիտակցութեան մէջ: Մակերիկամային դեղձերու հիւթը յայտնապէս չեզոքացնող ազդեցութիւն մը կը գործէ մարմնոյ յոգնութեան թոյներուն վրայ: Ծանր ու երկարատեւ աշխատութեանց պատճառաւ գոյացող յոգնութեան թոյներուն դէմ հակաթոյն մըն է ան իսկապէս:

Անգլիացի մեծանուն բժշկական հեղինակութիւններէն Սըր Ճէյմս Մաք Քենզի՝ հետեւեալ տողերուն մէջ կամփոփէ այս մասին գիտական աշխարհի մէջ տիրող կարծիքը. «Ապէլըս, Լանկլուա եւ Ալպանէս ուսումնասիրած են մակերիկամային մարմնոց յարաբերութիւնը յոգնութեան հետ...: Անոնք հետեւցուցած են թէ մակերիկամային դեղձերու դուրս հանման յաջորդող անզօրութիւնը բացատրելու է՝ այս մարմնոց արտադրած կազդուրիչ հիւթերու բացակայութեամբը:» Այսինքն թէ մակե-

ըրիկամային դեղձերու արտադրած ներքնահոս հիւթերն կազդուրիչ ազդեցութիւն մը կը գործեն մարմնոյ յոգնած պարտասած հիւսուածներուն վրայ. յոգնութեան թոյներու վատոյժ ազդեցութեանց դէմ հակաթոյներու դեր կը կատարեն անոնք. ըստմարդ ընդունակ կը գործեն անոնք աւելի ծանր ու երկարատեւ աշխատանաց (24, էջ 266):

Գործնական անհուն կարեւորութիւն ունեցող խիստ չահեկան հարցեր կը թելադրուին մեզ՝ մակերիկամային դեղձերու կատարած այս դերին նկատմամբ դիտութեան յայտնութիւններէն, որոնց յիշատակութիւնն իսկ չատ հեռուներն պիտի տանէր զմեզ: կը բաւականանանք սա՛ ընդհանուր դիտողութեամբ միայն թէ՝ մակերիկամային առողջ եւ խոշոր դեղձերէ զուրկ եղող անհատներն ու ցեղեր անընդունակ են ծանր, միօրինակ ու երկարատեւ աշխատանաց, թէ ջրանզօրութիւն կոչուած տկարութիւնը կամ ուժասպառ յոգնած վիճակը, որ այնքան ընդհանուր հանդամանք ստացած է Ամերիկայի մէջ, գլխաւորաբար արդիւնք է մակերիկամային գեղձերու պակասաւոր վիճակին, թէ գերազանց մակերիկամային գեղձերով օժտեալ մարդոց ու ժողովրդոց միայն տրուած է՝ աշխարհի մկանական աշխատանաց բեռներն կրելու, համբերատար ջանք ու տեւական աշխատանք պահանջող գործերն յաջողութեամբ կատարելու առանձնաշնորհը, եւ թէ Թիւրքի մարդիկ ու ժողովուրդներ գերազանց տոկունութիւն, արդիւնաւոր յարատեւութիւն ցոյց կուտան մըկանական միօրինակ ու տեւական աշխատանքի հետ սերտիւ կապուած բոլոր արհեստներուն մէջ, որովհետեւ գերազանցապէս օժտուած են անոնք մակերիկամային գեղձերով:

Բայց յառաջանանք այս զարմանահրաշ գեղձերուն կատարած ուրիշ մէկ նախախնամական պաշտօնին նկատառութեանը:

ՄԱԿԵՐԻԿԱՄԱՑԻՆ ԳԵՂՁԵՐՈՒ ՁՍՊՈՂԱԿԱՆ ԴԵՐԸ

Ինքնաշարժ կառքի մը չինութեան առթիւ՝ երկու կէտերու վրայ կը կեդրոնացնէ մեքենագործն իր ճարտարութիւնը, որպէսզի կառավարին ղեկավարութեանը տակ գտնուին կառքին չարժումները, այսինքն՝ կառավարը կարողանայ ուզած ատենն անմիջապէս կեցցնել կառքը եւ ուզած ատենը անմիջապէս արագցնել անոր յառաջընթացութիւնը: Այսպիսի ղեկավար դերութիւն մը հաստատուած կայ նաեւ մարդուս մարմնոյն մէջ, որու չնորհիւ՝ ի պահանջել հարկին՝ ծայր աստիճան կարագնայ

մարմնական որեւէ մէկ գործարանին կամ անդամին գործունէութիւնը, եւ՝ ի պահանջել հարկին՝ կը զսպուի ան ազդուօրէն: Մակերիկամային դեղձերուն արտադրած հիւթն է որ զսպիչ, դանդաղեցուցիչ, հանդարտեցուցիչ ազդեցութիւն կը գործէ մարդկային բնախօսական բոլոր գործունէութեանց վրայ:

Փորձով հաստատուած է, օրինակի համար, թէ մակերիկամային հիւթ երբ ներարկուի ստամոքսին մէջ՝ համեմատաբար կը դանդաղին մարսողական գործողութիւնք: Մարսողական հիւթ կը պակսի անոր մէջ թէ՛ քանակաւ եւ թէ՛ ասիտային բովանդակութեամբ: Միւս կողմէն՝ երբ նշադեղձային հիւթ ներարկուի հոն, որու կատարած հրաշագործութիւնք նիւթը պիտի կազմեն մեր յաջորդ գլխուն, կարագնան մարսողական գործողութիւնք. մարսողական աւելի առատ եւ ասիտալից հիւթ կը հոսի ներս առնուած սննդեղէն նիւթերու վրայ եւ աւելի արագութեամբ կը վերածուին վերջիններս արեան մէջ խառնուելու յարմար վիճակին: Նոյնը ճշմարիտ է կենսական բոլոր ներքին գործարանաց համար ալ: Մակերիկամային առատահոս հիւթեր կը զըսպեն, կը դանդաղեցնեն, կը հանդարտեցնեն սրտի գերագրգիռ բարախումներն ալ, թոքերու հեւ ի հեւ չնչողութիւնն ալ, լեարդին ու երիկամանց բնախօսական աշխատանքն ալ եւ ուղեղին իսկ չղագրգիռ յուզումներն ու խորհողութիւններ: Եւ մակերիկամային հիւթերու գործած այս զսպիչ ու հանդարտեցուցիչ ազդեցութեանց առաջնորդութեամբը՝ կը թափանցենք վերջապէս մեկնութեանը հանրածանօթ այն երեւոյթին թէ՝ ինչո՛ւ համեմատաբար հանդարտաբարոյ, դանդաղաշարժ, պահպանողական, երկարատեւ ու չարքաշ աշխատանաց ընդունակ, միօրինակ ու քթեան հանդուրժող եւ հպատակութեան ոգւով տոգորեալ բնաւորութիւն կը ժառանգեն թխամորթ մարդիկ ու ժողովուրդներ, մինչդեռ բացագոյն Արիականք՝ ընդհակառակն՝ անհանդարտ են ու արագաշարժ, փոփոխական են ու յառաջդիմական, բուռն բայց կարճատեւ ձիգերու միայն ատակ են, զանազանութեան հետամուտ են եւ ըմբոստ՝ իրենց գործելու ազատութիւնը կաշկանդող ամեն հեղինակութեան դէմ: Եթէ թուլատրելի ըլլար կենդանական աշխարհէ առնուած օրինակներով լուսաբանել ըզկենդանական աշխարհէ առնուած օրինակներով լուսաբանել զըսպողական եւ գրգռողական հակազդիր ուժերուն ենթարկուած այս երկու դասակարգի մարդիկը՝ գամբռի պիտի նմանցնէինք մակերիկամայինհիւթերու գերակչիռ ազդեցութեանց տակ ապրող մարդոց տիպը, իսկ բարակի՝ նշադեղձային հիւթերու գերակչիռ ազդեցութեանց տակ ապրողներն: Կամ՝ ուրիշ լուսաբանութեամբ եզան պիտի նմանցնէինք առաջին դասակարգը, իսկ ձիոյգի՝ երկրորդ դասակարգը:

ԾՆՈՒՆԴ ՄԱՍԱԿԵՐ ԿԵՆԴԱՆԵԱՅ

Ծայր աստիճան չահեկան է նչմար մը գոնէ արձակել հողմոսկրական այն գործողութեանց վրայ, որոնց շնորհիւ զբաղողական ու զբաղողական այս կրկնակ դերութիւնը զարգացաւ կենդանական աշխարհի մէջ:

Երկրագնդիս կեանց մէջ կար չրջան մը, իբր քսան միլիոն տարիներ առաջ, որմէ կանխագոյն երկրաբանական ներքորդական կոչուած չրջանին, արեւադարձային կլիմայ մը կը տիրէր բովանդակ աշխարհի վրայ: Ամենաճոխ ու առատաւիր բուսականութիւն մը կը ծածկէր այդ ատեն երկրիս երեսը: Բուսակեր հսկայամարմին կենդանիներ կը տիրապետէին ամեն կողմ: Անհատատալի խոշորութիւն ու զօրութիւն ունէին անոնք, բայց փոքրիկ ուղեղ եւ ցած խմացականութիւն: Այդ երանելի դարաչրջաններուն՝ չկար սնունդի համար մղուած կեանքի պայքար, չկային իրարու թշնամի կենդանական տեսակներ, չկային կըռուազան գազաններ եւ ոչ ալ մտացի անասուններ, որովհետեւ ամենաբաւ բուսական սնունդը պէտք չէր թողուցած մրցակցութեան, կռիւի, թշնամութեան ու նաեւ մտացիութեան:

Բայց մչտատեւ չէր կրնար ըլլալ եղեմական այս վիճակը կենդանական աշխարհի: Հետզհետէ կը պաղէր երկրագունդը, կը պակասէր բուսականութիւնը եւ աշխարհի երեսը երեւան կուգային մտակեր կենդանիք: Իբր քսան միլիոն տարի առաջ կրնայ պատահած ըլլալ մտակեր գազաններու երեւումը երկրագնդիս վրայ: Եւ ասոնց երեւմամբը, ժամանակակից վագրերու, առիւծներու, գայլերու նախածնողաց ծննդեամբը, մեծ յեղաչրջում մը սկսաւ երկրագնդի պատմութեան մէջ: Այս գազաններն փոքրամարմին, արագաչարժ, կռուազան, կատաղի՝ զինուած ամենէն հատու զէնքերով՝ իսկական նախճիր մը սկսան ամեն կողմ: Հետզհետէ բնաջնջուեցան վիթխարի մարմիններով տեբեւակեր կենդանիները՝ հզօր բայց հեզահամբոյր եւ զուրկ կըռուելու կամ փախչելու քաջայարմար զէնքերէ: Բուսակեր կենդանեաց տեսակներէն անոնք միայն կրցան պրծիլ բնաջնջման այս կատաղի ջարդերէն, որոնք փոքրամարմին էին ու զինուած փախուստի կամ ծառեր մագլցելու յարմար սրունքներով: Այսպէս, բնաջնջումէ պրծան սրաւազ նախնիքը մեր ներկայ եղջերուներուն եւ ձիերուն ու եղներուն: Իսկ ջղիկի կամ սկիւռի եւ կամ կապկի նման փոքրագոյն կենդանիք՝ կամ թռչելով ապաստան գտան օդին մէջ եւ կամ մագլցելով բնակութիւն հաստատեցին ծառերու վրայ:

Աչխարհի վրայ մտակեր գազաններու այս երեւումը, իր չատ մը անպատեհութեանց հետ, նախապատրաստեց հանդիսացաւ կեանքի պատմութեան դլուխ գործոցն հանդիսացող ՄԱՐԴ էակին գալստեանը: Որովհետեւ կենդանական բիւրազան տեսակներուն մէջէն իրերամարտ այս կռիւներն էին որ հետզհետէ զարգացուցին ուղեղն ու խմացականութիւնը կեանքի աչխարհին մէջ: Անոնք էին, որ միլիոնաւոր տարիներու գործունէութեամբ եւ յարմարագունին վերապրելու պատեհութեամբն, կենդանական աչխարհին մէջ զօրացուցին բարկութեան ու վախի, կռուելու եւ փախչելու, քաջութեան ու երկչոտութեան բնազդներն եւ յղումներ: Շատ հաւանօրէն՝ յարձակողական բնազդներն նախ· տիրական հանդիսացան, բայց բաղմազարեան վարձատրութիւնք հետզհետէ ցոյց տուին խուսափողական մէջոցներուն ալ ինքնապաչտպան մեծ արժէքը, մանաւանդ աւելի տկարակազմ կենդանեաց համար: Եւ ահա՛ վախի ու փախչելու, մասնաւորապէս պահուըտելու ու մեռած ձեւացնելու զսպողական դերութիւնը զբակչիռ տիրապետութիւն հաստատեց այս կարգի կենդանական տեսակաց մէջ: Վերջապէս հաստատուեցաւ փոխադարձաբար զիրար հակակչռող եւ կացութեան պահանջներուն համեմատ որեւէ դործարանի կամ անդամի գործունէութիւնը զսպող կամ զբադրդող կրկնակ դերութիւնը: Մակերիկամային գեղձերն են որ կը ղեկավարեն զսպողական դերութիւնը, իսկ նշագեղձերն են որ կը ղեկավարեն արագացուցիչ գործողութիւնները: Այսպէս, նշագեղձային տիպ մարդու մը մէջ՝ բարկութիւնը կը միտի կատաղութեան մոլեգին աստիճանին բարձրանալ եւ վախն ալ՝ ահ ու սարսափի դողահար վիճակին: Մակերիկամային տիպ մարդուն մէջ, սակայն, կեանքի սովորական պարագայից տակ, աւելի զպուած բնոյթ մը կը ստանան բարկութիւններ ու վախեր եւ բովանդակ յուզմունք ու խորհողութիւններ, թէեւ ասով աւելի երկարատեւ կեանք կունենան անոնք մարդկային հոգեբանութեան մէջ: Ասոր համար է որ նշագեղձի տիպ ժառանգող Արիականք՝ դիւրաւ կը զբադուին բայց նոյնքան ալ դիւրաւ ու կարճ առենէն կը հանդարտին. մինչդեռ մակերիկամային տիպ ժառանգող թխամորթ մարդիկ ու ժողովուրդներ դժուար կը զբադուին բայց նոյնքան ալ դժուար ու երկար ժամանակ վերջ կը հանդարտին: Բացառական այսպիսի արմատական ուժերու հակադիր ներգործութիւններէն է որ կը ծնանին բնորոչ հակադրութիւններն այս երկու տիպ մարդոց ու ժողովրդոց բնաւորութեանց — առաջինք՝ դիւրին բարկացող եւ դիւրին հանդարտող· վերջինք՝ բարկանալու յամեցող եւ բարկանալէ վերջ հանդարտելու ալ յամեցող· առաջինք՝ անհամբեր ու դիւրափոփոխ· վերջինք՝ համբերող ու

յարատեւող· *առաջինք*՝ անկայուն եւ անհաստատ, *վերջինք*՝ կայուն եւ հաստատակամ· *առաջինք*՝ արկածախնդիր եւ բաղդախաղային ձեռնարկներու մէջ ներտուղ, *վերջինք*՝ պահպանողական, շրջահայեաց եւ գործելէ առաջ տասն անգամ մտածող· *առաջինք*՝ յարձակողական, *վերջինք*՝ յամառ հետապնդող, *առաջինք*՝ անհոգ, *վերջինք*՝ հոգածու եւ հաւատարիմ ցյետին մանրամասնութիւն· *առաջինք*՝ ներող եւ անյիշաչար, *վերջինք*՝ աններող, ոխակալ, նախանձոտ *ուվրէժխնդիր*:

ՊԱՏԿԵՐ
ՄԱԿԵՐԻԿԱՄԱՅԻՆ ՏԻՊ ՄԱՐԴՈՑ

Փորձենք այժմ նկարել տիրական կերպարանքն ու բնաւորութեան բնորոշ գծերն մակերիկամային տիպ անհատին կամ ցեղին:

Թխադոյն են անոր մորթը, աչերն ու մազեր: Ամենէն բնորոշ մէկ յատկանիշն է ասիկա մակերիկամային տիպ մարդուն: Մազոտ է ան աչքառու համեմատութեամբ· խիտ, կարծր, չոր մազերու թաւուտ մը կը պատէ անոր մորթը ամենուրէք: Մասնաւորապէս առատախիտ է ան՝ լանջաց, փորին ու կռնակին վրայ, եւ այս տեղեր գոտւոյ ըլլալ կը միտի: Մակերիկամային այր մարդիկ յաւէտ մազոտ լանջ կունենան, իսկ կին մարդիկ՝ մազոտ կռնակ: Առնական յատկանիշներ մասնաւորապէս չեչտուած են մակերիկամային այր մարդուն վրայ, իսկ այս տիպ իգականաց մէջն ալ բացորոշ միտում կը տեսնուի առնական կերպարանաց ու բնաւորութեան:

Խիստ ինքնատիպ դիմագծութիւն մը ունի մակերիկամային անձը· աննկանոն կերպով լայնկեկ է անոր թուխ երեսը: Գլխու հերաց բաւական վարէն երկարող գծի մը եւ թաւ յօնքերու լայն կամարներուն մէջտեղ՝ նեղ ճակատ մը կերկարի: Մազոտ են նաեւ անոր այտոսկրերն: Մօտաւորապէս բոլորակ ձեւով մը կը ներկայանայ անոր գլուխը՝ երբ վերէն գագաթին վրայ նայինք, եւ ուստի կլոր կամ կարճ գլուխ կը կոչենք զայն: Ասիկա չվտթելու չէ, սակայն, ականջներէն վեր մինչեւ գագաթին եղած բարձրութեան հետ: Մէկը կրնայ կլոր կամ կարճ գլուխ ըլլալ, եւ միանգամայն աչքառու համեմատութեամբ հաւկթի նման բարձրագագաթ:

Ոչորկեկ ու լաւակազմ են մակերիկամային մարդուն ատամներն· յաւէտ զեղնորակ գոյն ունենալ կը միտին անոնք՝ կարմրորակ երանգ մունենալով աղացող մակերեսներուն վրայ: Շրթունակառներու մեծութիւնը ուղղակի կը համեմատի մակերիկամային զեղձերու տիրական ազդեցութեան հետ: Երկար ու սրածայր ծնոտաններ՝ քաջակազմ ու ժրաջան մակերիկամային զեղձերու ժառանգականութիւն մը կը մատնանշեն:

Գերազանցապէս ուժգիր, պինդ ու տոկուն են մակերիկամային անձին մկանները: Աչխարհի քաղաքակրթութեան ֆիզիքական բովանդակ կառոյցքը չինող մարդկային մկաններու տոկունութեան, պնդութեան աստիճաններն հիմնովին կախում ունին մակերիկամային զեղձերու քաջակազմութեան ու ժրաջան գործունէութեան աստիճաններէն:

Մակերիկամային տիպ մարդոց ու ժողովրդոց հոգեկան բնորոշ յատկութեանց մասին քիչ բան ունինք ըսել առ այժմ: Անոնց մէջ վնտռելու ենք տիպարներն քաջութեան, յամառ ժրաջանութեան, հաստատակամութեան, տոկունութեան, յարատեւութեան, համբերութեան, մանրակրկիտ ու խորազնին եւ աչխատելից հետազօտութեան, պահպանողականութեան, հայրենի հողին կառչած մնալու անյաղթ հաւատարմութեան, բայց միանգամայն՝ ոխակալութեան, աններողութեան, վրիժառութեան, նախանձոտութեան եւ ամեն տեսակ զրկանաց ու բռնակալութեան անմռունչ համակերպութեան:

Հարկ կա՞յ ըսել թէ Հայոց ստուար մեծամասնութիւնը, Հայաստանի նախապատմական բնիկներն, մեր Արմենական նախնիք եւ Արմենական ներկայ Հայութիւնը, բացորոշակի մակերիկամային տիպ ունէին եւ ունին: Այս մասին ամենադոյդ տարակոյսն անգամ չկրնար ծագիլ կենսաբանական քիմիաբանութեան յայտնութեանց քիչ չատ ծանօթ որեւէ մտքի մէջ: Թեսոյ պիտի ջրպղինք այս մասնաւոր խնդրով: Առ այժմ՝ ներկայ գլխուն վակելէ առաջ՝ երկու կարեւոր կէտերու վրայ ուշադրութիւն հրաւիրել կը վախքեմ:

ԵՐԿՈՒ ԿԱՐԵՒՈՐ ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆ

Նախորդ գլխուն մէջ՝ սեռային ներքնահոս գեղձերու արտադրած դիմագծային եւ այլ ֆիզիքական ու հոգեբանական յատկանիշներ վրայ հիմնուելով՝ ջանացինք հաստատել թէ Հայոց նախկին բնակչութեանց — Քեաթացւոց, Ուրարտացւոց, Սկիւթացւոց եւայլն — Մոնկոլական ծագումն ունեցած ըլլալու տեսութիւնը, որ մինչեւ վերջերս ընդարձակ ծաւալ գտած էր հնախօսներու, բանասէրներու եւ պատմաբաններու մէջ: Հիմա, մակերիկամային գեղձերու արտադրած հիւթերուն ազդեցութեամբ հրաչակերտուող դիմագծութեանց պատկերն կուգայ զո-

բեղազդյն վիպասք մըն ալ աւելցնել, եթէ հարկ կայ, ի ջախջախումն Հայոց Տուրանական ծագում վերագրող նախապաշարման:

Մոնկոլականին ճիշդ հակադիրն է Արմենական դիմագծութիւնը, ինչպէս նաեւ Քեռացւոց դիմագծութիւնը՝ զոր մեզ կը բերեն բազմաթիւ ժայռաքանդակներն ու դիմանկարներն այս հնամի ժողովրդեան, եւ զոր առաջին պատեհութեամբ պիտի ամփոփենք Արմենական բնիկ Քեռացիներու եւ արդի Արմենական Հայոց ցեղային նոյնութիւնն հաստատող բաղդատական ուսումնասիրութեան մը մէջ: Արմենական Հայն թխադէմ է, Մոնկոլը՝ դեղնադէմ. Հայը՝ թաւամազ է, առատախիտ յօնքերով, արտեւանունքներով, մօրուսով. Մոնկոլը՝ ցանցառամազ է բոլորովին, յօնքերէն ու արտեւանունքէն եւ կղակէն սկսեալ մինչեւ սրունքները ամեն տեղ. Արմենական Հայը՝ թաւ ճայն ունի. Մոնկոլը՝ սրաճայն է անախորժ չափով: Առնականութեան տիպար կերպարանքով օժտուած է Հայը. առնականութեան ամեն մէկ յատկանիշի կողմանէ յայտնապէս պակասաւոր է Մոնկոլը: Մաղեբիկամային տիպ կը կրէ՝ վերջապէս՝ Արմենական Հայը. մակերիկամային պակասաւորութեան անսխալելի տիպ կը կրէ Մոնկոլը: Մարդաբանական այս ճշմարտութիւնը չատ աւելի ցցուն հանդամանքով պիտի ներկայանայ մեզ, երբ նկատի առնենք նըշագեղձին արտադրութեան գործած բնորոշ ազդեցութիւններն մարդկային կերպարանաց ու բնաւորութեան վրայ:

Երկրորդ կարեւոր իրողութիւնը, որու վրայ մասնաւոր ուշադրութիւն հրաւիրել կուզեմ, սա՛ է թէ՝ Հայկական տիպը լոկ մակերիկամային տիպ մը չէ: Ուրիշ գեղձեր ալ իրենց ինքնատիպ տուրքերն կընծայեն Հայկական դիմագծութեան ու նկարագրին ստեղծագործութեանը, որոնց մասին ակնարկութիւն չենք ըրած տակաւին: Այսպէս, Արմենական Հայք թէեւ մակերիկամային տիպին յատուկ ֆիզիքական ու հոգեբանական յատկանիշներն կը բաշխեն Թխադէմ Սեմական ժողովրդոց հետ, եւ սակայն ասոնցմէ խստօրէն կը զանազանուին՝ կերպարանքի, իմացականութեան եւ զգացողական այլ մասնայատկութեանց կողմանէ: Մենք չպիտի կարողանանք գծել ամբողջական ու հաւատարիմ մէկ պատկերը բնիկ Հայոց կերպարանքին ու նկարագրին, մինչեւ որ չնշանակենք գոնէ կարեւոր այլ յատկանիշներն, ինչպէս Հայկական ինքնատիպ ֆիքն ու գլխաձեւն, եւ չգտնենք ասոնց ծնունդ տուող գեղձային առանձնայատկութիւններն Հայ ցեղին, ինչպէս նաեւ չկապակցենք զանոնք համապատասխան զուգընթաց իմացական եւ զգացողական յատկութեանց հետ:

Ամփոփենք մեր Արիական նախահարց եւս դիմագծային եւ բնաւորութեան հիմնական յատկանիշներն ուրուագծելու եւ անոնց տիրական գեղձին թերեւս աւելի զարմանահրաշ ստեղծագործութիւններն պատկերացնելու աշխատանքին, որպէսզի կարողանանք համադրել ամբողջական հաւատարիմ պատկերը Հայկական նկարագրին:

ԳԼՈՒԽ Զ

ՏԻՐԱԿԱՆ ԳԵՂՁԸ

ԲԱՑԱԳՈՅՆ ՄԱՐԴՈՑ ՈՒ ԺՈՂՈՎՐԴՈՑ

Նորվէկիոյ բացագոյն բնակչութիւնը կը բաղկանայ՝ ի ծնէ ազնուապետականներէ· համարձակ են անոնք, գործնեայ, յառաջդիմական, ազատութեան եւ անկախութեան սիրահար, եւ անտարբեր՝ հաւասարութեան գաղափարին հանդէպ: Մթագոյն բնակչութիւնը վերապահ են ու կասկածոտ, խիստ պահպանողական, պակաս՝ ձեռներէցութեան կողմանէ, բիչ մտահոգ ազատութեան համար, բայց հաւասարութեան սիրով խանդավառ:

Պատերազմասէր են բացագոյնը, կռուազան՝ երբ արբեցած են, եւ համեմատաբար՝ մթագոյն բնակչութեանց եռապատիկն կամաւոր զօրը կը հայթայթեն: Մթագոյնը կը սոսկան պատերազմէ, թէեւ քաջ նաւաստիներ են: Խիստ կրօնասէր են անոնք, համեմատաբար՝ բացագոյններուն եռապատիկը նուիրատուութիւն ընելով արտաքին միսիոնարութեանց: Բացագոյնը անկրօնութեան կը միտին· անոնք կը գնահատեն դրամին արժէքն ու բոլոր այն բաներուն որ դրամով կը գնուին, մինչ մթագոյնը անտարբեր են դրամի հանդէպ:

Մտային այս տարբերութեան իրականութիւնն ի յայտ կուգայ ա՛յն իրողութեամբ որ պահպանողական հուէատուներու աշխարհագրական բարտէսը նշդիւ կը համապատասխանէ մարդաբանական բարտէսին, պահպանողականաց մեծամասնութիւնը գտնուելով մթագոյն ու լայն գլուխ բնակիչներէ գրաւուած գաւառաց մէջ:

Սակայն, մինչ ամենէն անկրօն եւ յառաջդիմական տարրը կը կազմեն բացագոյնը, անոնցմէ բնաւ երբէք ետ չեն մնար մթագոյնը՝ առաջնակարգ խմացականութիւն արտադրելու կողմանէ, եւ բազմաթիւ նշանաւոր մարդիկ ծնած են իրենց բնակած գաւառներուն մէջ:

Ա· Մ· ՀԷՆՍԸՆ

Զոյգ մը չազանակագոյն մարմիններ կան վրին յառաջակողմը՝ խոչափողին մօտիկն ու երկու կողմն զետեղուած: Այս զոյգ մարմիններն են որ խոչորնալով՝ ծնունդ կուտան խպիպ (Goitre) կոչուած հանրածանօթ պարանոցի ուռին: Նշագեղձ Thyroid Gland պիտի կոչենք նուշի ձեւին նմանող գեղձերու միացեալ այս զոյգը, որու գործած ապշեցուցիչ ազդեցութենից պիտի ծանօթանանք այժմ:

Բժշկական աշխարհի վաղածանօթ էր տեսակ մը վատասերում; մասնաւորաբար յամախադէպ իգական սեռին մէջ, որու ենթական տարօրինակօրէն կը զիրնայ, իսկ ներա մազերն կը թափին ու ակռաներն կը փտին: Թմրածութիւնն է, սակայն, այս հիւանդութեան ամենէն աչքառու մէկ ախտանչանը· կարծես թմրեցուցիչ զեղ առած ըլլար հիւանդը: Ֆիզիքական եւ լմացական անսովոր թուլութիւն մը, բթամտութիւն մը, ծուլութիւն մը՝ համակ կը պատէ այսպիսի վատասերման նշաւակ դարձած անձին կեանքը: Որեւէ տեսակ ջանք կ'անդամալուծէ զայն: Չէ կարող ըմբռնել ան որեւէ ընթերցում կամ խօսակցութիւն որ խորհիլ եւ տրամաբանել կը պահանջէ իրմէն: Կրնայ մեքամաղձոտ եւս ըլլալ: Ի մի բան՝ կը բթանայ անոր միտքն եւ կը ծուլանայ անոր մարմինը:

Ձենովացի վիրաբոյժներէն Ճ· Լ· Բեվըրտին, 1882–ին, չատ զարմանալի յայտնութիւն մը ըրաւ այս հիւանդութեան պատճառին նկատմամբ: Փորձով հաստատեց ան թէ՝ ի վերջս նկատուած ախտանչաններն իսկոյն երեւան կուգան որեւէ անձի վրայ, երբ կտրուէր զուրս հանուէր անոր նշագեղձը:

Երկու տարի յետոյ՝ աւելի զարմանալի յայտարարութիւն մը հրատարակեց Մորից Շիֆ, որ 25 տարիներէ իվեր փորձեր կը կատարէր չունեղուն նշագեղձին վրայ: Անիկա եկաւ բազմաթիւ փաստերով անժխտելիօրէն ապացուցանել թէ՝ նշագեղձի արտահանման յաջորդող այս ախտանչաններն տեղի չպիտի ունենային երբէք, եթէ կանխաւ նշագեղձի կտոր մը պատուաստուէր դեղձահատուածքեան ենթարկուելիք անձին մորթին տակ որեւէ տեղ, կամ դեղձահիւթ ներարկուէր անոր երակաց մէջ, եւ կամ նոյնիսկ նշագեղձ կերցուէր անոր: Նոյն տարին, Սըր Վիքթոր Հորսլի, արուեստական կերպով կապիկներու մէջ յառաջ բերաւ մարդոց մէջ դոյութիւն ունեցող այս հիւանդութեան ախտանիշները՝ պարզապէս կտրելով զուրս հանելով անոնց նշագեղձերն:

Եթէ դեղձահատուածքեամբ կարելի էր բթամտութեան, ծուլութեան, թմրածութեան, վատուժութեան նման ախտանչաններն յառաջ բերել մարդու մը մէջ, ուրեմն ինչո՞ւ կարելի չպիտի ըլլար դարմանել այս մասնաւոր հիւանդութեամբ տառապող այրերն ու կիներ՝ հայթայթելով անոնց նշագեղձահիւթ, որու պա-

կասէն յառաջ եկած էր հիւանդութիւնը: Այսպէս խորհեցան ու իրենց խորհուրդը գործադրեցին երկու մարդիկ, Մըրդէյ եւ Հովվից, 1891ին:

Անգլիական Տուրհէմ Բժշկական Ընկերութեան առջեւ 42 տարեկաննոց տիկին մը ներկայացուց Մըրդէյ, 1891 Փետրուարին: Հիւանդութիւնն սկսած էր այս կնոջ մէջ՝ ներա երեսին ու ձեռաց հետզհետէ խոչորնալովը ու թանձրանալովը: Խիստ մեծ անդօրութեան մատնուած էր նէ. դժուարաւ կը խօսէր ու կը քալէր. դժայուն էր ցուրտի. դալկադէմ էր եւ այնքան նուադկոտ ու նկուն, որ անկարող էր առանձինն տեղ երթալ: Նոր մորթուած ոչխարի նշագեղձէն հիւթ պատրաստեց Մըրդէյ, եւ չաբաթն երկու անգամ 24ական կաթիլ ներարկեց ներա երակաց մէջ: Անմիջական ու զարմանալի բարւոքում մը տեսնուեցաւ հիւանդին վրայ, որ տեւականօրէն չարունակեց՝ դեղճահիւթի կանոնաւոր ապէս մատակարարման չնորհիւ: Սկսաւ այլեւս ուղղակի դեղճահիւթը խմցնել ներա: Բնական գոյն ստացաւ ներա մորթը. արագացաւ ներա խօսուածքն ու քալուածքը, եւ կրնար այլեւս արձակ համարձակ իր կեանքի գործերն կատարել անվարան ու անօժանդակ: Մինչեւ 70 տարեկան հասակն ապրելով՝ նէ մեռաւ բնական մահուամբ 1919–ին: Դարմանումի այս 28 տարիներու ընթացքին, երբ անհրաժեշտ էր չարունակ նշագեղձի հիւթ խմցընել ներա, ամբողջ 870 ոչխարի դեղճ գործածուած էր այս կնոջ կողմէն (24, էջ 39):

Քաջալերուած այսպիսի փայլուն յաջողութիւններէ՝ բժշկական աշխարհը մինչամուռս եղաւ մինչեւ այդ ատեն անբուժելի համարուած հիւանդութեան մը դարմանումին, որով վարակուած էին ամբողջ համայնքներ ու գաւառներ՝ Եւրոպայի, Ասիոյ ու Ամերիկայի մէջ:

ԱՊՇԱՀԱՐՈՒԹԻՒՆ

Փիղիքական ու մտային խիստ բնորոշ տիպ մը կունենան այս կարգի ախտաւարակները, զոր ապշահարութիւն (Cretinism) ընդհանուր անուամբ պիտի յատկորոշենք: Այնքան նման են իրարու ապշահարութեան զանազան աստիճաններու մէջ գտնուող բազմութիւնները, որ իրարու եղբայրներ կամ երկուորեակներ կը թուին ըլլալ:

Իմացական բաւական բարձր մակարդակի վրայ գտնուող ապշահարներ՝ սահմանափակ չուռով բառամթերքի մը միայն կրնան տիրանալ, եւ հոն կը կենան այլեւս: Անկարելի է անոնց համար իմացական անդրագոյն զարգացում՝ եթէ դաստիարակու-

թեան ամենէն զերազանց ազդեցութիւններն իսկ գործածուին անոնց վրայ, աշխարհի ամենէն հոչակաւոր մանկավարժներու կողմէն: Երկու կամ երեք տարեկան մանկան մը մարմնոյ հասակն ու մտքի վիճակն ստանալէ յետոյ՝ հո՛ն կանգ կառնեն տեւականօրէն. ո՛չ մարմնոյ եւ ո՛չ ալ մտքի որեւէ աճում այլեւս: Ապշահարներու ամենէն բարձրագոյն տիպերն՝ կը նմանին չափահասութեան առեն փիղիքական ու մտային վատուժութեան մատնուող անձանց, որոնց նկարագրութիւնն ըրինք ի վերեւ (24, էջ 52):

Կանդնած՝ մարդկային էակի մը փիղիքական ու մտային այսպիսի խորտակեալ աւերակաց առջեւ, ուր հազիւ նշմարելի է Աստուծոյ պատկերին նմանութիւնը, կը հարցնենք տարակուսանօք. Միթէ կրնա՞յ Աստուծոյ պատկերին վերափոխուիլ այս աւերակոյտն այլանդակութեանց:

Ժխտական պատասխան մը կուտային մարդիկ այս հարցման, ասկէ երեսուն տարի առաջ միայն: Գիտնականն ու մոլեռանդ կրօնականն հաւասարապէս չէին հաւատար թէ նշանակեց մ՝իսկ կարելի էր փոխել ապշահարներու սեւ ճակատագրին մէջ:

Բայց նշագեղձ կը կերցնենք ի ծնէ թշուառ այս արարածներն մէկուն, եւ ահա՛, ո՛վ հրաշք, անհաւատալիօրէն զարմանալի կերպարանափոխութիւն մը կը կրէ այդ ապուշը, այդ գաճաճը, այդ խեղանդամը, մսի ու ոսկորի այդ այլանդակ կոյտը: Քանի մը օրէն՝ աւելի տաք կը զգայ ան, եւ աւելի թեթեւ հագուստ ու վերմակի կը կարօտի: Արեան շրջառութեան բարւոքմամբ՝ աւելի բնական գոյն կը ստանայ անոր մորթը. իրենց ցերտութիւնն կը կորսնցնեն բաղուկներն ու սրունքներ: Շաբաթէն կը սկսի ան ժպտիլ ու խաղալ: Բնականն կերպարանք կը ստանայ անոր երեսն. աճիլ ու մեծնալ կը սկսի անոր մարմինն ալ: Մտային արագութեամբ յառաջ կընթանան աճման ու զարգացման գործողութիւնները: Քանի՜ չորս ակռաներ կրնան աճիլ վեց ամսուան ընթացքին: Այն նախկին չոր, կոշտ, կարծր մազերն՝ կը վերածուին կակուղ, մետաքսային, երկար ու գանգուր հերաց: Քնքոյշ, թաց ու վարդակարմիր կը դառնայ մորթը: Մատներով կրնայ բարձրանալ հասակը ամսէ ամիս: Պայծառ, իմաստուրուն, գործօն կեանք մը ապրիլ կը սկսի՝ դեռ մի քանի ամիս առաջուան անյուսալիօրէն ապշահար այդ մանկիկը: Հոս մեր առջեւն ունինք, այսպէս, վերստեղծումն մարդկային էակի մը, նշագեղձի հրաշափառ ազդեցութեանց չնորհիւ:

Զպիտի մանենք խորհրդածութեանց այն աշխարհներուն մէջ առ որ կը հրաւիրեն զմեզ ապշարուժութեան այս հրաշագործութիւնները, որչափ ալ գրեթէ անդիմադրելիօրէն հրապուրիչ ըլլան անոնք մեր մտքին: Կրթական, առողջապահական ու ըն-

կերական յեղաշրջմանց ի՛նչ կարեւորութիւններ կը պարզեն ա-
նոնք մարդկութեան առջեւ: Մոռնալու չէ թէեւ որ նշագեղձի
կամ ուրիշ որեւէ գեղձի մատակարարութեան որեւէ աստի-
ճարմամբ՝ իր նախկին ապուշ վիճակին կը դառնայ, բնականոն
մարդէն անզանազանելի ըլլալու աստիճան դարմանուած ապ-
շահարն:

Մեղի համար կարեւորը՝ այն ամենայորդ լոյսն է որ նշագեղ-
ձի չնորհիւ կատարուած հրաշագործութիւնք կը սփռուի ցեղա-
յին ծագման ու ցեղային տարբերութեանց հարցերուն վրայ:
Մարդկային մարմնական կերպարանաց ու իմացական կարողու-
թեանց աստիճաններուն անխզելի զուգընթացութեանն ի նպաստ
ա՛յնպիսի անսխալելի եւ ա՛յնպիսի տիեզերական իրողութիւններ
ի յայտ եկած են գեղձահիւթերու տուած արդիւնքներէն, որոնց
վրայ հաստատուած՝ ա՛յնքան վճռորոշ պատգամներ կրնանք ար-
ձակել Հայոց ցեղային ծագման, ցեղային ազնուականութեան
եւ Մոնկոլական ցեղին վրայ ունեցած գերազանցութեանց մա-
սին, զոր չէին կրնար երազել անգամ ասկէ երեսուն քառասուն
տարի առաջ ապրող պատմաբաններ ու բարոյագէտներ եւ աստ-
ուածաբաններ, եւ որոնք այսօր իսկ անհաւատալի կը թուին գեղ-
ձագիտութեան նորանոր յառաջդիմութեանց անտեղեակ մեր բո-
լոր մատենագիրներուն եւ հրապարակագիրներուն: Հայոց պատ-
մութեան ու նկարագրի չինութեան գաղտնածածուկ բանալին
մեզ կուտան գեղձագիտութեան յայտնութիւնք, որու գործա-
ծածութեամբ՝ Հայ մատենագրութեան բովանդակ պատմութեան
մէջ առաջին անգամն ըլլալով՝ մեր ընթերցողաց առջեւ ՛պիտի
պարզենք խորհրդաւոր աշխարհն այն ուժերուն, որոնցմէ բըղ-
խած են ու կը բղխին մշակութային, կրօնական ու բարոյական
եւ քաղաքական բոլոր արտադրութիւնները Հայաստիպ ու Հայ-
յաշրջմ:

Բարձրանալով ապշահարներու աշխարհին վերնադոյն մա-
կարդակները՝ հոն կը հանդիպինք խիստ թելադրական ու մեզ
համար չափազանց չահեկան ապշահարութեան մէկ տեսակին:
Տկարամտութեան այս տեսակն ուսումնասիրող բժշկական հե-
ղինակութիւններէն Տր. Լանկտոն Տաւըն «Մոնկոլատիպ ապուշ-
ներ» կոչեց զանոնք, որովհետեւ չափազանց սերտ նմանութիւն
մը գտաւ այսպիսի պակասամիտներու եւ Մոնկոլ ցեղի բնակա-
նոն մարդոց դիմագծութեան ու մարմնական ընդհանուր կազ-
մութեան միջեւ: Արդարեւ, ծայրայեղ ապշահարներուն իսկ դի-
մագծութիւնն ու մարմնոյ կազմը Մոնկոլատիպ է բացայայտո-
րէն, միայն աւելի սաստկացած կամ չեշտուած են ասոնց մէջ
Մոնկոլական յատկանիշներն քան թէ սովորական թաթար ան-

հատ մը մէջ: Կաղապարը, բնատիպը, ինքնուրոյն դրոշմը մի՛-
եւնոյնն է, սակայն, երկուքին մէջն ալ:

Մտադարման մասնագէտներ մէկ նայուածքով կը ճանչնան
իրենց քննութեան ներկայացուած պղտիկներու Մոնկոլատիպ ա-
պուշ ըլլալն կամ ոչ: Զորս տարեկան տղայ մը կը բերուի մասնա-
գէտ մտադարմանի մը, որպէսզի անոր մտայնութիւնը չափորո-
շէ: Պղտիկին դիմագծութիւնը կը նայի մասնագէտն, ու անմի-
ջապէս կը պատասխանէ. «Ապուշ մը պիտի ըլլայ ասիկա. 7 տա-
րեկան տղէ մը աւելի մտային կարողութիւն չպիտի ունենայ ան՝
իր կեանքի մէջ որեւէ ժամանակ:» Ինչո՞ւ՝ կը հարցուի զարմացմամբ:
«Որովհետեւ,» կը պատասխանէ քննիչը, «որոշակի Մոնկոլատիպ
է անոր դէմքը, եւ այս տիպ տղայք 7–8 տարեկաններէ տղու մը
մտային ճամման հասակին հասնելէ յետոյ՝ կը դադրին այլեւս
մտքի ճամում: Տարիներու կրթական աջնաջան աշխատութիւնք
չեն կրնար մատնաչափ միայն աւելցնել անոր պակասաւոր մտքի
հասակին վրայ:» Բայց ի՞նչ են տկարամտութիւն կամ ապշու-
թիւն յայտնող այդ յատկանիշներն՝ կը հարցուի մասնագէտին:
—«Նեղ աչք, լայն գլուխ, տափակ քիթ, ջրուտ աչք ու ծրտաչա-
դախ արտեւանունք, չոր ու թեփոտ մորթ, կարճ մազ, համե-
մատաբար կարճ բազուկ եւ սրունք, ուռած փոր, կարճ ու կոճ-
նանման մատներ, եւ լեզուն մը ուրիշ Մոնկոլատիպ յատկանիշ-
ներու,» կը պատասխանէ մասնագէտ քննարկուն: Ամերիկեան հե-
դինակաւոր ապշադարմանիներէն Փրօֆ. Հէնրի Կոտարտի վեր-
ջ՛նակս հրատարակած մէկ գործէն կը վերցնեմ այս օրինակը, գոյց
տալու համար թէ՝ ինչպիսի ակռա ու անխզելի կապակցութիւն
մը գոյութիւն ունի Մոնկոլատիպ դիմագծութեան եւ ապշութեան
կամ ակարամտութեան միջեւ: Իրարմէ չես կրնար զատել այս
երկուքը: Անպայման ապուշ կամ ակարամիտ կամ թանձրամիտ
մարդ մը կապրի Մոնկոլատիպ մարմնոյ մը մէջ: Անպայման իմա-
մարդ մը կապրի Մոնկոլատիպ մարմնոյ մը մէջ: Անպայման իմա-
յականութեան չատ խոնարհ մակարդակներու վրայ կը գտնը-
ուին Մոնկոլական կերպարանքն ունեցող մարդիկն ու ժողո-
վուրդներ: Ասիկա՛ է միտածին վկայութիւնը՝ իրենց կեանքը
ապուշներ եւ պակասամիտներ դարմանելու նուիրած բոլոր
մասնագէտներուն (33, էջ 186):

Աճապարենք այժմ ծանօթանալու նշագեղձի ներքնահոս հիւ-
թին պակասէն յառաջ եկած այս երեւոյթներու ցեղաբանական
նշանակութեանը: Եւ այս մասին աւելի հեղինակաւոր աղբիւր մը
չենք կրնար դտնել քան այն ճառը զոր 1919, նոյ. 13 ին, Փրօֆ.
Արթհիւր Քիյդ արտասանեց Բրիտանական Ընկերութեան Մար-
դաբանութեան Բաժնին նախագահական աթոռէն: Սառեւ ժո-
ղովրդական ոճով կը Հայացնեմ ակնարկուած նախագահական

հսոսին նշագեղձի ցեղային նշանակութիւնը պարզող մասերն, հատատարիմ մնալով անոնց իմաստին:

Մարդաբանական ռեսակէտով՝ ներքնահոս գեղձերու դըրութեան մէջ ամենակարեւորն է նշագեղձը: Մարմնոյ մէջ երկու ինքնորոշ պաշտօններ կը կատարէ այս գեղձին արտադրած հիւթը: Առաջինը՝ անմիջական, վերջինը՝ հեռաւոր: Անոր անմիջական ազդեցութիւնն է՝ արագնել կիզման գործողութիւնը մարմնոյ հիւսուածներուն մէջ: Երբ մկանական ճիդ մը կը գործենք, եւ կամ երբ ցուրտ եղանակի մը խստութեանց նչաւակ կը դառնանք եւ կամ երբ ախտավարակ հիւանդութեան մը կենթարկուինք՝ ուղեղէն հաղորդուած ջղային գրգռման տակ՝ խոհոյն եռանդուն գործունէութեան կը սկսին նշագեղձերն: Ներքնահոս առատ հիւթ մը կը թափին անոնք արեան հոսանքին մէջ, որ չըրջան առնելով մարմնոյ բոլոր ներքին գործարանաց մէջ՝ կը գրգռէ զանոնք անսովոր գործունէութեան: Աւելի արագ կը գործէ լեարդը եւ առատահոս չարաթ կը չամբէ յոդնային մկաններուն, այսինքն՝ արամադրելի ամենէն դիւրավառ վառելանիւթը մարմնոյ մէջ, որմէ այժ ու տաքութիւն պիտի ծնանին: Աւելի արագ կը բարախէ սիրտը եւ կարագինէ ուժաթաչիս արեան հոսանքը դէպ ի պահանջուած մասերը մարմնոյ: Աւելի արագ կը գործեն թոքերն, որպէսզի լիառատ օդ ու թթուածին հայթայթեն մարմնոյ բոլոր գերագրգիռ հիւսուածներուն, առանց որու հայթայթման՝ չեն կրնար կատարուիլ կիզման անհրաժեշտ գործողութիւնները, եւ պահանջուած ուժն ու տաքութիւնը չկրնար հայթայթուիլ գործող մկաններուն կամ ցրտութեան ենթարկուող մարմնոյ արտաքին մասերուն: Նշագեղձը, այսպէս, նախախնամական գեր մըն է կատարած եւ կը չարունակէ կատարել մարդկային ցեղերու վերապրումին եւ ընարդողութեանը մէջ: Անիկա պաշտօն ունի արագացնել մարմնոյ բնախօսական ու մտային գործունէութիւնները: Ասկից, նշագեղձային ներքնահոս հիւթոց արագացուցիչ այս ներգործութիւններէն, կը բղխի Արեական ժողովուրդներն յատկանշող աչխոյժ, փոյթեռանդն, ա-բարագործ ու արագախոհ, անհանդարտ, փոխոխական, յառաջդիմական, ազատական բնաւորութիւնը:

Կազմախօսական է նշագեղձի ներքնահոս հիւթին գործած հեռաւոր ազդեցութիւնը, ինչպէս բնախօսական է անոր յառաջ բերած անմիջական արդիւնքը: Եւ իր կատարած այս երկրորդ պաշտօնին բերմամբն է որ՝ մարդկային ցեղերն իրարմէ զանազանող չարք մը բնորոշ յատկանիշներու ծնուցիչ այժն կը հանդիսանայ նշագեղձը մարդկութեան մէջ:

Վաղուց դիտուած է որ ապշահար կըլլան խպիպով վարակուած փոքրիկները: Նշագեղձի այս հիւանդութիւնն ա՛նքան կը

խափանէ վարակեալ տղայոց մարմնական աճումն ու մտքի զարգացում, որ իրենց չափահասութեան տարիքին տարբեր մարդկային ցեղի մը մէջ կրնան դասաւորուիլ անոնք: Ելոյսյայի ապշահար համայնք մը, փիզիքապէս ու մտաւորապէս, աւելի խոր տարբերութիւններ կը յայտնաբերէ բնականոն Եւրոպացիէ մը, քան որ կը յայտնաբերէ բնականոն Մոնկոլ մը կամ Սեւ մը: Այսքան արմատական են, այսքան ցեղային հանգամանք կը կըրեն՝ մարմնական ու հոգեկան տարբերութիւններն, զոր պակասաւոր նշագեղձ ունեցողներն ի հանդէս կը բերեն իրենց կեանց մէջ:

Ապշահարներու յայտնաբերած այսպիսի ինքնորոշ յատկանիշներու բազմաթիւ օրինակներ՝ վճռապէս կապացուցանեն թէ նշագեղձային ներքնահոս արտադրութիւնք ուղղակի կապն մարդկային մորքին ու մազին վրայ, այսինքն՝ այն երկու յօրինուածութեանց վրայ զոր կը դործածենք մարդկային ցեղերն դասաւորելու համար:

Հաւասարապէս խորատարած է նշագեղձին ազդեցութիւնը մարմնոյ ուրիշ դրութեանց զարգացման վրան ալ, մանաւանդ գանկին ու կմախքին զարգացմանց վրայ: Մանաւորապէս ծըծմարիտ է ասիկա գանկի յատակային կամ տակի մասանց եւ էրթիին համար: Գանկին այս տակի յատակային մասերն մանաւանդ զուրկ կը մնան բնականոն աճումէ, որու հետեւանքով տափակ եւ աչքերուն մէջտեղ դէպի ներս խաշուած կը մնայ քիթը: Քիթին ստացած այս յատկանչական ձեւին բերմամբ՝ տափակ երեսիքն մը կը ստանայ նաեւ երեսը, ինչպէս նաեւ քիթին յատակային ոսկերաց ամբողջ կազմուածքը: Այնպէս որ քիթի վերեւէն ուռուցիկ ճակատ մը եւ ստորոտէն՝ դուրս ցցուած կղակի մը մէջտեղն, սմքած ներս քաչուած ու լուսնի մահիկին ներքին կորաձեւ կողման երեսիքը կը յայտնաբերէ նշագեղձի կոզմանէ պակասաւոր անձին դէմքը:

Արդ, զիմական այս յատկանիշներն զորս ուրուագծեցի ի վերեւ, չար եւ նման են Մոնկոլական ցեղերու կրած բնորոշ գիծերուն, եւ՝ նուազագոյն աստիճանաւ՝ կերեւին նաեւ Սեւերու զիմագծութեանց վրայ: Արդարեւ, Սեւերու ծայրագոյն մէկ ճիւղին մէջ — Հարաւային Ափրիկէի Պուշմէնին — աւելի ստակօրէն պատկերացած կը գտնենք նշագեղձային պակասաւորի յատկանչական դէմքը քան թէ նոյնիսկ չատ մը տիպար Մոնկոլներու մէջ: Իմ կարծիքս է թէ նշագեղձը կամ անոր պաշտօնակատարութեան մէջ տեղի ունեցող պակասումը կամ փոփոխութիւնը՝ ազդակ մըն է հանդիսացած Մոնկոլ եւ Սեւ ցեղերու բըթիլ

գործին մէջ:

Եղական ու խիստ որոշ գործընթացութիւն մը կը տեսնուի դաճաճութեան մէկ տեսակին եւ քթի տափակութեան միջեւ, որոնց երկուքն ալ արդիւնք են մի՛եւնոյն պատճառին — նշագեղձի պակասաւորութեան կամ խանգարման: Այս տիպ դաճաճներու ինչպէս բազուկներն ու սրունքները կարճացած են անծայէն, նոյնքան ճնշուած, տափակցած ու ներս քաշուած են անոնց քիմքերն ու դիմաց ամբողջ քթային դաւառը: Ծայրայեղ աստիճանաւ Մոնկոլատիպ է այսպիսեաց երեսն ու քիթը, եւ բազկաց ու սրբունքներու կարճութիւնը՝ իրանի համեմատութեամբ:

Մարդաբանական տեսակէտով խիստ մեծ չափնկանութիւն ունի այս դիմագծութիւնը, զոր տափակ երես տիպ կրնանք կոչել: Մոնկոլին ցեղային ինքնորոշ յատկանիշներն են՝ կարճ բազուկ ու սրունք, համեմատաբար երկար իրան, եւ տափակ քիթ ու երես: Երբ Տր. Լանկատն, 55 տարի առաջ, «Մոնկոլատիպ ապուշներ» անուանեց դաճաճութեան եւ տափակ քթութեան յատկանիշներով այլակերպուած պակասամիտներն, ոչինչ դիտէր դեղձային ներքնահոս հիւթերու արդի վարդապետութեան մասին: Բայց վերջերս Տր. Ռ. Կ. Բրուքչէնքի կողմէն դեղձային ներքնահոս հիւթերու այս տեսութիւնը կիրարկուեցաւ՝ մեկնելու համար ապուշ ալայոց կերպարանքն ու մտաւիճակը: Քանի մը տարի առաջ ալ ապացոյցներ յառաջ բերի ես՝ ցոյց տալու համար թէ մարմնոյ աճումն ու զարգացումը զեկավարող դեղձային ներքնահոս հիւթերու պակասութեան էր որ պիտի կրնայինք ամենալաւ կերպով բացատրել դանազանաւորումը մարդակերպ կապկաց տարբեր տեսակներուն: Կորիլային մէջ կը տեսնենք զերակշիռ ազդեցութիւնը մաղաձային տարբերու, իսկ Օրանկին մէջ՝ նշագեղձային արտազրութեանց:

Երբեմն կը տեսնենք թէ որոշակի Մոնկոլատիպ յատկանիշներ կը ցուցադրէ յայտնապէս Եւրոպացի հօրմէ ու մօրմէ սերած այր մարդ մը կամ կին մարդ մը: Նախապէս սովոր էինք Եւրոպայի մէջ այս տիպ ծնունդներն վերագրել Մոնկոլական ցեղէ նախածնողաց, որոնք, ժամանակաւ խիստ ժողովրդական տեսութեան մը համեմատ՝ նախապատմական գարուց մէջ Եւրոպա եկած էին եւ որոնց յատկանիշներն էին որ առհասարակ կը վերակրկնուէին Եւրոպացի արդի բնակչութեանց մէջ: Սակայն, Տաւրանական կամ Մոնկոլական այսպիսի արշաւանքի մը կամ ներգաղթի մը ի նպաստ ոչինչ գտնուած է ցարդ Եւրոպայի նախապատմական բնակչութեանց թողուցած մարդկային մնացորդաց մէջ:

Բոլոր այս Մոնկոլական յատկանիշները, որ պատահաբար կը յայտնուին մաքրարիւն բնականոն Եւրոպացիներու վրայ, բայց

որ ընդ միշտ կընկերակցին աւելի կամ նուազ ապուշ կամ տկարամիտ բոլոր Եւրոպացի պզտիկներու եւ չափահասներու վրայ, ցեղային յատկանիշներ են որ կը զատորոշեն Մոնկոլ ցեղը Եւրոպական ամեն ցեղէ: Ասոնք կը հատատանեն իմ ջատագոված այն տեսութիւնս թէ՝ մարդկային, կապկային եւ ողնայարաւոր ամեն տեսակ կենդանեաց մարմնոյ կազմն կը վճռորոշուի կենդանական աճումն ղեկավարող մեքենականութեան մը կողմէն, որ կը դանուի վոքը բայց բարդ դեղձային գործարանի ներու դրութեան մը մէջ: Այս դեղձային դրութեան տարբեր անդամոց տարբերութիւններէն է որ կը ծնանին մարդկային մարմնոյ կազմի ու դիմագծութեան այն տարբերութիւնները որոնցմով կը բնորոշուին մարդկային զանազան ցեղերը: Մոնկոլ ցեղը յայտնապէս կը ժառանգէ մաղաձային ու նշագեղձ յատկանիշներու արդիւնագործ մեքենականութիւն մը քան Եւրոպական որեւէ ցեղ, եւ ասկից՝ իբրեւ հատարակաց ակնարկութիւն մը՝ յառաջ կուգան Մոնկոլ ցեղերու թէ՛ ֆիզիքական եւ թէ՛ իմացական բնորոշ յատկանիշներն, որոնք Եւրոպականէն խնամարհազոյն մակարդակի մը վրայ կը զատորոշեն Մոնկոլական ծագում ունեցող բոլոր ժողովուրդներն (35, էջ 444):

Գտնենք այժմ պատկերը նշագեղձային արտազրութեանց կղզմանէ բարձրորէն օժտեալ մարդոց ու ժողովրդոց:

Մանկութեան տարիներուն՝ առողջ է ան, նիհար՝ բայց աչքառու աստիճանաւ կորովի ու կայտառ, ճշտաչարժ ու անհանդարտ եւ գործօն. մինչդեռ դանդաղաչարժ, քնոտ եւ բթամիտ՝ է նշագեղձային տղքատն: Բացագոյն է այն ընդհանրապէս: Լայն ու բարձր ճակատ մը կը տարածուի անոր ճառաձեւ երեսին վերեւ, որու վրան կը փայլատակին զոյգ մը խոշոր, կենսունակ ու աստուածային կայծով հրավառ աչեր: Անոր այս խոշոր, փայլուն եւ գուրս ուռած կածկլուուն աչերն՝ հակապատկեր մը կը կազմեն նշագեղձի կղզմանէ պակասաւոր մանկան խորասոյզ ու անփայլ աչաց հետ: Փոքր ու կծկուած են, սակայն, անոր աչաց բիբերն: Նեղ է, ուղղաձիգ, երկար ու բարձրացեալ անոր քիթը՝ կատարեալ հակապատկերն նշագեղձային պակասաւորին լայն, տափակ եւ ճնշուած քթին:

Չափահասութեան տարիներուն՝ նիհարութիւնն է ամենէն բնորոշ մէկ յատկանիշն այս տիպ անձանց: Աչխոյժ ու արագագործ կեանքը չհամլատրեր որ թանձր ճարպ կուտակուի մարմնոյ ոեւէ մէկ մասին մէջ: Զգայուն են ու նուրբ չրմներն, որ միանալով նրբակերտ ընդհանուր դիմագծութեան՝ կը յօրինեն ամենալով նրբակերտ ընդհանուր դիմագծութեան՝ կը յօրինեն ամենէն նուազ անասնականն մարդկային դիմապատկերներուն: Ան-

գլխացի Շէյլէյ բանաստեղծին եւ մեր ալ Պէչիքթաշլեանի գիմաձուքիւններն՝ ամենէն կատարեալ նմոյշներն կը ներկայացնեն այս դասակարգի մարդոց: Սալիսակ, մարդաբատիալ, հասատուն, վոքր ու կանոնաւոր են անոր առանձները, այսինքն այն տիպէն՝ որոնց մասին ներբողները հիւսած են բանաստեղծք ամեն ժամանակաց:

Նուրբ է, մեծաքանման ու զանգուր եւ առատ անոր գլխու մազը, որու հետ սքանչելի ներդաշնակութիւն մը կը կազմեն՝ խոշոր, փայլուն եւ սրաթափանց աչաց վերեւ կամար կապող թաւ ու երկար յօնքերն: Անոր համար է որ ապշահարներու անանանման կարծր, ուղղաձիգ ու անփայլ գլխու մազերն՝ կուզ, փայլուն եւ զանգրագեղ կը դառնան, երբ նշադեղձային հիւթով կերակրուին անոնք: Անոր համար է, դարձեալ, որ նշադեղձի կողմանէ պակասաւորներու գլխէն բուռ բուռ կը թափին յաճախ մազերն: Ճաղատութիւնը յաճախ կընկերակից է արեան մէջ նշադեղձային հիւթի անօսրացման, երբ յօնքերն ալ կը թափին՝ մանաւորապէս անոնց գրսի ծայրը:

Առաձգական, փափուկ ու քրտնաթոր է անոր մորթը եւ ողորկ ու անխորշոմ: Վէ՛ր քաշէ ու թող տուր կրկին անոր ձեռաց հանելի կողման մորթը, եւ իսկոյն կողորկի ան՝ առանց վայրկեանական խորշոմի, ճիշդ ինչպէս կըլլայ դեռատի, թարմ ու կենսունակ մանկանց ու պատանեաց մորթը: Մինչդեռ ուրիշ տիպ տարիքոտ մարդոց մորթը՝ վայրկենական խորշոմ մը կը թողուայսպէս վեր քաշուելէ ու յանկարծ թող տրուելէ յետոյ: Մորթին տակ աճող դեղնորակ առաձգական թելիկներու չնորհիւն է որ այսպիսի առաձգականութիւն մը կը տանայ մորթը: Եւ նշադեղձային արտադրութիւնք են ամենազլխաւորներն մասնաց այս առաձգական հիւսուածներն աճեցնող դեղահիւթերուն: Երբ անբաժանաւոր կամ ախտաւորի ու վնասուն տարիքով դեռ երիտասարդ անձի մը նշադեղձ՝ վազաժամ կը խորշոմի նաեւ անոր մորթը, որովհետեւ կը կորսնցնէ իր առաձգականութիւնը: Այնպէս որ ճշմարիտ կրնանք ըսել թէ այնքան ծերացած է մարդ մը որքան կորուսած է իր մորթին առաձգականութիւնը, եւ՝ հակադարձաբար՝ ըսել թէ այնչափ առեն երիտասարդ է անձ մը, հոգ չէ որքան երկար տարիներ ապրած ըլլայ, որչափ առեն որ ենթամորթային առաձգական հիւսուածներն կը պահէն իրենց առողջ ու կենսունակ վիճակը: Նշադեղձային տիպ մարդուն ողորկ ու անխորշոմ եւ առաձգական մորթն, այսպէս, ամենավստահելի նշանակն է անոր երկարաւոր երիտասարդութեանը: Մանկլաւիկ մարդիկ ու ժողովուրդներ չուտով կը խորշոմին, չուտով կը զառամին մարմնով ու մաքով, ճիշդ ինչպէս չարունակ խորշոմած մորթ կունենան ապշահարներն:

Նուրբ ու երկար մատներ ունի նշադեղձային անձը՝ աչքաւոյ հակադրութիւն մը կազմելով նշադեղձային պակասաւորին կարճլիկ, հաստ, կոշտ ու առջեւի կողմէն կծկուած մատներուն:

Ցեղաբանական ամենաարժէք արժէք ու նշանակութիւն ունեցող զեղձապիտական այս յայտնութիւնք՝ ո՛րպիսի պայծառ յոյս մը կը սփռեն Հայ ազգի ծագման, անոր ժառանգական բնաւորութեան, Փոքր Ասիոյ զանազան ժողովրդոց հետ անոր ունեցած արենակցական կապերուն եւ Հայոց ցեղային վերաբնութեան ծայր աստիճան կենսական խնդրոյ վրայ: Այս պայծառ լուսոյն տակ՝ անդամ մը եւս մեր ակնարկն դարձնենք Հայաստանի նախկին բնակչութեանց վրայ եւ կարդանք անոնցմէ իրանք նկարագրած դէմքէն ճառագայթող ցեղարանական պատգամները ու դասդուրեանց անօժանդակ առաջնորդութեանը հետեւելու՝ մեզի առաջնորդ ընտրենք Պերլին Համալսարանի Մարդաբանութեան Փրոֆէսոր դ֊ր Լուշան, որ մեկն է՝ Փոքր Ասիոյ հնագոյն ու կանխադոյն բնակչութեանց մասին մեծագոյն հեղինակութիւններէն: Ունկնդրենք, ուրեմն, այս փորձ ու վստահելի պատգամախօսին մեկնութեանցը, մինչ մեկիկ մեկիկ մեզի կը ներկայացնէ ան մեր վաղածանօթ դրացի ժողովուրդներն՝ Հրքսլիի Ցիշատակին հատատուած դասախօսական ամփոյն 1911 ին արտասանած իր ճառովը:

Բաղդատուր եղած եմ, կըսէ Փրոֆ. Լուշան իր բանախօսութեան ներածական մասին մէջ, Լիւկիոյ (Ատալիա) մէջ 1881 ին սկսեալ պարապելու հնախօսական ու մարդաբանական հետաքրքրութիւններով, զոր չեմ դադրեցուցած երբէք մինչեւ այսօր՝ չարունակ առաղձ հաւաքելով արեւմտեան Ասիոյ մէջ մարդուս բնական պատմութեան վերաբերմամբ: Այսպէս, 30 տարիներու աշխատութեանց արդիւնքն է զոր պիտի փորձեմ համառօտակի ներկայել ձեզ:

Ցեղաբանական տեսակէտով եղական չափականութիւն մուտնին Քրդերը: Յունաստանի զրեթէ կրկին տարածութեամբ՝ լեռնային ընդարձակ երկիր մըն է Քրդաստան, Հայաստանի լերանց հարաւային արեւելակողմը: Ոչինչ դիտենք Քրդաց քաղաքական մութեան մասին եւ որչափ որ կրնանք հետ երթալ իրենց պատմութեան անցեալ շրջաններուն, անկախ պետերու տակ դանդիան տոհմերը (աշիրէթ) կը կազմէին անոնք միշտ:

Կարեւոր է երկու իրողութիւններ ի մաի ունենալ Քրդաց մասին — Արիական լեզու մը կը խօսին անոնք, եւ ունին երկար գլուխ եւ ընդհանրապէս կապոյտ աչք ու բացագոյն մազ:

Քրդական երեք խմբեր ուսումնասիրեցի ես. 115 մարդիկ Գա-

բազուկի ճօտ, 26 մղոնիկ՝ Նիմրուտ Տաղի ճօտ, եւ 80 հատ ալ՝ Զէնճիրլիի ճօտ, բոլորն ալ չափահաս: Գարագուշի խմբին մէջ 71 հատը բացագոյն էին, Նիմրուտ Տաղի խմբին մէջ՝ 15 հատը, եւ Զէնճիրլիի խմբին մէջ՝ 31 հատը: Այսպէս, առաջին խմբին 62 առ հարիւրն բացագոյն էին, երկրորդ խմբին՝ 58 առ հարիւրն, իսկ երրորդ խմբին 39 առ հարիւրն, միջինը՝ 53 առ հարիւր: Գարագուշի եւ Նիմրուտ Տաղի Բրդոց ամբողջն ալ, առանց մէկ հատ բացառութեան, երկար գլուխ էին, իսկ Զէնճիրլիի խմբին մէջ մի քանի լայն գլուխներ ալ կը դտնուէին:

Գարագուշի եւ Նիմրուտ Տաղի Բրդեր գրեթէ կզգիացած կեանք մը կապրին: Անոնց մէջ մէկ երկու Հայ առեւտրականներ միայն գտայ: Իսկ Զէնճիրլիի Բրդեր Հայերէ ազդիկ կը վախցընեն երբեմն ու կամուտնանան անոնց հետ, ինչպէս նաեւ արենախառնուածներ կունենան այսպէս կոչուած «Թրքաց» հետ: Հետեւաբար, Զէնճիրլիի Բրդեր նուազ չափով պահած են իրենց ցեղային մաքրութիւնը քան Գարագուշի եւ Նիմրուտ Տաղի Բրդեր: Ասկից է վերն տեսնուած տարբերութիւնը:

Բազմաթիւ Բրդեր տեսայ այս գաշտին մէջ՝ մինչեւ Մարաշ, դոբա չկրցի չափել, բայց որոնք բացարձակապէս համանման ընկալ կերեւէին իմ չափած Բրդերուս: Ուստի կրնամ ըսել որ երկար գլուխ են արեւմտեան Բրդեր, մինչեն 75 գլխաչափով, եւ բացագոյն են անոնց աւելի քան 50 առ հարիւրն: Որչափ աւելի արենախառնում ունեցած ընկալ դանուին Բրդեր իրենց դրացիներու հետ, այնչափ աւելի թուով լայն գլուխ, եւ մթագոյն մաղ ու աչք ունեցող չափահասներ կը դտնուին անոնց մէջ:

Յարդ քիչ բան գիտենք արեւելեան Բրդոց ֆիզիքական յատկութիւններու մասին: Ես անձամբ սակաւաթիւ Բրդեր տեսած եմ Պարսկաստանէն: Բայց իմ գիտնական բարեկամաց ընդհանուր տպաւորութիւնն այն է որ արեւելեան Բրդեր շատ աւելի բարձր հասնեմատութիւն մը ցոյց կուտան մթագոյն եւ կլոր գլուխ մարդոց քան թէ արեւմտեան Բրդեր:

Բազմաթիւ դաւառաբարբառներու բաժնուած է Բրդոց լեզուն, սակայն երկու գլխաւոր լեզուախմբերու կը պատկանին անոնք — Արեւելեան եւ Արեւմտեան: Երկուքն ալ կապակցուած են արդի Պարսկերէնին, եւ երկուքն ալ Արիական են բացորոշակի: Ուստի, եթէ Բրդոց իրական հայրենիքն վնտռելու ըլլանք, մէկ հատ պատասխան կրնայ տրուիլ: Մի՛ եւնոյն տեղն եղած ընկալ է անոնց ցեղին ծննդավայրը, ուր որ եղած է բուն իսկ մեր ցեղին կամ Հիւսիսային Եւրոպայի ցեղին ծննդավայրը:

Եւ մինչ կրնա՞նք դիպուածական բան մը համարել այն թելադրական իրողութիւնն թէ՝ Բրդական լեզուի իրական սահմանագլխէն քանի մը մղոն հեռու միայն դէպ հիւսիս կը կենայ Պօղազ Քէօյ,

վաղեմի մայրաքաղաքն Խեթական կայսրութեան, ուր Հիւկօ Վինքլէր 1908 ին գտաւ սեպագրատախտակներն քաղաքական երկու դաշնագրութեանց՝ ընդ մէջ Խեթական արքայ Սուպիլուլիումայի եւ Միտաննիի Տուսրատայ արքայորդւոյն Մատիուազայի, որոնց երկուքին մէջն ալ Արիական Աստուածութիւններն՝ Միտրա, Վարունա, Ինտրա եւ Նազատիա կոդեկոչուին իբրեւ վկայ ու պաշտպան կնքուած դաշնագրութեան: Ինչ ինչ արձանագրութեանց մէջ եւս, Ք. Ա. 1380 ին, Միտաննիի թագաւորն (h) Արի կը կոչէ ինքզինքն ու իր ժողովուրդը, ճիշդ ինչպէս ինն գարեր յետոյ, Աքեմենեան արձանագրութեանց մէջ, հա-րի-եա պիտի կոչէին ինքզինքնին Քսերքսես ու Դարեհ, այսինքն՝ «Արիական»՝ Արիական գարմէ:»

Այսպէս, Բրդեր սերունդներն են Արիական ասպատակողներու, եւ իրենց տիպն ու լեզուն պահպանած են՝ աւելի քան 3,300 տարիներէ ի վեր: Թուի թէ Ք. Ա. 1500 ական թուականներուն, կամ աւելի կանուխ, Հիւսիսականաց գաղթականական հոսանք մը սկսած է դէպի Փոքր Ասիա, Սուրիա, Պարսկաստան, Եգիպտոս եւ Հնդկաստան: Արդարեւ, կրնանք այժմ կապակցել նոյն իսկ հեռաւորադոյնն Հնդկաստան՝ կեդրոնական Փոքր Ասիոյ Միտաննիներուն եւ Ս. Գրոց Ամօրհացիներուն հետ, որոնք բացգոյն ժողովուրդներ էին ըստ հին արձանագրութեանց եւ Աստուածաշնչական վկայութեան: Այս կերպով պատմական բացատրութիւնը կրնանք տալ խառնիչահեր ու բացագոյն այն բազմաթիւ մարդոց որ ցայսօր կապրին Փոքր Ասիոյ եւ Սուրիոյ մէջ ամենուրեք, ինչպէս նաեւ արդի Հրէից մէջ:

Հարկ կա՞յ աւելցնել Փրոֆ. Լուշանի այսքան վաստակից եւ վճիռ մեկնաբանութեանց վրայ թէ՝ արդի Բրդերն են բազդատաբար անխառն մնացած ամենէն հարազատ սերունդներն Արիական այն ցաղթական ժողովրդոց, որ Ք. Ա. թերեւս 2000 տարի առաջ առաջին անգամ ներխուժեցին Փոքր Ասիա, Պարսկաստան ու Հնդկաստան եւ իշխեցին հին աշխարհի քաղաքական ճակատագրին վրայ դարեր ամբողջ: Հարկ կա՞յ, դարձեալ, յիշեցնել թէ նշանակալից ամենաարագ օժտուածներով օրհնուած են արդի Բրդեր, որքան որ օրհնուած էին Միտաննեանց, Պարթից, Հայոց եւ Հրէից արքայական գերդաստաններն եւ աղնուապետական դասակարգը բաղկացնող հնամի Արիականք:

Շարունակենք, սակայն, յատկանշութեամբ ունկնդրել Փրոֆ. Լուշանի այն չափազանց լուսաւոր մեկնաբանութեանց, մինչ մի առ մի մեր առջեւ կը պատկերացնէ տոդանգրը քախթաճիներու, Պէքթաշիներու, Անսարիէներու, Գըզըլպաշներու, Եզիտիներու, Մարոնայթներու եւ Հայոց, իւրաքանչիւրն եւ առանն

ալ սերունդներն Փոքր Ասիոյ իսկական բնիկներուն, բնիկներն Քեսաական վսասպանծ կայսրութիւնն ստեղծող ժողովրդային հոծ եւ միակերպ զանգուածին:

Ատալիոյ լեռնագաւառաց մէջ կապրի ինքզինք ԹԱՒՐԱՃԻ կոչող համայնք մը, իբր 5000 անդամներէ բաղկացած, բայց որ Ալէվի կը կոչուի դրացի ժողովրդոց կողմէ: Թուրքերէն կը խօսին ասոնք եւ Թրքական անուններ ունին ու Մահմետական կր նկատուին, բայց ներքին ոչ մէկ կապակցութիւն ունին Մուհամմէտի կրօնին հետ: Ասոնք կը հաւատան հոգեփոխութեան ու բարի ու չար ոգիներու: Անմաքուր կը համարեն անոնք նապաստակն ու հնդկահաւը, իսկ սիրամարգն ալ կը նկատեն իբրեւ մարմնաւորութիւնը սատանային:

Ծսօրէն անջատ ու անխառն կեանք մը կապրին Թախթաճիներ. ամուսնութիւն չեն կնքեր դրացի ժողովուրդներէ որեւէ ձեւով: Եւ զարմանալիօրէն միակերպ են ասոնց ֆիզիքական յատկանիշներն — թխորակ մորթ, առատ մազ երեսին վրայ, ուղղաձիգ մազ, մուր թուխ աչեր, նեղ եւ առ հասարակ սրծուցային քիթ եւ խիստ կարճ ու բարձր գլուխ:

Մինչ Ատալիոյ լեռնագաւառաց մէջ կապրին Թախթաճիներ, նոյն գաւառին քաղաքաց մէջ, մանաւորապէս յելմալը, կը բնակին ՊԵՔԹԱՇԻՆԵՐ: Ասոնք ալ Թախթաճիներու նման երեւութական կապակցութիւն մը ցոյց կուտան Իսլամութեան, բայց բնաւ երբէք միջամուսնութիւններ չեն ունեցեր իրական Իսլամաց հետ: Ասոնք ալ ֆիզիքական սերտ նմանութիւն մը կը յայտնաբերեն Թախթաճիներուն:

Հիւսիսային Սուրիոյ եւ Կիլիկիոյ մէջ ԱՆՍԱՐԻՆ անուանեալ ժողովուրդ մը կապրի, որ ֆիզիքական յատկանիշներով ճիշդ ու ճիշդ կը համապատասխանէ Թախթաճիներուն եւ Պէկթաշիներուն: ՖԵԼԼԱՀ կը կոչուին անոնք տեղ տեղ, հոգամշակութիւնը իրենց գլխաւոր զբաղումն ըլլալուն պատճառաւ, բայց որեւէ կապակցութիւն չունին եգիպտոսի ֆէլլահին հետ: Բոլոր լինչ որ ծանօթ է ասոնց կրօնական դաւանանքին նկատմամբ՝ չատ կը նմանին վերջնոյս: Անոնցմէ 15 չափահաս մարդիկ չափեցի. բոլորն ալ լայն գլուխ էին:

ԳԸԶԼԼՊԱՇ կոչուած ժողովուրդ մը կայ վերին Միջագետքի մէջ, որ փոքր խումբերով կընդարձակուի դէպ արեւմուտք մինչեւ Բարձր Տաւրոսի լեռնագաւառներն ի Մարաշ:

Արեւմտեան Բրզաստանի մէջ՝ ԵԶԻՏԻ կոչուող ժողովուրդ մը կայ որ, որչափ ալ հակառակն կը պնդէ, ամեն կերպով համանման է Գրզըլպաշներուն: Նոյն իսկ քանիցս հաւաստուեցաւ ինձ թէ եզիտի բառն Արաբերէն լեզուաւ կարմիր գլուխ կը նշանակէր, ինչպէս նոյն բանը կը նշանակէր գըզըլպաշ՝ Թուրքերէնով: Որչափ որ կրցի ստուգել բաւական նման էին այս երկու ժողովրդոց ալ կրօնական դաւանանքն ու ընկերական սովորոյթներ:

Ֆիզիքապէս տարօրինակօրէն միակերպ են Գըզըլպաշներն ու Եզիտիները: Կարողացայ չափել 189 հատ չափահաս այր մարդիկ: Բոլորն ալ լայն գլուխ էին: Անոնցմէ երեք հատն միայն գոբչդոյն աչք ունէին. մնացեալք՝ ամենն ալ թխորակ մորթ, մթագոյն մազ եւ մուր թուխ աչեր ունէին: Բարձր գլուխ ունէին ամենքն: Միայն քանի մը հատին քթերն կրցի չափել. նեղռունգն ու խիստ բարձրաքիթ էին բոլորն ալ: Այսպիսի քթեր ունենալ կը նշանակէին մնացեալք եւս, քիչ բացառութեամբ:

Այսպէս, Գըզըլպաշներ ու Եզիտիները, բոլորովին տարբեր տիպ մը կը կրեն իրենց դրացի Քրդերէն ու Արաբներէն: Խիստ կարճ, լայն կամ կլոր գլուխ են անոնք՝ ճիշդ հակադիրն Քրդաց ու Արաբաց երկար գլուխներուն: Իրենց քիթն ալ չատ աւելի նեղ է քան իրենց դրացիներու քիթերն: Միւս կողմէն՝ Գըզըլպաշներ ու Եզիտիները բացարձակապէս կը համապատասխանեն Թախթաճիներուն, Պէքթաշիներուն եւ Անսարիյէներուն: Արեւմտեան Ասիոյ ընդարձակ գաւառաց մէջ սփռուած խումբ խումբ ժողովուրդներ կը գտնենք, այսպէս, որ նման դաւանանք ունին եւ զարմանալիօրէն միակերպ դիմագծութիւն: Ուրիշ կերպ չեմ պիտեր եւ բացատրելու համար այս իրողութիւնը, բայց եթէ թափրել որ հին միակերպ բնակութեան մը բեկորներն են բոլոր այս խմբակցութիւնք, որ պահպանած են իրենց հնամի կրօնը եւ ուսոի խուսափած են ամուսնանալէ օտարականաց հետ: Այս կերպով պահած պահպանած են ասոնք իրենց հին ֆիզիքական հասարակաց բնագրոշմը:

Լիբանանու եւ Անդի–Լիբանանու մեծ մէկ մասին մէջ կը բնակին իբր 150,000 ՏԻՒՐԶԻՆԵՐ: Հրէական, Քրիստոնէական եւ Մահմետական դաւանանքի խառնուրդ մը կը ձեւացնէ ասոնց դաւանքի կրօնը, ինչպէս 1838 ին ուսումնասիրեց եւ լոյս աշխարհ բերաւ Ս. ոը Սասիէ: Հաւատացեալ այս խառնակոյտին մէջ համայնաստուածութեան գաղափարն ալ կայ, հոգեփոխութեան դաւանանքն ալ եւ Աստուծոյ վերակրկնեալ մարմնեղութեան վարդապետութիւնն ալ: Շատ լինչ բան մնացած է հոն հին բնապաշտական ծիսակատարութենէն նաեւ: Արաբերէն կը խօսին անոնք եւ պաշտօնապէս Մահմետական կը ճանչուին, լինչպէս նաեւ իսլամ անուններ կը կրեն: Բայց ներքին ոչ մէկ կապակցութիւն ունին Մուհամմէտի կրօնին հետ: Ըստ տեղական աւանդութեան՝ Արաբական ծագում ունին Տիւրզիները, բայց մարդաչափական ամեն իրողութիւնք սուտ կը հանեն այսպիսի աւանդութիւն մը: Չափեցի 59 հատ արու չափահաս Տիւրզիներ, եւ մէկ հատ մարդ

իսկ չգտնուեցաւ ասոնց մէջ, որուն գլխաչափը Արաբի մը երկար գլուխ չափի սահմաններուն իջնէր: Ամենն ալ կլոր գլուխ էին առանց բացառութեան: Բարձր գլուխ ալ էին ասոնք՝ նման Թալթաճիներուն եւ Պէքթաշիներուն:

ՄԱՐՈՆԻԹՆԵՐ՝ հիւսիսային դրացիներն են Տիւրզիներուն: Ք. վ. 451ի Քաղկեդոնի Եկեղեցական ժողովին կողմէ Քրիստոսի բնաւորութեան մասին ձեւակերպուած դաւանանքն չընդունելով՝ Յիսուս Քրիստոսի անձին մէջ մէկ բնութիւն ճանչցան, ինչ որ կը թելադրէր իրենց ազգմտաղդին հասարակաց դաստիարակը: Հռովմէական եկեղեցին այսպէս բաժնուելէ յետոյ՝ Ձօն Մարօ անուն վանական մը նորեկին անունք իրենց եպիսկոպոս ըլլալու, որմէ մնաց Մարոնիթ անուանակոչութիւնը:

Մասամբ լեռնագաւառայ մէջ իրենց կղզիացման եւ մասամբ ալ դրացի ժողովրդոց հետ միջամուխներէ խուսափելնուն բերմամբ՝ Մարոնիթներ զարմանալի մաքրութեամբ կը պահէն իրենց վաղնջական տիպը: Արեւելեան ուրիշ եւ ոչ մէկ ժողովրդեան մէջ աւելի բազմաթիւ մարդիկ կան ամենաարարի գանկերով եւ ծայրագոյն տափակութեամբ ծոծրակներով, քան որ կան Մարոնիթներու մէջ:

Արմենական ցեղին ամենէն բնորոշ մէկ յատկանիշն է՝ յետսակողմեան գանկոսկրին տափակութիւնը: Այնքան ծայրայեղ կերպով տափակ է այս ցեղին ծոծրակը, որ տափակ–ծոծրակ անունն ալ արուած է անոր մարդաբաններու կողմէն: Կասկած յարուցուած է յաճախ թէ արուեստական կերպով այս տափակ ծոծրակութիւնը յառաջ կուգայ Արմենականաց երախանեղուն գլխուն վրայ: Ուստի մեծ զգուշաւորութեամբ չանացի ըստուգել այս կէտը: Հարիւրի չափ երախաներ քննեցի իրենց ծոծրակի ոսկրին, եւ չգտայ այսպիսի որեւէ կարելիութիւն: Հարկադրուած ենք, ուրեմն, ցեղային բնորոշ յատկանիշ մը համարիլ ծոծրակի այս տափակութիւնը որ կերեւի Մարոնիթներու եւ իրենց ցեղակից նախայիշեալ ժողովրդոց մէջ: Զատած եմ 20 հատ չափահաս Մարոնիթներ, մեծաւ մասամբ Պաալպէքէն եւ Թարապուլուսէն. ամենն ալ լայն գլուխ էին եւ մթագոյն:

ՀԱՅԵՐՆ ալ, թէեւ ոչ վերիններուն չափ մաքրարիւն, փիղիկական համանմանութեամբ յատկանիշներով օժտուած են՝ իրենց դաւանաբանական ստուար մեծամասնութեանը մէջ: Հիւսիսային Սուրիոյ մէջ մասնաւորապէս տեղեր կան, ուր այնչափ իրարու կը նմանին Հայեր որչափ երկու հաւկիթներ: Կրօնական առանձնացումը եւ, չատ մը պարագայից մէջ ալ, հեռակայ գիւղերու մէջ բնակութիւնը, արգիլած են Հայոց միջամուխները օտարոց հետ եւ այսպէս պահպանած ցեղային հին տիպը:

Արեւմտեան Ասիոյ մէջ ուրիշ որեւէ մեծաստրած ժողովուրդ աւելի՝ Հայեր կը կրեն մեծապէս լայն եւ ծայր աստիճան բարձր գլուխ ու եզակաւորէն նեղ եւ բարձր քիթ, ինչպէս նաեւ տափակ ծոծրակ:

Ընդհանրապէս թուխ են անոնք: Բայց 110 հատ չափահաս այրերէ, զորս ինձ համար քննեց բարեկամս Տր. Ասատուր Ս. Թումեան ի Հալէպ, 8 հատը կապոյտ աչք ունէին, ու 6 հատը՝ կանաչերակ: Իմ անձամբ քննած 26 չափահաս այր մարդոց ալ մէկ հատը բացգոյն գորշ աչք ունէր եւ ուրիշ մըն ալ՝ կանաչորակ աչեր:

Անփոփելով դիտողութիւնները՝ փիզիքական խիստ ինքնորոշ եւ ամենուն մէջն ալ հասարակաց կարգ մը յատկանիշներով իրարու կապակցուած են Թախթաճիներն, Պէքթաշիներն, Անսարիներն, Գըզըլպաշներն, Եզիտիներն, Մարոնիթներ ու Հայիր: Ասոնց բոլորն ալ ունին՝ ահագնօրէն բարձր ու կարճ եւ տափակ ծոծրակ գլուխներ, ինչպէս նաեւ նեղ ու բարձր քիթեր:

Ցեղարանական մասնաւոր նշանակութիւն ունի արծուային կոր քիթը, որ նախնի Քեւտացւոց ալ բնորոշ մէկ յատկանիշն կը կազմէ: Կենսաբանական յատկութեանց համաձայն կրնանք ուսումի մը արժանք համարիլ արծուային կոր քիթը, որ հազարաւոր տարիներու վերարտադրութեամբ ու տարածմամբ, վերջապէս Մենահեան իմաստով տիրական յատկանիշ մը դարձաւ արեւմտեան Ասիոյ բնիկ ցեղին մէջ: Եւ ասկից հետզհետէ տարածուեցաւ Հրէից ու Եւրոպայի արդի ժողովրդոց մէջ: Անշուշտ, կրնանք ենթադրել որ, Քեւտացիներէն անկախաբար, իրրեւ յանկարծական ոստում (Mutation) ծագում առած ըլլայ արծուային քիթը Եւրոպական ժողովրդոց մէջ: Բայց աւելի բնական եւ ապահով է ընդունիլ որ Քեւտական ԱՐԵԱՆ կը պարտին իրենց արծուային կոր քիթերն՝ կարթինալ Նիւմընի, Բալֆ Վալտօ Էմըրսընի կամ Զարլս Բրինկլիի նման անձինք:

Պատմական կարգ մը նկատումներ եւ արդի հնախօսական պեղումնց արդիւնքներն ալ կուգան հաստատել մարդաչափական հետախուզութեանց վրայ կառուցուած մեր այս տեսութիւնը, ըստ որում՝ բարձր ու կլոր գլուխ, տափակ ծոծրակ եւ արծուային քիթ ունեցող ցեղ մը, եկամուտ Սեմական ու Արիական ժողովուրդներէն չատ առաջ, ամբողջովին գրաւած էր Մերձաւոր Արեւելքի երկիրներ, որու հարազատ ներկայացուցիչները կը կազմեն վերն յիշատակուած արդի ժողովուրդներ: Այժմ որոշակի գիտենք թէ ք. ա. իբր 1280 ին, երբ Քեւտացւոց թագաւորն Ս-դուսիլ խաղաղութիւն կնքեց Բամսէս Բ ի հետ, դոյութիւն ունէր

մեծ կայսրութիւն մը, ոչ չատ փոքր քան Գերմանիա, որ Եգիպտական ծովէն կը հասնէր մինչեւ Միջագետք եւ Որոնդէսի վրայ Քաստէչէն՝ մինչեւ Սեւ Ծով: Ներկայիս չենք գիտեր թէ իրապէս մհակերպ բնակչութիւն մը ունէ՞ր Հետական այս կայսրութիւնը, բայց ունինք բաւական թուով Հետական քանդակներ, եւ բոլոր ասոնք, առանց մէկ հատ բացառութեան, ցոյց կուտան մեզ բարբարոս ու լայն գլուխներ եւ մեր արդի լայնգլուխ խմբին յատկանշական Էթերն:

«Արմենական» տիպ կոչեցի այս խմբերն. Տարակոյս չկրնար ըլլալ թէ՝ ասոնք բոլորն ալ սերած են տոհմերէ որ կը վերաբերէին Հետական մեծ կայսրութեան: Վաղեմի Հետացիներու տիպն է, այսպէս, որ աւելի քան 3000 տարիներէ ի վեր պահպանուած է բոլոր այս խմբերուն մէջ:

Զարմանալի նմանութիւն մը կերեւի Արմենական տիպին եւ Հրէականին մէջեւ: Արդարեւ, Արմենական դիմագծութիւնն է որ կը համապատասխանէ գեղեցկութեան մասին Հրէից մէջ տիրող իտէալին, ինչպէս ցոյց կուտան Երզ Երզոցի գեղօններէն առնուք: Բայց Սեմական չէ Հրէական այս տիպը: Արդի Պեռուիններն են հարազատ ներկայացուցիչներն Սեմական դիմագծութեանց, եւ անոնց մէջ հազուագիւտ է Հրէականին նման դիմագծութիւն: Հետական արձանագրութիւնք չեն կարդացուած դեռ, բայց արեւելագէտք միաձայնօրէն կընդունին թէ ամենադարձն տարակոյս իսկ չկայ որ Սեմական չէր Հետական լեզուն: Իրենց սեփական լեզուն, իրենց սեփական գիրն ու սեփական կրօնն ունէին ոչ-Սեմական այս բնիկներ: Սեմական ազդեցութիւնը կատարելապէս բացակայ է կանխագոյն ժամանակաց մէջ. վերջերն միայն զգալի կը դառնայ՝ տարբեր տարբեր տեղեր — նախ՝ ի Բաբելոն, յետոյ ի Պաղեստին, ուր Աբրահամու ներգաղթը խորհրդանշանն է Սեմական արշաւանքի մը: Աւելի վերջերն էր միայն որ Սեմական ժողովուրդներ թափանցեցին Սուրիոյ հիւսիսային մասանց մէջ:

Կեղրակացնեմ. Ամբողջ արեւմտեան Ասիան կանխապէս բնակուած էր մհակերպ, մթագոյն թուխ ցեղ մը, որ ունէր ծայր աստիճան բարձր ու կարճ գլուխ եւ «Հետական» քիթ: Ռ. Ա. իբր 4000 ական թուականներուն սկսաւ Սեմական արշաւանք մը հարաւային Արեւելքէն, հաւանօրէն Արաբիայէն, արդի Պեռուիններու նման ժողովուրդի մը կողմէն: Ասկէ 2000 տարի վերջերն սկսաւ երկրորդ արշաւանք մը, այս անգամ հիւսիսային արեւմուտքէն, արդի Քրդաց նման բացագոյն ու երկար գլուխ տոհմերու կողմէն: Կիսավայրենի էին ասոնք եւ կերպով մը կապակցուած պատմական Արիականաց, Ամօրհացւոց եւ Գաղատացւոց հետ: Արմենական տիպ ժողովուրդներն, զորս մի առ մի ներկայացուցի ի վերեւ, հարազատ սերունդներն են Հետական բնիկներուն, եւ իրենց ֆիզիքական յատկանիշներուն կողմանէ չատ քիչ ազդուած են, կամ բնաւ չեն ազդուած, եկամուտ օտարականաց ֆիզիքական յատկանիշներէն (35, տարի 1914, էջ 554):

Փրօֆ. Լուչանի այս հոյակապ փաստարկութիւններէն յետոյ՝ պէտք կա՞յ այլեւս, աւելորդ անգամ մըն ալ, պնդելու թէ ցեղային տեսակէտով ա՛նքան հեռի են Հայերն Մոնկոլներէն, որքան հիւսիսային բեւեռն հեռի է հարաւայինէն: Կաբեւոր է միայն թերեւս, կապակցելով քթաձեւի եւ նշագեղձի մասին Փրօֆ. Բիլթի ըրած յայտնութիւններն՝ Հետական կամ Հայկական քթի մասին Փրօֆ. Լուչանի ըրած դիտողութեանց, վճռապէս յայտարարել թէ՝ որչափ որ մհակերիկամային գեղձն է տիրականը Հայոց մէջ, նշագեղձի կողմանէ ալ բարձրօրէն օժտեալ ցեղ մըն է Հայը:

Եւ արդ, ի դէմս ցեղային այս զմայլելի տեսիլքին, ա՛ս ուսումնասիրութիւնը միայն կրնայ թուիլ մեր յափշտակեալ չքնեներէն.

Զարթի՛ր, զարթիր, ոդի՛դ Արմենական մեծ ու տիրական ցեղին, ժառանգո՛րդ Արիական ու Արմենական գերազնիւ ուժերուն: Զարթի՛ր, զարթի՛ր, ո՛վ դու Հզօրդ Տաւրոսեան լեռնաշխարհին, որ կը նկատես Արարատէն մինչեւ Միջերկրականն տարածուող զաւառաց ջախջախիչ մեծամասնութիւնն կազմող եղբայրակից ժողովրդոց ցեղային հոգւոյն խորքերուն մէջ: Զարթի՛ր, զարթի՛ր, եւ՝ ի մի համախմբէ իրարմէ խորթացած, իրարու անճանաչելի զարձած, բայց մի՛եւնոյն ծնող զոյդ ցեղերուն հարազատներն եղող եղբայրակցութիւնը Արմենականաց եւ Արիականաց:

Ահ, Առաքելութիւն մը, ցեղային ինքնաճանաչութեան սրբազան Առաքելութիւն մը անհրաժեշտ է՝ զարթուցանելու համար սերտ եղբայրակցութեան հրաշագործ դիտակցութիւնը Հայոց ու Քրդաց, Գըզըլպաշներու ու Եզիտիներու, Անատոլիներու եւ Մարոնիթներու, Թախթաճիներու եւ Պէքթաշիներու մէջ: Եւ այսպիսի սրբազան Առաքելութիւն մը իր պաշտօնը կատարելէ յետոյ, ըսի՛ք խնդրեմ, ալ ի՞նչ բան կրնայ արդիլել կազմութիւնը Տաւրոսեան Մ. Նահանգաց միութեան մը, որ աշխարհի ամենէն ազնիւ երկու ցեղերու — Արմենականաց ու Արիականաց — անխառն ու կոյս մնացած սերունդներն բոլորելով Մերձաւոր Արեւելքի ամենէն նպաստաւորեալ գաւառներն բազկացած հսա-

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ
Гос. Библиотека
ZUUՈ-Арм.ССР
им. А. Мясникяна
Г. ԵՐԵՎԱՆ

բակաց հայրենիքի մը չուրջը, նուիրուի մշակոյթներու ամենէն վստահելին ու ինքնաթիռն հրաշակերտելու իր նախասահմանեալ աշխատանքին:

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹԵԱՆ

1. *ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ՆԿԱՐԱԳԻՐ ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ* (Մասն առաջին)	$1·50
2. *ԲՆԻԿ ՆԱԽՆԻՔ ՀԱՅՈՑ*	0·50
3. *ԵԿԱՄՈՒՏ ՆԱԽՆԻՔ ՀԱՅՈՑ*	0·50
4. *ՃԻՂԱՐՁԱԿՄՈՒՆՔ ՆԱԽՆԵԱՑ ՀԱՅՈՑ*	0·50

Ապսպրանքներ կընդունինք *ՄԱՏԵՆԱՇԱՐԻՍ* լոյս տեսած եւ շուտով լոյս տեսնելիք վերոյիշեալ չորս հրատարակութեանց համար:

ՓՈՒԹԱ՝ ՄԷՁ ՄԷԿ ՕՐԻՆԱԿ ԱՊԱՀՈՎԵԼ ԱՆՈՆՑՄԷ:

Նամակ կամ չէք ղրկուելու են հետեւեալ հասցէին՝

M. MINASSIAN,
934 Safford Ave.
FRESNO, CALIF.

15 р.

1954.

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0263296

13080